

Sameksistens uden common sense. En elliptisk arabesk Bind 1 - Forhistorien. Det forudsattes fremtoning

Raffnsøe, Sverre

Document Version
Accepted author manuscript

Publication date:
2002

License
Unspecified

Citation for published version (APA):
Raffnsøe, S. (2002). *Sameksistens uden common sense. En elliptisk arabesk: Bind 1 - Forhistorien. Det forudsattes fremtoning.* Akademisk Forlag.

[Link to publication in CBS Research Portal](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us (research.lib@cbs.dk) providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Download date: 22. May. 2025

SAMEKSISTENS UDEN COMMON SENSE

En elliptisk arabesk

Bind I · Forhistorien · Det forudsattes fremtoning

Sameksistens uden common sense · Bind I

FORHISTORIEN

Det forudsattes fremtoning

ISBN: 87-500-3685-8

BIND I · FORHISTORIEN · DET FORUDSATTES FREMTONING

FORORD TIL EN FORSKYDNING

INDLEDNING

- I Den sociale udveksling**
- II Dispositivhistoriens taksonomi**
- III Domfældelsens regelmæssighed**
- IV Erfaringens historicitet**

Del I · RETTEN OG DENS AFGØRELSE

- Prolog: Pinestrafen**
- I Den gemene ret**
- II Den offentlige ret og selvstændiggørelsen af sandheden**
- III Den offentlige enquete**
- Noter**

BIND II · HISTORIEN · DET SELVFØLGELIGES GENESE

DEL II · LOVEN OG DENS OPDELING

- Prolog: En almen lov**
- I Lovens renæssance**
- II Den foreliggende lov**
- III Lovens socialitet hos Hobbes**
- IV Socialitetens subjudiciære opdeling**
- V Interneringens retningslinier**
- VI Lovens uomgængelighed**
- VII En anden magtkritik**
- VIII Lovens status**
- IX Domfældelsen over loven**
- Noter**

BIND III · POSTHISTORIEN · DET USELVFØLGELIGES GENESE

DEL III · DISCIPLINEN OG DENS OVERVÅGNING

- Prolog: Den uendeliggjorte dårlige samvittighed**
- I Disciplinens disparate herkomst**
- II Disciplinens karakteristika**

- III Overvågningens diagram: Benthams panoptikon**
- IV Disciplineringen af den almene anstalts lukkede rum**
- V Den allestedsnærværende disciplin**
- VI Normens integration**
- VII Opinionens yderste dom**
- VIII Disciplinens internalisering og indisciplinens eksternalisering**

DEL IV - LEDELSES RATIONALITETEN OG DENS ØKONOMI

- Prolog: Sikkerhedens begrænsning**
- I Velfærd, sikkerhed og ledelsesrationalitet**
- II Ledelsesrationalitetens efterrationalisering**
- III Ledelsesrationalitetens forhistorie**
- IV Ledelsesrationalitetens udbredelse og udsondring**
- V Guvernemantaliteten**
- Noter**

- English summary**
- Litteraturliste**
- Fuldstændig indholdsfortegnelse**

FORORD TIL EN FORSKYDNING

Languidly, but not idly, I began to draw it; and as I drew, the languor passed away: the beautiful lines insisted on being traced, – without weariness. More and more beautiful they became, as each rose out of the rest, and took its place in the air. With wonder increasing every instant, I saw that they ‘composed’ themselves, by finer laws than any known of men.

Ruskin: *Elements of Drawing*

Not that, it was beautiful,
but that, in the end, there was
a certain sense of order there.

Anne Sexton: *The Complete Poems*

1 Indgang

Ullrich aber sah die Beine über Walters Schuhen an; sie staken in schwarzen Strümpfen aus Baumwolle und hatten die unschöne form weicher Mädchenbeine. "Man muß es schätzen, wenn ein Mann heute noch das Bestreben hat, etwas Ganzes zu sein" sagte Walter.

"Das gibt es nicht mehr" meinte Ullrich. "Du brauchst bloß in eine Zeitung hineinzusehn. Sie ist von einer unermesslichen Undurchsichtigkeit erfüllt. Da ist die Rede von so viel Dingen, daß es das Denkvermögen eines Leibniz überschritte. Aber man merkt es nicht einmal; man ist anders geworden. Es steht nicht mehr ein ganzer Mensch einer ganzen Welt gegenüber, sondern ein menschliches Etwas bewegt sich in einer allgemeinen Nährflüssigkeit." (Musil: *Der Mann ohne Eigenschaften*, p. 217).

Denne bog tager sin begyndelse i en velkendt passage af Musils *Der Mann ohne Eigenschaften*. Alt begynder således med en menneskelig – mandlig? – eksistens der fastholder sig selv som det egentlige samlingspunkt for sine handlinger og erfaringer, men som det samtidig bliver fortalt at noget helt og inderliggjort, mandigt, subjekt bliver han aldrig. At han er i færd med at diffundere ud i en uigennemsigtighed der er så stor at det overstiger selv en Leibniz' tænkeevne, indtil han til sidst bliver et 'menneskeligt noget' der bevæger sig i en gemen næringsvæske. Og at dette måske allerede er blevet tilfældet i en sådan grad at han ikke engang er i stand til at bemærke det.

Afsættet for den foreliggende afhandling er denne og en række lignende påfaldende mellemtilstande. Det er oplevelsen af et sæt tankevækkende ambiguiteter i en aktuel, kompleks og vanskeligt overskuelig, foranderlig social tilstand, der bevirker at denne synes at pege i distinkte, men vidt forskellige retninger.

Den enkelte kan fornemme hvordan alt hvad der engang syntes sikkert forvandles omkring ham og forsvinder i en udvikling der forekommer at forløbe stadigt hurtigere. Og alligevel kan han være af den formening at det radikalt nye ikke længere hænder, at der ikke mere finder nogen grundlæggende ændringer sted, at alt ændrer sig langsomt. Han kan opleve at alt, i og for sig, skrider, mens alt alligevel forbliver det samme.

Så snart han som individ søger at forholde sig til og gribe ind i den foranderlighed der omgiver ham, oplever han ligeledes hvorledes alt principielt

fremstår som værende til at ændre; samtidig med at han, gang på gang, må opleve hvorledes han, når det kommer til stykket, viser sig ude af stand til at ændre, til virkelig at 'gøre' noget. På den ene side oplever hin enkelte med selvfølge sig selv som en bedømmelsesinstans der er berettiget til at fælde en øverste og uantastelig dom over sin omverden. Han opfatter sig som en suveræn og autonom person. Med dette selvfølgelige udgangspunkt fremstår alt hvad der viser sig som relativt og foreløbigt. Men selv om den enkelte således ikke forekommer at være forpligtet på eller at måtte standse foran noget bestemt, så støder han, på den anden side, på en underlig diffus modstand eller træghed. Så snart han søger at orientere sig, konfronteres han med en omverden der forekommer uoverskuelig og uigennemsigtig. Og i samme øjeblik som han søger at agere, mærker han at hans tiltag ikke fører til det intenderede, men afbøjes og afføder noget andet. Han opdager at der konstant er blevet og stadig bliver valgt for ham, selv om ingen har valgt netop det som hænder. Hin enkelte overraskes af at han indgår i og er indspundet i en socialitet der følger sine egne veje, i en sådan grad at den, i en række henseender, forekommer langt mere snærende end tidligere. Og han konstaterer, med ubehag og velbehag, at han i høj grad identificerer sig med denne gennemciviliserede omverden. En udbredt eller demokratiseret accentueret bevidsthed hos den enkelte om egen *autonomi* og frihed, samt altings konventionalitet og relativitet, brydes således med en accentueret opfattelse af omgivelsernes uoverskuelige densitet og dermed af hans egen *heteronomi* og afmagt.

På et mere overordnet plan falder det eksisterende samfunds principielle uforpligtethed i forhold til alt *substantielt* der præsenterer sig med krav om *gyldighed* ligeledes i øjnene. Endog når vi i fællig bestræber os på at forholde os til fællesskabet eller dets enkelte dele, fremtræder dette kollektive subjekt umiddelbart som frit og ubundet, nemlig i forhold til hvad der tildeles status af en foreløbig og principielt vilkårligt antaget overenskomst. Samfundet fremtræder formelt som suverænt i forhold til enhver hidtil gældende konvention. I dette fravær af blivende bindinger kan man ane en truende relativitet og opløsning. Samtidig med denne ubundethed bliver man imidlertid tilbagevendende bekendt med samfundets restløse og hjælpeløse udleverethed til sig selv som en foreliggende størrelse der altid allerede i sig rummer en egen iboende udviklingslogik som det ikke evner at distancere sig fra. Man møder sin egen uvilkårlighed i form af en egen, på én gang stabil og instabil, evolutionær dynamik der forekommer yderst velfungerende, men som det forekommer umuligt at styre, endsige beherske. Parallelt med at samfundet hævdes at være

uforpligtet på sig selv og at forholde sig frit til sig selv som en *kontingens*, mærker man i stigende grad hvordan en ufravigelig *nødvendighed* gør sig gældende i det som det ikke selv har valgt, og som det ikke evner at sætte sig ud over.

I forlængelse heraf kan man møde beskrivelser af den aktuelle tilstand der uafladeligt fremhæver hvorledes nutiden retter sig mod en fremtid som den er i færd med at installere og herved uafladeligt *distancerer* sig fra fortiden og dens overlevering. En sådan betoning af nutidens enestående karakter, af dens brud med og afskårethed fra fortiden står imidlertid ikke alene. I en række redegørelser for den aktuelle tilstand accentueres det hvorledes *historiens vægt* stadig gør sig gældende i nutidens monumentalitet, hvorledes en historisk overlevering stadig virker på tværs af det der forekommer at være skarpe brud. Parallelt med at man i aktualitetens selvkarakteristik fremhæver *diskontinuiteten*, betoner man således en ubrudt *kontinuitet* der alligevel stadigvæk gør sig gældende. Samtidig med at man beskriver det aktuelle som en nutid der bestandigt bryder med og sætter forskel, bestemmer man den som en tidløshed hvori alt det forgangne stadigvæk mødes. Sideløbende med at rummet ophæves i tiden, således at der kun står en diskontinuert temporalitet tilbage, hvori man bestandigt bryder radikalt med det hidtil givne, tenderer man til at abrogere tiden, således at alt gives i én sammenhængende og endeløs rumlighed.

Man kan opleve at den aktuelle tilstand er præget af en *accentueret refleksivitet*. Man kan bemærke hvorledes vi i denne bestandigt vender os mod os selv og forholder os til os selv, idet vi i denne selvfordobling mister eller distancerer os fra den overleverede umiddelbarhed der bestemmer os. Men samtidig brydes denne refleksivitet med en skærpet sans for refleksivitetens og *refleksionens afmagt*. Det betones ofte hvorledes refleksionen vender sig mod en differentieret kompleksitet som den ikke kan gennemtrænge og som den umuligt kan komme på højde med; hvorfor refleksiviteten og refleksionen ikke evner at tjene som et orienteringsinstrument.¹ Parallelt med at en ironisk distanceren sig fra sig selv er blevet udbredt og en bestandig refleksiv forholden sig til sig selv forekommer at være et grundvilkår, træder en sådan refleksiv selvdistancerens begrænsninger frem og leder til en alment udbredt betoning af

¹ I visse tilfælde munder denne sans for refleksivitetens og refleksionens afmagt, kompensatorisk, ud i en søgen efter oprindelighed og autenticitet; samt en opdagelse af at en sådan oprindelighed og umiddelbarhed altid allerede er brudt, en registrering af at den unddrager sig.

at det er nødvendigt at opsøge og bekende sig til eksistensens uundgåelige grænser.

Ikke alene synes refleksiviteten således for indeværende at accentueres, samtidig med at den støder på sin egen begrænsning. En fornemmelse af nutidens vægtløshed og rodløshed møder også historiens vægt; ligesom historiens temporale fremadskriden gennem opbrud fra de hidtidige rum konfronteres med en statisk ubrudt spatialitet. En forestilling om samfundets frihed, uforpligtethed og rodløshed rammes af en i samfundet iboende fremmed nødvendighed som dette ikke kan sætte sig ud over. Et entreprenant individ der vil forblive selvstændigt vikler sig ind i en uoverskuelig og uigennemsigtig social træghed i hvilken hans autonomi ophæves. Alt synes at skride og alligevel forblive det samme.

Og i alle disse ovennævnte tvetydigheder kommer endnu en, allerede indledningsvis antydnet, ambiguitet til syne. På den ene side kan man tale om en radikal *subjektivering*, eftersom man, både individuelt og kollektivt, synes at blive frisat til sig selv idet man frisættes fra overordnede ydre substantielle bindinger. Og på den anden side kan man hævde at der er tale om en tilsvarende radikal *afsubjektivering*, eftersom det aldrig lykkes at samle den således frisatte subjektivitet i og om sig selv så den bliver substantiel. Den udvendiggøres straks og spredes i en uoverskuelig og uigennemsigtig 'udvendig' fremmedhed som den altid allerede indgår i, og som den ikke kan bemægtige sig.

I og med at man oplever en sådan mangfoldig, men alligevel relativt præcis, tvetydighed i en række henseender, eller en sådan række specifikke mellemtilstande, erfarer man i grunden et sammenfald af en række forskellige tider. Man kan opleve hvorledes den aktuelle tilstand præges af en *usamtidighed*, og denne usamtidighed bevirker at samtiden tilsyneladende åbner sig og peger i radikalt forskellige specifikke retninger.

I fald man konfronteres med en sådan flertydighed, kan man nøjes med at konstatere den som et faktum. I så tilfælde bekræfter man, i sidste instans, modsætningsfyldtheden og den manglende sammenhæng som en, for indeværende, uomgængelig grundkondition man må lære at acceptere, idet man søger at indrette sig på den og gøre den beboelig.

Man kan imidlertid også forholde sig til flertydigheden og søge at gøre status over den ved at reflektere over og artikulere den. I så tilfælde kan man søge et udsigtspunkt hvorfra en samlende systematik bliver synlig der genererer de åbenbare modsætninger og bevirker at aktualiteten, på fraktal vis, synes at vakle mellem radikalt forskellige, men *ikke* vilkårlige, *specifikke* muligheder. Man

kan søge at fremreflektere og udkaste en samtidighed i en usamtidig samtid, et punkt hvori det tilsyneladende disparate kan spejles således at det samles.

Afhandlingen er tænkt som et sådant indspil i en usamtidig samtid. Målet er imidlertid ikke at fatte den faktisk forekommende verden under et bestemt samlende begreb om en fremtid som den allerede er i færd med at realisere. Det drejer sig om at repræsentere den skitserede uoverskuelige flertydighed i en bestemt, nødvendigvis partiel, fremstilling der fremhæver visse træk på bekostning af andre. I og med at afhandlingen mimer en tilstand, men i en bestemt genfremstilling, er den, i det omfang den er vellykket, samtidig i stand til at illuminere og artikulere denne. Genfremstillingen kan udvirke at man, idet man spejler det umiddelbart oplevede i den begrænsede og konstruerede genstand afhandlingen er, samler og bøjer det, således at man evner at se det på en anden måde end tidligere og dermed forholde sig anderledes til det.

Prøvestenen for hvorvidt et sådant projekt er lykkedes, bliver i hvilket omfang genfremstillingen gør det muligt at leddele den skitserede uoverskuelighed og samle den igen således at man kan distancere sig fra den i forskellige henseender. Den satte målestok er ikke at hæve sig op på et niveau hvorfra man bliver i stand til at sætte sin tid på begreb, men at åbne et rum indenfor en kompleks samtid der tillader at man kan reartikulere den og forholde sig reflekteret til den på forskellig vis.

*

Det er en nærliggende fornemmelse at fremkomsten af de beskrevne tilsyneladende modstridende og umiddelbart usammenhængende ambiguiteter, som vi alle oplever det som uomgængeligt at forholde os til, er nært forbundet med karakteren af den aktuelle overgribende *sociale sammenhæng*: at de lader sig belyse samlet hvis man tager afsæt i denne. Eksistensen af en sådan sideordnet modsatrettethed hænger sammen med at vi ikke er forbundet i ét substantielt fællesskab der danner et sikkert, samlende fundament for den sociale udveksling og tillader at ordne dennes modsigelsesfuldhed hierarkisk. Der synes ikke at være en samlende lokalisierbar og formulerbar enighed som vi kan lægge til grund for den øvrige udveksling. I stedet synes vi for indeværende at være forbundet af en samhørighed i en række andre henseender. Det sociale bånd der knytter os sammen, idet det på én og samme tid forbinder, begrænser og giver nye udfoldelsesmuligheder, synes at bestå af en række hinanden

gensidigt overlappende tråde hvoraf ingen, isoleret betragtet, fremstår som substantielle og grundlæggende.

Disse tråde synes, hver for sig, at være vores afledte skabelse, at være konstruktioner vi har frembragt, og som vi principielt kan modellere om efter forgodtbefindende. De er dynamiske relationer der løbende skabes og genskabes: som evner at give efter, når de udsættes for tryk, bestandigt at forandre og udvikle sig, som er i stand til at inkorporere det nye, idet de bliver restruktureret og gensammenknyttet på en anden måde.

I deres samvirke danner disse enkelte tråde imidlertid et komplekst socialt bånd som det ikke er til at komme udenom. De danner en inter-korrelation af en uhørt kompleksitet som til stadighed virker bestemmende ind på de enkelte sociale handlinger og hændelser på mangfoldige måder som det ikke er muligt at overskue samlet og at konfrontere en bloc.ⁱ Samlet antager det sociale bånd derfor i sidste instans *netværkets* overgribende og uomgængelige karakter. Det får karakter af en anden, 'menneskeskabt', natur der, selvstændiggjort i forhold til dem der mener at være dens ophavsmænd, stiller disse overfor en kompleks, vanskeligt gennemskuelig og uophævelig fremmed strukturel tvang.

I sin insubstantialitet kan den sociale samhørighed således opleves som en diffus, udvendig orden der hele tiden videreudvikles og dermed blot har status af en *foreløbig overenskomst*. Denne efemere enighed kan endog fremtræde som et prekært sammenfald der bestandig genanfægtes og synes at være på vej til at opløses. Den sociale sammenhæng kommer i så fald til at fremstå som en mirakuløs Münchhausen-konstruktion, som en tynd overflade vi selv skaber og opretholder *på trods* gennem en konstant anstrengelse og gennem et vedholdende arbejde for at udligne og afstemme de modsætninger der hele tiden truer med at bryde og sprænge denne sociale orden. Vi skaber og genskaber aktuelt uafsladeligt vores sociale samhørighed idet vi, ligesom Baron von Münchhausen, med et fast greb i håret holder os svævende over en bundløs sump der bestandigt truer med at opsluge os.

Men i al sin insubstantialitet og u håndgribelighed kan det sociale bånd samtidig fremtræde stærkt og holdbart. Vi oplever at være knyttet sammen i en mangfoldig samhørighed i en række henseender som vi altid allerede er en del af, som vi ikke kan melde os ud af selvom vi måtte ønske det, og som virker

ⁱ Eftersom den er et samvirke imellem en række heterogene elementer, overdeterminerer inter-korrelationen således de enkelte sociale tiltag og deres udfald. Dette er imidlertid ikke ensbetydede med at den determinerer de sociale handlinger og hændelser fuldstændigt. Overdeterminationen muliggør også en ny, begrænset, frigørelse fra den enkelte determinerende faktor. Dette forhold vil blive illustreret løbende på forskellig vis.

bestemmende ind på hvad vi gør, og hvilke følger det kan få. Vi oplever os alle som deltagere i, og som subsisterende indenfor, et u håndgribeligt og alligevel ubrydeligt skæbnefællesskab som vi ikke synes at være i stand til at komme på højde med, et skæbnefællesskab som vi hverken kan udgrunde eller undslippe. Den aktuelle Leviathan, vores udødelige dennesidige sociale guddom, binder alle, selv sine modstandere, fast, med bånd af samme art som aserne engang flettede for at underbinde Fenrisulven – den dunkle trussel mod menneskers og guders samfund der var bror til Hel – med et smidigt bånd gjort af kattefjeds lyd, af kvindeskæg og af bjerges rødder. Gives der ikke et traditionelt *fællesskab* der lader sig formulere som en enighed om bestemte værdier som vi alle lægger til grund, så findes der til gengæld aktuelt et samfund, i form af en tæt sammenvævet *socialitet* som vi alle er ganske tæt integreret i.

Når vi søger at komme på højde med og fatte en sådan aktuel socialitet, er vi tilbøjelige til at forestille os den indenfor et begrebsapparat der egner sig til at redegøre for traditionale værdibaserede fællesskaber, men som synes at være ganske uegnet til at artikulere dens særegne sociale bånd. Eftersom vores forestillinger om fællesskab ikke er fulgt med, er vi tilbøjelige til at artikulere den aktuelle sociale sammenhæng alt for entydigt og forholde os alt for udifferentieret til den. I fald vi tager afsæt i vores traditionelle forestilling om fællesskab, kommer den aktuelle sammenhæng til at fremstå som en opløsning af et fællesskab der forekommer at have været. En sådan opløsning kan vi bestemme *negativt* som en dekadence eller et forfald i forhold til den samhörighed, tryghed og overskuelighed som indlejretheden i et egentligt fællesskab må have givet. Men vi kan også bestemme en sådan opløsning *positivt*, idet vi fremhæver hvordan fraværet af et samlende fællesskab med dets bindinger gør en ny frihed, åbenhed og selvstændighed mulig.

Det aktuelle problem synes imidlertid ikke at være at ethvert fællesskab ophæves, således at vejen til et rendyrket kaos eller et frihedens rige ligger åben. Den aktuelle problematik er snarere at en anden form for og normering af social sammenhæng allerede er trådt i et sådant fællesskabs sted, før vi har opdaget at det ikke virker som et overordnet socialt bånd og måske aldrig har fungeret som sådant, og at et sådant fællesskab måske forekommer at gå i opløsning, netop fordi det bliver åbenlyst at det allerede er erstattet af noget andet der relegerer det til et residual. Den aktuelle problematik som vi befinder os midt i, og som det drejer sig om at udarbejde nøjere, er at vi føler os tæt forbundet på en anden og i forhold til sådanne fællesskabskonceptioner uset måde, på en måde som vi derfor har vanskeligt ved at formulere positivt. I og

med at arten af den overordnede sociale sammenhæng således kommer til at fremstå diffust, bliver det vanskeligt præcist at forstå de vanskeligheder der viser sig, og de veje der åbner sig med de skitserede ambiguiteter, før de antager deres manifesterede og uafviselige form.

I den forelagte afhandling søger jeg at fastholde og kvalificere formodningen om en nær sammenhæng imellem de indledningsvis beskrevne aktuelle tvetydigheder og arten af den aktuelle sociale sammenhæng. Afhandlingen fremlæser indirekte en systematik i dem, nemlig idet den samler dem i reflekteret form ved at spejle dem i den undersøgelse af det aktuelle sociale bånd som afhandlingen søger at sætte i værk. Den *genstand* som afhandlingen mere umiddelbart søger at belyse, er derfor *det aktuelle, underligt immaterielle, sociale bånd* der knytter os sammen i en række forskellige henseender. Anliggendet er at rede dette komplekse bånd ud, således at det lader sig gøre at udpege centrale overordnede dele, artikulere dem og antyde hvorledes de præger den almindelige sociale omgang.ⁱ

Med det sociale bånd søger jeg det forpligtende der knytter os sammen, i kraft af at det udøver en bestemmende indflydelse på vores sociale omgang i al almindelighed og dermed virker bestemmende ind på ikke alene hvilke handlinger der kan foretages, og hvilke hændelser der kan finde sted, men også på hvorvidt disse kan sætte sig spor. Det sociale bånd knytter os sammen idet det bestemmer hvad der kan figurere som sociale *begivenheder*.

For at fastholde den differentierede artikulering og den reflektive forholden sig, der er anliggendet, er det derfor vigtigt at være opmærksom på følgende: Det vil være en afgørende fejltagelse at tro at afhandlingen med sin undersøgelse af det sociale bånd afdækker en realitet. Den beskæftiger sig ikke med hvad man rent faktisk gør og hvad der rent faktisk hænder; ligesom den heller ikke gør rede for hvad der rent faktisk er ved at ske, eftersom den retter sig mod en anden genstand. I afhandlingen interesserer jeg mig ikke for realiteten, men for en langt mere betydningsfuld, *forudgående*, problematik.

Anliggendet er at fremstille tilblivelsen af et plan der altid allerede synes at have virket ind på og formet en sådan realitet, *før* den er blevet til. Undersøgelsen er optaget af *normeringens niveau*. Afhandlingen artikulerer et niveau hvor retningslinierne for hvorledes vi selv i samvirke med vores

ⁱ Andre, eventuelt også jeg selv, kan på et senere tidspunkt undersøge hvordan de enkelte dele virker sammen og virker bestemmende ind i det enkelte aktuelle tilfælde, sammen med andre påvirkninger, der ikke behandles i denne afhandling. Jeg har imidlertid allerede taget forskud på en sådan samtidsanalyse med blandt andet artiklen "Konflikt og samhørighed. Demokratiske transformationer".

omverden sætter retningslinierne for hvordan vi selv og vores omverden kan blive til, træde frem og sætte sig spor. Dette normerende niveau gives her forrang for det virkelige, hvis man forstår det virkelige som det der er tilfældet, som det blot faktiske.

Normeringens niveau er væsentligt, eftersom det ikke alene virker bestemmende ind på hvad der eksisterer, men også på hvad man kan forestille sig, på hvad der lader sig gøre, og dermed også på hvad der *er*, på væren, i videste forstand. Det normerende gives ikke alene forrang for det faktiske; det anskues her ligeledes som væsentligere end det værende. Så snart man angiver det reelle som man kan vide, det mulige som man kan forestille sig hænde og som man måske skulle gøre, det realiserbare som man kan håbe på og virke for, samt, eventuelt, postulerer en det værendes grundlæggende væremåde (en bestemt ontologi) hinsides det erkendte, det udkastede og det iværksatte, har normeringen altid allerede virket retledende ind. Samtidig foreskriver den hvorledes alt det der bliver til videre må træde frem.

Central er imidlertid ikke en vilkårlig normering der lanceres af tilfældige deltagere som gør den gældende overfor andre i en social udveksling. Virkelig væsentligt er først det foreskrivende niveau der gøres gældende igennem den gensidige normering der finder sted i den sociale omgang som uomgængeligt forpligtende for denne omgang. Afhandlingen søger at klarlægge dette det sociale bånd socialitetsskabende niveau. I en sådan samtidig situation eksisterer imidlertid en mængde historie idet denne gør sig gældende implicit eller i 'ophævet' form.

2 Adgang

Vejen jeg har valgt at gå for at vinde den afstand til det eksisterende komplekse sociale bånd der tillader at danne sig et vist overblik over det, er derfor den *historiske undersøgelses*. Igennem det langvarige fortidige perspektivs usamtidighed har jeg bestræbt mig på at distancere mig fra den samtidige uoverskuelighed således at bestemte træk i denne træder frem som overordnede og andre viser sig at være mindre vigtige.

Med afsæt i centrale og signifikante fortidige begivenheder, opsøgt dels gennem primærkilder dels gennem sekundære redegørelser, artikulerer jeg et langstrakt fortidigt perspektiv, bestående af langsomme forskydninger. Perspektivet rækker fra den tidlige antikke og germanske anklageret frem mod vore dage.

Den foreliggende undersøgelse afdækker en fortid der kommer til syne i en uoverskuelig række *begivenheder*. Den fastholder de bestandige opbrud fra det tidligere som disse hver for sig indebærer, samt de små og uanseelige forskydninger de medfører når de føjer sig til den tidligere sum af handlinger og hændelser de samtidig tager afsæt i.ⁱ Undersøgelsen fremstiller en fortid der har haft form af en bestandig tilføjelse eller *gensammenpasning*, hvis almindelige væremåde (eller ‘historicitet’) har været en *mikrotransformativitet*.

Undersøgelsen søger imidlertid også at udarbejde hvorledes man i retrospekt kan afdække en systematik i denne løbende transformativitet. Afhandlingen gør rede for hvorledes man i den beskrevne fortid løbende har føjet nyt til det tidligere, men vel at mærke således at man efterhånden stadig mere specifikt har artikuleret hvad der i retrospekt fremstår som førhen implicite og udifferentierede aspekter ved den sociale omgang, idet man har forelagt dem som hensyn man måtte tage højde for eksplicit.

I afhandlingen beskæftiger jeg mig med en fortid der viser sig at være en løbende supplerings- eller tilføjelse til det tidligere der udfolder hvad der førhen blot lå indfoldet eller i kim, således at dette efterhånden træder mere klart og tydeligt frem. Samtidig viser jeg hvorledes denne fortidige artikuleringsproces overordnet kan anskues som en udspaltning af det ikke tidligere adskilte. Den successive podning af noget nyt på det tidligere eksisterende har resulteret i en stigende sontring imellem og renselse af aspekter man førhen blandede sammen og tog højde for i sammenhæng med andre aspekter. Forhistoriens mikrotransformativitet systematiseres således at den overordnet tager form af en pågående knopskydning, der samtidig er en *artikulerings-* og *differentieringsproces*. I en sådan artikuleringsproces ekspliciterer eller udfolder det senere tilkomne det tidligere eksisterende.

Differentieringsprocessen har fundet sted fortløbende og forløber bestandigt videre. Den er ikke alene uafsluttet på nuværende tidspunkt, men også principielt uafsluttelig, eftersom det udifferentierede kan differentieres stadig videre uden ende og i bestandigt finere sontringer.ⁱⁱ Undersøgelsen afdækker

ⁱ For en sådan ‘begivenhedsbevidsthed’, som afhandlingen tager afsæt i, gælder hvad Schleiermacher ved begyndelsen af 1800-tallet skulle have udtalt, idet han mente at være i overensstemmelse med Spinoza: “Mir ist alles Wunder!”

ⁱⁱ Såfremt en handling eller hændelse der finder sted lader sig anskue som en akt der gør en forskel som udgør en forskel i forhold til det tidligere i en eller flere henseender, kan den karakteriseres som en *begivenhed*. Enhver forskelssættende tilføjelse kan, principielt, betragtes som en akt der i forskellige henseender indfører nye afgørende sontringer i forhold til det bestående.

således en fortid der har haft karakter af en *mangfoldig og uendelig udspaltning*. Specificiteten af denne udspaltningsproces er i princippet relativ, siden processen forløber desto mere detaljeret, jo nøjere man gransker de fortidige begivenheder, og siden den fortsættes stadig videre, idet der føjes nye begivenheder til de tidligere.

*

Alligevel bestræber jeg mig på at udarbejde hvorledes de enkelte begivenheder indgår i mere overordnede, sig langsomt udviklende mønstre, hvis man anskuer dem sammen med en mængde andre begivenheder, der hver for sig udgør en forskydning. I hver enkelt af afhandlingens fire dele artikulerer jeg med afsæt i en række fortidige begivenheder en sådan *overordnet systematik* der indebærer en udspaltning og en renselse, eller en selvstændiggørelse, der *udfolder*, eller ekspliciterer, *et enkelt aspekt* af den sociale omgang, der tidligere havde foreligget implicit eller udfoldet.

I Prologen til hver enkelt Del tager jeg afsæt i en enkelt begivenhed der forekommer særlig monumental og signifikant, eftersom den ved nærmere eftersyn viser sig i sig at kondensere den systematik Delen udarbejder og dermed anskueliggør at denne havde nået et højt udviklet og overgribende niveau på det tidspunkt hvor begivenheden fandt sted.ⁱ Umiddelbart rummer den i Prologen beskrevne enestående og eksemplariske begivenhed imidlertid kun denne omfattende systematik i en uartikuleret form.ⁱⁱ Det overordnede mønster forelægges kun implicit, ophævet i begivenheden.

De resterende ordinære kapitler i hver Del ekspliciterer eller udfolder det mønster den centrale begivenhed retrospektivt kan synes at symbolisere, siden den står for det idet den uafvidende samler og fremstiller det i en implicit form. I første omgang opsøger jeg det senere mønsters herkomst, idet jeg demonstrerer hvordan et første, ufuldstændigt og rudimentært, rids af det blev trukket i enkelte udvalgte begivenheder. Efterfølgende viser jeg hvordan dette mønster blev suppleret og nøjere udarbejdet, samtidig med at det blev mere udbredt. Med dette afsæt bliver det muligt at give en første samlende

ⁱ En sådan begivenhed kan, som det vil fremgå senere, vise sig at være central og signifikant i forskellige sammenhænge, og det vil også sige i forskellige henseender.

ⁱⁱ Anskuet for sig, eller betragtet som alenestående, er en hændelse altid uartikuleret. Den bliver først signifikant i relation til andre hændelser, som artikulerer den idet de udlægger den.

karakteristik af den systematik der var i færd med at tegne sig i en række fortidige begivenheder. Dernæst godtgør jeg hvorledes den hidtil beskrevne systematik blev yderligere udbygget, idet den kobledes sammen med og indgik forbindelse med beslægtede handlingsmønstre af en anden proveniens end det overordnede mønster hvis tilblivelseshistorie jeg primært undersøger. Jeg gør rede for hvordan dette konglomerat dannede en sammenhængende systematik som viste sig overgribende derved at handlinger og hændelser uomgængeligt forekom at måtte forholde sig til den. I forlængelse heraf søger jeg sammenfattende at karakterisere hvilken måde at forholde sig på det afdækkede konglomerat indebar da det blev overgribende. Jeg søger at formulere præcist hvordan den artikulerede sammenhæng udmærker sig, i kraft af at den sætter bestemte betingelser for hvordan handlinger og hændelser kan træde frem og få karakter af begivenheder. Afslutningsvis antyder jeg i hver enkelt Del hvorledes den hidtil artikulerede systematik har undergået afgørende transformationer siden den blev overgribende, i kraft af at andre hensyn er blevet udspaltet og uddestilleret således at de er begyndt at konkurrere med den.ⁱ

I forhold til den just beskrevne sædvanlige fremgangsmåde former Del I, "Retten og dens afgørelse", sig, af gode grunde, en smule atypisk. Efter en kort Prolog udfolder Kapitel I en social omgang og udveksling der systematiseredes igennem en almindeligt udbredt arkaisk *anklage- og sædvaneret*, således som den er blevet overleveret gennem historiske kilder i en allerede fuldt udviklet form. En sådan, væsentlig forhistorisk, gemen rets eventuelle tilblivelseshistorie er i sagens natur vanskeligt at udrede; og det forekommer heller ikke at være umagen værd at artikulere den delvis og tentativt i den nærværende sammenhæng hvor beskæftigelsen med den arkaiske anklageret umiddelbart skal tjene som afsæt og kontekst for de senere redegørelser.ⁱⁱ I de to resterende kapitler af Del I gør jeg imidlertid rede for hvorledes en *udsigelse af sandhed*,

ⁱ Den systematik der fremreflekteres i de historiske begivenheder lader sig ikke ekstrapolere fra dem således at den kan angives uafhængigt af dem i rensat form. Den ville i så fald fremstå som et alt for forenklet, eller 'abstrakt', postulat. Jeg har derfor været nødsaget til at inddrage et omfattende og detaljeret historisk stof.

ⁱⁱ Dette er ikke ensbetydende med at hævde at den gemene ret forsvinder eller ophæves. Jeg vil tværtimod hævde at retten forbliver et yderst nærværende aspekt af den sociale omgang. I den forstand forbliver artikuleringen af den gemene ret vigtig. I anklage- og sædvaneretten forelagdes primordiale og højt differentierede ritualer for hvorledes man konkret kunne omgås de bestandigt fremdukkende konflikter, en konfliktualitet som man vedvarende har kunnet genoptage og hvis konkrete gensidige gennemtrængning af primitivitet og social brydning reaktualiseres i højere grad end det længe har været tilfældet i de aktuelt udbredte medieringsprocedurer. Aktuelt gør retten og dens anordning sig i høj grad gældende, omend det sker på et nyt niveau.

der oprindeligt var indlejret i og stod i et ganske nært forhold til retsanordningen, allerede i antikken udspaltedes af og blev irreducibel i forhold til retten. Jeg viser endvidere hvordan det i løbet af middelalderen blev anerkendt og institutionaliseret at man var alment forpligtet på at afdække, udsige og følge sandheden i en form hvor den afslørede hvad der var tilfældet og slog det fast som en umiskendelig kendsgerning.ⁱ

I Del II, "Loven og dens opdeling", demonstrerer jeg hvorledes man allerede i løbet af den syd- og centraleuropæiske middelalder begyndte at udspalte *loven* og forelægge den som en selvstændig systematik der var forpligtende for den sociale omgang og udveksling, således at den just beskrevne retsanordning indtolkedes i lovens foreliggende form. Jeg viser efterfølgende hvordan loven for alvor begyndte at optræde som overgribende i løbet af nyere tid. I og med at man nu ikke nøjedes med at manifestere lovens grænse mellem forbudt og tilladt, men ligeledes begyndte at *internere* samfundsmember der havde overskredet grænserne for hvad man tillod, udarbejdede man i visse henseender lovens være- og virkemåde mere entydigt end man tidligere havde gjort det. Ved modernitetens begyndelse havde loven fået en fuldstændig uomgængelig status. Denne kom blandt andet til udtryk i affattelsen af en række nye konstitutioner. At loven blev selvstændiggjort og blev et fænomen der opnåede at få en overgribende og uomgængelig betydning bevirkede at en generel transformation af den sociale omgang fandt sted. Den sociale omgang fik med loven et bestemt forelagt fundament. Den blev baseret på et sæt af åbent formulerede, almengyldige og almentforpligtende befalinger. Denne forandring måtte man forholde sig til, selv når man søgte at bryde samfundspagten.ⁱⁱ

Del III, "Disciplinen og dens overvågning", viser hvordan man fra begyndelsen af nyere tid begyndte at *disciplinere* udvalgte dele af den sociale omgang. Delen præciserer derefter nøjere hvad man i grunden indførte, da man indledte en disciplinering af adfærden som med tiden blev rendyrket. Endvidere godtgør jeg hvorledes en disciplinering forudsatte en forbedret *overvågning*

ⁱ I de følgende Dele vender jeg mod slutningen tilbage til denne selvstændiggjorte sandhedsform. Jeg viser hvordan den vedvarende danner en forudsætning for at man kan søge at inddrage og benytte sig af sandheden i andre sammenhænge og således give sandheden en ny form.

ⁱⁱ Del II er længere end de øvrige dele, eftersom den til sidst søger at gøre op med den af loven affødte opfattelse at vi, når vi følger almene regler, forholder os som maskiner der klart og utvetydigt udfører og applicerer de heri indeholdte befalinger, samt med den med loven forbundne tendens til at opfatte enhver form for normativ styring som en sådan form for regelstyring og regelfølge. Et opgør med denne moderne metafysik, der har tendens til at genopstå uanset hvad man konciperer, er nødvendigt for at man kan artikulere de øvrige dispositivformer.

hvis disciplinen skulle blive effektiv og uomgængelig, og med tiden også kompletteredes af en sådan. Jeg beskriver hvorledes disciplinens stigende udbredelse kom til syne, i kraft af at institutioner, hvori man tidligere havde nøjedes med at internere utilpassede elementer, blev gennemdisciplinerede. Udbredelsen af disciplinen fortsatte, indtil den prægede den almindelige sociale omgang gennemgribende fra første halvdel af det nittende århundrede.

I Del IV, "Ledelsesrationaliteten og dens økonomi", undersøger jeg hvordan man, igennem en langstrakt forhistorie, men for alvor fra begyndelsen af nyere tid, begyndte at koncipere *ledelsen* af andre som en aktivitet der indeholdt sin særegne logik. Jeg gør rede for hvordan denne ledelse, i hvilken man på én og samme tid tog hånd om kollektivets og den enkeltes velfærd i et stadig videre omfang for sluttelig at gennemforvalte dem, efterfølgende fik status af en egen overgribende rationalitet. Parallelt hermed begyndte man imidlertid at blive opmærksom på hvorledes ledelsen, hvis den skulle være optimal, måtte modellere sig efter de genstande som den søgte at forvalte og tage højde for den egenlogik som de udviste når man søgte at lede dem. I en kommende bog vil jeg vise hvordan *økonomien* i forlængelse heraf kom til at fremstå som det fremmeste eksempel på en social udveksling der havde en så selvstændig karakter at en ledelse måtte afstå fra at forvalte den, at en sådan forvaltning altid var dømt til at komme for sent.

Tidligere har jeg antydnet at man aktuelt synes i færd med at organisere udvekslingen mellem nettets enkelte disparate dele i en ny systematik, nemlig *forhandlingens*. Udarbejdelsen og udbredelsen af forhandlingssystematikken indebærer endnu en forskydning.ⁱ

Samtidig med at de enkelte dele udarbejder hver sin systematik, antyder de imidlertid også hvorledes de forskellige systematikker strides, benytter sig af hinanden og indtolker hinanden i hver sin respektive sammenhæng.ⁱⁱ

ⁱ I en række artikler, mest udfoldet i "Konflikt og samhørighed. Demokratiske transformationer", har jeg beskæftiget mig med forhandlingsdispositivets karakter og implikationer. En beskæftigelse med forhandlingens systematik indenfor den nu forelagte ramme ville imidlertid kræve endnu en historisk undersøgelse af dens tilblivelse, der i dette tilfælde ville blive yderst langstrakt. En sådan må udskydes til senere.

ⁱⁱ På tværs af de enkelte Dele gør der sig samtidig visse sammenbindende *ledemotiver* gældende, nogle – også internt forbundne – grundtemaer der vender tilbage i en forskudt form på den pågældende Dels niveau. Ud over de allerede beskrevne er disse til en begyndelse: en uhygge og uhjemlighed der bestandig dukker frem i det sociale møde og dets overenskomster og dermed antyder disses prekære karakter; en vanskeligt bortryddelig konfliktualitet, samt en uophævelig tragik i hvilken det kommer til syne at det menneskelige værk og virke anskuet i forhold til en mere omfattende natur har karakter af hybris der er udsat for et løbende 'desœuvrement'; det positivt givnes ikke-positivitet; en yderste dom som de sociale dannelser på forskellig vis afsiger over sig

*

Ligesom afhandlingen på det overordnede niveau ikke interesserer sig for realiteten, kan det, for en sikkerheds skyld, være på sin plads at pointere at de enkelte dele, som antydet, ikke undersøger hvad man på et givet tidspunkt rent faktisk gjorde, eller for den sags skyld undlod at gøre. Det drejer sig heller ikke om at afdække hvad man engang faktisk tænkte, intenderede eller bestræbte sig på i en bred forstand. De enkelte dele afdækker i stedet en systematik man retrospektivt må antage har virket bestemmende ind på den fond af begivenheder som inddrages og som synes at have gjort det nærliggende at netop disse begivenheder hændte og ikke andre. De afdækker den *normering* man må antage er blevet til igennem og har virket i et felt af begivenheder der strækker sig vidt i tid og rum.

Den primære synsvinkel man bør anlægge, hvis man skal vurdere en historisk undersøgelse som den her forelagte bliver derfor også den overordnede. Det afgørende kriterium bliver ikke om fremstillingen på hvert eneste punkt er i overensstemmelse med hvad der sædvanligvis betragtes som veletablerede fakta eller velbegrundet viden indenfor alle de detailområder som den bevæger sig igennem.ⁱ Afgørende bliver det hvorvidt den konstruerede samlende normerende systematik der fremlægges forekommer oplysende og rimelig. Afhandlingen forpligter sig primært på en bestemmelse af *sandheden* som *afsløring* der former sig som en *sammenbringende perspektivering*, som en tagen mål af den overleverede viden om verden, i forhold til hvilken et begreb om sandheden som overensstemmelse må forekomme afledt.ⁱⁱ Kriterium for

selv. Andre gennemgående temaer er: den forpligtende sandheds form; offentlighed; suverænitets konstruktion og diffusion; mønstret i den sociale domfældelse samt den normering der gør sig gældende i den. Hvad disse, her foreløbigt anslåede, temaer rummer, vil blive udfoldet langt mere udførligt efterhånden som afhandlingen skrider frem.

ⁱ Det er umiddelbart problematisk at etablere sådanne fakta og en sådan viden som en uomtvistelig afgørelsesinstans, eftersom de, på deres side, først lader sig fastslå hvis man tager afsæt indenfor en bestemt horisont. Det er heller ikke givet at eksisterende detailviden indenfor bestemte felter overhovedet er relevant for eller berører det her anlagte perspektiv der bevæger sig igennem og på tværs af felterne. Man kan endda sige at selv om anden viden skulle vise sig relevant for og gøre det nærliggende at korrigere den følgende fremstilling på visse punkter, så er det ikke nødvendigvis af overordentlig betydning. Det angår ikke nødvendigvis afhandlingens overordnede systematik og anliggende.

ⁱⁱ Jeg har tidligere beskæftiget mig udførligt med denne sandhedsproblematik, da den dannede et gennemgående tema i min *Filosofisk æstetik. Jagten på den svigefulde sandhed*, og skal derfor ikke genoptage den her. Relevante i den nærværende sammenhæng er specielt pp. 19-24 og 165-168 i det nævnte værk, hvori forskydningen i sandhedsbegrebet behandles med afsæt i Heidegger.

afhandlingens sandhed (hvis man svinger sig op til at anvende så prætentivt et ord) bliver hvorvidt den på overbevisende vis evner at fremstille en opklarende systematik i et omfattende felt af begivenheder, kendte såvel som oversete. Den forelagte historiske redegørelse bør således først og fremmest bedømmes på sit eget overordnede niveau, ikke som detailanalyse.ⁱ

I første omgang sætter jeg i den enkelte Del af afhandlingen samtiden i relief ved at godtgøre hvordan den beskrevne fortid er fremmed for os i dag. I min analyse af de fortidige begivenheder søger jeg umiddelbart at indlæse en regelmæssighed eller et mønster i dem som viser hvorledes omgangsformer der adskiller sig tydeligt fra de aktuelt dominerende kom til syne og blev overordnede.

Hensigten er imidlertid at fastholde undersøgelsens aktuelle relevans ved at godtgøre hvorledes de fremanalyserede, tidligere dominerende omgangsformer stadig er nærværende i vores samtid. Fortvarende til stede er hvert enkelt af de tidligere dominerende mønstre imidlertid kun idet det konkurrerer med, spiller sammen med og virker ind på de andre afdækkede mønstre og dermed medvirker til at danne et uset og uoverskueligt mønster.ⁱⁱ Vedvarende virker den enkelte mønsterdannelse kun idet den medvirker til at danne en ny, stadig aktuel, overordnet omgangsform. Den enkelte afdækkede overordnede mønsterdannelse er fremmed for os i kraft af at den bestandig spiller sammen med og overlejres af andre tilsvarende. Den bliver dermed fortidig som alenestående. Den forbliver imidlertid samtidig i sit samvirke med andre.

Den tilblivelseshistorie afhandlingen beskriver har således ikke form af en uddifferentiering der afsondrer autonome områder (eller, for den sags skyld, sfærer eller 'legemer') der adskiller sig klart og distinkt fra hinanden i kraft af at de orienterer sig om hvert sit egenartede indre og således kun mødes idet de støder sammen 'udvendigt'. I den artikulerings- og differentieringsproces der fremstilles raffineres i stedet egenlogikker der altid allerede har grebet ind i hinanden og fortsætter med at afbøje og anfægte hinanden. I stedet for at gøre rede for afsondringen af nye lukkede systemer, det være sig primitivt

ⁱ Afhandlingen er opbygget så dens enkelte Dele (og enkelte dele af disse) kan læses hver for sig. Det er imidlertid 'sammenhængen' imellem de enkelte dele, eller 'helheden', det hele drejer sig om. Isoleret betraget er de enkelte Dele forenkende og fordrejende.

ⁱⁱ I denne sammenhæng reaktualiseres elementer fra den anklageretslige omgangsform, men på et andet niveau.

substantielle eller aktivt selvafgørende og selvskabende,ⁱ rekonstruerer afhandlingen tilblivelsen af en række *åbne systematikker* der tager form idet de virker i hinanden.ⁱⁱ Afhandlingen artikulerer fremkomsten af en social arbejdsdeling der imidlertid aldrig bliver fuldført i en sådan grad at de udspaltede entiteter bliver udvendige eller 'fremmede' for hinanden.

*

Med min fremlæggelse af en fortid hvori begivenheder føjer sig til andre og derved forandrer de allerede eksisterende, men således at hvad der fandtes implicit og udifferentieret artikuleres og differentieres, bestræber jeg mig på at fremstille en historie hvori det umiddelbart foreliggende aldrig er givet ganske selvfølgeligt og uomtvisteligt, men bestandig må gives igen i en ny brydning og en problematisering.

Derfor kan man også anskue afhandlingen som en sammenhængende studie af udviklingen i måder at *forholde sig* på. Jeg har bestræbt mig på at artikulere hvorledes man i den sociale omgang bestandig har forholdt sig til allerede givne centrale problematiske felter og søgt at komme til rette med dem. Jeg har søgt at bestemme de særegne former som denne forholden sig har antaget til forskellige tider. Og jeg har søgt at vise hvilke problematikker de beskrevne forholdsregler åbnede for og gjorde centrale.ⁱⁱⁱ For så vidt som man i en sådan forholden sig

ⁱ I den nærværende sammenhæng kan teorier der opererer med lukkede systemer betragtes som de seneste udløbere af substanstænkningen. I disse arbejder man stadigvæk med forestillingen om et bestemt tilgrundliggende der afgrænser den analyserede genstand fra omverdenen og giver den identitet.

ⁱⁱ Afhandlingen gør dermed heller ikke rede for tilblivelsen af et begrænset antal selvlovgivende og klart afgrænsede gyldighedsområder som skulle være opstået ifølge blandt andre Kant og, efter ham, Habermas. Det forekommer problematisk at arbejde indenfor en sådan, relativt primitiv, metaforik der opererer med områder eller legemer når man søger at artikulere det aktuelle sociale bånd, specielt fordi det udspaltede indenfor en sådan analyse fremstår som selvstændige subjekter (der til overflod kalder på at blive samordnet indenfor et nyt overordnet subjekt). Den her forelagte artikulering af udspaltningen er snarere leibniziansk. Den artikulerer sammenhængende overordnede strukturer der viser sig i hinanden, også i hinandens mindste dele, men i små forskydninger og i uartikuleret form, så længe man ikke kender de skitserede overordnede sammenhænge. Se Belavals *Leibniz critique de Descartes* og Deleuzes *Le pli* angående en redegørelse for en sådan 'barok' og 'differential' ontologi.

ⁱⁱⁱ Det er muligt at visse læsere vil efterlyse en eksplicit *menings- og forståelsesdimension* (en Sinnimension) i afhandlingen, en redegørelse for hvordan verden sanses og udlægges, så den får en bestemt sammenhængende betydning. For dem kan det være nødvendigt at fremhæve: Denne dimension er bestandig til stede overalt i afhandlingens artikulering af selvforhold, omend meningsdimensionen i denne generaliserede og radikaliserede udgave af det hermeneutiske 'som om'

vedvarende har forholdt sig til sig selv som foreliggende, problematisk og problematiserbar, og har gendannet sig selv, ganske vist ligeledes som problematisk og problematiserbar, kan man også betragte afhandlingen som studier af udviklingen i *selvforhold*.ⁱ

Dermed bliver det ligeledes muligt at læse afhandlingen som en sammenhængende studie i social *refleksion*. I den undersøger jeg hvordan det sociale vender sig mod sig selv og forvisser sig om sig selv, idet det spejler sig selv i en brydning og således genovervejer sig selv. Artikulationen af niveauet på hvilket det sociale vender sig mod sig selv og genovervejer sig selv i en åbenhed, således at en ny form for forpligtethed eller normativitet bliver til, er afhandlingens centrale bestræbelse.ⁱⁱ Det drejer sig om at fremstille det sociale bestandigt virkende reflekterende bedømmelse af sig selv, dets *reflekterende dømmekraft*.

Med denne tilgang til historien bestræber jeg mig på at anskueliggøre hvorledes selv den tilsyneladende mest uanseelige sociale praksis rummer tanker i sig, hvorledes den er en *reflekterende* praksis. Jeg fremhæver hvordan den beskrevne sociale praksis aldrig har været en uanfægtet statisk og homogen vane, men viser sig at være en fremgangsmåde hvis karakter man bestandig må gentænke, eller genoverveje, og gensammenstykke, hvis denne praksis skal fungere. Og jeg viser hvorledes man begynder at reflektere så såre man agerer og responderer på andres handlinger. I en sådan reflekterende praksis lever man med og forholder sig de andre uden at kunne tage en fælles samlende fornuft eller sund sans for givet. Deri er der tale om en *sameksistens uden common sense*.

I og med at en sådan grundlæggende refleksion i og over den sociale praksis er inhærent i den sociale praksis, rummer denne en iboende tendens til at filosofere. I og med at der indenfor en sådan praksis bestandig finder en

aldrig fremstår som en dimension der bliver nærværende for sig selv som et ubrudt kontinuum. Mening artikuleres i stedet som noget der bestandig gengives.

Et *eksistentielt aspekt* er, som det tidligere er blevet antydnet, ligeledes til stede overalt i afhandlingen, omend ikke i form af en konstitutiv subjektivitet. Meningsdimensionen og det eksistentielle aspekt udfoldes mest åbenlyst i de afsnit af afhandlingen hvor jeg generaliserende søger at indfange hvad jeg senere skal karakterisere som forskellige tiders "domfældelse" og dennes "retningslinier".

ⁱ Stedvis betones det ligeledes hvordan man begynder at forholde sig kreativt til de overordnede beskrevne selvforhold, således at man med afsæt i disse danner andre, alternative, selvforhold.

ⁱⁱ Afhandlingen anskueliggør således at historie er mere end kontingens, at den i sig rummer en egen uomgængelighed, en egen form for historisk nødvendighed.

grundlæggende problematisering sted, er den altid allerede involveret i og åbner sig mod filosofi. Dette refleksionens plan, hvori der finder en grundlæggende problematisering sted, indenfor og af den sociale praksis, betragter jeg som det grundlæggende filosofiske niveau. Det er ‘stedet’ hvorfra filosofien udspringer og det sted som den vender tilbage til.ⁱ En sådan filosofien er derfor grundlæggende praktisk, men, vel at mærke, kun som refleksion.

Idet jeg afdækker et sådant refleksionens niveau, fastholder jeg en *irreversibilitet* i historien, der er af en ganske anden karakter end den som en fremskridtsforestillings entydiggørende teleologiske kategoriale apparatur tillader at begribe. Jeg demonstrerer hvorledes historien uomgængeligt er blevet drevet fremad bag om ryggen på dens øjensynlige aktører, i kraft af at man har føjet handlinger og hændelser til de tidligere eksisterende på en sådan måde at kun de handlinger og hændelser der, ofte ganske uintentionelt, har forholdt sig til og forarbejdet de eksisterende centrale problematikker, har været i stand til at ‘overleve’, idet de har sat sig spor som skelsættende begivenheder der tilsammen har dannet nye samfærdselsformer. En sådan histories senere dannelser indeholder således en mere omfattende (eller konkret) rationalitet, for så vidt som disse må evne at tage højde for og afgøre de problemer som de tidligere har overleveret.ⁱⁱ Den artikuleringsbevægelse som afhandlingen

ⁱ Nogle finder det overordentlig vigtigt konstant at situere sig i forhold til afgrænsningsspørgsmål af typen: Tilhører de efterfølgende overvejelser filosofien i streng fagfilosofisk forstand, eller er der tale om (idé)historiske undersøgelser? I nærværende sammenhæng indfører en sådan problemstilling imidlertid et overfladisk dilemma der forekommer mig forplumrende. I det omfang man finder det for godt at tage stilling til spørgsmålet, må man svare “hverken eller” og “både og”. Der er i hvert fald ikke tale om en rendyrket historisk analyse for dens egen skyld, der søger at fastslå hvad der engang hændte og hvad man engang tænkte; og der er heller ikke tale om en traditionel filosofisk systematisk diskussion der ahistorisk fastslår hvad der er gyldigt. Hvis man opererer med en sådan dikotomi mellem historie og gyldighed, afskærer man sig fra at iagttage det niveau afhandlingen opererer på. Afhandlingen beskæftiger sig i stedet med et plan der er mere fundamentalt end både fakticitet og gyldighed. Det er et niveau uden hvilket der ikke ville være nogen specifik historisk praksis man kunne gøre til genstand for en ‘empirisk’ historisk undersøgelse. Og det er niveauet på hvilket de gyldige teorier hævdes, og på hvilket de må gøres og gøre sig gældende. For den der stadigvæk oplever dette niveau som fremmed kan det måske virke betryggende at gøre opmærksom på at allerede det sokratiske *γνοῦσι σεαυτων* kan anskues som en måde at forholde sig refleksivt i og til en social praksis på.

ⁱⁱ I den forstand må de senere dannelser nødvendigvis være mere fundamentale. De må uundgåeligt, i de beskrevne henseender, indbefatte mere end de tidligere dannelser og ‘gengrundlægge’ dem; de må være mere inklusive eller “konkrete” i hegelsk forstand. Dette forhindrer ikke at der parallelt med denne tilvækst kan finde et tab af artikulering og refleksivitet sted i andre henseender end de fremhævede. Hvordan, antyder jeg ligeledes, omend mere implicit, i afhandlingen. For et nøjere eftersyn fremgår det hvorledes bestemte momenter der træder frem eller accentueres i den forholden sig der skildres i de første Dele træder i baggrunden eller ‘desartikuleres’ i den domfældelse der fremstilles i de senere Dele.

skildrer bliver således en historie der har karakter af en *irreversibel refleksionsbevægelse*.ⁱ

Den uddifferentieringsproces som beskrives indebærer således en *uendelig* og *uoverskuelig tilvækst i refleksivitet*. Hvis man analyserer en række begivenheder, kan man umiddelbart afdække en tilvækst i refleksivitet. En sådan refleksionstilvækst lader sig imidlertid igen spejle i en række andre parallelt forløbende begivenhedsforløb. Idet de respektive hændelsesforløb således gensidigt brydes og formidles i hinanden, tilfører de også hinanden noget i mangfoldige henseender. De reflekterer og tilføjer hinanden noget i én uendelighed. Kan hænde at historien ikke er fornuftig; men der bliver, på den anden side, i historiens løb reflekteret (eller 'tænkt') med en sådan intensitet at det er ganske uforglemmeligt, og kun partielt indhenteligt.

Den uendelige tilvækst i refleksion og refleksivitet gør det dermed også nødvendigt at den historiske analyse selv må blive refleksiv, idet den besinder sig på sig selv, sin egen status, sine egne hævdelighedsbetingelser og udsigelseskraft. Den må, idet den betragter sig selv, tage højde for og medreflektere det forhold at den historiske refleksion over historien er en refleksion der finder sted indenfor, er afhængig af og spejler sig i, historiens uendelige tilvækst af refleksion og refleksivitet. Den må holde sig for øje at den ikke kommer på højde med og favner historiens refleksion, men, situeret indenfor denne, giver en bestemt genfremstilling af denne der reducerer den i visse henseender. Den historiske refleksion må medreflektere at vi i refleksionen, historisk eller ej, ikke bevæger os ud af hulen, men må flyve ud i skumringen.

ⁱ Den irreversibilitet der gør sig gældende i en sådan historisk analyse, analysens bestemmelse af et uomvendeligt 'før' og 'efter', stemmer ikke nødvendigvis fuldstændig overens med den successive tid som vi almindeligvis er enige om at fastholde som en uomgængelig norm. En hændelse der, kronologisk set, finder sted før en anden kan vise sig at være en begivenhed der følger efter denne sidste og er mere omfattende end denne i den analyse der bestræber sig på at afdække niveauet for en refleksiv irreversibilitet i historien. Den irreversible refleksionsbevægelses tid er således en anden end den almindelige kronologiske; den sætter andre forskelle som afgørende. Den kronologiske 'udvikling' kan spille en rolle som en selvfølgelighed der skal belyses på en anden måde, men den er ikke afgørende på forklaringens niveau.

*

Den forelagte historiske analyse kan dermed ikke forstå sig som dækkende for, som fortællende, hele historien. I historiens løb har der konstant fundet et oprindeligt tab sted. I tidens fylde har man søgt at foretage handlinger der har vist sig enten ikke at kunne lade sig gøre, ikke at kunne sætte sig spor eller ikke at blive genoptaget og videreført; og der har været tiltag som man kunne, eller måske endog burde, have iværksat eller udtænkt der ikke engang blev konciperet. Hvad der aldrig blev til, ikke er blevet overleveret og stadig gør sig gældende, i en eller anden form, har vi imidlertid ikke mere adgang til. I denne absolutte forstand er historien uigenkaldeligt og ukompenserbart sejrherrenes historie. Og i denne radikale forstand kan vi kun forstå os selv. Resten må, nødvendigvis, være tavshed.

I og med afhandlingen søger at udarbejde den historie der stadigvæk er bestemmende for os i dag, skriver den uundgåeligt videre på og gør alvor af en sådan sejrherrenes historie. Ligesom den ikke sætter vores nutid på begreb, søger afhandlingen heller ikke at åbne en kompensatorisk historie i en sådan absolut forstand. Den lader i stedet historien og nutiden mødes, idet den skildrer tilblivelsen af en *forhistorie* der stadigvæk gør sig gældende som *vores* uomgængelige *samtid*. Vi har en overordnet forhistorie som ikke er fortid, men som vi deler. Det er ikke den forgangne og tabte fortid jeg har villet rehabiliterer; det er derimod denne, ikke altid nærværende, men stadig tilstedeværende forhistorie jeg har bestræbt mig på at artikulere.

Dermed bliver det også tydeligt at den historiske analyse må forstå og forholde sig til sig selv som en bestemt begrænset selvfremstilling og selvgenkendelse. Den historiske analyse bliver en aktivitet i hvilken de udøvende, idet de spejler bestemte sider af deres samtid i historien, fremhæver bestemte dele af denne fremfor andre. I og med at de spejler den sammenhæng som de er situeret i og den kontekst der gør dem til det de er i historien, bryder de den imidlertid og artikulerer den, således at det bliver muligt at forholde sig mere differentieret til og reflektere over dele af denne, allerede refleksevene, kontekst eller sammenhæng. I den forelagte undersøgelse bringes således fortid og nutid, historisk undersøgelse og selvfremstilling, sammen, uden at de udtømmes, som et led i en bestræbelse på at skabe rum for *en refleksiv forholden sig* til en allerede *refleksivt tilblevet forhistorie* der stadig gør sig gældende som en alt for nærværende, men utematiseret samtid.

På et overordnet plan viser undersøgelsen imidlertid at den uomgængelige samtid som virker bestemmende ind på os ikke danner nogen sammenfaldende nu-tid, men netop er en *sam-tidighed* eller en sam-eksistens: Den er et mellemværende som vi står i, mellem forskellige tider og forskellige former for tidslighed der eksisterer ved siden af hinanden. Det gøres gældende at vi på én og samme tid bevæger os i og indgår i forskellige tider, og at vi dermed ikke danner noget subjekt der falder sammen med, er identisk med sig selv, men at 'vi', som betegnelse for et kollektiv, derimod snarere er *forskel*, vel at mærke i betydningen forskellige fra hinanden og os selv i bestemte præciserbare henseender. Hvilke forskelle vi, for en overordnet betragtning, er, bestræber afhandlingen sig netop på at udvikle. Den nævnte heterogenitet danner måske netop betingelsen for at vi kan etablere en differentieret historisk erkendelse hvori vi vinder tilstrækkelig afstand til at vi kan vende os mod os selv. Der afdækkes en samtidighed imellem forskellige tider der ikke henviser til nogen bestemt nutid (eller kerne). Vi gennemlever i dag, i accentueret form, en samtidig eksistens der er uendelig reflekteret, uden dog at være gennemreflekteret og i besiddelse af common sense.

Det har været nærliggende sammenfattende at karakterisere værket som "en *elliptisk arabesk*": for at fremhæve hvorledes det danner en tæt sammenslynget 'ornamental' figur, hvis enkelte dele føjer sig til hinanden, uden at de alligevel mødes og danner et kontinuum; og for at betone hvorledes selv denne relativt uoverskuelige forsirede struktur kun kan få status af en nødvendigvis ufuldstændig genfremstilling af forhistoriens og samtidens kompleksitet og refleksivitet.

Læsere kan irriteres af værkets uoverskuelighed; og han kan måske til tider, som Josef K. gør det i Kafkas *Der Prozeß*, spekulere over hvilken overordnet sammenhæng han, om nogen, overhovedet indgår i. Han bør imidlertid samtidig fundere over om værket er den rette adressat at påklage. Han kunne måske retteligere, sådan som jeg ofte selv har gjort det under affattelsen af værket, vælge at lamentere over den uendeligt forgrenede og monstrøse tilvækst i refleksion og refleksivitet i vores forhistorie, der bevirker at enhver redegørelse for den aldrig bliver færdig med den og åbenbart, på trods af enhver anstrengelse for det modsatte, må tage form af et monstrøst 'ikke-værk': I hvert fald hvis man ønsker at følge mængden af historiske begivenheder til dørs, så man demonstrerer at der er belæg for de fremstillede mønstre, samtidig med at man viser dem i deres komplekse flertydighed og således afværger at det

fremlagte får karakter af et rent postulat der entydiggør og overforenkler.ⁱ Skal der, nødvendigvis, spekuleres, så lad der være tale om spekulation, men om en bedst muligt begrundet spekulation, om en spekulation som der er belæg for.

Idet afhandlingen bevarer en sådan omgivende historisk kompleksitet hvad angår refleksivitet og indskriver den i sig, holder værket imidlertid samtidig andre spor end de her fulgte åbne. Dette indbygger en åbenhed for at samfærdslen, for en nøjere og senere betragtning, kan begynde at forløbe ad andre kanaler, således at de i afhandlingen skitserede tyngdepunkter forskydes, uden at det allerede afdækkede mønster dermed med ét slag bliver obsolet. Værket indskriver dermed sin egen foranderlighed, og det vil også sige sin egen forvitring eller afværksliggørelse, i sig. Også derved reflekterer det refleksionens uendelighed og uomgængelighed i den begrænsede konstruktion det er.

ⁱ Det overordnede anliggende er, som tidligere antydte, at fremlæse en systematik der gør sig gældende i en række begivenheder, men som ikke kan angives uafhængigt af, ekstrapoleres fra, disse. Afhandlingen er derfor heller ikke centreret om en *tese* i traditionel forstand. Den fremsætter ikke en almen, isoleret fremstillelig, kontroversiel påstand som den hævder at have gode grunde til at antage gyldigheden af, eller en påstand om hvorledes det forholder sig indenfor et bestemt afgrænset og nærmere præciseret sagområde, for at undersøge hvorvidt en sådan påstand rent faktisk holder stik, og for, hvis dette er tilfældet, at etablere ny viden om det pågældende område. I stedet søger jeg i afhandlingen at udforske og udarbejde tværgående perspektiver der gør sig gældende på tværs af sådanne traditionelle enkeltvidenskabelige teoridannelser og områder: mønsterdannelser som binder disse sammen, og som er med til at gøre dem mulige. Ved således at tænke konkret, eller i sammenhæng, håber jeg at have bragt den eksisterende viden og videnskab væsentlige skridt videre i en række forskellige henseender. Jeg insisterer imidlertid ligeledes på at søge at bringe videnskaben afgørende videre ved at prætere og demonstrere at der også findes andre former for videnskabelighed end den traditionelle der er orienteret om efterprøvelse af en tetisk almenhed, nemlig en forskning der er konkret reflekterende.

Sammenfatter man en sådan refleksiv aktivitet i et sæt af fremsatte almengyldige påstande, går man glip af det essentielle. Man går fejl af refleksionens anliggende, idet man misforstår dette som metafysisk, og idet man mistolker refleksionen som en bestræbelse på at lovgive. Forestillingen om at *det egentlige* lader sig fremstille *direkte* i tetisk form er måske, som Nietzsche antyder det i sin kritik af metafysikken og moralen, den grundlæggende metafysiske fejltagelse, der, blandt andet, har præget den nyere tids forestilling om videnskabelighed gennemgribende. Jeg vender tilbage til dette spørgsmål mod afslutningen af Del II.

Med afsæt i det her anlagte perspektiv bliver det tydeligt at den overleverede videnskabeligheds bestemmelse af teser som bestemte, isoleret fremsættelige, påstande, samt dens orientering om sådanne teser, har sin historiske herkomst i nyere tids kritisk orienterede filosofi og dens erkendelsesteoretiske konstitutive skel mellem viden og verden. Vil man endelig tale om teser i forbindelse med den i afhandlingen forelagte systematik, så må man gøre det i den tidlige antikke betydning af det græske ord $\theta\epsilon\sigma\iota\varsigma$, for så vidt som dette henviser til en tagen mål af verden der forholder sig til denne og lader den træde frem på en bestemt måde, idet man dog ikke længere konciperer denne måltagning som en ontologisk bestemmelse, men i stedet betragter den som en historisk ordning.

3 Ansats

Den specifikke ansats for såvel den historiske undersøgelse som samtidsanalysen, der forbinder dem i et samlende perspektiv, er blevet udarbejdet gennem længere tids beskæftigelse med Michel Foucaults tænkning. Herved blev jeg klar over at denne kunne forstås som én langstrakt udforskning af den tidligere stedfundne pågående sociale refleksion og som en refleksion over hvordan denne eftertanke havde sat sig spor og stadigvæk virkede bestemmende ind på det aktuelle sociale bånd.

Denne opfattelse blev først og fremmest konkretiseret igennem flere langvarige studieophold ved forskningsinstitutionen og -biblioteket *Centre Michel Foucault* i Paris, hvor man har samlet ellers vanskeligt tilgængelige tekster af og interviews med Foucault samt et omfattende udgivet materiale. Udslagsgivende blev især det forhold at jeg på centeret kunne aflytte ellers ikke tilgængelige båndoptagelser af Foucaults faste forelæsninger på *Collège de France* i årene 1976 til 1984;ⁱ ligesom jeg kunne konsultere båndoptagelser og nedskrifter af forskellige forelæsninger han har afholdt rundt omkring i verden.

Dette tillod mig ikke alene løbende at følge Foucaults udvikling, men også at kaste et nyfigt blik i Foucaults forskningslaboratorium hvor problemer og uklarheder, grundlæggende anliggender samt foreløbige hypoteser og tentative sammenhænge ofte formuleres med større klarhed, netop fordi de ikke umiddelbart skulle kunne stå til regnskab overfor en generel offentlighed. Igennem den beskrevne beskæftigelse med Foucaults forfatterskab udkrystalliseredes efterhånden afhandlingens overordnede perspektiv.ⁱⁱ

*

Således som Foucaults udvikling umiddelbart tegner sig igennem hans publikationer, præges den tilsyneladende af flere afgørende skift af synsvinkel og analyseniveau imellem de større værker. Disse forskydninger har affødt forskellige forsøg på at overvinde Foucaults dunkelhed angående de indbyrdes relationer mellem de anlagte synsvinkler. Man har sædvanligvis bestræbt sig på

ⁱ Af disse er forelæsningerne fra årene 1975 og 1976 publiceret i autoriserede udgaver under titlerne *Les anormaux* og *“Il faut défendre la société”*.

ⁱⁱ Dette er, som det senere vil fremgå, ikke ensbetydende med at det anlagte perspektiv udelukkende er Foucaults.

at fastlå forskellige afgørende brud der trækker grænserne mellem forskellige overordnede faser i eller perioder af forfatterskabet.ⁱ

Må man på skrift således konstatere en relativ fāmælthed angående de nævnte skift, kan man til gengæld notere sig at tavsheden bliver yderst talende hvis man inddrager Foucaults orale udsagn, altså de interviews han løbende har givet, men også, og først og fremmest, hans forelæsninger. Her støder man på en mere lavmælt, men vedholdende, tale der tillader at fylde lakunerne i hans offentliggjorte produktion ud og klarlægge en række sammenhænge som ellers sædvanligvis højst lader sig ane.

I denne vedvarende, og i høj grad også selvhenvendte, diskurs kommer det til orde at de fortærskede brud og periodiseringer i sidste ende blot er snit og kategoriseringer der på overfladisk og ofte fordrejende vis tildækker hvad der er en løbende tankemæssig *videreudvikling*. I dette forløb føjer Foucault vedholdende nye elementer til de tidligere foreliggende, således at ikke alene det samlede korpus vokser, men også dets enkelte dele forandres. Han vender konstant tilbage til det tidligere skrevne og sagte, men, vel at mærke, ikke for at forkaste det og lægge det bag sig, derimod for at genoptage og genoverveje det, således at han bliver i stand til at nuancere det tidligere fremstillede og aflokke det nye aspekter. For en nøjere gransken fremstår Foucaults tænkning som en vedvarende selvovervejelse i hvilken han føjer nyt til det tidligere og gensammenstykker det så tyngdepunktet forskydes, men vel at mærke således at relativt udfoldede aspekter løbende udfoldes og fremstilles mere eksPLICIT. I Foucaults korpus finder der en løbende knopskydning sted i hvilken intet

ⁱ En afgørende skandering henlægges ofte til årene omkring 1970. Således mener Dreyfus og Rabinow i deres *Michel Foucault – Beyond Structuralism and Hermeneutics* at kunne konstatere et grundlæggende brud hos Foucault på det pågældende tidspunkt. De alvorlige metodologiske problemer som hans hidtidige diskursanalytik og dens angivelige forestilling om sproglig autonomi med *L'archéologie du savoir* var mundet ud i, skulle have tvunget ham til en omvendelse og en genbegyndelse der ledte fra “the inversion of the priority of theory to that of practice” (p. 102). Også Merquior hævder i sin *Foucault ou le nihilisme de la chaire* at der hos Foucault på dette tidspunkt finder en “*effondrement de la théorie dans la pratique*” (p. 101) sted. Andre opererer med et afgørende skred mod slutningen af Foucaults forfatterskab der bliver manifest med udgivelsen af bind II og III af *Histoire de la sexualité* i 1984, men som er undervejs et stykke tid forinden. Med denne omvendelse indleder Foucault angiveligt for første gang en alvorlig positiv beskæftigelse med den subjektive eksistens og dens etik som hans tidligere tilgang havde afskåret ham fra at tematisere. Schmid fremhæver således i sin *Auf der Suche nach einer neuen Lebenskunst*: “In gewissem Sinne steht die Neubegründung der Ethik im Umkehrverhältnis zur *Ordnung der Dinge*: Auf das postulierte Ende des Menschen antwortet sie mit der Arbeit an seiner neuen Gestalt” (p. 157). Diskussionerne som sådanne påstande om afgørende snit åbner minder om de endeløse skænderier om hvorvidt der finder et afgørende Kehre sted i Heideggers forfatterskab eller ej. Og ligesom disse forudsætter de fejlagtigt at der må findes sådanne gennemgribende brud i et forfatterskab, samt at der er tale om ren kontinuitet så længe disse ikke findes.

foreligger færdigt én gang for alle, men hvor det tidligere genovervejes og revideres så det artikuleres og differentieres, snarere end det revolutioneres eller forkastes.

Dette indebærer at Foucaults tænkning, for den der følger den på nært hold, snarere end at danne et klart afgrænset værk der falder i en række adskilte selvstændige dele, fremstår som en sammenhæng der er internt relateret på kryds og tværs i en række forskellige henseender. Den får karakter af en *åben relationel systematik*. I denne systematik træder forskellige forbindelseslinier frem og bliver de overordnede og ordnende, afhængigt af hvilken yderligere kontekst man indsætter de af Foucault efterladte spor i og aflæser dem i. Hvilke mønstre Foucaults fortsatte refleksion kommer til at danne, og hvor tyngdepunkterne i denne kommer til at befinde sig, beror på hvilken mere omfattende sammenhæng denne reflekteres i. Alligevel kan man afdække visse overordnede mønstre og bestræbe sig på at fastholde visse tyngdepunkter i den løbende forskydning.

I den her forelagte afhandling beskæftiger jeg mig med den beskrevne konstant reflekterende Foucault som jeg mener at have lært at kende. Men jeg betjener mig af hans efterladenskaber idet jeg bringer dem i sammenhæng med den skitserede problematik vedrørende det aktuelle sociale bånd og reflekterer over dem, hvorved de ordner sig på en bestemt måde. Min bevæggrund er naturligvis at jeg gennem de beskrevne studier ligeledes opdagede at Foucault har noget afgørende at bidrage med i en sådan sammenhæng. Afsættet i Foucaults tænkning tillader, hvis denne udbygges og suppleres, en tilgang til den skitserede problemstilling der på én gang er tilstrækkelig specifik og tilpas bred og rummelig til at virke oplysende. Det gør det muligt at gennemføre den skitserede bredt anlagte historiske analyse af den sociale refleksion, igennem hvilken det aktuelle differentierede sociale bånd er blevet til, ud fra et bestemt oplysende analytisk perspektiv.ⁱ Jeg vil i min genlæsning af Foucaults forfatterskab søge at vise at en beskæftigelse med ham bliver mere end et filologisk anliggende og interessant for en bredere kreds, eftersom dette fremstår som et sammenhængende, ambitiøst forsøg på at rekonstruere de moderne samfunds samlede sociale historie på en sådan måde at et nyt og overraskende overblik bliver muligt. Samtidig hermed udarbejder han en anden

ⁱ Dette særegne analyseperspektiv vil blive artikuleret fra og med Indledningen.

forestilling om hvad det vil sige at skrive en omfattende og konkret socialhistorie, og om hvordan dette overhovedet lader sig gøre.ⁱ

Der er tale om en gensidig afhængighed imellem behandlingen af den aktuelle problematik og beskæftigelsen med Foucault.ⁱⁱ Uden den tidligere skitserede sociale og historiske problematik ville beskæftigelsen med Foucault, på den ene side, blive tom og uvedkommende; men uden den specifikke analytiske tilgang som beskæftigelsen med Foucault tillader ville samtidsdiagnosen og den historiske undersøgelse, på den anden side, blive blind og orienteringsløs.

Mellem afhandlingens grundanliggende og dens ansats hos Foucault er der en grundlæggende indbyrdes refleksivitet, hvori de gensidigt spejler og former hinanden. Man kunne sige at afhandlingen er blevet til igennem en art dobbelt holografisk fremgangsmåde¹ hvori jeg har belyst de to nævnte størrelser, således at de gensidigt oplyser og spejler sig i hinanden, indtil dette, atter i den

ⁱ Intentionen med en sådan social historie er hos Foucault ikke primært at tilfredsstille en historisk nyfikenhed ved at berette 'hvad der virkelig skete', men derimod at bidrage med orienteringsinstrumenter der kan hjælpe os når vi skal forholde os til en kompleks og umiddelbart uoverskuelig virkelighed. Et langt og sammenhængende historisk overblik kan i kraft af sin fremmedgørende afstand til det dagsaktuelle og dets selvfølgeligheder sætte dem i perspektiv. Belysningen af hvor de aktuelle selvfølgeligheder, anliggender, problemer og stridigheder 'kommer fra', muliggør en overordnet og samtidig mere differentieret stillingtagen til dem. Den historisk perspektiverende analyse fremstår således som vejen ad hvilken man på moderne vilkår konkret kan fastholde en traditionel filosofisk dyd, nemlig evnen til radikalt at spørge til vores selvfølgeligheder. At det historiske rids er rettet mod at muliggøre en differentieret og sammenhængende analyse af det vi stadigvæk befinder os midt i, betyder imidlertid også at dets perspektiv medbestemmes af dette formål. Af historiens (slette) uendelighed fremhæver man netop de begivenheder og de strukturer der i en given situation forekommer relevante. På den ene side fremstår det vi befinder os midt i som forudsætningen eller baggrund for at et bestemt historisk rids overhovedet kan tegnes, mens den vejledende forudsætning, på den anden side, først tager konkret form igennem den historiske analyse. Den historiske analyse må eksplicit søge at formulere og medtænke det forhold at den gensidige afhængighed mellem analysen af hvad vi befinder os midt i og formuleringen af den historiske sammenhæng hvorfra vi kommer, indebærer at den størrelse som den søger at ordne og vejlede samtidig optræder som en irreducibel betingelse for analysen. I forlængelse af Nietzsche betrager Foucault ikke kun filosofi som samtidsdiagnostik: "Que ce que je fais ait quelque chose à voir avec la philosophie est très possible, surtout dans la mesure où, au moins depuis Nietzsche, la philosophie a pour tâche de diagnostiquer et ne cherche plus à dire une vérité qui puisse valoir pour tous et pour tous les temps. Je cherche à diagnostiquer, à réaliser un diagnostic du présent" ("Qui êtes-vous, professeur Foucault?", Dits et écrits I, p. 606); Foucault betoner ligeledes at historien må danne et sidste og uundgåeligt 'fundament' for sådan en tænkning og dens samtidsdiagnose, med alle de problemer som det indebærer. Jævnfør også indledningen til Raffnsøe: *Moralens evindelige genkomst*.

ⁱⁱ Hermed hævder jeg ikke at det anlagte perspektiv er udtømmende; ej heller forsværger jeg at andre perspektiver kan være frugtbare. Supplerende perspektiver kan anlægges og være 'oplysende'. De står bare ikke i centrum for den nærværende udredning, selv om de vil blive berørt en passant hvor det forekommer passende.

rigtige belysning, resulterer i konstruktionen af en ikke tidligere eksisterende genstand: et nyt flerdimensionalt billede af dem begge som man kan bevæge sig rundt i forhold til, og hvori forskellige sider af det afbildede fremhæves, alt efter den position som betragteren indtager. Det nye sammenhængsskabende billede der bliver resultatet af en sådan fremgangsmåde er andet og mere end de dele det afspejler. Der dannes et helt nyt mønster.ⁱ Dette nye mønster er måske det egentligt interessante.

*

Med denne ansats forskydes perspektivet på Foucaults forfatterskab i forhold til de synsvinkler der anlægges i hovedparten af den hidtidige litteratur om ham. En sådan forandring af tilgangen tillader at abstrahere fra og resituere en række af de traditionelle problemer indenfor den eksisterende forskning i Foucault, samtidig med at den leder til nye.²

Den hidtidige litteratur der har søgt at behandle Foucaults værker i sammenhæng er – anskuet i forhold til sit forlæg – overraskende traditionel i sit anlæg og ureflekteret angående sin egen ramme. Dette gælder i særlig grad for de behandlinger der har boglængde. Der er hovedsagelig tale om gennemgange der med udgangspunkt i en behandling af Foucaults enkelte ‘storværker’ søger at reetablere den kronologiske udvikling i hans forfatterskab fra start til slut.ⁱⁱ

Den kronologiske gennemgang kan tjene et forsøg på at formulere Foucaults egentlige indsigt og fejre den indsats hvormed han har brudt nyt land, hvorved der bliver tale om hvad Nietzsche i *Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben* betegner som “*monumental historieskrivning*”. Den kan være et led i en bestræbelse på at situere Foucault i forhold til en historisk overlevering der tillader at gøre rede for hvilke forløbere Foucault påvirkes af og tager stilling til, samt at vise hvilke problemer han søger at besvare; i så fald er der tale om

ⁱ Et andet karakteristikum ved resultatet af en sådan holografisk billeddannelse afspejler sig ligeledes i det endelige billede. Selv i forholdsvis små dele af billedet gengives hele mønsteret, omend stadig mindre tydeligt udfoldet, stadig mindre velartikuleret, end i det samlede billede, jo mindre delene er.

ⁱⁱ Medmindre man dyrker en anden lige så traditionel genre, nemlig *biografien*, hvori man sædvanligvis bestræber sig på at gøre rede for udviklingen og sammenhængen i den beskrevnes liv og levned. James Millers *The Passion of Michel Foucault* og David Maceys *The Lives of Michel Foucault* er deciderede biografier. Eribons langt mere sobre bøger, *Michel Foucault (1926–1984)* og *Michel Foucault et ses contemporains*, præsenterer sig ligeledes som biografier. Anliggendet med disse værker er imidlertid ikke alene at skrive Foucaults livshistorie, men samtidig at antyde hans intellektuelle påvirkninger og dermed situere ham indenfor et bestemt ‘tankerum’.

en *antikvarisk behandling*. Endelig kan den kronologiske rekonstruktion munde ud i en anstrengelse for at holde rettergang over Foucault ved at vise hvordan han på grundlæggende områder ikke teoretisk er på højde med nutiden; hermed bliver der tale om et *kritisk perspektiv* med et dogmatisk sigte.

I visse værker ligger hovedvægten på det kritiske aspekt, således i Honneths *Kritik der Macht*, Merquiors *Foucault ou le nihilisme de la chaire* og Habermas' *Der philosophische Diskurs der Moderne*; hyppigt forbindes den antikvariske med den monumentale synsvinkel, således i Kremer-Mariettis *Michel Foucault, Archéologie et généalogie*, Mahons *Foucault's Nietzschean Genealogy*, Posters *Foucault, Marxism & History*, Smarts *Michel Foucault*, Rajchmans *Michel Foucault – The Freedom of Philosophy*, Sheridans *Michel Foucault – The Will to Truth* og Major-Poetzls *Michel Foucault's Archeology of Western Culture*; enkelte gange gør alle tre elementer sig gældende, hvad der for eksempel er tilfældet i Viskers *Michel Foucault – Genealogie als Kritik*, Bernauers *Michel Foucault's Force of Flight*, Dreyfus & Rabinows *Michel Foucault – Beyond Structuralism and Hermeneutics* og Deleuzes *Foucault*. Selv om visse af de nævnte værker – først og fremmest Bernauers, Dreyfus & Rabinows og Deleuzes – ikke lader sig reducere til de skitserede tilgange, og selv om indfaldsvinklerne kan lede til udmærkede enkeltindsigter, medfører alle de skitserede bestræbelser en antikverende tendens i behandlingen af Foucaults forfatterskab. I alle tilfælde tenderer man mod at situere Foucaults forfatterskab som én bestemt begivenhed med et definit indhold som fandt sted engang. Forfatterskabet anskues som en bestemt, allerede leveret indsats som det nu må dreje sig om at gøre opmærksom på, tage stilling til og eventuelt kritisere.

Denne afhandlings anliggende er et andet. Der er ikke tale om den antikvariske historieskrivnings 'det skete dengang', og heller ikke om det kritiske 'det skete dengang, men siden er vi blevet klogere', eller om den monumentale krønikeskrivers 'det skete i de dage, men siden er intet hændt'. Derimod er det intentionen at afprøve og at artikulere i hvilket omfang Foucault stadigvæk kan være vores 'samtidige', i hvilket omfang hans efterladenskaber stadigvæk kan være en *aktuel* begivenhed, allerede før de bliver en fortidig begivenhed.

En aktuel og ikke kun en fortidig begivenhed kan disse efterladenskaber kun blive hvis man tager dem op i en ny sammenhæng og gentager dem på en ny måde. Eftersom den foreliggende afhandling lægger et andet og tværgående perspektiv i forhold til den gængse litteratur der beskæftiger sig med Foucault, vil den ikke behandle denne litteratur systematisk. Sekundærlitteraturen vil kun

blive behandlet i det omfang den er relevant for, har berøringspunkter med, mit projekt; og den vil derfor kun blive inddraget sporadisk. Anskuet i forhold til den eksisterende litteratur 'om' Foucault vil mit overordnede bidrag være den nævnte forskydning af perspektivet.¹

Det er intentionen at åbne Foucaults virke ved bevidst at tage udgangspunkt i et bestemt begrænset nutidigt perspektiv – i nogle bestemte aktuelle problemer og anliggender som det forekommer mig uomgængeligt at få belyst og varetaget – for at vise hvordan de forskellige dele af Foucaults forfatterskab kan rekonstrueres som et samlet indlæg i diskussionen af bestemte aktuelle problemer og anliggender, og udfolde Foucaults forfatterskab herfra. På den baggrund bliver det muligt at præcisere i hvilket omfang Foucaults forfatterskab kan være på omgangshøjde med os ved at muliggøre en bestemt sammenhængende ny belysning af vores situation, ikke en hvilken som helst belysning, men en oplysning med afsæt i hans værk.

Det drejer sig om at åbne en bestemt indgang til Foucaults værker og lade det lys som falder ind trække sine lange, skæve slagskygger gennem forfatterskabet, så visse områder træder tydeligt frem mens andre henligger i et relativt mørke. Og det drejer sig derved samtidig om at lade det lys som oplyser afsløre sig gennem de silhuetter og mønstre det afsætter, om at lade lyskilden spejle sig og blive synlig i tilbageskinnet fra det som den oplyser. I det øjeblik man åbner en sådan indgang vil man opdage at spillet mellem det oplysende og det oplyste samtidig lader et langt større bagvedliggende landskab og dets former træde frem. I spillets egen særlige belysning.

*

Indgangen til Foucaults tænkning bliver i dette tilfælde først og fremmest den revision af og refleksion over sit værk som han gennemfører i løbet af

¹ Jeg behandler ikke Foucaults forfatterskab som sådant; dette er ikke mit emne; og jeg deler derfor heller ikke genstand med hovedparten af den eksisterende Foucault-litteratur. Jeg beskæftiger mig i stedet, som det vil fremgå, indgående og omfattende med Foucault for at, og netop for så vidt som jeg kan, drage nytte af ham i min specifikke sammenhæng. Og den overordnede sammenhæng, eller korrelation, jeg etablerer med afhandlingen lader sig heller ikke meningsfuldt karakterisere som et 'emne'. I den foreliggende afhandling beskæftiger jeg mig med Foucaults efterladenskaber for at konstruere en genstand som den introducerende og kritiske litteratur om Foucault ikke beskæftiger sig med. Vi skyder ganske enkelt som oftest forbi hinanden; hvorfor egentlige systematiske læsninger og gennemgange af Foucault-litteraturen ville komme på tværs. Dette forhindrer, som det vil fremgå, ikke at sekundærlitteraturen kan rumme gode enkeltindsigter der er relevante for den nærværende sammenhæng.

1970'erne. I det nævnte tidsrum udarbejder han den overordnede sociale analysemetode, nemlig *den dispositionelle analyse* eller *dispositivanalysen*, som jeg vil artikulere i Indledningen;³ ligesom han her lægger en række af de historiske grundrids som jeg efterfølgende vil fremhæve. Genoptagelsen kommer imidlertid kun sporadisk og tentativt til udtryk i det publicerede værk fra samme periode; og den udarbejdes aldrig fyldestgørende på skrift; hvorfor jeg, som antydnet, i høj grad vil tage afsæt i lakunerne mellem de publicerede værker, således som disse alligevel taler i lejlighedsskrifter, interviews og især forelæsninger.

Med en sådan indgang bliver det imidlertid muligt og nødvendigt at bevæge sig på kryds og tværs af de enkelte værker, for hver gang netop at fremdrage de enkelte dele der forekommer at være relevante for det som jeg er i færd med at belyse. Fremgangsmåden indebærer at det fremdragne sædvanligvis reartikuleres, i kraft af at det indgår i en anden kontekst, således at der aflokkes det nye aspekter. Jeg bestræber mig imidlertid på at godtgøre at det derved blotlagte, ved nærmere *eftersyn*, viser sig ikke at være noget ganske fremmed der påtvinges det tidligere, men allerede impliceredes af dette, også selv om det indenfor den oprindelige kontekst ofte kun var til stede i uartikuleret form.

I sådanne, i forhold til den overfladiske udgivelses-kronologi og i forhold til 'hovedværkerne', tværgående bevægelser søger jeg at rekonstruere Foucaults samlede forfatterskab så det fremstår som en række sammenhængende behandlinger og præciseringer af den skitserede overordnede problemstilling.ⁱ Foucaults forfatterskab vil generelt kun blive behandlet i det omfang det er relevant for det anlagte perspektiv; hvilket indebærer at dele af hans værk som sædvanligvis betragtes som perifere til tider vil blive tildelt stor vægt, mens andre, hyppigt fremhævede dele, vil blive forbigået i en talende tavshed.ⁱⁱ

ⁱ Den foreliggende afhandling yder således også et bidrag i forhold til den sædvanlige litteratur omhandlende Foucault, i og med at den demonstrerer at man kan og bør læse hans tekst anderledes end det sædvanligvis gøres. Med udgangspunkt i sædvanligvis ikke inddraget materiale vil jeg søge at præcisere et nyt og sammenhængende syn på Foucaults forfatterskab. Søger jeg således at godtgøre at man kan fastholde en sammenhæng i Foucaults forfatterskab, så demonstrer jeg imidlertid samtidig at denne sammenhæng ikke er lineær og successiv. Jeg viser at et sammenhængende perspektiv som det her anlagte kun lader sig fastholde hvis man behandler hans tænkning som en åben dispositionel størrelse. Den opstillede historie- og samfundsanalyse er forbundet med en tekst- og en fortolkningsteori.

ⁱⁱ I den gængse sekundærlitteratur om Foucault fæstner man sig sædvanligvis i høj grad ved det forhold at han i værker og artikler udgivet i 1970'erne begynder at rette sin opmærksomhed mod magt- og magtudøvelse og at beskæftige sig med disse aktiviteter i en sådan grad at de til tider fremstår som en eksplicit og samlende tematik i hans forskning (specielt afsnittet "Méthode" i *La volonté de savoir* har været udgangspunkt for sådan en tolkning). Man fremhæver, ofte i begejstrede

Min indgang til Foucault indebærer at jeg samtidig supplerer Foucaults ansats hvor den forekommer utilstrækkelig, og hvor det forekommer opportunt for det overordnede anliggende. Jeg rekonstruerer, som sagt, Foucaults efterladenskaber ved at sammenstykke hvad der ved første øjekast forekommer at være uden berøring med hinanden, ligesom jeg udfolder hvad der umiddelbart foreligger implicit; men jeg tillader mig ligeledes at genfremstille Foucaults tænkning ved at fremlægge selvstændige historiske undersøgelser der udfylder lakuner i de af ham fremlagte undersøgelser og tilføjer dem nye aspekter, samtidig med at jeg tillader mig at tænke videre i forlængelse af de perspektiver som hans undersøgelser åbner, idet jeg spekulativt udkaster implikationer som han ikke selv har udfoldet og sandsynligvis ikke engang 'set'.

vendinger, hvorledes han hermed gør en mageløs og ganske central opdagelse; og man betragter ikke så sjældent magtproblematikkens fremdukken som den centrale begivenhed i Foucaults tænkning i det nævnte tidsrum. Hverken spørgsmålet om magttematikken og dens 'pludselige' emergens hos Foucault eller magtproblematikken mere generelt, vil imidlertid fungere som centrale og organiserende ledetråde for den foreliggende afhandling. I hvert fald ikke for en umiddelbar betragtning.

Sekundærlitteraturens behandling bygger nemlig på den problematiske forudsætning at et magtproblem først kan være til stede hos Foucault i det øjeblik dette dukker op som en eksplicit problematik. Samtidig forekommer det problematisk at man ofte har tendens til at læse Foucault således at han på det tidspunkt hvor magtanalytikken dukker op begynder at operere med en almen magtens ontologi. I en sådan optik bliver alle katte grå: Alle hændelser bliver at forstå som forskellige former for magtytringer.

I afhandlingen vil jeg demonstrere hvorledes Foucaults anliggende er et andet end en sådan magtens reduktionisme ved at vælge en anden ansats. Denne anderledes tilgang indebærer imidlertid at magtproblematikken og dens fremkomst tematiseres relativt indgående i forskellige konkrete sammenhænge. I Del II.ii.4 og VII samt Del IV vil jeg søge at kaste lys over baggrunden for at magt overhovedet kan begynde at træde frem som en generel ontologi for vores tilværelse. Jeg peger her på at magt og dens udøvelse først kan begynde at optræde som et generelt fundament i det øjeblik hvor magten er blevet rensat og udspaltet som et særegent aspekt af den sociale omgang. Dette sker først forholdsvis sent ved begyndelsen af nyere tid. Det bliver derfor problematisk at operere med magten som en overhistorisk ontologi. Hvis man anfægter almengyldigheden af en overgribende og bagvedliggende magtens ontologi, bliver et interessant felt for undersøgelse i stedet emergensbetingelserne for antagelsen af en sådan ontologi. Det interessante spørgsmål bliver hvad det i grunden betyder at en sådan magtens ontologi begynder at fremstå som overgribende.

Man kan imidlertid også insistere på at anskue den dispositionelle analyse som en vej ad hvilken man artikulerer og på differentieret vis søger at komme til klarhed over magtudøvelsens karakter til forskellige tider, uden at hævde at alt, når det kommer til stykket, er magt, uden at hævde magtens almagt. I så fald kan man betragte afhandlingen, og specielt den succession af dispositivtyper som vil blive beskrevet i Indledningen, som en sammenhængende artikulering af den overordnede forskydning i magtudøvelsens former. I så fald kan man også notere sig hvorledes magtudøvelsen igennem afhandlingens to sidste Dele bliver stadig mere 'dispositionel'. Det foreliggende arbejde behandler således ikke den traditionelle magttematik, men forskyder den til gengæld og berører den på et nyt niveau.

Resultatet af min rekonstruktion af Foucaults efterladenskaber er en tekst der til tider kan synes at befinde sig ganske nær Foucault og gengive ham sådan som vi sædvanligvis mener at kende ham, og som andre steder virker ganske fjern i forhold hertil, idet den fremstiller en ganske anderledes og ukendt Foucault eller bidrager med undersøgelser og aspekter der forekommer at være ganske nye og fremmede. Visse læsere vil sandsynligvis være tilbøjelige til at betragte dele af teksten som et dulgt direkte referat (eller som en dækket direkte tale) der er overflødig eftersom det ikke bidrager med noget nyt i forhold til hvad Foucault allerede har sagt; ligesom visse vil være tilbøjelige til at harcelere over at andre dele af teksten begår vold på Foucaults tænkning fordi de supplerer med indsigter der ikke er indeholdt i denne. Andre igen vil opleve en betænkelig og foruroligende, måske næsten patologisk, grænseløshed, da de har vanskeligt ved at afgøre præcist hvor Foucaults tænkning slutter og ‘min’ tekst begynder.

Overfor sådanne betragtninger er det imidlertid væsentligt at fremhæve en tidligere antydet overordnet pointe: Med de ændringer og tilføjelser afhandlingen indfører, foretages ikke en begrænset og veldefineret tilføjelse til et allerede eksisterende, klart afgrænset korpus; der er derimod tale om at føje et stadigvæk uafsluttet (og dermed også ufuldendt og foreløbigt) supplement til en i udgangspunktet indefinit mængde af udsagn hvis grænser og sammenhæng ikke er givet på forhånd.ⁱ Eftersom en bestemt afgrænset og lukket totalitet ikke er givet, ændrer det tilføjede således det tidligeres betydning i og med at det ændrer den sammenhæng endog dets mindste dele indgår i. Der er således tale om en tilføjelse der ændrer alt.

ⁱ Det er således, ved nærmere eftersyn, en intrikat og vanskeligt afgørbar diskussion hvilke af Foucaults ytringer der udgør og udpeger tyngdepunkterne i hans forfatterskab, og hvilke *typer* af ytringer og overvejelser man bør tillægge størst vægt. Det kan ligeledes være vanskeligt at afgøre præcist og enstemmigt hvor grænserne for hans forfatterskab går. Hører kun de af ham publicerede og godkendte skrifter med i egentlig forstand? Hvorledes skal man forholde sig til de tilbagevendende samtaler og interviews hvori ‘han’ ofte udtaler sig mest kategorisk, men som kan være stærkt forvanskede og forenklede af udgiverne? Kan man inddrage hans mundtlige og ofte foreløbige udsagn i forelæsningerne med fuld vægt, også dem der kun foreligger således som de er noteret ned af andre? Og hvad skal man stille op med Foucaults foreløbige og upublicerede manuskripter, som han eksplicit frabad sig publiceret? Hører Foucaults offentlige manifestationer og politiske handlinger med til forståelsen af forfatterskabet, og hvordan og med hvilken vægt? Og i hvilket omfang kan man inddrage de mere personlige forhold? Kan man i sidste instans forstå Foucaults forfatterskab uden at have dannet sig et indblik i de påvirkninger, ‘teoretiske’ såvel som ‘praktiske’, som han blev udsat for, og som han, til tider, forholder og situerer sig ganske ekstensivt til i sit ‘værk’? Og har ikke også de efterfølgende begivenheder og den efterfølgende fortolkningshistorie betydning for hvorledes vi forstår hans ‘værk’, og for hvilken rolle det spiller i dag? Man kan forholde sig skeptisk overfor hvorvidt der findes fuldstændigt almene svar på sådanne spørgsmål.

Også i forhold til Foucaults tænkning bliver det nye i afhandlingen ‘det hele’, eller, mere præcist, *sammenhængen*. Afhandlingens selvstændige bidrag i forhold til Foucault er den tilbageværende irreducibile samlede systematik der tilkender de enkelte indgående dele en ny betydning. De skitserede protester forbliver partielle og abstrakte eftersom de overser denne sammenhæng. De overser at selv det der virker som et rendyrket referat og som en udvendig tilføjelse har til opgave at bidrage til den overordnede sammenhæng, og at det derfor aldrig bare er gengivelse og tillæg.

Den overordnede bestræbelse med afhandlingen har været at etablere et nyt konstrukt der skal kunne fremstå i egen ret og kunne anerkendes som sådant. Hertil har det været nødvendigt at tillade sig at tilegne sig, fordøje og genfremstille Foucaults efterladenskaber, således at de blev sådan som jeg foretrak dem i den sammenhæng som jeg var i færd med at etablere. Det har forekommet nødvendigt at formaste sig til at gendanne ham i mit billede. Det overordnede indtryk af afhandlingen som en begivenhed i forhold til Foucaults tænkning, sådan som denne sædvanligvis fremstår, vil, håber jeg, være således at man udbryder: “Ak, hvor forunderligt forandret!”

Man kan derfor også fremhæve et nærmest ‘pædagogisk’, et opdragelsesmæssigt og dannelsesmæssigt, sigte i afhandlingen. Det drejer sig om, gennem den rette indgriben, at bidrage til at Foucault, på forskellig vis, overskrider sig selv, sådan som han umiddelbart foreligger, men således at han alligevel, i den sidste ende, bekræfter sig selv. Øvelsen er at danne Foucault så han bliver sådan som jeg foretrækker ham i min kontekst, men uden at misdanne ham. Anstrengelsen gælder at udvirke at han udvikler sig ved at udfolde og realisere sig selv i en ny kontekst: at lade ham træde i karakter som den han derved, i næsten gammeltestamentlig forstand, viser sig at være, snarere end at bestemme en allerede tidligere eksisterende, men hidtil ukendt og ubestemt identitet.

Den foreliggende afhandling kan derfor forekomme at opføre sig troløst eller illoyalt overfor en ‘oprindelig’ og ‘egentlig’ Foucault; ligesom den udviser en udtalt mangel på interesse i at markere præcist hvor grænsen går mellem det forfatterskab som fortolkes, på den ene side, og fortolkningen og det som den bidrager med, på den anden side. Det må imidlertid omvendt virke temmelig plausibelt at der er visse vanskeligheder forbundet med loyalt at gengive eller referere en tænker der gjorde en dyd ud af konstant at forskyde sine analyser og sine ytringer;⁴ hvorfor man vanskeligt kan forholde sig loyalt til Foucault på anden vis end ved at overskride ham.⁵ I dette lys ender kravet om at være tro

mod den egentlige Foucault med at være en misforstået loyalitet, og den påståede illoyalitet med at være en troløshed overfor ingen. Og i forlængelse heraf bliver det vanskeligt at indse hvordan man skulle kunne demarkere sig og sit eget bidrag klart i forhold til det der først træder frem som en sammenhæng i ens egen tolkning. En angivelse af hvor grænsen går mellem det af Foucault tænkte og den nærværende afhandling, er irrelevant for det overordnede anliggende; og bestræbelsen på at trække en sådan demarkationslinie ville være uproductiv fordi den konstant ville komme på tværs af de tværgående forbindelseslinier afhandlingen søger at trække. Den ville få karakter af en sinkende afvej fra sagen selv, nemlig det sammenhængende historiske perspektiv som afhandlingen søger at opridse. Men, hvad værre er, en sådan bestræbelse er dømt til at mislykkes, eftersom den ikke er mulig på de givne betingelser. En sådan grænsedragning ville i nærværende sammenhæng være en artificiel konstruktion der ville umuliggøre værket. I fald man opretholder en fordring om en sådan demarkation som central, bliver et projekt som det her forelagte komplet irrealiserbart.ⁱ

Grænsedragning, som den ovenstående, og grænsedragning i det hele taget, spiller en grundlæggende rolle i den traditionelle forestilling om videnskabelighed og i den videnskab der bedrives på basis af denne. Ifølge en sådan forestilling adskiller videnskaben sig fra den omverden der gør sig gældende, i kraft af at videnskaben konstant underkaster denne en kritisk bedømmelse hvori man vedvarende skelner mellem hvad der må accepteres som forpligtende og hvad der bør forkastes. Idet man i den kritiske bedømmelse vedvarende trækker en grænse mellem det der hører hjemme udenfor videnskaben og det der hører til den, etablerer man det videnskabelige kritiske subjekt. Samtidig etablerer man hvad netop dette subjekt står for, og bestemmer hvad der er dets særegne bidrag. Der findes imidlertid også andre måder at udskille og udmærke sig på.ⁱⁱ

Jeg har i afhandlingen valgt en anden form for distancering end den traditionelle videnskabeligheds kritisk moraliserende selvaffirmation, nemlig *forskydningens*. Den sidste måde at distancere eller udmærke sig på viser sig ganske vist vanskeligere at operere med og forholde sig til eftersom den ikke

ⁱ Andre kan naturligvis, hvis de finder det interessant, give sig i kast med at undersøge om man kan trække sådanne grænser i bestemte sammenhænge. De må imidlertid gøre sig klart at det kræver et selvstændigt kendskab indenfor området, og at grænserne ofte vil vise sig at være uklare.

ⁱⁱ Den her antydede skepsis overfor hævdelser af grænsen som et absolut og centralt fænomen underbygges i Del II. Jeg peger her på at grænsens *Verabsolutierung* er en del af nyere tids metafysik.

foregiver at kunne fremstilles som en bestemt position med specifikke grænser, og dermed får den en diffus og vanskeligt bestemmelig altomfattende karakter. I den nærværende kontekst fremstår den traditionelle form for distancering imidlertid hverken som et værdigt eller meningsfuldt alternativ.

Forskydningen af Foucault sætter derfor også åbent til debat hvad der overhovedet er det væsentlige i videnskab og forskning. Drejer det sig om at fastslå og bekræfte en ny gentagelig erkendelse (der samtidig gerne skulle adskille sig fra og være mere omfattende end den tidligere)? Eller er den centrale drivkraft bestræbelsen på at opdage nye mønstre der lader ikke tidligere kendte sammenhænge træde frem: en udforskning der leder til at man gør afgørende nye erfaringer?ⁱ Er det væsentlige i videnskab og forskning en tanke der bestræber sig på at fastslå hvad der er, og hvem jeg er (og som ender med at fastslå hvad der har været, og hvem jeg har været), eller er det væsentlige i stedet en reflektiv tænkning der stræber efter at åbne 'øjnene' og 'se'?⁶

Eftersom den tilføjelse til Foucaults tekst og tale som afhandlingen foretager, og som forskyder hans tænkning, som tidligere bemærket, på sin side er uafsluttet, danner heller ikke det færdige konstrukt et afrundet og veldefineret hele. Supplementet etablerer ikke en ny enhed der tildeler det tidligere givne som den følger sig til en bestemt plads og forlener det med en specifik betydning. Den forelagte omfattende tilføjelse får, for sin part, først betydning i en yderligere tilføjelse hvori den tages op igen og bestemte punkter fremhæves som de afgørende.

Afhandlingen forudsætter således og får først betydning i en reception. Den fremtræder først som en bestemt afhandling i en læsning som, idet den privilegerer bestemte aspekter fremfor andre, etablerer bestemte mønstre i det etablerede konstrukt som de sammenhængsskabende. At afhandlingen forudsætter at den selv må blive til i en reception der kan forløbe forskelligt, foregribes på forskellig vis i dens struktur. Det reflekteres i dens overordnede disposition, bestående af en række efterfølgende og alligevel sideordnede Dele der, hver for sig og tilsammen, artikulerer en mangeartet udspaltning der ikke opsummeres og bringes på en entydig samlende formel eftersom de enkelte Dele vises at interagere på forskellig måde. Men det viser sig ligeledes, mere mikrologisk, i opbygningen af hver enkelt side, der indeholder ikke alene hovedtekst med lejlighedsvis oversatte citater men også både fod- og

ⁱ Det drejer sig i forlængelse heraf om, som Nietzsche fremhæver i *Ecce Homo*, at skrive bøger der skaber et nyt sprog der muliggør nye erfaringer. Jeg vender tilbage til dette spørgsmål i forbindelse med min behandling af erfaringsbegrebet i Indledningen.IV.

slutnotehenvvisninger. Denne opbygning gør det muligt at læse afhandlingen på flere forskellige niveauer. Foretrækker man den lettest tilgængelige og i videst muligt omfang lineært fremadskridende tekst, kan man begrænse sig til at læse selve brødteksten. Ønsker man i højere grad den beskrevne udvikling sat i perspektiv, historisk såvel som teoretisk, kan man medtage fodnoterne i sin læsning. Vil man også have bevis for at det beskrevne ikke er et resultat af fri spekulation, men har et vist belæg i de overleverede historiske begivenheder og tekster, i samtidige historiske undersøgelser og teoretiske værker samt i Foucaults tænkning, kan man inddrage slutnoterne. De i disse anførte citater er ofte ganske lange, til tider for at vise det citerede i sin sammenhæng, til tider for at demonstrere kompleksiteten og flertydigheden i det citerede stof og således antyde yderligere perspektiver.ⁱ Jo flere niveauer man inddrager i sin læsning, desto mere kompleks og fyldestgørende vil den i værket beskrevne historie fremstå. Også på denne vis fremstår afhandlingen umiskendeligt som et dispositionelt konstrukt, idet den ikke synes klart at afgrænse og determinere nøjagtigt hvad man må gøre, men, i stedet, åbner for alternative måder at forholde sig på.

Med den her forelagte fortale er der således blot tale om et forord til en (videre) forskydning. Det samme kan imidlertid ligeledes siges at gælde for afhandlingen som helhed.ⁱⁱ At det forholder sig således bliver for alvor føleligt i afhandlingens forhold til det sociale som den beskæftiger sig med.

4 Indsats og afgang

Hvorfor og hvordan jeg fandt at de historiske forbindelseslinier som skal trækkes netop er oplysende i ganske særlig grad, kan vanskeligt godtgøres på andre måder end gennem den historiske analyses egen performans efterhånden som den skrider frem; og det skal derfor heller ikke for alvor søges foregrebet her.

Umiddelbart indskriver et projekt som det her foreliggende sig imidlertid indenfor en bestemt korttidskonjunktur, nemlig den politiske filosofis og socialfilosofiens genopdukken på den fagfilosofiske scene som en central og

ⁱ Slutnoterne rummer ligeledes til tider længere ekskurser. I andre tilfælde markeres valglægtskaber.

ⁱⁱ Afhandlingen udsætter sig dermed også for over- og tilbagefald, for eksempel i form af forenkende fejllæsninger der reducerer dens 'indhold' til ganske få almene grundpåstande. En sådan risiko lønner det sig imidlertid at løbe.

relativt uhildet filosofisk beskæftigelse. Svækkelsen af de ideologier og den metafysik der tidligere dannede en selvfølgelig ramme om og facitliste for den filosofiske tænkning, synes at være en forudsætning herfor. Samtidig synes den modvilje mod at beskæftige sig direkte med politiske og sociale spørgsmål, der var et oprør mod de hidtidige selvfølgeligelige rammer og som bevirkede at en etisk eller æstetisk omvej forekom nødvendig, ligeledes at være aftaget.⁷ Alle disse fluktuationer af relativ ny dato bevirker at de sociale og politiske forhold aktuelt fremstår som rummende manifesterede problemer det kan betale sig at vende sig mod og reflektere filosofisk over.¹

Igennem den beskrevne vending begynder spørgsmålet om det sociale overordnede karakter at træde i centrum som et problem man må beskæftige sig generelt og filosofisk med. Idet socialiteten rives løs fra de tidligere underordningsforhold og bliver betydningsfuld i sig selv, begynder den at manifestere sig som et dunkelt og formløst problemfelt, hvis natur man ikke umiddelbart kender, og hvis karakter man kun kan klarlægge i fald man henvender sig direkte til den selv. Det *sociale* fremstår som en problematik det bliver væsentligt at beskæftige sig generelt med 'som sådan'.⁸ Samtidig bliver en sådan kundskab imperativ fordi det sociale, netop i kraft af dets løsrivelse fra sine tidligere afhængighedsforhold, fremstår som den overgribende baggrund for vores liv.⁹

I takt med at socialiteten fremstår som løsrevet og dermed i stigende grad gør sig gældende som en nødvendig gåde, må man spørge til den i en ny åbenhed. Man må for det første i en ny radikalitet spørge hvordan hver enkelt af os for tiden rent faktisk bliver et socialt individ. Hvordan knyttes vi for tiden sammen på en sådan måde at vi ikke blot lever side om side, men rent faktisk føler os forbundne?

Netop fordi et sådant spørgsmål om vores sociale sammenhæng i dag former sig som en radikal spørger efter socialitetens karakter, tenderer de der stiller det også mod at ville besvare det traditionelle og generelle spørgsmål om det sociale bånd. Hvorfor er mennesket et socialt væsen? Hvorfor kan vi mennesker ikke nøjes med at leve side om side, men må knytte os til hinanden og danne samfund? Hvorfor lader det sig gøre at leve med hinanden og at interagere, når så mange forhold umiddelbart taler imod at det skulle kunne lade sig gøre? En

¹ Blandt andre nylige begivenheder der har virket befordrende for en sådan interesse, kan man fremhæve ændringen af de aktuelle geopolitiske rammer i forlængelse af murens fald og fremkomsten af nye internationale institutioner, forskydninger der blandt andet har udmøntet sig i nyt udvidet EU og en ny international ret.

sådan spørgen er socialfilosofiens pendant til metafysikkens grundspørgsmål – “hvorfør findes det værende overhovedet og ikke intet i stedet?”¹⁰ – og rejser den sociale problematik i sin fulde radikalitet: Hvorfor findes en social sammenhæng overhovedet og ikke ren opløsning? Hvad konstituerer en social sammenhæng og en samfundsmæssighed hvori vi forbindes med og bindes til hinanden?

Denne det sociale problematik har en langt mere vidtrækkende forhistorie end den øjeblikkelige konjunktur der bevirker at problemet fremtræder ganske umiskendeligt. Og hvis man ønsker det, kan man også udlægge den foreliggende afhandling som en langstrakt undersøgelse af hvorledes det sociale fænomen er kommet i centrum for vores interesse som en central gåde der må løses. Hvorledes er det blevet en selvfølge at det sociale er det felt som den enkeltes eksistens indgår i og udspringer fra, og som danner rammen om hans møde med andre? Hermed er en samhørighed der ikke beror på noget vi er enige om, der ikke har karakter af et egentligt fællesskab, for første gang åbenlyst blevet vores selvfølgelige udgangspunkt. Det er for første gang blevet udgangspunktet at vi hører tæt, udefinerligt og alligevel uomgængeligt sammen. Med det sociale fremkomst er vi erkendende og agerende også for første gang blevet åbenlyst dunkle for og usamtidige med, blevet fremmede for, os selv. Vi er begyndt at opleve os som dele der hører uadskilleligt sammen, uden at vide hvem eller hvad vi er. Med det sociale fremlægges en problematik, en specifik kompleks genstand for undersøgelse, hvori der er ‘ophævet’ en uendelighed af historie. Denne implicit tilstedeværende historie søger afhandlingen at udfri.ⁱ

Men samtidig med at jeg på den måde vil søge at stille og besvare spørgsmålet om det sociale bånd i sin fulde generalitet og radikalitet, forekommer det mig vigtigt at fastholde at dagen i dag ikke er tidspunktet hvor man endelig kan stille et sådant spørgsmål ganske uhildet. Selv en sådan spørgen har nemlig også sine forudsætninger; og det betyder at det aktuelle spørgsmål om det sociale bånd allerede er (delvist) besvaret idet det bliver stillet.

Med forestillingen om det sociale kan man ganske vist sige at socialiteten viser sig som sådan, som et åbent problem, men der er ikke tale om at socialiteten endelig er kommet til sig selv. Det er netop karakteristisk for

ⁱ Det sociale kommer til syne igennem en historie hvori de retningslinier som den sociale domfældelse følger i stigende grad kommer til at fremstå som immanente. Det bliver til igennem en svækkelse af den umiddelbare metafysik. Jævnfør behandlingen af den overordnede historiske transformation af domfældelsens regelmæssighed i Indledningen.III.

forestillingen om det sociale at socialiteten begribes i en særlig brydning. Socialiteten begribes heri netop som det samfundsdeltagerne må have, og henviser til, som en almindelig praktisk forudsætning, uden at de kan forstå dets eksistens, endsiges forklare den teoretisk. Når man begynder at udspørge det sociale, forudsætter man netop som en selvfølge at en forbundethed mellem samfundsdeltagerne findes, uden at det er muligt at gøre rede for hvad man er forpligtet på. Man kan intet fællesskab udpege, og dog fornemmer man at høre sammen. Man forudsætter at det sociale bånd findes, og at det har en bestemt gådefuld karakter.

Det er netop den bestemmelse af det sociale bånd som er givet med forestillingen om det sociale der bestemmer tilgangen til historien. Det er en sådan bestemmelse der bevirker at problematikken der kommer i centrum for beskæftigelsen bliver spørgsmålet: Hvorfor og hvordan hænger samfundet til forskellige tider overhovedet sammen?

Ud over at stille et sådant spørgsmål skal den foreliggende afhandling også vise hvordan en sådan spørgsmålets problematik er blevet til. Samtidig med at afhandlingen giver et, nødvendigvis ufuldstændigt, svar på spørgsmålet, skal den belyse hvordan en sådan spørgen er blevet ikke alene selvfølgerig, men også uomgængelig.

Ved således at gøre alvor af den moderne tragiske grunderfaring der begynder at gøre sig gældende samtidig med at det sociale som sådant fremstår som en uomgængelig problematik, nemlig erfaringen af at der intet findes hinsides eller bag ved historien (ud over den natur og det sociale der først og fremmest kommer til syne som det der unddrager sig en endelig indskrivning i historien), søger afhandlingen således at sætte sit eget perspektiv i relief. Og ved således at vise perspektivets begrænsning håber jeg at kunne pege ud over det. Fastholdes historien ganske vist som et overgribende grundvilkår for refleksionen, så står det fortsat uafklaret hvorledes man forholder sig til en sådan historie, hvorledes man kan artikulere en sådan histories grundlæggende væremåde, dens historicitet, og dermed også hvorledes man kan skrive endnu en forhistorie.

I det tragiske møde med historiens uomgængelighed konfronteres den enkelte med umuligheden af at slippe ud og aner samtidig en mulighed for at undvige, ved at bryde op og bidrage. Indtil han, som K. i Kafkas *Der Prozeß*, afhentes idet han indhentes af den endelige udmattelse. En sådan moderne tragisk indlejrethed tegner sig idet Nashe i Austers *The Music of Chance* begynder den begivenhedsrække der ender med at opsluge ham, fordi han lige *må* pille ved

den fængslende verdensbygning som han forefinder, således at han, ganske uintentionelt og 'uskyldigt', ved at fjerne skaberne fra det skabte værk gør det til sit og dermed også i længden selv bliver hjemfalden, udsætter sig for deres gengæld.

He spent close to an hour looking at the City of the World, examining in it a way that had not been possible before [...]. This time he was able to sink himself into the details, moving slowly from one area of the model to another, studying the minute architectural flourishes, the painstaking application of colors, the vivid, sometimes startling expressions on the faces of the tiny, one-inch figures. He saw things that had entirely escaped him during the first visit, and many of these discoveries turned out to be marked by wicked flashes of humor: a dog pissing against a fireplug in front of the Hall of Justice; a group of twenty men and women marching down the street, all of them wearing glasses; a masked robber slipping on a banana peel in a back alley. But these funny bits only made the other elements seem more ominous, and after a while Nashe found himself concentrating almost exclusively on the prison. [...]

Just as he was about to switch off the light and leave the room, Nashe turned around and walked back to the model. Fully conscious of what he was about to do, and yet with no sense of guilt, feeling no compunctions whatsoever, he found the spot where Flower and Stone were standing in front of the candy store (arms flung around each other's shoulders, looking at the lottery ticket with their heads bowed in concentration), lowered his thumb and middle finger to the place where their feet joined the floor, and gave a little tug. The figures were glued fast, and so he tried again, this time with a swift, impulsive jerk. There was a dull snap, and a moment later he was holding the two wooden men in the palm of his hand. Scarcely bothering to look at them, he shoved the souvenir into his pocket. It was the first time that Nashe had stolen anything since he was a small boy. He was not sure why he had done it, but the last thing he was looking for just then was a reason. Even if he could not articulate it to himself, he knew that it had been absolutely necessary. He knew that in the same way he knew his own name (Auster: *The Music Of Chance*, pp. 96-97).

INDLEDNING

hurtigt går alting ind
men
langsomt, langsomt
ud

Søren Ulrik Thomsen: *City Slang*

I Den sociale udveksling

1 Dispositivet

Foucault giver afkald på enhver historiefilosofi, hævdes det ofte,¹ og en sådan påstand forekommer rimelig, hvis man noterer sig Foucaults iver efter at lægge afstand til en 'universalhistorie' hvori man tyder og forholder sig til historien ved at forholde den til noget universelt forpligtende der synes i færd med at gøre sig gældende i samtiden.² I sine *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte* kunne Hegel forsone sig med og ophæve verdenshistoriens modsætninger, idet han så dem som udtryk for at en fornuft der på hans egen tid var i færd med at komme til selvbevidsthed, søgte at gøre sig gældende på forskellige niveauer. I sin *Zur Genealogie der Moral* mente Nietzsche at befinde sig midt i den hidtil mest skærpede genåbning af en uophævelig verdenshistorisk strid mellem 'Rom' og 'Judæa', mellem en aristokratisk kultur der gav plads for selvudfoldelse og en moraliserende ressentimentskultur der søgte at lægge bånd på vores udfoldelse i unødigt grad. I *Die Idee der Naturgeschichte* forsøgte Adorno at sprænge det historiske kontinuum og dets selvfølgeligheder ved at vise hvordan en i sig selv uudsigelig natur altid er konkret til stede i historien og kulturen, uden at den dog lader sig reducere til dem. Foucault renoncerer derimod på at ordne og at tage afstand til historien i et totaliserende tilbageblik der henviser til en samlende fornuft, en almen konfliktualitet eller en historisk opstået, men glemte transcendens.

Afkaldet på en historiefilosofi indebærer en fare for at Foucaults forfatterskab ikke evner at give en sammenhængende orientering i vores historie og i vores samtid. Foucault formulerer ikke en forpligtelse på en bestemt normativ instans der giver hans forfatterskab ét bestemt anliggende at varetage og tillader én bestemt gennemlysning af historien.

Indtrykket af et usammenhængende forfatterskab forstærkes så såre man konstaterer at Foucaults enkelte værker tager udgangspunkt i hver sin centrale aktuelle selvfølgelighed for at belyse netop dens tilblivelse. I *Histoire de la folie* gør Foucault rede for tilblivelsen af den moderne erfaring af galskaben, nemlig oplevelsen af galskaben som sindssygdom. I *Naissance de la clinique* belyser Foucault tilblivelsen af tidens sygdomsbegreb der bestemmer sygdom indenfor en dikotomi mellem det normale og det sygelige, idet sygdom forstås som en

tilstand hvor organismens funktionsmåde afviger fra det normale. *Les mots et les choses* undersøger betingelserne for en aktuel erfaring af mennesket hvor det opfattes som en så central og konstitutiv del af den fælles virkelighed at mennesket bliver subjekt for al viden og i alle sine erkendelsesmæssige aktiviteter i grunden kun indsamler viden om sig selv og sin egen situering. Samtidig søger bogen at gøre rede for en erfaring af at sproget er i færd med at afløse mennesket i denne centrale rolle, så kunst, videnskab og filosofi må beskrive historicitet, socialitet og humanitet som størrelser der har sproglig struktur. *Surveiller et punir* undersøger baggrunden for den moderne strafferetslige delinkvens, for opkomsten af en afgrænset social gruppe af recidivister hvis liv udmærker sig ved at de tilbagevendende kommer i konflikt med straffeloven. I forbindelse hermed analyserer Foucault samtidig opkomsten af de forbundne forestillinger om forbrydelse, skyld og straf. Endelig indleder Foucault med *La volonté de savoir*, første bind af *Histoire de la sexualité*, en beskrivelse af tilblivelsen af den moderne erfaring af seksualiteten hvori denne i stigende grad fremstår stedet hvor mennesket må søge sandheden om sig selv idet det ser forvaltningen af sit iboende seksuelle driftsliv som en af sine centrale opgaver. Han skildrer således successivt hvordan en bestemt erfaring af galskab og sygdom, en bestemt oplevelse af menneskets og sprogets væremåde, en bestemt forståelse af individ, forbrydelse og straf, samt en bestemt forestilling om seksualiteten blev konstitueret. Foucault gør således i hvert enkelt tilfælde rede for hvordan et bestemt møde med en bestemt foreteelse kom i stand og fik central betydning for den almindelige handle- og væremåde.

En overordnet sammenhæng imellem disse undersøgelser konstrueres ikke, og det bliver derfor uklart hvordan de forskellige aktuelle selvfølgheder og de hermed forbundne historiske analyser forholder sig til hinanden. Endvidere bevirker fokuseringen på de enkelte velkendte fænomener, sammen med savnet af en overordnet ramme, at det bliver vanskeligt at gøre rede for hvad der bevirker at man kan gøre de pågældende erfaringer som erfaringer; for hertil måtte man ikke blot udrede hvordan den pågældende selvfølghed blev til, men også vise hvordan den er blevet bragt tilstrækkelig på afstand til at det er muligt at tematisere den som en bestemt genstand. At erfaringer har en konstitutionshistorie bevirker at de trods det umiddelbare indtryk aldrig gøres i en øjeblikkelig ren nutid. At de kun kan tematiseres som erfaringer i det øjeblik de er bragt på afstand, indebærer derimod at de altid forudsætter en fremtid der gør dem mulige og derfor aldrig kan forstås fuldt ud som en del af vores samtid. Derfor har kritikere af Foucault ofte søgt at vise hvordan en ikke tematiseret

samtid tillader os at gøre Foucaults erfaringer, og dermed søgt at påvise at Foucaults erfaringer allerede er fortidige i det øjeblik vi synes i færd med at gøre dem, at de allerede er passé.ⁱ

Det er imidlertid vigtigt at holde sig for øje at erfaringen af bestemte størrelser som genstande der er forlenet med en bestemt natur hos Foucault, når det kommer til stykket, netop ikke tænkes som konstitutive for, men blot som et afsæt for analysen. Dette fremgår af passager som den følgende:

Det [...] problem som jeg havde stillet mig selv i forbindelse med galskaben, sygdommen, delinkvensen og seksualiteten var det følgende: I alle disse drejer det sig ikke om at vise hvorledes disse genstande i lang tid eksisterede skjult, før man endelig opdagede dem [...] hvorledes alle disse genstande kun er gemene indbildninger eller ideologiske frembringelser der må opløses [...]. Det drejer sig om at vise gennem hvilke interferenser en hel serie af praktikker [...] har været i stand til at udvirke at det som ikke eksisterede [...] alligevel blev til 'noget', noget som alligevel fortsætter med ikke at eksistere.³ (*Cours 79.01.10*).

ⁱ Det er den centrale del af Baudrillard's kritik af *Histoire de la sexualité* i *Oublier Foucault* at Foucault først fortæller os hvordan køn, seksualitet og magt er blevet centrale og uomgængelige dele af vores virkelighed, og samtidig opfordrer os til at frigøre os fra dem, i det øjeblik hvor de er i færd med at miste deres forpligtende karakter. For Lars-Henrik Schmidt er problemet ligeledes "ikke Foucaults analyser – problemet er postulatet om, at disse analyser i virkeligheden er samtidsdiagnoser" (*Slagmark nr. 9*, p. 117). Foucaults erfaringsgenealogier kan således angiveligt belyse fortidige erfaringer og afsluttede perioder; de kan til nød beskæftige sig med vores nærmeste fortid, vores passé récent, men de kan aldrig tage udgangspunkt i vores nutid.

Tænkningens vanskelighed ved at komme på højde med og omfatte 'sin egen tid' får sin første arketyperiske formulering i "Vorrede" til Hegels *Grundlinien der Philosophie des Rechts* (p. 14), hvor Hegel gør opmærksom på at filosofien altid 'kommer for sent' til at evne en "Belehren, wie die Welt sein soll. Als der *Gedanke* der Welt erscheint sie erst in der Zeit, nach dem die Wirklichkeit ihren Bildungsprozeß vollendet [...] hat" (Hegels kursivering). I forlængelse heraf skildrer Hegel filosofien som en Minervas ugle der først er i stand til at lette i skumringen for at erkende det der allerede er trådt frem i lyset, og som dermed – påstår han – allerede er ved at have udlevet sit liv for at blive fortid.

At det fra nu af opleves og tematiseres som et eksplicit problem at tænkningen kommer for sent i forhold til det den søger at begribe – og et hidtil epistemologisk formuleret problem der angik den universelle filosofiske erkendelses forhold til sin genstand således reformuleres som et primært temporalt – hænger sammen med fremkomsten af en ny tidsopfattelse, der indebærer at samtiden opleves som en nutid der adskiller sig radikalt fra det hidtidige, og en reformulering af filosofiens rolle, der giver denne i opdrag at give et overblik over den nutid som den samtidig selv er en del af. Hegel er imidlertid ikke kun den første tænker der for alvor åbner og artikulerer den skildrede problematik. Hans tænkning indeholder elementer der tillader ham at omgås med den opståede problematik; og det er måske Hegel, snarere end den sædvanligvis kendte Foucault, man skal henvende sig til når man søger at forholde sig til den.

Foucaults anliggende er konstant at beskæftige sig med hvad der gør det muligt at erfare de nævnte selvfølgeligheder, og hvad der gør det muligt at erfare dem som grundlæggende erfaringer; derfor tænkes de fra begyndelsen som både begrænsede i forhold til deres tilblivelseshistorie og som fortidige i forhold til det der tillader at se dem.ⁱ Betragtet ud fra en sådan bestræbelse må en vilje til at belyse centrale nutidige erfaringer, der bliver mærkbar visse steder hos Foucault,⁴ fremstå som rester af et essentialistisk og et fænomenologisk erfaringsbegreb.⁵

Hvis man fjerner de nærsynede øjne en smule fra den enkelte erfaring af det der aktuelt synes selvfølgelig givet og distancerer sig fra den forpligtethed på at vise netop dettes herkomst, som man har bestemt som Foucaults overordnede ærinde, dukker en anden historisk analyse frem. I denne viser Foucault hvordan den enkelte selvfølgelighed er blevet til igennem en række sociale praktikker, idet han samtidig suspenderer den og forskyder den. Hvis man fokuserer på dette analyseniveau begynder der samtidig at vise sig en række sammenhængende mønstre på tværs af de historiske analyser Foucault foretager i sine enkelte værker. De enkelte centrale selvfølgeligheder begynder at fremtræde som erfaringer der er blevet til indenfor et sammenhængende netværk af sociale praktikker.

Den historie der således dukker frem er ikke, i hvert fald ikke umiddelbart, belastet af den skitserede usamtidighedsproblematik som affødes af det forhold at en erfarings betingelser ikke er givet direkte i dens tema. På dette niveau er det ikke alene muligt at beskæftige sig med de erfaringer som synes at vise os hvad vi er (men som vi allerede ikke er mere); det lader sig også gøre at vise os det som vi er i færd med at blive idet det allerede bestemmer vores erfaringer. Ændringen af analysens fokus og anliggende indebærer en ophævelse af usamtidighedsproblemet, som ganske vist ikke indebærer at dette forsvinder fuldstændigt og således løses endegyldigt, men som alligevel skaffer den lindring som det indebærer at problematikken højst kan vende tilbage i forskudt form, så den må og kan besvares på en ny måde. Hvordan, lader sig først ane i forlængelse af afhandlingen med afsæt i den reformulering af Foucaults tænkning som jeg agter at gennemføre.

ⁱ Mod slutningen af Indledningen vil jeg udarbejde hvordan Foucault dermed implicit peger på at man må operere med et grundlæggende andet begreb om erfaring end det jeg tager udgangspunkt i her.

*

Den sammenhængende fortælling som Foucault tegner igennem sine erfaringsgenealogier kan beskrives som en generel afdækning af udviklingen i de former som det sociale samspil har taget. Foucaults værker kan læses som et sammenhængende forsøg på at forfølge hvordan det samkvem eller de transaktioner der danner de enkelte dele af samfundet og binder dem sammen til en social sammenhæng, har formet sig og forandret sig til forskellige tider.

Den sociale interaktion anskues, på den ene side, hverken som en flydende og formløs proces eller som en række singulære eller enkeltstående hændelser (der eventuelt kunne forstås som dens formløse bevægelsesytringer). På den anden side analyserer Foucault heller ikke de sociale transaktioner idet han tager udgangspunkt i en allerede etableret social orden indenfor rammerne af hvilken udvekslingen foregår. Afsættet tages ikke i en allerede stratificeret socialitets givne lag. I stedet for søger Foucault at artikulere det sociale samkvem på et niveau hvor det bliver til og antager sine første rå former – hvor dets første linier begynder at tegne sig.ⁱ

I sekundærlitteraturen lægges der ofte stor vægt på at fremstille Foucault som *begivenhedens* tænker,⁶ som en tænker der fokuserer på den enestående sociale hændelse og søger at klarlægge hvordan den bryder med de på forhånd givne sociale rum og gør noget nyt gældende. En sådan karakteristik er et vigtigt korrektiv⁷ til en almindelig læsning af Foucault der bringer ham i sammenhæng med strukturalisterne og betragter ham som de overordnede systemers tænker;⁸ men den bliver alligevel for ensidig, hvis det ikke også betones at Foucault konstant betragter den singulære monumentale begivenhed under en synsvinkel hvor han stiller spørgsmålet om hvad den bliver anledning til. Foucault undersøger hvilke linier hændelserne allerede er i færd med at tegne i det sociale.

Dette niveau hvor der finder en rudimentær sedimentering af den sociale omgang sted søger Foucault at indfange med sin term *dispositivet*.ⁱⁱ Foucault

ⁱ Udfra dette niveau hvor en første sedimentering finder sted søger Foucault dels at belyse hvordan de mere stabile sociale strata bliver til og hvordan det bliver muligt at omgås formløsheden. Han anskuer ydermere niveauet for denne rudimentære formgivning som planet hvorpå både den mere faste form og formløsheden må gøre sig gældende og træde frem.

ⁱⁱ Hermed indfører Foucault ikke en neologisme. Termen var allerede tidligere kendt på fransk. I *Le petit Robert* indeholder opslaget “dispositif” følgende bestemmelse: “*n. m.* (1314, adj., ‘qui prépare’; du lat. *dispositus*. [...]) 1° *Dr.* Énoncé final d’un jugement qui contient la décision du tribunal (*opposé aux ‘motifs’* du jugement. [...]) Par ext. *Le dispositif d’une loi, d’un décret, d’un arrêté (opposé à*

søger at gribe den sociale omgang idet den begynder at tage form og tegne bestemte linier ved, så vidt det er muligt, at beskrive den som bestående af dispositiver.

Ved et dispositiv forstår Foucault i første omgang et udkast til en ordening af et 'stof' der fordeler en række elementer i forhold til hinanden og dermed sætter dem i forbindelse med hinanden. Dispositivet er dermed en relationel størrelse der udmærker sig som netop dette specifikke dispositiv i kraft af et bestemt forhold imellem dets enkelte dele. Dispositivet er en *anordning*, et *arrangement* eller en *opstilling*.

Bag et sådant navn [dispositivet, S.R.] søger jeg at pejle mig frem til et afgjort heterogent hele eller sammenspil [ensemble]. Det indeholder diskurser, institutioner, arkitekturindretninger, regulative beslutninger, love, administrative forholdsregler, videnskabelige ytringer, filosofiske, moralske, filantropiske forslag og påstande. Det udsagte, såvel som det ikke udtalte, er, kort sagt, dele af dispositivet. Dispositivet selv er det net af forbindelseslinier [réseau] som man kan etablere imellem disse elementer.⁹ (Samtale med Grosrichard: "Entrevue avec Michel Foucault", p. 63).

En organisme, et internet eller et cyberspace kan for eksempel anskues som en bestemt disponering eller anordning: som et arrangement der bringer en række elementer i en bestemt relation til hinanden.

Dispositivet er imidlertid ikke kun et statisk arrangement. Anordningen indgår i en udveksling med andre størrelser og kan således blive

préambule, considérants), 2° (v. 1860). *Techn. et cour.* Manière dont sont disposées les pièces, les organes d'un appareil; le mécanisme lui-même. V. **Machine, mécanisme. Dispositif de sûreté. Dispositif d'accord. Dispositif de commande, de manœuvre.** 'On ne désespère pas de pourvoir ces créatures mécaniques de dispositifs qui auraient la valeur de nos sens' (DUHAM.). [...] 3° Milit. Ensemble des moyens disposés conformément à un plan. *Dispositif d'attaque, de défense.* 'Gallieni commençait de déployer son dispositif' (DUHAM.)." *Trésor de la langue française* anfører følgende betydninger og etymologi: "A [...] 1. *Tech. et cour.* Manière dont sont disposées, en vue d'un but précis, les pièces d'un appareil, les parties d'une machine. 2. ART MILIT. Ensemble des mesures, des moyens disposés en vue d'une fin stratégique. [...] Moyens mis en œuvre pour assurer la défense de certains intérêts ou en vue d'assurer une intervention. *Dispositifs de sécurité.* B. [...] Par opposition aux motifs, partie d'un jugement qui contient les décisions, les dispositions pratiques qui découlent de la sentence [...] Énoncé final d'un texte législatif ou administratif, qui en contient les dispositions, par opposition au préambule et aux considérants. [...] **Etymol. et Hist.** 1. Av. 1615 'partie d'un texte législatif qui statue impérativement' [...]. 2. 1797 'ensemble d'éléments ordonnés en vue d'une défense [...]. Dér. du rad. du lat. *dispositum*, sup. de *disponere* [...], suff. *-if*".

Med Althussers gentolkning af Marx begynder dispositivet at spille en central rolle i en filosofisk kontekst. Nogenlunde samtidig med Foucault tager Lyotard termen i anvendelse. I Foucaults tænkning får termen imidlertid fra begyndelsen af 1970'erne en ny og hidtil uset central betydning.

gennemgangsled for andre dispositiver. Et dispositiv kan beskrives som et udvekslings- og transportsystem mellem forskellige andre instanser der indgår som elementer i dispositivets udveksling; det er et netværk af veje ad hvilke vi kan løbe hvis vi vil handle med hinanden. Dispositivets særlige relationelle orden gør sig gældende idet den leder udvekslingen ad bestemte kanaler og derved sætter sit specifikke præg på udvekslingen. Dispositivet viser sig in actu som en bestemt formgivning af en interaktiv bevægelse. Et edb-program og en bestemt organisme optræder som program og organisme idet de behandler input på en bestemt for dem karakteristisk måde.

Dispositivet sætter sit præg på den udveksling det indgår i eftersom en opstilling indebærer et bestemt anlæg. En anordning forordner et samspil mellem ordningens forskellige dele der gør en bestemt virkemåde nærliggende og dermed disponerer for bestemte typer af udfald. Dispositivet viser sig i form af bestemte dispositioner eller tilbøjeligheder. Et dispositiv er en samordning af og et gennemgangsled for forskellige irreducibile elementer eller påvirkninger der viser sig ved at forme udvekslingen imellem dem så den peger i retning af bestemte former for handlinger og hændelser.ⁱ Et dispositiv er en vej ad hvilken udvekslingen kan løbe, et mønster der sætter sit præg på interaktionen.

Anordningen kommer i stand som et svar på en fornødenhed i en bestemt historisk situation. Arrangementet bliver udarbejdet som en løsning på et problemkompleks, som en fordøjelseskanal der evner at forarbejde noget ellers vanskeligt fordøjeligt. Udarbejdelsen af et bestemt arrangement kan anskues som en stillingtagen til et socialt fordøjelsesbesvær hvor problematik og løsningsforslag udfoldes i stigende grad efterhånden som dispositivet tager form. I takt med sin tilblivelse indgår dispositivet i en større sammenhæng og udfylder en overordnet funktion som det i løbet af sin opbygning er med til at selektere og udforme.ⁱⁱ Det betyder at dispositivet retrospektivt kan anskues som værende udarbejdet under hvad Foucault kalder en "fremherskende strategisk funktion".ⁱⁱⁱ Dispositivets overordnede rolle indenfor en større dynamisk sammenhæng former dets grundlæggende matrice og påvirker dets virkemåde.

ⁱ Udfaldet er imidlertid ikke givet på forhånd. Dispositivet bestemmer ikke hvorledes man reagerer på den tilbøjelighed det ridser op; det fastlægger ikke en specifik teleologi.

ⁱⁱ Dette betyder ikke at de problemer et givet dispositiv forarbejder ikke ville kunne løses på andre måder. De kan forarbejdes via andre kanaler, og det vil sige af andre dispositiver.

ⁱⁱⁱ "[U]ne fonction stratégique dominante" (samtale med Grosrichard: "Entrevue avec Michel Foucault," p. 63). I den citerede passage synes Foucault at anskue konstruktionen af et dispositiv som et svar på allerede givne eller formulerede sociale krav eller nødvendigheder. En sådan beskrivelse af

Selv om det således sætter sit præg på dispositivet at det må udfylde en funktion indenfor en større konfiguration, bestemmer dets overordnede strategiske funktion alligevel ikke generelt dispositivets virkemåde i en sådan grad at det entydigt afgrænser et bestemt felt som dispositivet behandler. Der er heller ikke almindeligvis tale om at den overordnede strategiske funktion fastlægger en specifik kalkyle som eventuelle input forarbejdes efter. Det er kun tilfældet ved den bestemte form for dispositiver som Foucault betegner som "mekanismer". Ved en *mekanisme* forstår Foucault en anordning der retter sig mod et bestemt område som den behandler efter ganske bestemte, på forhånd fastlagte procedurer.¹ En grønthøster er en mekanik eller et maskineri eftersom den forskelsløst behandler alt hvad der kan komme ind igennem dens åbning på samme – og i øvrigt ikke nødvendigvis særligt konstruktive – måde.

I modsætning til den bestemte begrænsede form for dispositiv som mekanismen er, beskriver Foucault generelt dispositivtypers applikationsfelt som ubestemt. Et dispositiv kan ikke beskrives som et lukket system med et på forhånd fastlagt genstandsfelt og på forhånd fastlagte selektionsmekanismer der bestemmer hvad det er sensitivt overfor. Derimod er det en anordning der er åben overfor det forefaldende, overfor den uforudsete begivenhed, så den kan trænge ind i og gøre sin virkning gældende som en del af dispositivet.¹⁰ Dermed

dispositivets tilblivelse opererer dels med en forestilling om en *social funktion* der allerede foreligger færdig før dispositivet begynder at udfylde den, dels med en forestilling om en *strategisk intentionalitet* bag skabelsen af dispositivet der søger at konstruere en anordning for at udfylde en bestemt social funktion. I sine konkrete redegørelser for dispositivets tilblivelse søger Foucault stedvis at påvise en sådan funktionalitet og intentionalitet bag deres tilblivelse (således for eksempel i *Histoire de la folie*, pp. 75-82, og i *Surveiller et punir*, pp. 84-91, som man i sekundærlitteraturen ofte har tillagt stor vægt i fortolkningen af de pågældende værker fordi disse afsnit, endelig, gav en 'forklaring' på dispositivernes opkomst). Hvis påstanden om en funktionalitet og intentionalitet bag dispositivet hævdes som en generel teoretisk tese synes den imidlertid i modstrid med Foucaults øvrige redegørelse for dispositivets funktionsmåde. Generelt må det fastholdes at man kun kan gøre rede for et dispositivs overordnede strategiske funktion indenfor den samlede konstellation som dispositivet på det pågældende tidspunkt fungerer indenfor. De pågældende afsnit må derfor også snarere anskues som en beskrivelse af sociale sammenhænge indenfor hvilke det var nærliggende at etablere dispositiver af den karakter som Foucault søger at beskrive, eller som en opridsning af et gunstigt miljø for opkomsten af sådanne, eller lignende, anordninger. Man må imidlertid samtidig fastholde at der på ethvert tidspunkt var en række andre urealiserede muligheder til stede. Dispositivet kan anskues som et muligt funktionelt svar på en problematik der begynder at gøre sig gældende; men svaret er ikke givet på forhånd. Et dispositiv rummer en refleksivitet der ikke lader sig reducere til ren funktionalitet

¹ Som det senere vil fremgå skelner Foucault ofte ikke tilstrækkelig klart mellem dispositiver generelt og den særlige afart af dispositiverne som mekanismerne er. Han anvender ofte termen 'mekanisme' alt for skødesløst.

yder det uventede konstant sit bidrag til en omfordeling af dispositivets fordeling, til en konstant genafstemning mellem de forskellige dele.

Dispositivets overordnede strategiske funktion er retningsvisende for dispositivets aktivitet når det integrerer og fordøjer de påvirkninger det udsættes for. Funktionen tegner den generelle retning som en anordnings forarbejdelse tenderer mod at tage, men den determinerer ikke dispositivets virkemåde.ⁱ Dispositivet kan ganske vist forekomme at være ordnet ved en bestemt forordning og at blive stabiliseret af den, men hvorledes en funktion konkret udfyldes afhænger af dispositivets konkrete anordning; og denne forskyder sig konstant eftersom dispositivet indgår i en åben udveksling med sine omgivelser.

Dispositivets strategiske funktion bliver kun retningsvisende eftersom samspillet mellem anordningens forskellige dele konstant giver anledning til hvad Foucault i "Entrevue avec Michel Foucault" kalder en "processuel funktionel overdetermination."¹¹ Der er tale om overdetermination af dispositivets funktion idet de udfald som et input afføder kolliderer med andre virkninger og skaber uforudsigelige forandringer. Sådanne forandringer bliver på deres side mærkbare som forstyrrelser der nødvendiggør ændringer i og justeringer af forholdet imellem andre af dispositivets dele. Hele dette komplekse netværk medvirker når et dispositivs virkemåde fastlægges, hvorfor dets funktion fremstår som overbestemt af samspillet mellem en række forskellige faktorer.¹²

Dispositivet kan, som Deleuze bemærker i "Qu'est-ce qu'un dispositif?", beskrives som "en multilinéær sammenhæng" hvor hver linie er "underkastet *retningsændringer*, er tvedelelig og spaltende, underkastet *afdrift*."¹³ Hvis man vil tegne et kort der kan give et fyldestgørende overblik over et dispositivs bevægelsesmønstre, må det skitseres som et pluridimensionelt og forgrenet vektorsystem, bestående af realiserede og mulige udfald.

ⁱ Dispositivets overordnede strategiske funktion optræder som en *regel* for en aktivitet i Wittgensteins tolkning af regelbegrebet i *Philosophische Untersuchungen* (§ 85): "Eine Regel steht da, wie ein Wegweiser. – Läßt er keinen Zweifel offen über den Weg, den ich zu gehen habe? Zeigt er, in welche Richtung ich gehen soll, wenn ich an ihm vorbei bin; ob der Straße nach, oder dem Feldweg, oder querfeldein? Aber wo steht, in welchem Sinne ich ihm zu folgen habe; ob in der Richtung der Hand, oder (z.B.) in der entgegengesetzten?" (Wittgenstein: *Schriften I*, p. 333). En sådan regel får først karakter af et ganske specifikt determinerende påbud hvor en omgivende social praksis forekommer at udelukke alle tvivlsspørgsmål angående regelens betydning og applikation. Hvor dispositivets regel har en sådan karakter – eventuelt i kraft af at anordningens stofflighed er gennemgribende formet og afpasset så kun én virkemåde bliver mulig – fungerer det som en mekanisme. Jeg vender tilbage til de her tematiserede spørgsmål i Del II.

*

For *common sense* gør der sig en umiddelbart indlysende og letgennemskuelig logik gældende på det niveau hvor individer handler med bestemte hensigter og til tider endog åbent fremlægger dem. Den dispositionelle analyse søger imidlertid at vise at man også kan beskrive en systematik på et andet niveau. På det analyseniveau som *common sense* umiddelbart anlægger fremkalder mødet med forskellige problematiske felter forskellige handlinger der kan anskues som konkrete svar på de vanskeligheder man står overfor. I disse handlinger forholder den eller de der handler sig til tidligere handlinger og søger, eventuelt, at tage højde for og indkalkulere de mulige handlinger der senere kan følge og blive svaret på deres egne handlinger, således at netop deres eget udspil kan forblive bestemmende for hvordan udviklingen forløber.

Med de handlinger man foretager i en bestemt situation, idet man reagerer på og reflekterer over den, synes man således at sætte en kurs mod bestemte mål. Til tider manifesterer man ganske eksplicit hensigten med de handlinger man foretager. Man fremlægger åbenlyst og bevidst en målsætning for hvorledes man kan reformere det tidligere eksisterende igennem en række handlinger. Ved nærmere eftertanke viser det sig imidlertid at dette ikke altid er tilfældet. Målsætningen med en given handling eller række af handlinger kan også foreligge implicit i disse; ligesom det kan være delvist uklart for den eller de handlende hvad hans eller deres handling sigter mod, og hvilke problemer den i grunden indvirker på eller forholder sig til.

De enkelte handlinger man foretager, og de hensigter de er forbundet med, krydses imidlertid med andre handlinger. Samspillet imellem dem bevirker at resultatet af de foretagne handlinger aldrig fuldstændig bliver det foruddiskonterede. I kraft af at de efterfølgende handlinger udvælger visse elementer af de tidligere handlinger på bekostning af andre og således forenkler, komplicerer eller forskyder dem, indføres der bestandig en afdrift i forhold til den enkelte handling og dens 'umiddelbare' hensigt.

Netop i dette samspil mellem handlinger hvori de lokale hensigters umiddelbarhed bortfjernes, kommer der imidlertid en ny regelmæssighed til syne. Hvis man betragter de enkelte handlinger i deres relation til og samspil med andre handlinger, elimineres visse umiddelbart åbenbare træk ved dem som uvæsentlige og accentueres andre tilsyneladende mindre betydningsfulde. Når man anskuer handlingerne som sociale begivenheder træder et nyt mønster

frem imellem dem. Denne sammenhæng mellem handlingerne og deres hensigter (eksplicit formulerede eller ej) er hændelsernes *dispositiv*.

Dispositivet er den anordning man efterfølgende mener at kunne konstatere er blevet til igennem de analyserede hændelser. I retrospekt kommer de enkelte sociale begivenheder derfor til at fremstå som størrelser der udspringer af det dispositiv som de medvirker til at danne.ⁱ Dispositivet gør sig gældende som et fremanalyserbart, tværgående medialt niveau i de sociale handlingers interaktion. På dette niveau må de sociale handlinger analyseres som hændelser der foretages for og som virker ind på dispositivet.ⁱⁱ Det udarbejdes at der styres og hvordan der styres, uden at nogen har styr på hvorledes der styres.

Dispositivet henviser til det overordnede net af korrespondancer imellem de enkelte hændelser der binder dem sammen. Det betegner den komplekse systematik der lader sig konstruere i den tilsyneladende dispersion af handlinger og i spillet imellem dem. Der er tale om en fremanalyseret fordelingsregelmæssighed der ikke alene tillader at gøre rede for hændelsernes eksistens, sameksistens og konflikt, men også for deres blivende betydning, forandring, forsvinden eller for konsekutionen imellem dem.¹⁴

Viser der sig for common sense en umiddelbart indlysende *rationalitet* på det niveau hvor individer handler med bestemte hensigter, så søger den dispositionelle analyse at vise at det også kan lade sig gøre at beskrive en rationalitet på et andet niveau.¹⁵ En sådan rationalitet ytrer sig i form af den regularitet eller logik der former en bestemt social omgang.¹⁶

Udgangspunkt for den transformative analyse danner den opfattelse at en sådan, i den sociale omgang inhærent, rationalitet først for alvor lader sig afdække hvis man beskæftiger sig med denne logiks *tilblivelseshistorie*.¹⁷ Kun på denne måde lader det sig vise hvordan rationaliteten lidt efter lidt er blevet til igennem forskellige svar på forskellige udfordringer.ⁱⁱⁱ Denne indfaldsvinkel

ⁱ En dispositionel analyse indeholder således et 'hegeliansk' rekonstruktivt moment.

ⁱⁱ Vores umiddelbare modvilje mod at arbejde med sådanne 'forklaringsmodeller' hænger, blandt andet, sammen med at vi i høj grad savner sprog for sådanne typer af redegørelser. Den gamle græske verbalgenus medium, der betegner akter hvormed man virker ind på sig selv, eller refleksive akter, findes stort set ikke på de moderne sprog. Forblevet er kun aktiv og passiv. Dette indebærer at vi tenderer mod at beskrive forholdet mellem dispositivet og dets hændelser som enten subjektiv eller objektiv genitiv – enten handler dispositivet, eller også handles der med dispositivet – og at vi dermed har vanskeligt ved at fastholde gensidigheden i dispositivet. Vi er tilbøjelige til at anskueliggøre dispositivet som enten subjekt eller objekt og har derfor vanskeligt ved at fastholde det mediale og refleksive niveau.

ⁱⁱⁱ Foucault påpeger i øvrigt at hans tale om en rationalitet der gør sig gældende i bestemte former for praktisk omgang tager udgangspunkt i fransk sprogbrug, og ikke i den tyske forestilling om fornuft:

hænger sammen med rationalitetens begrænsede og afhængige karakter. En rationalitet viser sig historisk som værende til stede i måden hvorpå man forholder sig til forskellige påvirkninger; den kommer til syne som en rationalisering i måden hvorpå man responderer på de historiske sammenhænge man stilles i.ⁱ At man bestræber sig på at gøre rede for den rationalitet der gør sig gældende i en given social omgang for at vise hvordan den sætter sit præg på denne og binder den sammen, indebærer ikke en påstand om at en sådan praksis som sådan, eller in toto, er rationel.

Opdagelsen af at de umiddelbare foreskrivelser eliminerer hinanden, indtil de begynder at danne en ny systematik, berettiger nemlig ikke umiddelbart til at hævde at man hermed afdækker en sammenhæng der uformidlet determinerer hvad der i virkeligheden hænder. Med den dispositionelle analyse foregiver man ikke at nå realiteten i sig selv.

Med den dispositionelle analyse har man mindre altomfattende prætentioner. I denne søger man at vise hvordan de enkelte handlinger, anskuet som

“En allemand, *Vernunft* a une signification plus large que ‘raison’ en français. Le concept allemand de raison a une dimension éthique. En français on lui donne une dimension instrumentale, technologique. En français, la torture, c’est la raison. Mais je comprends fort bien qu’en allemand la torture ne peut pas être la raison” (“La torture, c’est la raison”, samtale med Boesers, *Dits et écrits III*, p. 395). Er det tyske begreb om en fornuft det mest omfattende, for så vidt som det inkluderer en emfatisk forestilling om det gode, eller i det mindste et bedre liv, så evner det franske begreb om en forstandighed til gengæld at omspænde og betegne en større diversitet. Det opererer med en lavere tærskel for hvad der kan beskrives som rationelt og udgrænser derfor færre former for praksis som irrationelle og ubeskrivelige.

ⁱ Dette indebærer at det for Foucault at se ikke er muligt at tale om rationalitet fuldstændig generelt, og heller ikke om en almen rationalisering; men kun om en rationalisering af, og indenfor, en mere omfattende sammenhæng: “Je ne crois pas qu’on puisse parler de ‘rationalisation’ en soi, sans d’une part supposer une valeur-raison absolue, et sans s’exposer d’autre part à mettre un peu n’importe quoi dans la rubrique des rationalisations. Je pense qu’il faut limiter ce mot à un sens instrumental et relatif. La cérémonie des supplices publics n’est pas plus irrationnelle par rapport à un type de pratique pénale, qui, elle, a fait apparaître une nouvelle manière de viser, à travers la peine, certains effets, de calculer son utilité, de lui trouver des justifications, de la graduer, etc. Disons qu’il ne s’agit pas de jauger des pratiques à l’aune d’une rationalité qui les ferait apprécier comme des formes plus ou moins parfaites de rationalité; mais plutôt de voir comment des formes de rationalisations s’inscrivent dans des pratiques ou des systèmes de pratiques, et quel rôle elles y jouent. Car il est vrai qu’il n’y a pas de ‘pratiques’ sans un certain régime de rationalité” (“Table ronde du 20 mai 1978” in Perrot (ed.): *L’impossible prison*, p. 47).

Foucault udarbejder de citerede pointer i forbindelse med en stillingtagen til Webers grundbegreb om en idealtipe og sammes påstand om en grundlæggende rationalisering der har fundet sted i de moderne vestlige samfund. Han søger her at påpege hvordan man i begge disse begreber i sidste instans opererer med en skjult overhistorisk essens.

Nietzsche har i øvrigt søgt at afdække det komplekse net af forudsætninger der betinger fremkomsten af den moderne form for rationalitet, og som naturaliserer de med denne forbundne nytte- og formålsbetragtninger. Se hans *Zur Genealogie der Moral*, pp. 217-220.

præskriptive begivenheder, ganske vist gensidigt eliminerer hinanden, men kun for sammen at aftegne et mønster og skabe et nyt *foreskrivende niveau* som man søger at rekonstruere i analysen. Den systematik der således kommer til syne er dispositivets. Når man artikulerer et dispositiv fremstiller man det fælles foreskrivende niveau der er blevet til igennem, og som forekommer at have gjort sig gældende i rækken af analyserede foreskrivende enkelthandlinger. Dispositivet er en sammenfattende anskueliggørelse af hvad man, på et givet tidspunkt, synes at have været i færd med at foreskrive den sociale omgang. Det er en *symbolisering*, en sammenbringende anskueliggørelse, af de retningslinier for handling der blev til igennem de enkelte foreskrivende handlinger.

I og med at man mener sig i stand til at iagttage hvorledes et nyt dispositiv blev til igennem en historisk transformation, hævder man kun at nye retningslinier for handlinger begyndte at gøre sig gældende, ikke nødvendigvis at der blev handlet i overensstemmelse med disse retningslinier. Man påstår ikke at de handlende altid opfører sig således at de bringer dispositivet til udtryk i renkultur. Så længe man gør rede for dispositivet befinder man sig fortfarande på et idealitetens niveau der forbliver suspenderet i 'realiteten'. Med dispositivet søger man at angive programmet for den algoritme som har virket foreskrivende ind på de enkeltprogrammer der aldrig blev implementeret sådan som de umiddelbart synes at have været tænkt.

I den dispositionelle analyse optræder dermed den sociale virkelighed som sådan som en "Ding an sich" analysen ikke gør krav på at nå. Hvad vi faktisk gjorde, hvordan vores omgang med hinanden rent faktisk forløb, tildeles status af en metafysik der falder udenfor analysens perspektiv. I det perspektiv analysen opretter gives det sociale, med dets handlinger og hændelser, kun i en bestemt brydning.ⁱ Analysen giver kun adgang til hvad man gjorde ad en 'omvej', ved at undersøge hvordan man var i færd med at foreskrive hvad der skulle gøres.

Allerede en sådan beskrivelse har imidlertid stor rækkevidde. Det fremanalyserede dispositiv bliver til som det komplekse svar der lader sig

ⁱ Om det sociale overhovedet gives på anden måde end igennem en bestemt brydning lader sig i øvrigt betvivle – jævnfør mit Forord. Det sociale synes at være en størrelse som altid er givet, og som, a forteriori, må erkendes, i en foreskrivelse. Hermed menes ikke alene at man kun kan erkende det sociale som en størrelse der allerede i sig selv altid allerede er foreskrevet og foreskrivende; hermed sigtes der også til at man kun evner at erkende det sociale normering i kraft af at man selv optræder foreskrivende. Konsekvenserne af en kantiansk vending indenfor socialfilosofien må være at man kun kan nærme sig det sociale karakter (eller 'natur') idet man lader det træde frem i et sammenhængende normativt bestemt perspektiv. Bevidstheden herom indebærer også en anerkendelse af at der altid må være lakuner i hvad der lader sig erkende.

gennemføre i en historisk situation, til forskel fra, og i abstraktion fra, de konkrete mere enkle forslag. Dispositivet synes at have en afgørende indflydelse i og med at det opridser den iværksatte måde at forholde sig på i en konkret historisk situation, måden hvorpå man kan magte denne ved at *forholde sig foreskrivende* til den. Samtidig får den i dispositivet fremstillede måde at forholde sig på status af en uomgængelig 'realitet', for så vidt som dispositivet sætter sig umiskendelige spor i den måde det præger socialitetens (allerede i sig selv foreskrivende) aktiviteter på. Dispositivets virke aflejres i og omformer institutionerne; det præger uafviseligt den enkeltes måde at opføre sig på, og former hans perception af det forefaldende. Dispositivet er, på den ene side, en ideel størrelse, eftersom det har karakter af en respons på den udfordring det tidligere hændte rummer der svarer ved at foreskrive bestemte udfald uden at kunne bestemme dem fuldstændigt, uden at være enerådende. Men dispositivet er, på den anden side, en kollektivt produceret og forpligtende idé der kun 'gives' for så vidt som den er til stede i det særegne. Det ideelle eksisterede fra begyndelsen kun som en konkret tilstedeværende, og i de samfundsmæssige institutioner og handlemåder allerede realiseret, idealitet.¹⁸ Er dispositivet ikke en enebestemmende eller *almægtig* idé, så er det, som en allerede realiseret *allestedsnærværende* sammenhæng, til gengæld *uomgængeligt*.¹

Dispositivet er dermed nærværende, ikke som en kausalt determinerende faktor, men som en anordning der fastlægger en række sandsynlige og gennemførlige udfald for forskellige typer af situationer. Dispositivet udpeger en generel tendens.¹⁹ Dette er dispositivet allerede i stand til i kraft af at det er præget ind i den umiddelbare aktørs funktionsmåde og bevirker at dennes initiativer antager en bestemt retning. Men det er dispositivet ydermere i stand til i og med at det også virker vejledende ind på de reaktioner som sådanne initiativer bliver udsat for, og at det dermed også præger sandsynligheden for hvilke reaktioner sådanne initiativer kan forvente at modtage. Dispositivet vinder yderligere uomgængelighed og prægnans idet det ikke alene fastlægger de umiddelbare tilbøjeligheder for handling, men samtidig supplerer disse med en efterfølgende social selektionsmekanisme der fastlægger tilbøjeligheder for hvilke handlinger der vil opnå social succes, og hvilke der vil blive siet fra som

¹ En forveksling af Guds *omnipræsens* med hans *omnipotens* ville være blevet opfattet som en alvorlig kategorifejltagelse i den klassiske filosofi og teologi. Man kan undre sig over at en tilsvarende skelnen har vist sig så svær at fastholde indenfor den moderne socialfilosofi og sociale analyse. Måske er den manglende evne til at skelne et resultat af en radikal afdifferentiering af forestillingen om determination der finder sted ved begyndelsen af nyere tid. Denne forsimpning vil blive berørt i Del II.

sociale vådeskud. Denne sociale udvælgelse sikrer yderligere at kun handlinger der respekterer dispositivets logik opnår betydning. I samme øjeblik som den handlende begynder at tage højde for en sådan forventelig udvælgelse fremmes dispositivets logik yderligere af en allerede foretaget præselektion.

Dispositivet er en størrelse der præger de umiddelbare sandsynligheder for hvilke handlinger de agerende ville foretage. Allerede dermed viser det sig virksomt i deres måde at forholde sig på. Men man må ligeledes forholde sig til dispositivets eksistens og foregribe dets virke så snart man søger at gøre noget gældende indenfor dets virkefelt hvis man skal gøre sig håb om at ens initiativer kan opnå en vis social gennemslagskraft. Som et komplekst, vanskeligt foranderligt og selvstabiliserende sæt af sociale tilbøjeligheder fastlægger dispositivet ganske vist ikke i sig selv hvad der sker; men det bestemmer hvad der overhovedet synes at kunne lade sig gøre socialt set. Indenfor sit virkefelt synes dispositivet at angive hvilke handlingsinitiativer der har en chance for at gøre sig gældende socialt, og således blive sociale handlinger i egentlig forstand. Det synes også at bestemme hvilke handlingsinitiativer der må forblive følgeløse, fordi de sociale betingelser er således at disse må implodere som handlinger der er i stand til at gøre en forskel, evner at forandre verden, enten fordi de umiddelbart har karakter af deciderede 'vådeskud' eller langsomt vil blive siet fra.

I og med at man indfanger den yderst reelle og virkningsfulde bearbejdelse af en social omgang der må have fundet sted, og som har ordnet handlingerne til en regularitet der forekommer at have sin egen indlysende og fremstillelige logik, gør man, som antydnet, rede for den i bearbejdelsen indeholdte *rationalitet*. Den klarlagte rationalitet har således en begrænset status. Rationaliteten har status af en forståelig kollektiv systematik der i tilbageblik viser sig at have gjort sig gældende igennem bestræbelserne på at forandre handlingsmønstrene. Rationaliteten kommer først til syne indenfor en praktisk omgang som en afhængig (og begrænset) efterrationalisering af denne, en efterrationalisering der på sin side først lader sig afdække i analysens supplerende efterrationalisering af det gjorte og det hændte. Rationaliteten får karakter af en rekonstruerbar forståelighed i forandringen af den sociale omgang der lader den sociale omgang, inklusive dens forandringer, fremstå som en reguleret praksis.

I den resterende del af Kapitel I i Indledningen, "Den sociale udveksling", fortsætter jeg med at artikulere dispositivanalysens karakter generelt. I afsnit 2, "Teknologihistorien", viser jeg hvorledes man i denne går bagom en

institutionel analyse og en rent diskursiv analyse for i stedet at beskæftige sig med *de sociale teknologiers historie*. I afsnit 3, “Diagrammet”, gør jeg rede for hvordan man til tider kan fremstille dispositivers virkemåde i stærkt forenklet form, nemlig i *diagrammet*. Jeg godtgør samtidig at det niveau som dispositivanalysen afdækker, nemlig de sociale teknologiers historie, er af ganske central betydning.

I Kapitel II af Indledningen, “Dispositivhistoriens taksonomi”, søger jeg at give et overblik over den konkrete historiske analyse som jeg vil fremlægge i resten af afhandlingen. I afsnit 1 og 2, “Lov, disciplin og sikkerhedsskabende foranstaltninger” & “Anklageret, sædvane, internering, overvågning, styringsrationalitet, økonomi og forhandling”, beskriver jeg de *dispositivtyper* jeg vil operere med i den forelagte historiske analyse. I Kapitel III, “Domfældelsens regelmæssighed”, skitserer jeg den fortløbende udvikling der lader sig ane igennem den omfattende dispositionel historie som vil blive artikuleret, samtidig med at jeg udkaster en meningsgivende metafysik som man kan operere med indenfor en sådan historie. Endelig vender jeg i Kapitel IV, “Erfaringens historicitet”, tilbage til *erfaringsbegrebet* for at vise at man i den dispositionelle analyse må betjene sig af en anden forestilling om erfaring end den vi tog afsæt i i begyndelsen af Indledningen. Jeg gør ligeledes opmærksom på hvorledes analysen peger frem mod en anden forestilling om historicitet.

2 Teknologihistorien

Visse steder karakteriserer Michel Foucault en historie der beskriver den sociale omgang som en udveksling mellem dispositiver som en *teknologihistorie*.²⁰ En sådan teknologihistorie adskiller sig fra hvad Foucault betegner som “teknikkens historie i egentlig forstand”.²¹ En teknikhistorie i snæver forstand følger indførelsen og afskaffelsen af konkrete midler hvormed man behandler en omverden. Den kan således beskrive hvornår indespærring i enkeltceller indførtes i fængslet eller vise at statistikken fra 1920’erne i Frankrig begyndte at indgå som et orienteringsinstrument i behandlingen af kriminalitet. Teknologihistorien karakteriserer Foucault derimod som:

Den langt mere globale, men også [mere, S.R.] diffuse historie om korrelationer og dominerende [...] systemer der bevirker at en teknologi [...] installeres i et givet samfund, idet den tager højde for og får juridiske elementer, disciplinære elementer til at virke indenfor sin egen strategi –

af og til endog samtidig med at den mangfoldiggør dem.²² (*Cours 78.01.11*).

Teknologihistorie er studiet af fremgangsmåder der søger at vise hvordan de bliver til i et samspil med andre fremgangsmåder og kun er mulige indenfor et sådant samspil. Studiet af teknikker indenfor teknologihistorien inkluderer en redegørelse for den rationalitet der sætter dem i værk, som samtidig er opmærksom på at man kun kan fremstille en sådan rationalitet ved at klarlægge teknikkens position indenfor et større hele og vise dens samspil med det.²³

Idet Foucault søger at beskæftige sig med teknikker indenfor en teknologihistorie, adskiller han sig på afgørende punkter fra Heideggers karakteristik af teknikkens væremåde. Heidegger selv og den af ham inspirerede teknologikritik drager vidtgående konsekvenser af hans bestemmelse af teknikkens væsen som "Gestell", som en sammenstilling eller organiseringsform.²⁴ Med sin karakteristik søger Heidegger nemlig at gøre opmærksom på at teknik ikke bare er et instrument til at forfølge mål, men for en dyberegående betragtning viser sig at være en form for frembringelse, en fremstilling af en bestemt 'verden'. Teknik er i Heideggers univers *aletheia*, for i *techne* finder en bestemt afsløring af det værende sted. I teknikken forlader omverdenen det skjulte og får lov at vise sig på en bestemt måde. Teknik må Heidegger dermed forstå som en form for synliggørelse eller en visibilitet.²⁵ Idet teknik tolkes som en størrelse der gør synlig på en bestemt måde, kommer den til at indeholde en bestemt tilgang til omverdenen, ligesom der immanent i teknikken ligger en bestemt tilværelsesforståelse. Dette er baggrunden for at Heidegger, som nævnt, generelt kan karakterisere teknikken som en størrelse der afkræver mennesket at afdække eller afsløre det virkelige så det fremstår som 'bestandighed'; for teknikkens omgang med omverdenen synes i højere grad end andre at selvstændiggøre sig, eftersom omverdenen og naturen her integreres og søges sparet op i en form hvor de står til rådighed. Teknik er en visibilitet der søger at ophæve sin oprindelige betingethed, og som således tildækker at den er en (form for) visibilitet, og blot er én tilværelsesforståelse blandt andre.²⁶

I en sådan bestemmelse af teknikkens grundlæggende væremåde kommer imidlertid rester af en *platonisk lysmetafysik* til syne,²⁷ hvor det værende in toto er til som noget der afsløres eller lyser frem, og dermed træder frem i et oplyst felt. Teknik, sprog, sandhed – alt må i Heideggers univers karakteriseres som en lysning eller en visibilitet.

Når man karakteriserer teknik som fremstilling, tilsynekomst eller lysning, har man imidlertid allerede sagt for meget. Som Heidegger ganske rigtigt hævder i *Vorträge und Aufsätze* (p. 9), er teknik ikke noget neutralt, men dette betyder ikke at teknik nødvendigvis er *poiesis* i den ‘oprindelige’ græske betydning af ordet, en fremstilling der bringer frem i lyset. En teknik kan ganske vist forekomme at være sat i værk ved en bestemt forordning, hvad der giver den forskellige tilbøjeligheder, men den er ikke en anordning der i sig selv er i stand til entydigt at fastlægge relationerne til sin omverden; dertil kræves altid en yderligere bestemmelse.

Man kunne parafrasere Quine og hævde at en dispositionel anordnings relationer til omverdenen er underbestemte, eftersom relationerne kun kan fastlægges entydigt når man støtter sig til en bredere referenceramme. Underbestemtheden i teknikkens relationer til omverdenen bevirker at den ikke isoleret bestemmer hvordan verden får lov til at vise sig. Et dispositionelt system opdeler ikke verden i bestemte enheder og bestemmer deres grundlæggende væremåde blot fordi det indgår i en udveksling med omverdenen. Med Quine kan man tale om at referencen for en dispositionel anordning i sig selv er uudgrundelig. Den nævnte “inscrutability of reference” betyder igen at en teknik kan kobles og virke sammen med forskellige begrebsmæssige artikulationer af den omverden som den indgår i. En dispositionel anordnings ontologi er i sig selv relativ, og bestemmes først idet dens virkemåde integreres i et konceptuelt system.²⁸

En teknik er ifølge Foucault i sig selv hverken en synliggørende størrelse der tillader os at se, eller en udsigelsesstruktur der ordner og gør tale mulig. Den kan ikke karakteriseres som en oplysning der af sig selv tenderer mod at træde frem som en oplyst plads og at komme til sprog; og den konstituerer slet ikke i sig selv nogen ‘sandhed’. Isoleret betragtet er en teknik blot en procedure til at forarbejde verden. Som teknologi eller dispositiv fremstår teknikken først når den anskues i sit samspil med andre forarbejdningsprocedurer, og i sit samspil med og anvendelse på sig selv; og først ved at inddrage dette samspil kan man søge at præcisere fremgangsmådens rationalitet, samt eventuelt stipulere den ontologi den er forbundet med. Heideggers kritik overvurderer teknikken når han analyserer den som om den var en teknologi og samtidig bestemmer teknologiens rationalitet og ontologi som inhærente størrelser.²⁹ Heidegger har ret i at en teknologi eller et dispositiv aldrig er uskyldige størrelser; men det er de alene fordi de som fremgangsmåder tegner en rudimentær organisering af verden, ikke fordi de i sig selv lader en verden komme til syne.

Det betyder også at en analyse af en teknologis eller et dispositivs væremåde for Foucault at se må blive langt mere kompleks og inddrage langt flere faktorer end Heidegger forestiller sig det. En rendyrket filosofisk tilgang der søger at bestemme teknikens eller teknologiens grundlæggende væremåde eller væsen fremstår som en empirisk dovenskab. Et dispositiv sætter sig spor; det kan tegne omridset af en begyndende orden, men hvilken bygning sådanne sedimenter indgår i afhænger af hvilke andre dispositiver det spiller sammen med i en given historisk konstellation. En teknik, en teknologi eller et dispositiv har *ingen* substantiel natur.

Anliggendet for en dispositivhistorie er derfor heller ikke at bestemme forskellige dispositivers natur, men at undersøge og redegøre for forskellige dispositivers virkemåde indenfor de konstellationer som de indgår i.

På den måde søger en dispositivhistorie, så vidt det er muligt, at gøre rede for hvordan genstande og erfaringer, som man normalt tager for givet, først bliver til idet dispositiverne udfolder sig og spiller sammen. Herved søger man at vise at sådanne størrelser ikke findes som objekter hvis natur man kan tage for givet, fordi de ikke eksisterer som en uformidlet fysisk realitet, men netop *konstrueres*. Og samtidig søger man at fastholde at et “noget” heller ikke kan betragtes som en illusion “eftersom det netop er en sammenhæng af praktikker, af reelle praktikker der har udarbejdet det, og som præger det ind i realiteten.”³⁰

Alligevel søger dispositivhistorien heller ikke at forklare sådanne størrelsers eksistens ved at henvise til de institutioner der har til opgave at rumme og behandle dem. Overfor en sådan tilgang, der risikerer at munde ud i en ren konventionalisme, som Foucault karakteriserer som “institutionallocalisme”, sætter han en bestræbelse efter at “gå bagom institutionen, for bagved denne at finde en magtteknologi” (*Cours 78.02.08*).³¹

Dispositivhistorien søger i stedet at afdække hvordan en vanskeligt bestembar social udveksling konstituerer, gennemløber og forandrer et samfunds centrale institutioner og erfaringer. Det gør den idet den, så vidt det er muligt, søger at analysere udvekslingen som et samspil mellem forskellige dispositiver og dermed betragter sociale hændelser og handlinger under en synsvinkel hvor de anskues som størrelser der betinges af dispositiver, og som medvirker til at forandre og re-etablere dispositiver.

*

I *Histoire de la folie* viser Foucault hvordan galskaben erfares som sindssygdom, samtidig med at den bestemmes som en størrelse der hører hjemme indenfor en bestemt *institution*, asylet, og gøres til genstand for en bestemt *viden*, nemlig psykiatrien. I *Naissance de la clinique* demonstrerer han hvordan sygdom bestemmes som abnormal funktion indenfor en ny institution, nemlig den medicinske klinik, idet sygdommen her underkastes et nyt terapeutisk blik der etablerer medicinen som en viden om det syge individ. *Les mots et les choses* gør rede for hvordan mennesket erfares som et isoleret objekt for viden der kan studere sig selv indenfor human- og socialvidenskabelige vidensformer der institutionaliseres som videnskaber på forsknings- og uddannelsesinstitutioner. Samtidig viser bogen hvordan sproget på et tidspunkt i stigende grad begynder at optræde som den størrelse der undersøger sig selv indenfor de nævnte vidensformer og -institutioner og dermed tegner til at afløse mennesket. *Surveiller et punir* påpeger at opkomsten af fænomenet, 'strafferetlig delinkvens', hænger sammen med konstruktionen af et sammenhængende institutionaliseret opdragelses- og afstraffelsessystem der fik sit fremmeste udtryk i fængslet. De nye institutioner forudsatte og virkede sammen med nye vidensformer der indsamlede en på én gang kollektiv og individualiserende viden om forskellige samfundsgrupper. Eksemplificeret ved kriminologi og retspsykiatri rettede de nye vidensformer sig i ganske særlig grad mod de grupper der tilsyneladende i særlig grad modsatte sig en opdragelse.

Det er imidlertid samtidig Foucaults påstand at det ikke er tilstrækkeligt blot at opregne de forskellige serier: sindssygdom, asyl og psykiatri; somatisk malfunktion, klinik og klinisk medicin; menneske/sprog, human- og socialvidenskabelige vidensinstitutioner og -former; delinkvens, fængsel og psykologi. Lister der korrelerer *erfaringer* af genstande med former for *videnskab* og *institutioner* er ikke fyldestgørende, men må suppleres med et *mellemliggende register* der tillader dem at udveksle med hinanden og binder dem sammen; og et sådant register er *dispositivet*. Rækken sindssygdom, asyl og psykiatri bliver, for eksempel, først for alvor forståelig når man klarlægger hvordan bestemte "udskillelses- og afsondringsteknikker"³² bliver til, og i et samspil med andre dispositiver udskiller de sindssyge som en særlig gruppe der kan behandles indenfor særlige institutioner, idet adskillelses- eller

udskillesesteknikkerne samtidig afgrænser et særligt vidensfelt.ⁱ Suiten somatisk afvigelse, klinik og klinisk medicin må gøres sammenhængende ved at undersøge hvordan en bestemt social omgang opstår i hvilket den rette livsudfoldelse bliver til et offentligt anliggende af så stor vigtighed at man udvikler institutioner og vidensformer der kan beskæftige sig med dette forhold.ⁱⁱ Listen menneske, humane vidensinstitutioner og humanvidenskaber kan gøres sammenhængende ved at man artikulerer hvordan vi i vores omgang med hinanden begynder at indføre et bestemt generelt vidensregime (eller episteme) der disponerer for og forpligter os på en sådan videnskab om mennesket der giver det en særstatus. Serien delinkvens, strafferetsligt system og individualiserende videnskab må suppleres ved at man gør rede for hvordan vi med tiden begynder at forholde os disciplinerende til hinanden og dermed begynder bestandig at opdele de grupper af mennesker som vi møder i særegne individer der bør udsættes for opdragende og afrettende foranstaltninger. Først idet sådanne disciplinerende foranstaltninger giver mennesket en bestemt form, bliver den moderne videnskab om mennesket mulig; og først idet disciplinen gør sig gældende i og omformer indespærringens lukkede rum, omdannes tidligere tiders kachot til det moderne fængsel med dets specifikke klientel.

Bag de mere umiddelbart åbenbare videnskabsformer, erfaringsgenstande og institutioner gemmer der sig således et mere diskret niveau, nemlig dispositivets. Ved siden af videnskabelige fællesskaber der foruddiskonterer 'hvad der kan hævdes', genstande der fastlægger 'hvad der kan erfares' og institutioner der foregriber 'hvad man må gøre', findes der organiseringsformer der disponerer 'hvad der kan gøres'. Ved siden af påstandene, det synlige og påbudene findes handlinger og hændelser hvori vi allerede er i færd med at organisere og disponere vores omgang med hinanden. I dispositivanalysen søger man, så vidt muligt, at belyse de tre første registre – erfaring, videnskab, institution – ved at gøre rede for forandringer i det fjerde, i dispositivets register.ⁱⁱⁱ

Et dispositiv er ikke i sig selv en udsigelsesstruktur eller en matrice for en synliggørende receptivitet; det konstituerer hverken sandhed eller erkendelse, men er blot en organisering. Men alene qua en organisering af samfundets

ⁱ Jævnfør Del II.

ⁱⁱ Se Del III og IV.

ⁱⁱⁱ Dette medfører at man i en sådan analyse netop ofte vil søge at inddrage de tre andre niveauer og søge at binde dem sammen.

udveksling er dispositivet imidlertid af stor vigtighed, for som en funktion der gennemtrænger et samfunds institutioner, udsigelsesstrukturer samt erfaringsformer, og dermed åbner dem mod omverdenen, bevirker det at det sociale samkvem sætter sig spor i dem og forandrer dem. Dispositivet fremstår som stedet hvor der finder et stadigt re-fiat sted, en bestandig genopstandelse af det sociale.

I og med at man således fastholder dispositivet som et niveau hvori de andre sociale strata rekonstrueres eller rekonstitueres, kan man vise hvorledes institutioner, udsigelsesstrukturer og genstandsfelter lader dispositivet kommer til syne og til orde, men vel at mærke idet det brydes i deres særegne lukkede rum.

Samtidig bevirker dispositivets centrale rolle i analysen af den samfundsmæssige udveksling at Foucault må anskue de andre sociale strata som størrelser der i sidste instans selv ligeledes fungerer som dispositiver, der blot opfører sig som fastere sedimenterede sådanne. Genstande for undersøgelse må opfattes som aflejringer af dispositiver i udfoldelse der på deres side bestemmer hvad der senere kan gøres. Vidensformer der fastlægger hvad der kan siges må for Foucault at se i grunden analyseres som en bestemt type dispositiver.³³ Det samme gælder når man søger at gøre rede for institutioners virkemåde.³⁴ I en sådan dispositivhistorie kan man altså tage genstande, vidensformer og institutioner for givne som allerede sedimenteret social omgang, som sociale fakta der muliggør et bestemt dispositivs tilblivelse og overlevelse og som stiller det enkelte dispositiv overfor forskellige udfordringer.³⁵ Men det er samtidig intentionen at vise at selv sådanne sociale fakta, for en nærmere betragtning, kan analyseres som anordninger der redisponerer den sociale samfærdsel der passerer igennem dem.

Hvis man, for eksempel, vil undersøge et bestemt dispositivs tilblivelse og udbredelse ved begyndelsen af nyere tid, nemlig disciplindispositivet, og kaste lys over dets virkemåde, kan det således være nærliggende at tage udgangspunkt i en række nye institutioner der bliver til i samme periode, nemlig armeen, skolen og virksomheden i den moderne forstand, for at uddestillere et mønster der går igen på tværs af disse forskellige institutioner og binder dem sammen i en anordning. Man må imidlertid samtidig fastholde hvorledes det overordnede mønster afbøjes i de respektive institutionsformer, således at de viser disciplinen i aktivitet i hver deres konkrete 'realisation'.ⁱ

ⁱ Jævnfør Del III.I-II.

Den foreliggende afhandling tager udgangspunkt i Foucaults forsøg på at tegne en bestemt historisk udvikling og gøre rede for den ved at fremanalysere det fjerde dispositionelle register der normalt overses. Jeg vil vise at Foucault på dispositivniveauet tegner en sammenhængende og konsistent historie på tværs af de enkelte værker, nemlig en analyse af hvordan forskellige dispositiver opstår, udbredes i et samspil med hinanden og påvirkes heraf. En beskæftigelse med historien på dette niveau må for Foucault at se danne grundlaget for en redegørelse for historien på alle de nævnte niveauer. Det bliver derfor nødvendigt at tage udgangspunkt i en sådan sammenhængende udredning af dispositivets niveau, hvis man for alvor vil forstå hvordan Foucault gør rede for for tilblivelsen af de centrale erfaringer og erfaringskategorier som han i de enkelte værker tager afsæt i. Hvis man anlægger et sådant analyseniveau, synes det ikke længere at være et centralt problem at de selvfølgeligheder Foucault i sine enkelte værker behandler i grunden allerede er passé. Disse erfaringer er nemlig slet ikke centrale. Samtidig forskydes det indledningsvis skitserede usamtidighedsproblem der var et resultat af tænkningens forhippethed på at komme på højde med og fatte sin tid og dens konstatering af sin manglende evne til at opfylde dette mål. Med den dispositionelle analyse respatialiseres dette tidslige problem, så det ændrer sig til et problem der angår forholdet mellem *del* og *helhed*. Var man dér opsat på at begribe et nu, men måtte erfare at man kun fattede et før og således hele tiden kom efter, så bliver opgaven her den rumlig-strukturelle hvorvidt man kan kaste lys over en overgribende sammenhæng igennem hvad der nødvendigvis må være en delbeskrivelse.

Med dispositivet giver man en forenklende rumlig delbeskrivelse af den sociale omgang. Det lader sig imidlertid også gøre at give en forenklende rumslig genfremstilling af dispositivets virkemåde. En sådan giver man med diagrammet.

3 Diagrammet

Man kan søge at formidle et overblik over et dispositivs virkemåde i form af et *diagram*, i form af en skematisk omskrivning eller et omrids.

Et givet dispositiv gør sig altid gældende som en bestemt konkret anordning af en materialitet og disponerer netop i kraft af disse hændelser og handlinger. En bestemt ministeriel bygning kan analyseres som et dispositiv, for så vidt den tilskynder udvekslingen i ministeriet til at benytte bestemte kanaler og således

vejleder den; og på samme måde kan et telefonnets ledninger siges at anspore til en bestemt form for kommunikation mellem brugerne (der ikke er en bestemt endelig mængde, men som heller ikke er en fuldstændig åben serie).

Det er imidlertid muligt at generalisere med udgangspunkt i dispositivers konkrete materielle anordning, idet man blot søger at gengive deres opstalt. Postvæsenet, vejsystemet og telefonnettet er materielt set vidt forskellige størrelser, men de kan alle beskrives som størrelser der tillader en udveksling mellem to ikke nærmere definerede mængder af afsendere og modtagere (se figur 1a). Kontrolrummet i en ubåd, et demografisk institut og et administrativt system er vidt forskellige instanser, men de kan alle analyseres som diagrammer der iagttager en vanskeligt overskuelig omverden for at indsamle oplysninger og koncentrere dem i en central instans (se figur 1b). Bekendtgørelsen, fjernsynet, foredraget og peep-showet kan alle anskues som tekniskematikker der fordeler informationer fra en central instans til en række modtagere (se figur 1c). Mens dispositivet er en konkret anordning der består af en række materielle elementer kan diagrammet bestemmes som det skema dispositivet er ordnet efter.

Figur 1

a)	b)	c)
----	----	----

Hvor man tegner et dispositivs diagram eller omrids, gengiver man dispositivets komplekse vektorsystem i forenklet udgave. Diagrammet er en formalisering der renser dispositivets i forvejen relationelle anordning for den konkrete brug som andre instanser gør af den i en konkret konstellation og for de modifikationer af dispositivet som det nødvendiggør, de tillemplinger som er nødvendige for at det kan fungere. På den måde fremstår et bestemt omrids eller en kontur som er overførbart mellem en række forskellige konkrete dispositiver.ⁱ

Diagrammets fremstilling af dispositivet kan ikke forstås som et simpelt afbillede af dispositivet der blot er rensat for detaljerne. Et diagram over et dispositiv forenkler det i en bestemt henseende og kan kun forstås som en repræsentation af dispositivet under en sådan specifik synsvinkel.³⁶ Ligesom et landkort ikke bare er en gengivelse af et landskab, men konstrueres som et orienteringsinstrument der kan skabe overblik og derfor fremhæver visse træk ved landskabet på bekostning af andre, må også diagrammet forstås som en orienteringsskabende forenkling. En sådan idealisering får selv karakter af anordning fordi den først kan optræde som gengivelse i kraft af at den fungerer som gennemgangsled for andre størrelser og tjener som et orienteringsmiddel for dem.

Hvad en sådan kontur egentlig manifesterer, artikulerer Foucault klarest i forbindelse med skildringen af et bestemt diagram, som jeg senere vil vende tilbage til i tilknytning til en generel artikulation af overvågningsdispositivets karakteristika,ⁱⁱ nemlig Benthams *panoptikon*, der umiddelbart fremstod som et forslag til at ændre opbygningen af indespærringsanstalter således at det blev muligt at overvåge alle de indsatte fra en central instans.

Panoptikonnet bør ikke betragtes som et drømmeslot: Det er diagrammet over en magtmekanisme der er reduceret til sin idealform; frigjort fra enhver hindring, modstand eller gnidning kan dens virkemåde ganske vist repræsenteres som et rent optisk og arkitektonisk system: men det er rent

ⁱ Deleuze skelner i sin *Foucault* ofte ikke tilstrækkelig klart mellem dispositiv og diagram. Forskellen fastholdes tydeligst i hans artikel "Ecrivain non: un nouveau cartographe" og i de hertil svarende sider (pp. 31-51) i bogen. Diagrammet er heller ikke nødvendigvis, sådan som Deleuze hævder det i artiklen (p. 1217), "strictement coextensif à tout le champ social, dont il opère un quadrillage exhaustif". Der er ingen på forhånd fastlagte grænser for hvad et dispositiv og et diagram må og kan behandle, og de har derfor det sociale in toto som et muligt felt, men udstrækker ikke nødvendigvis deres virksomhed til at omfatte hele dette felt.

ⁱⁱ Se Del III.IV.

faktisk en afbildning af en politisk teknologi som man kan og bør adskille fra enhver specifik brug.

Det er polyvalent i sine anvendelser; det tjener til at forbedre fanger, men også til at pleje de syge, til at uddanne og belære elever, til at bevogte de gale, til at overvåge arbejdere, til at få tiggere og lediggængere til at arbejde. Det er en måde at lokalisere kroppe i rummet, fordele individer i forhold til hinanden, organisere et hierarki, fordele magtens centre og kanalisere magtudøvelsen på [...] som man kan bringe i anvendelse i hospitaler, værksteder, skoler, fængsler. Så snart man har at gøre med en mængde individer som man skal påtvinge en opgave eller en adfærd, kan man benytte sig af det panoptiske diagram.³⁷ (*Surveiller et punir*, p. 207).

Med sit panoptikon tegner Bentham grundplanen til et endnu ikke realiseret bygningsværk. Der er hermed ikke i første række tale om et grundrids der foregriber en bestemt bygning der skal realiseres et ganske bestemt sted, men om hvad Bentham selv kalder "A General Idea of a Penitentiary Panopticon",³⁸ om et overførbart grundskema, der kan implementeres i forskellige situationer, men som sandsynligvis aldrig vil blive opført nøjagtigt i den skitserede form.

Hvis man analyserer Benthams plan som et omrids af eller et diagram over et dispositiv, må man imidlertid betragte den som en grafisk repræsentation af en bestemt generaliseret anordning, der er noget vanskeligere at anskueliggøre. Hvis man anskuer Benthams tegning som et diagram, må man sige at den etablerer en bestemt rensket relation der ikke nødvendigvis må realiseres i mure af sten og overfor en bestemt gruppe af aktører: en relation der adskiller et centralt blik der ser og det der betragter, idet det gøres klart overfor hver enkelt del af det betragtede at den er betragtet. Endnu mere generaliseret kunne man betragte Benthams panoptikon som en anskueliggørelse af hvordan en kontrolrelation, der ikke er begrænset til blikket, kan afficere det der kontrolleres, alene ved at manifestere at der finder en indsamling af oplysninger sted. Benthams panoptikon kan betragtes som en fremstilling af et diagram for en politisk teknologi, da det peger på en relation der kan sættes i værk hver gang man vil ordne en mængde ved at fremtvinge en bestemt opførsel, uanset hvilken konkret adfærd der er tale om, og uanset hvilken brug man gør af den.³⁹

Diagrammet etablerer en relation der bevirker at man fungerer sammen på en bestemt måde; og det angiver således en bestemt form for social udveksling. Anskuet som et diagram er Benthams panoptikon derfor heller ikke et "drømmeslot", en bestemt opbygning foregrebet i en drøm. Diagrammet er ikke

noget program, hvis man herved forstår en offentlig bekendtgørelse af hvordan samfundet, eller dele heraf, skal indrettes, en proklamation af en fremtidig installation der forbyder bestemte praksisformer og forordner andre. Forstået som et diagram peger panoptikonnet ikke primært på en bestemt stat eller samfundsmæssig grundtilstand og kan derfor heller ikke anskues som en utopi. Diagrammet kan derimod siges at indeholde et *program* i betydningen iværksættelse af en ny funktionalitet eller virkemåde, en bestemt samfundsmæssig udveksling der etablerer afhængigheds- og underordningsforhold og således skaber forbindelse mellem samfundets forskellige dele. Idet Benthams panoptikon repræsenterer et diagram anskueliggør det ikke primært den ældgamle drøm om en anden verden, men derimod en bestræbelse på at rationalisere denne verden. Som iværksættelse af et diagram forestiller panoptikonnet denne verden genfremstillet som ren rationalitet.⁴⁰

Et diagram er et skema der fremstiller dispositivet og dermed indirekte den sociale udveksling dette står for, men som ren og uhindret funktionalitet. I diagrammet anskueliggøres ikke en drøm om noget substantielt anderledes; der iværksettes derimod en praktisk og indholdsløs vision om et stadigt hurtigere og mere gnidningsløst flow der ikke standses af substantielle hindringer. En sådan rationalitet kan også beskrives som iværksættelsen af en ren proceduralitet eller 'fremgangsmåde', som en bestræbelse på at realisere en social udveksling der skrider frem ad sine forarbejdeskanaler uden at den standses eller hæmmes af vanskeligt forarbejdelige substanser og grænser.

Når man bestemmer en social sammenhæng som et samspil mellem dispositiver, skitserer man en social sammenhæng som ikke hviler på forudgivne substantielle værdier. Man skitserer en udveksling hvor alt kun har værdi i det omfang det evner at gøre sig gældende overfor og finde anerkendelse hos andre instanser og således hævde sig i samspillet, hvor intet har værdi i sig selv og alt dermed principielt lader sig forarbejde eller reducere. Det er en sådan socialitet hvori aktørerne optræder som udvendiggjorte gennemgangslejligheder i forhold til hinanden og knytter uholdbare forbindelser og indgår foreløbige forpligtelser på dette grundlag man kan se tematiseret igen og igen i Paul Austers romaner.ⁱ

ⁱ Samtidig afkræver Paul Austers tekster læserne en aktiv meddigten der kan fylde lakunerne ud og tyde de drømmeagtige historiers enkle skelet der ofte udelader hændelsernes miljø og omstændigheder. På den måde konstruerer Paul Auster også sine tekster som et gennemgangsled for en ekstern virkelighed, så den kan indgå i og fylde teksterne op idet den samtidig præges af at gennemløbe teksternes forskellige drømmespor.

Men, som Auster også demonstrerer, forhindrer det forhold at alt hvad man møder principielt indgår som noget der skal forarbejdes ikke at det fremmede man støder på med dets tilbøjeligheder kan udvise en stærk træghed eller modstand, og at sammenstød kan erfares som havende afgørende betydning, som uomgængelige eller uophævelige. Det viser sig at møder mellem relationelle størrelser der er udvendige for hinanden kan skabe kontiguiteter der får afgørende betydning for historiens og for de enkelte dispositivers videre forløb. Det tilfældige møde får i forbindelse med den forarbejdelse – eller mangel på samme – som det udsættes for i retrospekt nødvendighedens karakter. Det tilfældige sammenstød var nødvendigt for at et netværk af forbindelser kunne knyttes som senere forekommer uomgængeligt. Det er en sådan tilfældighedens nødvendige musik Kieslowski gennemspiller i sine film og Kafka i sine romaner, blandt andet *Der Prozeß* og *Das Schloß*. Den tilsyneladende bygning slottet og den angivelige institution domstolen viser sig i romanerne, for et nærmere eftersyn, ikke at være andet og mere end det net af forbindelseslinier som knytter selvforholdet K. sammen med andre selvforhold. Domstolen og slottet lader sig selv anskues som dispositiver som dispositivet K. må omgås.⁴¹

I diagrammets efterrationalisering genfremstilles en sådan udveksling imidlertid indenfor et enkelt dispositivs rensede proceduralitet. Dispositivets virkemåde abstraheres fra den konkrete udveksling det indgår i og formaliseres endnu en gang, idet man forestiller sig hvordan det ville være hvis en sådan proceduralitet kunne komme uhindret til udfoldelse. Dispositivets skematisme indeholder en idealitet eller en stræben efter en socialitet der præges af en stadig mere uhindret og enstrenget funktionalitet som ophæver dispositivernes agonistik: efter en socialitet der ikke stiller spørgsmålet ‘hvad kan jeg håbe på’, men ‘hvordan kan funktionen rationaliseres og forbedres’.

Med enhver konkret forbindelses- og udvekslingsstruktur man etablerer, er der også forbundet et ideal om en udveksling fri for forstyrrelser, og det vil sige fri for vanskeligt forarbejdelige input fra omgivelserne og fri for den træghed som den konkrete materielle realisation af diagrammet altid kendetegnes af. Det konkrete dispositiv indeholder et diagram, og med diagrammet er givet et

En sådan demonstration af tekster som størrelser der står i en udveksling med forskellige sprogksterne størrelser og ‘lever af’ det, er en manifestation af sproglige udsagns dispositiv-karakter. Den er vanskeligt forenelig med en gængs karakteristik af sproget som en isoleret eller isolerbar autonom størrelse hvis virkemåde kan studeres for sig. (Baggrunden for en sådan opfattelse behandler jeg mere udførligt i artiklen “Intet sprog er en ø...”.)

program om optimal eller gnidningsløs, og derfor stadig hurtigere, funktion efter de i diagrammet fastlagte linier. Diagrammets program adskiller sig fra utopien da den sidste i stedet kontrafaktisk foregriber en anden samfundsorden eller forestiller sig andre institutioner. Hvor utopien er en imaginær foregribelse af en anden indretning af verden og samfundet indenfor hvilken vi kunne føle os hjemme, viser programmet sig som en 'praktisk' tenderen (eller 'stræben') mod et samfund der er rensat, og til slut ren, funktion. Diagrammet lærer os praktisk at 'drømme' med åbne øjne om en udvendig og 'kold' funktionel socialitet der til stadighed evner at udbedre og optimere sin egen virkemåde.

*

Man har ofte fremhævet den altovergribende rolle som landvindinger indenfor naturvidenskaberne og den med disse forbundne teknologi har spillet i de vestlige samfund; og sikkert er det da også at vores verden ville være en ganske anden uden fremkomsten af den moderne newtonske naturvidenskab og den industrielle revolution, for nu blot at nævne et par af de hyppigst anførte (og mest oplagte) eksempler. Tilbagevendende har nybrud indenfor naturvidenskab og naturvidenskabelig teknologi rystet det tidligere givne og sat nye standarder som det har været nødvendigt at forholde sig til, både ved at reagere på dem og reflektere over dem.

Den accentuerede opmærksomhed på vigtigheden af de forandringer der har fundet sted indenfor naturvidenskaben og den naturvidenskabelige teknologi har imidlertid hyppigt spærret for udsynet til det forhold at der har fundet lige så radikale og gennemgribende forandringer sted indenfor de vestlige samfunds sociale teknologier. Ved siden af teknologier som det menneskelige samfund tager i brug når det skal behandle sin omverden (inklusive sig selv som sin omverden) – og som kvalificerer dets omgang med en verden der anskues som ting – findes der nemlig også teknologier som socialiteten etablerer og sætter i værk overfor sig selv, således at disse kvalificerer og organiserer de sociale individers omgang med hinanden. Og har udviklingen på det første område været enorm, har forandringen af de sociale teknologier været mindst lige så skæbnesvanger.

Netop fordi de sociale teknologier fastlægger retningslinierne for den omgang med hinanden indenfor hvilken vi først bliver til som mennesker med en bestemt identitet, befinder de og deres virke sig utematiseret og ofte os uafvidende under huden på os. Som allerede accepterede selvfølgeligheder

danner de den verden indenfor hvilken vi føler os hjemme. Igennem de sociale teknologier vi etablerer, former vi ofte uafvidende og uintentionelt os selv, på en måde som det er svært af komme på tilstrækkelig afstand af til at vi kan reflektere over den. I de sociale teknologier ligger skelsættende transformationer stuvet af vejen, på en sådan måde at det bliver yderst vanskeligt at distancere sig tilstrækkeligt fra disse til at objektivere dem, fordi de i så høj grad foreligger som en del af os selv; men samtidig hindres et sådant forehavende yderligere af det forhold at en tematisering af de i de sociale teknologier opsparede transformative energier peger på en fortrængt teknisk dæmoni under vores verden, hvis frembryden får verden som vi kender den til at skælve.

Forandringer indenfor socialteknologien har en lige så uomgængelig karakter som ændringer i de naturvidenskabelige teknologier, eftersom de sætter et nyt grundlag for den sociale udveksling som man derefter ikke kan gå bagom. Dermed medvirker de sociale teknologier også til at organisere de sociale omgivelser som de naturvidenskabelige nybrud udspringer indenfor og har deres nedslag i, en social ramme uden hvis organisering naturvidenskabelige landvindinger ikke ville kunne gøres og sætte sig afgørende og blivende sociale spor.ⁱ

På markskrigerisk forenkende vis kunne jeg derfor proklamere at man, når man søger at artikulere ændringer i de sociale teknologier, beskæftiger sig med gennembrud der har rystet og forandret vores verden og vores verdensbillede i lige så høj grad som kritikken af det geocentriske system, opdagelsen af Amerika, 'opfindelsen' af dampmaskinen og sprængningen af atombomben, omend dette er sket på en langt mere diskret og subterran måde, eftersom de sociale teknikker går under huden på os i en langt mere radikal forstand end kirurgien. Og man befatter sig samtidig med omvæltninger uden hvilke sådanne naturvidenskabelige 'opdagelser' sandsynligvis slet ikke ville være blevet gjort og i hvert fald ikke ville have kunnet opnå den samme sociale gennemslagskraft.ⁱⁱ Dispositivanalysen bliver samtidig de sociale teknologiers

ⁱ De sociale organiseringsformers store betydning, for såvel individualitet som videnskab, har indtil for nylig vist sig i de tidligere østlande. Man kan nemlig også betragte disse lande som sociale kæmpelaboratorier i hvilke man, gennem en storstilet eksperimenteren med sociale teknologier, på relativt kort tid evnede at lægge en overraskende afstand til Vesten.

ⁱⁱ Man betoner, som nævnt, ofte de naturvidenskabelige teknologiske landvindingers altomfattende karakter, idet man anskuer dem som radikale nybrud der forårsager forandringer indenfor en lang række andre områder. Man kunne imidlertid også omvendt prøve at klargøre i hvor høj grad disse opdagelser gøres når 'tiden er moden dertil'. Opfinder vi de moderne informationsteknologier, i og

historie, fordi man i denne analyse søger at komme til klarhed over de sociale teknologiers virkemåde og gøre rede for de uomgængelige og retningsangivende nybrud indenfor disse teknologityper. Disse teknologityper er centrale eftersom de ikke alene har dannet en afgørende forudsætning for de naturvidenskabelige teknologiers gennembrud, men også formet vores moderne verden.ⁱ

med at vi allerede er i færd med at organisere det sociale som et netværk, eller forholder det sig omvendt? Med en sådan antydning af at man kunne vende undersøgelsesretningen om lægges der selvsagt ikke op til at erstatte en årsagskæde med en anden. Den grundlæggende betragtning er at man også kan anlægge et andet forklaringsniveau.

ⁱ Anliggendet med en sådan redegørelse for de sociale teknologiers historie er, som allerede antydnet, selvsagt ikke at overflødiggøre en historie der beskæftiger sig med de naturvidenskabelige teknologier. Hensigten med de til tider provokatorisk pointerede formuleringer har tværtimod været at fastholde de to historiers gensidige irreducibilitet, der jo netop er forudsætningen for at man kan gøre opmærksom på hvordan de interagerer.

II Dispositivhistoriens taksonomi

1 Lov, disciplin og sikkerhedsskabende foranstaltninger

I sine historiske analyser opererer Foucault med forskellige grundformer for dispositiver. I samme åndedrag som han ved begyndelsen af sine forelæsninger på *Collège de France* i 1978 hævder nødvendigheden af at analysere historien som teknologi- eller dispositivhistorie, påpeger han at en sådan historie i nyere tid først og fremmest måtte beskæftige sig med hvad han karakteriserer som tre forskellige “modaliteter” af dispositiver: med tre forskellige væremåder eller grundformer som dispositivet antager.¹ Disse tre forskellige dispositive typer betegner han henholdsvis som “lov”, “disciplin” og “sikkerhedsskabende foranstaltninger” (dispositifs de sécurité) samtidig med at han giver en foreløbig og vag antydning af hvad han forstår ved disse begreber.

Betragtet som et led i de grundlæggende sociale teknologiers historie må lovgivning og dens resultat, *loven*, anskues som medier der forarbejder deres omverden. Hvor man søger at hævde en lov, foretager man en eksplicit opdeling i forbudt og tilladt. Loven er en direkte præskriptiv teknologi, idet den umiddelbart foreskriver en bestemt orden, bestemte rammer som dens omverden bør holde sig indenfor, og straks markerer overskridelser af disse grænser. Idet den forskelsløst underkaster alt hvad der falder indenfor dens applikationsfelt den binære skelnen mellem forbudt og tilladt, markerer loven sig som en særlig type dispositiv der fremstår som en mekanisme, som et funktionelt diagram der behandler sin omverden efter ganske bestemte på forhånd fastlagte procedurer.

Når man hævder loven, bearbejder man således sin omverden ved at trække en grænselinie mellem det ønskede og det uønskede, for således at markere overfor det uønskede at det er uønsket. *Disciplinen* er derimod en forebyggende teknologi ved hjælp af hvilken man søger at forhindre det uønskede i at opstå. Når man udøver disciplin, underkaster man sine omgivelser en bestemt forarbejdning og afretning der danner dem. Disciplineringen griber ind i sin genstands daglige eksistens eller væremåde og former den således at den for fremtiden kan forventes at fungere på en måde som er i overensstemmelse med hvad der er ønskeligt. Disciplinen er ligesom loven en dispositive type der

fremstår som en mekanisme der forskelsløst bearbejder det omgivende, men nu med henblik på at udrydde det uønskede og forebygge at det igen kan opstå.

I en disciplineringsproces søger man således forebyggende at danne en bestemt væremåde der gør en bestemt virkemåde nærliggende. En *sikkerhedsskabende foranstaltning* er derimod ikke i sig selv en forebyggende, men en udbedrende teknologi. Iværksættelse af sikkerhedsskabende foranstaltninger har ikke til formål at skelne mellem det ønskede og det uønskede og formår heller ikke at fjerne det uønskede; derimod er der tale om at etablere et beredskab der sætter i stand til at behandle hvad der måtte vise sig. En sikringsanordning er en teknologi der evner at forarbejde det 'tilfældige' og det uventede, så man undgår at det får ødelæggende konsekvenser og måske oven i købet kan udnytte det til egen fordel. En evne til at forarbejde begivenheder der ikke er strengt forudsigelige, forudsætter en åbenhed i forarbejdsproceduren, en mulighed for at bearbejde den løbende; hvorfor sikringsanordningen er et dispositiv der ikke fremtræder som en mekanisme.

Lov, disciplin og sikkerhedsskabende dispositiver er teknologier eftersom de er medier der behandler en omverden. De er endvidere sociale teknologier fordi de, samtidig med at de til stadighed etablerer og opretholder et skel mellem teknologi og omverden, indebærer en bestemt organisering af det menneskelige samliv og samkvem.

En sådan dispositivtypologi gør det nærliggende at forestille sig historien i nyere tid som en succession af dispositivmodaliteter, hvad Foucault da også er opmærksom på i *Cours 78.01.11*: Det kan være fristende at tale om et "legalt system"² der har urgamle rødder, men som fra udgangen af middelalderen gør sig gældende løsgjort fra de sammenhænge det tidligere var indlejret i, og som varer ved indtil op i 1700-tallet. Et sådant system baseret på lov og ret skulle i så fald afløses af et moderne system baseret på installeringen af disciplindispositiver der trænger frem for alvor i løbet af det attende århundrede, og som gør sig gældende ind i det tyvende århundrede. Aktuelt synes et "samtidigt system"³ der hviler på sikkerhedsskabende foranstaltninger imidlertid at være i færd med at organisere sig og erstatte det tidligere system. I en sådan form for historisk analyse søger man at karakterisere det totale sociale samliv på en given tid, det sociales totale virkemåde, som et enhedsligt system med udgangspunkt i en bestemt dispositivtype, idet man antager stærke omvæltninger eller skarpe brud i historien når et dispositivsystem afløser et andet. Således søger man at påvise at en bestemt generel periodisering er gennemførlig.

En række indføringer i Foucaults tænkning søger at lette forståelsen ved at fremlæse en generel periodisering og påpege hvordan den gennemløber alle hans værker. I artiklen “En konfessionsløs tænkning – Michel Foucault som anledning” taler Lars-Henrik Schmidt eksempelvis om en “implicit periodisering” hos Foucault⁴ der opererer med en række markante skred (som, i parentes bemærket, ikke er særlig overraskende i forhold til den gængse historieskrivnings periodiseringer). Det første af disse brud antydes ved overgangen mellem den antikke verden og den kristne; dernæst finder en grundlæggende omvæltning sted mellem middelalder og renæssance; senere finder et skred sted midt i 1600-tallet der etablerer klassikken; derefter er der tale om en grundlæggende omvæltning ved overgangen til den moderne verden omkring 1800, der blandt andet markeres af den franske revolution; og endelig antydes et brud ved overgangen til det tyvende århundrede.

En sådan beskrivelse kan tjene som et heuristisk hjælpemiddel når man begynder at tilegne sig Foucault, som en foreløbig indgang til et ellers vanskeligt overskueligt forfatterskab. Hvis man betragter den som mere end det – hvad Lars-Henrik Schmidt da heller ikke synes at gøre – overser man at grundintentionen hos Foucault snarere er den stik modsatte, nemlig at relativere de overleverede periodiseringer der forhindrer os i at se de historiske begivenheder. Angående *Les mots et les choses*, der i litteraturen har været betragtet som bogen hvor Foucaults periodiseringer og de mellemliggende brud understregedes specielt tydeligt, påpeger Foucault i 1978 i et interview:

Forestillingen om ‘diskontinuitet’ [...] er [...] blevet almindeligt udbredt [i receptionen af bogen, S.R.]. Måske er jeg selv ansvarlig herfor? Men det forhindrer ikke at bogen hævder det stik modsatte... Jeg vil nødig optræde belærende, men det er tilstrækkeligt at kende en smule til de områder som jeg behandler i bogen – til biologiens, til den politiske økonomis og til den generelle grammatiks historie – for at man straks kan se [...] spalter eller store brud der, for eksempel, bevirker at en bog fra midten af 1700-tallet der behandler medicinske emner for os er en grinagtig folkemindegenstand som vi ikke forstår. Derimod udkommer der 70 år senere, i 1820, medicinske bøger der – selv om de fortsat indeholder en masse fejltagelser, utilstrækkeligheder og tilnærmelige ‘sandheder’ – alligevel er en del af en vidensform som er den samme som vores. I *Les mots et les choses* tager jeg afsæt i den indlysende konstatering af diskontinuitet, idet jeg forsøger at spørge mig selv: Er den diskontinuitet virkelig en diskontinuitet? Eller snarere: Hvilken

transformation har været nødvendig for at man går fra en videnstype til en anden? For mig er det slet ikke en måde at bekræfte diskontinuiteten i historien på. Det er tværtimod at sætte diskontinuiteten på dagsordenen som et problem der skal løses. Min fremgangsmåde er altså en ganske anden end en “diskontinuitetens filosofi” [...]; bogens øvelse og anstrengelse bestod i at tage udgangspunkt i den tilsyneladende diskontinuitet [...] for at søge [...] at opløse og ophæve den.⁵ (Samtale med Boncenne: “Du pouvoir”, pp. 59 & 62).

Brud og periodiseringer som de ovennævnte er, påpeger Foucault, ikke det endelige resultat som han når frem til igennem sin analyse, selv om mange læsere tilsyneladende har opfattet det således og troet at han i sin analyse opererede med en grundlæggende diskontinuitet imellem de forskellige historiske universer han tilsyneladende skitserer. Denne diskontinuitet skulle bevirke at disse var inkommensurable. At der foreligger en sådan overordnet diskontinuitet er, ifølge Foucault, i stedet et åbenbart ‘faktum’, en alment anerkendt ‘selvfølgelighed’ for common sense som han i sin analyse tager afsæt i, men vel at mærke netop for at sætte spørgsmålstegn ved den og demonstrere at der er tale om et overfladisk indtryk. I stedet problematiserer han dette overfladiske indtryk, idet han vender sig imod og beskæftiger sig med en lang række af sædvanligvis oversete enkeltbegivenheder for at vise hvordan der igennem de små opbrud som de hver især indebærer pø om pø finder langstrakte forskydninger sted.⁶ Denne løbende mikrotransformativitet der ligger bagved de grundlæggende forskelle eller brud som umiddelbart træder frem, er hans egentlige undersøgelsesobjekt.

Foucault fokuserer på den mikrodiskontinuitet som de enkelte begivenheder åbner, men dette betyder ikke at han hævder en grundlæggende inkommensurabilitet imellem en række forskellige perioder. Han hævder og søger tværtimod en grundlæggende kommensurabilitet bag en tilsyneladende inkommensurabilitet ved at fremhæve de enkelte begivenheder mikrodiskontinuitet. Den udvikling han når frem til at beskrive har karakter af en grundlæggende *transformativitet*. Han beskriver de små, umærkelige forskydninger der fører bestandigt videre, og som efterhånden kan føre fra en sammenhæng til en anden der på overfladen kan virke fuldstændig forskellig fra den første. Foucault søger at bestemme en fortløbende regularitet i en bestandig transformativitet. Først i fald man overser de fortløbende langsomme forskydninger som Foucault søger at artikulere, må man opleve blivende og uoverstigelige skillelinier. Periodiseringerne og de skarpe brud de hviler på, er

overfladekategorier som Foucault tager afsæt i, men for at forskyde dem og belyse dem på et analyseniveau der dybest set benægter dem.ⁱ

Periodiseringen er endvidere for simpel fordi den implicit præges af en utilstrækkelig forestilling om dispositivers virkemåde. Den historiske analyse bliver totaliserende fordi den antager at dispositiver er eksklusive, at de må afløse hinanden, idet de udelukker hinanden og trænger frem på bekostning af hinanden. For Foucault er dette ikke tilfældet:

Der er slet ikke tale om en serie i hvilken de enkelte dele følger efter hinanden i en klar rækkefølge [...] Der findes ikke nogen lovens tidsalder, disciplinens tidsalder og sikkerhedens tidsalder. [...] Der er ikke tale om at sikkerhedsskabende mekanismer træder i stedet for disciplinære mekanismer.⁷ (*Cours 78.01.11*).

Foucault påpeger i stedet for hvordan forskellige modaliteter kan eksistere sammen og endda forudsætte hinanden.

I det juridisk-legale system [...] var det disciplinære aspekt langt fra fraværende. [...] Når man foreskrev en såkaldt eksemplarisk straf, ville man opnå en afrettende virkning. [...] Den eksemplariske pinestraf var i sin anvendelse en afrettende og disciplinær teknik. [...] Når man straffede tyendetyveri meget strengt, straffede man en forbrydelse der kun var vigtig på grund af sin overhængende sandsynlighed [...] Man kan hævde at man satte en slags sikkerhedsskabende foranstaltning i værk.

Det disciplinære system indeholder ligeledes en række dimensioner der i grunden hører til sikkerhedens formation. Når man foretager en fængsling ud fra den alment anerkendte risiko for tilbagefald som den indsatte repræsenterer, for det som man meget tidligt kalder hans "farlighed", er der ligeledes tale om sikkerhedsskabende foranstaltninger.

Aktuelt indebærer de sikkerhedsskabende foranstaltninger [...] slet ingen [...] suspension [...] af de juridisk-legale eller de disciplinære mekanismer. Tværtimod: [...] Der finder en sand juridisk-legal inflation sted for at [...] sikkerhedssystemet kan virke. [...] For at sikre sikkerheden er man nødt til at hidkalde en række overvågningsteknikker.⁸ (*Cours 78.01.11*).

ⁱ I øvrigt svækkes påstanden om en generel periodisering, der skulle virke alment forpligtende for Foucault selv, af det forhold at Foucault i forskellige historiske undersøgelser opererer med forskellige overlappende periodiseringer. Dette vil blive demonstreret i de følgende Dele.

I retrospekt bliver det muligt at bemærke at andre hensyn allerede implicit var nærværende, og at det var nødvendigt for lovens funktion at disse hensyn blev taget. Den offentlige bekendtgørelse af loven og demonstrationen af hvad overskridelsen førte med sig, havde også en dannende eller ‘opbyggelig’ indvirkning på modtagerne, ligesom den åbenbarede en foranstaltning som ville træde i funktion i en given fremtidig situation hvor loven blev overtrådt, og dermed havde en betryggende karakter. Lovudøvelsen havde allerede implicit en disciplinerende indflydelse og en sikkerhedsskabende funktion.

Sådanne anliggender som et dispositiv implicit opfylder kan imidlertid udfoldes og gøres til et hovedanliggende indenfor andre dispositive. Hensynet til disciplinering, der allerede implicit blev taget i udøvelsen af loven, kan søges opfyldt mere effektivt og fyldestgørende ved at etablere særlige disciplindispositive der direkte har til formål at afrette en social gruppes opførsel. Idet ærindet dermed løsgøres fra de sammenhænge det tidligere var indlejret i fremstår det nu i højere grad ‘sådan som det er’, i en form hvor det overordnes andre hensyn som tidligere prægede det og gav det retning, og hvor det dermed synes at fremstå i en renere form. Dispositivmodaliteter udfolder i den enkelte dispositivtype forskellige aspekter af den sociale omgang, forskellige hensyn som tages, og gør dem dermed manifesterede som uomgængelige anliggender.

Dispositivhistorien skildrer således hvordan implicite eller indfoldede rudimentære hensyn udfoldes i en principielt endeløs bevægelse, hvor de i stigende grad bliver udvendige for hinanden. Den er fortællingen om hvordan forskellige aspekter af vores tilværelse udfoldes eller uddifferentieres som selvstændige samvirkeformer i en multipel og principielt endeløs udspaltning.ⁱ

ⁱ Foucault taler om en endeløs uddifferentiering i de måder hvorpå man omgås verden i en replik til Habermas:

Raulet: [...] According to Habermas, you provided a masterly description of the ‘moment reason bifurcated.’ This bifurcation was unique. It happened once. At a certain point, reason took a turn which led it towards an instrumental rationality, an auto-reduction, a self-limitation. [...] This analysis of bifurcation is Kantian.

Foucault: [...] I would not speak about *one* bifurcation of reason but more about an endless, multiple bifurcation – a kind of abundant ramification. [...] At present, for example, I am studying the problem of techniques of the self in Greek and Roman antiquity; how man, human life and the self were all objects of a certain number of *technai* which, with their exacting rationality, could well be compared to any technique of production.

Raulet: Without comprising the whole of society.

Foucault: Right. And what led the *techné* of the self to develop... everything propitious to the development of a technology of the self can very well be analysed, I think, and situated as a historical phenomenon – which does not constitute *the* bifurcation of reason. In this abundance of branchings, ramifications, breaks and ruptures, it was an important event, or episode; it had considerable

Når man bestræber sig på at bestemme det dispositiv der har gjort sig gældende, søger man derfor også at indfange en regelmæssighed der hører de tidlige processer til. Bestræbelsen på at foretage en dispositionel analyse hviler på den opfattelse at de forskellige konsekutive sociale handlinger forandrer det forudgående, og at der således i historien gør sig en bestandigt gentaget diskontinuitet gældende.⁹ Men samtidig hviler bestræbelsen på den antagelse at det er muligt at anlægge et analyseniveau hvor denne diskontinuitet i stigende grad elimineres, så der kommer en regularitet til syne i den forandring af det foregående som finder sted i de sociale handlinger. Den dispositionelle redegørelse kommer herved til at optræde som den sociale analyses svar på den biologiske evolutionsteori.ⁱ Den dispositionelle analyse søger at gøre rede for tilblivelses- og forandringsprocessernes egen regelmæssighed, den organisering af det sociale som har fundet sted i de historiske transformationer.¹⁰ Den hævder at man må gøre rede for regelmæssigheden i de sociale transformationer ved at pege på og beskrive den komplekse anordning som lidt efter lidt er blevet til igennem de sociale handlinger.¹¹

Med et dispositiv etableres en relation som ikke tidligere var til stede. Et dispositiv er en historisk konstitueret formal orden der har normativ status, da det tegner et mønster af retningslinier en samfærdsel bør følge. En dispositivhistorie minder derfor i en vis udstrækning om Husserls redegørelse for hvordan forpligtelse på nye uomgængelige *formale niveauer* konstitueres historisk. Når Husserl i *Die Krisis der europäischen Wissenschaften* beskriver hvordan en ny form for fornuft grundlægges med Euklids geometri,¹² gør han rede for hvordan en historisk begivenhed konstituerer et nyt og uomgængeligt formalt niveau som man må holde sig efterretteligt. Også Hegels *Die Phänomenologie des Geistes* kan læses som en redegørelse for hvorledes nye formale niveauer bliver til der kommer til at danne afsæt for det efterfølgende sociale samkvem.

Det er imidlertid karakteristisk for metafysikken, inklusive dens moderne formale udløbere siden Kant, at den forveksler det forhold at størrelser der vejleder sociale handlinger og hændelser bliver uomgængelige med det forhold

consequences, but it was not a *unique* phenomenon” (Raulet: “Structuralism and Post-Structuralism: An interview with Michel Foucault”, p. 201).

ⁱ Også i den dispositionelle analyse opererer man med en historie (her den sociale) baseret på ‘mutationer’; ligesom man antager at de uvæsentlige forandringer udsondres i løbet af den samme histories ‘selektion’.

at de bliver ubetinget bydende.ⁱ Det forhold at man ikke kan gå bagom et etableret formalt niveau og lade som om intet var hændt, indebærer ikke at det får karakter af et ubetinget imperativ eller lov. Et uomgængeligt dispositiv kan tilsidesættes og omtolkes af andre dispositiver; dets uomgængelighed viser sig blot derved at dette netop forudsætter at dets vejledning må suspenderes og at suspensionen bliver mærkbar som en sådan. Et dispositiv viser sig uomgængeligt derved at det er nødvendigt at forholde sig til det som en udfordring.

En skildring af vores historie der søger at anskue forandringerne som udvikling i den sociale teknologi, viser derfor hvordan grundlæggende dispositiver opstår og bliver uomgængelige. Den sociale teknologis historie skildrer opkomsten af nye former for formal orden, af nye former for udfordring der bliver vejledende for samfundets funktionsmåde. Men den sociale teknologis historie beskriver også hvordan de forskellige former for formal orden, når de en gang er opstået, indgår i en udveksling med hinanden; hvordan dispositivtyper der umiddelbart konstitueres som eksterne i forhold til hinanden, mødes, samarbejder og kolliderer med hinanden, samt hvordan visse dispositiver indoptager andre dispositiver idet de omtolker dem og søger at lade dem indgå i deres egen funktionsmåde.

Et sådant forsøg på at gøre rede for historien som en uafgjort og uafgørbar *strid* mellem sociale funktionsformer må give mindelser om Nietzsches analyser af vores værdiers oprindelse. Også Nietzsche søger at anskue vores samliv som et resultat af vores samkvem og sociale udfoldelse og at vise hvordan de selvfølgelig forekommende sociale institutioner er gennemgangsled for og effekter af den sociale udveksling. Nietzsche tenderer imidlertid mod at beskrive den sociale strid som forskellige varianter af en verdenshistorisk strid mellem en aktivitet der bekræfter sin egen udfoldelse ("Rom") og en aktivitet der skaber rum for sin egen udfoldelse ved primært at sige nej til og hæmme andre former for udfoldelse ("Judæa").¹³ En sådan universalhistorisk tilgang der søger at beskrive de historiske brydninger som forskellige varianter af dispositiver der strides, risikerer til stadighed at gøre rede for sine dispositiver som uforanderlige institutioner. Historien om de sociale teknologidiagrammer er derimod, på den ene side, en "*monumentalhistorie*" der beretter om hvordan

ⁱ Identifikationen medfører at man støder på problemet med at gøre rede for hvordan den ubetingede normativitet, som man hævder eksistensen af og samtidig plæderer for, kan blive selvbegrundende. Dette har, via blandt andre Hegel og Husserl, været et tilbagevendende problem fra Kants behandling af morallovens imperativ til Habermas' hævvelse af en forpligtelse på en kommunikativ fornuft.

nye udvendige og uforenelige samkvemsformer opstår.ⁱ På den anden side er den en analyse af den evigt pågående udveksling og strid mellem disse samkvemsformer. En redegørelse for nye uomgængelige niveauer og deres konstitution, der bringer Husserl i erindring, mødes i vore teknologiers socialhistorie med en nietzscheansk analyse af den evigt pågående strid imellem disse formale niveauer.

*

At dispositiver uddifferentieres og indgår i en udveksling hvori de strides med hinanden, udelukker ikke, men muliggør netop at dispositiver kan søge at omfortolke andre dispositiver og inkorporere dem så de sidste fremstår som aspekter ved de første. I kraft af deres evne til at omfortolke andre dispositiver kan bestemte dispositiver eller dispositivtyper opnå at spille en dominerende rolle indenfor en udveksling der finder sted på et givet tidspunkt. En sådan 'inkorporering' tager hverken form af autarki, autokrati eller hegemoni – af selvtilstrækkelighed, selvstyre eller overherredømme – for måden hvorpå et dispositiv dominerer kan overhovedet ikke analyseres indenfor den begrebsverden man sædvanligvis forbinder med termene *arche*, *kratos* eller *hegemon*: Dispositivet bliver ikke fremherskende ved at blive oprindelse eller begyndelsespunkt for andre dispositiver; og dets dominans kan heller ikke forstås som en udøvelse af styre, lederskab eller herredømme. Et dispositiv eller en dispositivtype kan blive overgribende ved at etablere sig som det overordnede udvekslingsled mellem en række andre dispositiver, det led der korrelerer dem med hinanden.

Der er tale om en serie af dannelser der forandres i kraft af at teknikkerne selv perfektioneres. Men hvad der først og fremmest ændres, er det der dominerer, eller, rettere sagt, systemet i hvilket de juridisk-legale

ⁱ En sådan karakteristik tager udgangspunkt i Foucaults brug af ordet "monument" i *L'Archéologie du savoir*, hvor det betegner en enestående overleveret begivenhed der ikke hører klart hjemme indenfor en allerede etableret sammenhæng. I en monumetalhistorie søger vi derfor at klarlægge den enestående begivenheds sammenhæng og det nybrud den betegner i forhold til denne sammenhæng med udgangspunkt i begivenheden selv (se blandt andet p. 15). Mens de monumentale begivenheder i forhistorien i Foucaults brug af termen netop er timelige og foreløbige nybrud der står til fortsat diskussion, kritiserer Nietzsche i *Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben* derimod en tilgang til historien der betragter visse begivenheder i fortiden som evige og urørlige under betegnelsen "monumentalische Historie" (Nietzsche: *Werke I*, p. 219-25). I Forordet til den foreliggende afhandling er termen anvendt i den nietzscheanske betydning.

mekanismer, de disciplinære mekanismer og de sikkerhedsforanstaltende mekanismer korreleres.¹⁴ (*Cours 78.01.11*).

Et toneangivende medium har ikke nødvendigvis karakter af et grundlæggende *arche*, for det toneangivende koordinerende kan lige så gerne optræde som organ for det omgivende som det søger at forarbejde, som det kan spille rollen som det grundlæggende eller det beherskende. Bertoluccis film *The last Emperor* demonstrerer hvordan et udlevet kejserdømme kan bevare en central rolle som en koordinerings- og udvekslingsinstans, samtidig med at det reelt har afgivet styret og hovedsagelig tjener som organ for andre dele af samfundet. Endvidere er det vigtigt at holde sig for øje at de samordninger som en overordnet udvekslingsinstans etablerer ikke har karakter af stabile hegemonier, men hver for sig har karakter af en unik ustabil ligevægt mellem forskelligt rettede kræfter der konstant truer med at bryde den orden de indgår i. Samordningerne bevarer en *agonistisk* karakter.

Dispositivanalysen søger at beskrive hvordan sådanne sammenførsler eller sammenpasninger bliver til i løbet af historien. Analysen beskæftiger sig med de dispositivtyper der kommer til at spille en toneangivende rolle i historien. For hver af disse gør den rede for hvordan de først bliver til, sporadisk og snævert lokaliserbart, og dermed rudimentært udfolder bestemte muligheder for social omgang; derefter følger analysen hvordan dispositivtyperne får stadig videre udbredelse, så de relationer de tegner generaliseres, indtil de dispositionelle relationer til sidst fremstår som toneangivende transformationsled mellem en række andre størrelser.

På et tidspunkt i de moderne samfunds historie bliver loven en reguleringsmekanisme ved hjælp af hvilken man ordner bestemte aktiviteter; og senere koordineres, forstås og begrundes hovedparten af samfundets samkvem indenfor lovens dispositiv. Efter at disciplinen er opstået og længe har reguleret begrænsede aktiviteter overtager den rollen som koordinerende dispositiv. Aktuelt synes ifølge Foucault sikkerhedsskabende foranstaltninger at have overtaget rollen som koordinerende faktor, efter at de længe har levet en forholdsvis upåagtet tilværelse.¹⁵

Figur 2

Endelig kan analysen undersøge hvordan sådanne toneangivende formgivninger af relationer og social omgang efterfølgende kan leve videre, idet de omtolkes og søges integreret af andre dispositiver der overtager deres tidligere rolle. Fordi disciplinanordninger breder sig til stadig flere områder af samfundet, behøver lovdispositiver ikke at forsvinde; de skifter blot funktion. Loven kan i så fald begynde at optræde som begrundelses- og legitimeringsfigur for disciplinanordninger. At de sikkerhedsskabende foranstaltninger overtager rollen som koordinerende udvekslingsled indebærer ikke at omfanget af dispositivtyperne lov og disciplin mindskes; idet det koordinerende dispositiv bestandigt på ny søger at omtolke dem så de så problemløst som muligt kan indgå i den nye samordning, tildeles de blot andre roller.

Analysen af dispositivtyperne foretages ikke kun med udgangspunkt i det tidspunkt hvor de når størst udbredelse, idet man forventer at de her endelig viser sig i sig selv i fuld udfoldelse. Der tages afsæt i aktualiteten, eftersom dispositivtyperne i mellemtiden har udfoldet atter andre muligheder. En sådan samtid opleves som en kampplads mellem forskellige dispositivtyper der søger at inkorporere andre dispositiver indenfor deres samordning. I kraft af konflikterne mellem de forskellige dispositiver har samtiden ikke karakter af én grundlæggende sammenhæng; den er præget af en uophævelig *usamtidighed* mellem de forskellige forhistorier der gør sig gældende i strid med hinanden.

Figur 3

Gennem analysen søger man at opnå indblik i en kompleks konstellation bestående af usamtidige størrelser der befinder sig i strid med hinanden; man forsøger på en gang at opnå afstand til den og opnå indblik i den ved at følge tilblivelsen af de dispositiver der gør sig gældende i den, for således at kunne komme med et bud på hvordan de bindes sammen.

Foucaults anliggende bliver derfor heller ikke at gennemføre og fastholde en generel periodisering af vores historie. Hvornår man finder afgørende forandringer eller skred afhænger af hvilke foranstaltningers historie man er i færd med at udforske. Tidsrummene hvor lovdispositiver dannes, udbredes og genfortolkes er andre, end det er tilfældet for disciplinære eller sikkerhedsskabende foranstaltninger. Samtidig kompliceres billedet af at forandringerne ikke har karakter af skarpe brud, men snarere må beskrives som gradvise transformationer. I sit samlede værk søger Foucault ikke at orientere sig ved at etablere én sammenhængende fortælling der beretter om successive kontinuiteter og brud; han søger et indblik ved at gøre rede for en række tilblivelseshistorier og antyde hvorledes disse knyttes sammen i et komplekst netværk.

2 Anklageret, sædvane, internering, overvågning, ledelsesrationalitet, økonomi og forhandling

Hvordan Foucault end har intenderet den dispositivtypologi han ridser op i den første forelæsning på *Collège de France* i 1978 og de historiske udviklingslinier han herved trækker, viser et nærmere eftersyn at der i bedste fald er tale om et yderst utilstrækkeligt rids.

Ridset er for det første utilstrækkeligt fordi en sådan dispositivtypologi gør rede for de forskellige modaliteter isoleret. En fyldestgørende beskrivelse af dispositivformer må derimod gøre rede for hvordan de omtolkes til forskellige tider og varetager forskellige funktioner, afhængigt af deres samspil med andre dispositiver. Derfor er udkastet til en dispositivhistorie naturligvis også en grov forenkling af de linier Foucault tegner i sit samlede værk, hvor han med udgangspunkt i konkrete hændelser søger at vise hvordan dispositiverne virker og tolkes i forskellige historiske situationer. Foucaults rids er endvidere ufuldstændigt, både fordi den dispositivtypologi han tegner i slutningen af 1970'erne allerede da ikke var dækkende, og fordi den trænger til en ajourføring i lyset af den senere udvikling. Allerede på det pågældende tidspunkt havde Foucault opereret med yderligere et antal dispositiver der ikke

indgik i listen; og nye dispositivtyper er siden blevet udviklet og har grebet om sig, i et sådant omfang at de er blevet så mærkbare at man ser ikke alene dem, men også de tidligere dispositivtyper og samspillet mellem dem i et nyt lys. Endelig er Foucaults dispositivtypologi uklar fordi den konstruerer dispositivtyper der befinder sig på forskellige niveauer, i én fortløbende serie.

Derfor må man supplere Foucaults liste idet man dels udreder de forskellige niveauer og holder dem adskilt, dels viser hvordan Foucault besætter de vakante pladser som herved opstår med andre dispositivtyper andetsteds i sit forfatterskab. En sådan mindre lakunær og bedre artikuleret taksonomi må endvidere kompletteres idet man viser hvordan den seneste udvikling kan tænkes i forlængelse af Foucaults dispositivanalyse ved at tilføje atter andre typer.

For at forberede en sådan mere fuldstændig liste over centrale dispositiver, således at den lader sig opstille i en relativt overskuelig taksonomi, vil jeg indføre en skelnen mellem to forskellige registre, nemlig mellem *programmatisk* og *programmerende* dispositiver.ⁱ Jeg vil, til en begyndelse, udskille én serie af dispositivtyper hvor det ikke alene er et uundværligt, men et altoverskyggende moment i deres virkemåde at de eksplicit og emphatisk gør sig gældende overfor den verden de søger at forarbejde og påvirke. Det er dispositiver der virker i kraft af at de proklamerer deres eksistens, anordninger der er i stand til ordne verden i det omfang de evner at gøre sig eksplicit og tematisk nærværende i den. Der er tale om dispositivmodaliteter 'der virker ved at sige (eller proklamere) hvad de gør'.ⁱⁱ Et performativt og repræsentivt moment er en fremherskende del af deres virkemåde. Man kan derfor sige at sådanne dispositivtyper har en åbenlyst *programmatisk* karakter; de virker ved at bekendtgøre den orden de er i færd med at etablere.

Denne type dispositiver må holdes afsondret fra en anden dispositivmodalitet der har en mere diskret virkemåde. Ved sådanne dispositiver er der indbygget en adskillelse mellem det de manifesterer at de foretager sig og det de gør; og det er en integral del af dispositivernes funktion at en sådan differens

ⁱ Sondringen indføres primært af fremstillingsmæssige eller eksplikatoriske hensyn: fordi den leder til en pæn og overskuelig systematik. Der er udelukkende tale om at fremhæve bestemte aspekter ved de forskellige dispositivformer som fremherskende således at de lader sig ordne indenfor en binær taksonomi, ikke om en skelnen der ligger i sagens natur. Hver enkelt dispositivform rummer for et nøjere eftersyn begge de to skitserede aspekter; den er både programmatisk og programmerende.

ⁱⁱ Omend de ikke nødvendigvis, ved nærmere eftersyn, gør eller virker ved at gøre hvad de siger. I Del II vil det, for eksempel, blive klart at der kan være stor diskrepans mellem lovens proklamerede virkemåde og dens virkemåde sådan som den lader sig afdække i den dispositionelle analyse.

sædvanligvis er til stede. Det er dispositiver 'der virker ved at gøre hvad de ikke siger'. Disse dispositivmodaliteter virker hovedsagelig i det stille ved at infiltrere og manipulere det uanseelige i den verden de bearbejder, uden at denne gøres opmærksom på hvad der foregår. I kraft af en sådan manipulation formes eller konditioneres omgivelserne uafvidende så de bliver tilbøjelige til at fungere på en bestemt måde. Der er tale om subkutane dispositiver, der virker i kraft af en mikrokologisk infiltration af verden, der programmerer den til at fungere på bestemte måder. Har den første gruppe af dispositive typer således eksplicit programmatisk karakter, udmærker den anden sig ved at virke *programmerende* på en implicit og diskret måde.

Den skitserede sondring mellem programmatiske og programmerende dispositive typer indfører en adskillelse i Foucaults dispositive serie mellem *loven* på den ene side og på den anden side *disciplinen* og *de sikkerhedsskabende foranstaltninger*. Loven virker i kraft af sin manifestation som lov. Den sætter sit præg på omgivelserne, idet den åbent markerer en vilje til at indføre et skel mellem det forbudte og det tilladte, til at opretholde skellet på trods af at virkeligheden ikke altid umiddelbart opfører sig i konformitet med en sådan skelnen, og til at straffe overtrædelser hvis det forekommer nødvendigt. Disciplinerende og sikkerhedsskabende foranstaltninger påvirker derimod verden ved diskret at lægge virkeligheden til rette, så den tenderer mod at fungere på bestemte måder. De udøver deres normativitet indirekte; de er ikke direkte normative som loven.

Allerede i *Histoire de la folie* havde Foucault imidlertid beskæftiget sig med en social teknologi der står loven nær, men som er langt mere diskret end den. Udgrænsningen af en bestemt gruppe fra det sociale korpus og indespærringen af den opretter ligesom loven en binær skillelinie i det sociale, mellem det der befinder sig udenfor og det der er indenfor, og konstituerer således en bestemt interioritet. I modsætning til loven opretter indespærringen imidlertid ikke en sådan grænse ved at manifestere den direkte og substantielt, for grænsen trækkes diskret og manifesteres indirekte igennem det som udgrænses. Foucault havde artikulert et programmerende *interneringsdispositiv*.

I *Surveiller et punir* beskæftiger Foucault sig, kort før han udformer den i det foregående afsnit beskrevne foreløbige typologi, indgående med en dispositive form der kompletterer disciplinen, men som samtidig kun fungerer hvis den evner at gøre sig selv nærværende overfor sit virkefelt. Det dispositive som Bentham med sit panoptikon tegner diagrammet af, nemlig *overvågningen*, påvirker i sig selv kun det overvågedes adfærd for så vidt som dette ved sig

overvåget. Foucault artikulerede således i *Surveiller et punir* et programmatisk *overvågningsdispositiv*. Samtidig supplerer disciplinen og overvågningen hinanden ved at forstærke hinandens virkningsfuldhed. En kontinuert kontrol gør det muligt konstant at korrigere det overvågede, og truslen om disciplinerende indgreb forstærker overvågningens virkning. En sådan reartikulering af Foucaults foreløbige serie i *Cours 78.01.11* giver følgende mere omfattende taksonomi:

Figur 5

Programmatiske dispositiver	Programmerende dispositiver
Lov	Internering
Overvågning	Disciplin
	Sikkerhedskabende foranstaltninger

I et sådant skema savner man imidlertid stadigvæk et par dispositivformer som Foucault først udforsker og artikulerer i sit senere forfatterskab, nemlig *økonomien* og en dispositivmodalitet Foucault betegner som "*la gouvernementalité*". I årene fra 1979-80, først og fremmest i sine forelæsninger, søger Foucault at vise hvordan de langsomt udarbejdes som selvstændige dispositiver der samtidig henviser gensidigt til hinanden.

Med *gouvernementaliteten* eller *ledelsesrationaliteten* opstår en anordning der bestræber sig på i en og samme aktivitet at drage omsorg for og styre hele det sociale felt og hver enkelt del af det. Der er tale om opkomsten af en ledelsesteknologi der på en gang er totaliserende og partikulariserende. En sådan dispositivmodalitet gennemtrænger langsomt og uset de tidligere dispositiver og institutioner, idet den sætter sit præg på dem. Parallelt med at ledelsesrationaliteten udvikles som en selvstændig størrelse, dannes også *økonomien* som "en egoistisk, mangfoldiggørende og allestedsnærværende mekanik – uden nogen som helst transcendens – [...] hvori den enkeltes vilje spontant og tilsyneladende uvilkårligt afstemmes de andres vilje og interesser."¹⁶ I modsætning til ledelsesrationaliteten er *økonomien* en programmatisk dispositivmodalitet da den sætter sit præg på det sociale samkvem og lader det tage form af et selvregulerende system, idet den proklamerer egeninteressen som basis for den sociale udveksling. Der er, ifølge Foucault, tale om en nær forbindelse mellem ledelsesrationalitet og økonomi da *økonomien* konstitueres som et område med en egenlogik som

ledelsesrationaliteten gør bedst i at opgive at gennemtrænge og forvalte.ⁱ Både ledelsesrationalitet og økonomi tager form igennem den gensidige afgrænsning imellem dem, samtidig med at økonomien på grund af sine dysfunktioner konstant synes at kalde på en regulerende indsats, så økonomi og ledelsesrationalitet konstant står i en udveksling hen over den forskydbare grænse.

I forsøget på at regulere den verden som den er en del af, etablerer ledelsesrationaliteten efterhånden, ifølge Foucault, i stigende omfang forskellige sikkerhedsskabende foranstaltninger, der kan træde i funktion og kompensere for opstået dysfunktion og ubalance.¹⁷ Efterhånden indoptages disse sikkerhedsskabende foranstaltninger imidlertid i tiltagende omfang i endnu en programmatisk dispositivform, som han imidlertid ikke var i stand til at diagnosticere, muligvis fordi den først for nylig er slået igennem som en overgribende korrelationsform selv om den har gjort sig gældende længe. Med *forhandlingen* og dens procedurer konstrueres i forlængelse af de sikkerhedsskabende foranstaltninger en form for dispositiv der evner at forarbejde konflikter og skabe enighed. Det er forhandlingsdispositivet i stand til, netop ved at manifestere en uomgængelig forpligtelse på forhandling. Aktuelt synes forhandlingen at være i færd med at blive den procedure som samfundsdeltagerne kan enes om at anerkende og gribe til når man skal foretage en udligning eller en fordeling mellem forskellige modsatrettede interesser.ⁱⁱ

Endelig tematiserer Foucault hvordan de vestlige samfund endnu før loven blev det fremherskende dispositiv i vidt omfang organiseredes igennem den *anklageretslige anordning* og de afgørelser af de standende sociale stridigheder som denne evnede at bekendtgøre og gøre forpligtende.¹⁸ I første omgang kunne anklageretten imidlertid indtage en så central placering fordi slægtskabsforbindelser, der hovedsagelig artikuleredes konfliktuelt i *slægtskabsstridigheder*, tematiseret eller utematiseret formede den sociale omgang, før de tilspidsedes til en åben og uløselig strid, og dermed altid allerede pegede frem mod mulige afgørelsesritualer. Dernæst var den

ⁱ Jævnfør Del IV.

ⁱⁱ Dette er imidlertid ikke ensbetydende med at forhandlingens eller diskussionens proceduralitet uden videre kan hævdes som en generelt, eller endog universelt, gyldig norm, hvor nærliggende en sådan kortslutning end kan være. Habermas' store gennemslagskraft synes blandt andet at kunne forklares ved at han tidligt har forholdt sig til 'forhandlingssamfundet' med henblik på at uddestillere dets særlige procedurale rationalitet og bekræfte den ved at hævde den som universelt forpligtende. Således har han været i stand til at efterrationalisere et allerede anerkendt forhold ved at bedrive metafysik på det.

anklageretslige anordning i stand til at proklamere en bindende domfældelse i kraft af at man var i stand til at anskue dens afgørelser som en aktualisering af en *bagvedliggende*, ellers utematiseret, fælles forpligtende *sædvane*(*ret*). Før loven blev etableret som en foreliggende størrelse og som det centrale programmatisk dispositiv, virkede en programmatisk anklageretslig anordning således sammen med en hovedsagelig implicit og utematiseret lov der havde karakter af sædvane og en løbende konfliktualitet mellem broderskaber, bundet sammen i afstammings- og indgiftethedsrelationer, der af og til kunne artikuleres i åben strid.

En reartikulering af den tidligere skematiserede rudimentære serie af dispositiver lader således følgende hovedtyper fremstå:ⁱ

Figur 6

Del	Programmatisk dispositiv	Programmerende dispositiv
I	Anklageret	Slægtskabsstridigheder & den bagvedliggende sædvane
II	Lov	Interneret
III	Overvågning	Disciplin
IV	Økonomi	Ledelsesrationalitet
(V)	(Forhandling)	(Sikkerhedsskabende foranstaltninger)

Den foreliggende afhandling genfortæller de vestlige samfunds sociale historie ved at følge de nævnte dispositivtypers tilblivelse. Hver enkelt af de følgende fire Dele vil derfor søge at artikulere dannelsen og karakteren af et programmatisk og det dermed beslægtede programmerende dispositiv. Del I beskæftiger sig med anklage- og sædvaneretten, Del II med lov og internering, Del III med disciplin og overvågning og Del IV med ledelsesrationalitet og økonomi.ⁱⁱ Hver enkelt Del vil med afsæt i Foucaults analyser følge hvordan de

ⁱ For at forebygge en nærliggende misforståelse af denne og den følgende taksonomi er det relevant at repetere Foucaults pointe i en fodnote i *L'archéologie du savoir* (p. 19): "Aux derniers flâneurs, faut-il signaler qu'un 'tableau' (et sans doute dans tous les sens du terme), c'est formellement une 'série de séries'? En tout cas, ce n'est point une petite image fixe qu'on place devant une lanterne pour la plus grande déception des enfants, qui, à leur âge, préfèrent bien sûr la vivacité du cinéma".

ⁱⁱ Behandlingen af fremkomsten af forhandlingsdispositivet og de sikkerhedsskabende foranstaltninger må udskydes til et selvstændigt senere værk. Disse aktuelt yderst indflydelsesrige dispositiver er samtidig blandt dem der har den mest langstrakte og indviklede forhistorie; hvorfor en undersøgelse heraf ville blive i hvert fald lige så omfattende som den i Del II forelagte. Hertil

enkelte dispositivtyper konstrueres, udbredes og indgår i stadig nye forbindelser. Afhængigt af hvilke dispositivtyper der er tale om, vil redegørelsen arbejde med forskellige tidsrum hvor der finder forskydninger sted eller er tale om relativ stabilitet; hvad der indebærer at 'periodiseringerne' vil overlappe og forskyde sig i forhold til hinanden i en sådan grad at det ikke er muligt at isolere generelle tidsaldre. Foucault sporer for eksempel den første rudimentære udarbejdelse af ledelsesrationaliteten til længe før grundlaget for disciplinen tegnes, mens guvernementaliteten først bliver den overordnede modalitet der tillader at samordne andre dispositiver efter disciplinen; og samme forhold gør sig i øvrigt gældende mellem forhandlingsrationaliteten og disciplinen.

Samtidig med at de forskellige dispositivtyper opstår og udbredes i et socialt felt, realiserer de imidlertid hvad der i retrospekt fremstår som implicite sociale momenter eller faktorer så disse fremstår som åbent og selvstændigt tematiserede hensyn. Med disciplindispositivets udarbejdelse forelægges således et opdragende aspekt som behandles implicit i en social omgang der foregik efter lovens retningslinier. Med de sikkerhedsskabende foranstaltninger udspaltes et hensyn til sikkerhed og tryghed der heller ikke fremstilledes eksplicit og selvstændigt i lovens dispositiv. Udfoldet som tema for selvstændige dispositivtyper opnår de sociale hensyn en status af nye formale niveauer som bliver uomgængelige fordi den sociale udveksling herefter må tage afsæt i dem. Dispositivtyperne viser sig at være uomgængelige i det omfang det viser sig nødvendigt for andre anordninger at tage højde for dem og søge at forarbejde og omtolke dem så de kan tjene deres egen virkemåde. I denne proces opstår tæt sammenknyttede netværk der består af udfoldede uomgængelige niveauer for social udveksling, konstellationer under stadig forandring indenfor hvilke det enkelte dispositiv har sin funktion, og som sociale handlinger må forholde sig til.

kommer at Foucault ikke har ret meget at bidrage med til en sådan historie. Jeg har imidlertid medtaget det femte niveau i taksonomien for at skitsere hvordan en undersøgelse som den nærværende kan fortsætte.

Figur 4

III Domfældelsens regelmæssighed

Ved at skildre samspillet mellem uomgængelige uddifferentierede aspekter af det sociale samkvem på et givet tidspunkt, kan den historiske analyse søge at give et mere overordnet indblik i en sådan tid, hvad der også er nødvendigt hvis man vil analysere de enkelte dispositivers virkemåde. Sådanne tværsnit af tiden til forskellige tider, der tegner et grundrids af konstellationer mellem forskellige usamtidige dispositiver og peger på forandringerne mellem de forskellige grundrids, kan danne en slags 'erstatning' for en generel periodisering.ⁱ Sådanne tværsnit søges også tegnet i de enkelte Dele. Et første ufuldstændigt og nødvendigvis relativt dunkelt indblik i disse skal imidlertid forsøges allerede her:ⁱⁱ

Man kan søge at tegne omridset af en konstellation hvor *den retslige anklageanordning* samt *den utematiserede sædvanelov* og en i slægtsrelationer artikuleret konfliktualitet optræder som de dominerende dispositiver der tillader at udveksle mellem andre anordninger. I en socialitet der organiseres igennem en sådan konstellation, viser det begrænsede lys som de anklageretslige ritualiserede prøver (eller 'beviser') tillader at kaste over de sociale mellemværender ud mod en mere omfattende, før det sociale givet, rigtig orden, som interaktionen hviler på og fremstiller i sin særlige graduerede brydning. Den sociale omgang formgives idet de toneangivende dispositiver iværksætter en gradueret emanation af en *forudgiven transcenderende kanon*, der på en gang afsløres og tildækkes i bevægelsen som viser den. Denne konstellation vil blive artikuleret i Del I.ⁱⁱⁱ

ⁱ Man kan tale om en form for erstatning for en generel periodisering, for så vidt som jeg i det følgende søger at levere en slags overblik. Overblikket prætenderer imidlertid ikke at give et dækkende billede af hvad man generelt tænkte og sagde i en given 'periode'; der er ikke tale om 'mentalitetshistorie'.

ⁱⁱ Foregribelsen vil nok først for alvor give mening i retrospekt: i fald man vender tilbage til det, når man har læst de Dele det peger frem mod.

ⁱⁱⁱ I samme Del vil jeg godtgøre hvorledes anklage- og sædvaneretten gav plads for en bestemt form for sandhedsmanifestation og var koblet med en bestemt form for sandhedsudsigelse. Med dette afsæt vil jeg imidlertid ligeledes demonstrere hvordan sandheden allerede i antikken blev udsondret i en anden udsigelsesform som et selvstændigt og uomgængeligt niveau, der efterfølgende kunne få sin

Man kan bestræbe sig på at kortlægge en konfiguration hvor *loven* og *interneringen* fungerer som de toneangivende dispositiver der tillader at samordne andre anordninger. I en sådan socialitet optræder en binær skelnen mellem det forbudte og det tilladte, der kommer til udtryk i loven, som et forudsat grundlag for den sociale udveksling. Hvor sædvaneloven, slægtskabssystemet og anklageretten etablerer en socialitet som i sine afgørelser forudsætter en forudgiven kanon, sætter interneringen og lovens programmatiskke dispositiv et *grundlag* i værk som *foreliggende* i den sociale udveksling. Denne konfiguration vil blive beskrevet i Del II.

Man kan også undersøge en sammenpasning hvor *disciplinering* og *overvågning* bliver de fremherskende dispositiver der ordner den sociale udveksling. Indenfor en sådan social sammenhæng bearbejdes det dispositiverne behandler så det så vidt muligt afrettes efter en endnu ikke realiseret *efterhængt norm*. Mens loven og indespærringen søger at konstituere en social orden ved at foreskrive, installerer disciplineringen og overvågningen en moraliserende normering. Denne sammenpasning udarbejdes i Del II.

Endvidere kan man opridse en kontiguitet hvor en anordning der bliver generaliseret, styrer og organiserer en kompleks virkelighed bestående af isolerede enheder hvis handlinger styres af deres egeninteresse. I sin regulering af hvad der fremstår som en uomgængelig realitet, søger en sådan *ledelsesrationalitet* at bestemme dens normale funktion og korrigere for afvigelser fra en sådan rimelig gennemsnitlighed. En sådan gennemsnitlighed etableres ligeledes og justeres konstant i *økonomiens* udveksling. Installerer udbredelsen af disciplinen og overvågningen en normering omkring et norm der har karakter af et efterhængt ideal, så organiserer ledelsesrationalitetens og økonomiens fremtrængen en socialitet der er centreret omkring en realitet og dens *normalitet*. En sådan normalitet er en alle- og intetstedsforeliggende størrelse. Den er det allestedsnærværende, men intet sted eksisterende abstrakte *fælles mål* som en række aktører synes at etablere, forholde sig til og konstant reetablere i deres omgang med hinanden. Den er et fælles forhold som i udgangspunktet blot gives i deres forhold til hinanden. Denne kontiguitet skitseres i Del IV.

Endelig kunne man afdække en social omgang som præges af at man igennem *forhandlings-* og *sikkerhedsdispositiver* i stigende grad medierer

egen historie. Hvilke former denne selvstændiggjorte sandhed derefter antog vil blive taget op i de efterfølgende Dele. Man kunne således føje endnu et register, rummende sandhedens former, til den taksonomi der blev anskueliggjort i den foregående figur.

mellem forskellige anordninger der prøver at bestemme over og forme hinanden ved både at genskabe grundlaget for den samfundsmæssige udveksling og de veje som den må følge. Idet de enkelte deltagere således på en gang bestræber sig på at genskabe virkeligheden og bestemme andres handlinger, optræder de som gensidigt normerende samtidig med at de genskaber det sociale rum. Mens ledelsesrationaliteten og økonomien ordnes omkring en realitet og dens normalitet, indebærer udbredelsen af sikkerhedsdispositiverne og forhandlingsprocedurerne en åbenlys *gensidig normering*, der løbende gennemfører en *re-artificialisering* af denne virkelighed. Konfliktualiteten som den gensidige normering og re-artificialiseringen af virkeligheden medfører, modvirkes af forhandlingsdispositivernes afstemningsprocedurer. En sådan sidste konstellation vil imidlertid ikke blive artikuleret i denne afhandling.

Man kan på forskellig vis søge at karakterisere den formgivning af den sociale omgang som finder sted i de enkelte dispositivkonstellationer. Man kan tale om en række måder hvorpå man er tilbøjelig til at skabe orden og sammenhæng i en socialitet: En social orden kan tillidsfuldt *forud-sættes* som altid allerede eksisterende, men ikke mere fuldt tilstedeværende; den kan *konstitueres* igennem en etableret autoritets udstedelse af ordrer eller befalinger; den kan *installeres* gennem administrering eller *korrigerende* overvågning; den kan *organiseres* gennem forvaltning og *regulering*; eller også kan den *genskabes* konstant *gennem* formidling eller *gensidig afstemning*.

I det første tilfælde (Del I) søger man at (gen)etablere den sociale orden igennem en henvisning til en forudgiven, ikke fuldt tilstedeværende kanon, som det sociale på sit niveau må mime. Med afsæt i den begrænsede manifestation af et sådant 'før' det sociale i det sociale blev det muligt at foretage en graderet vurdering af i hvilket omfang handlinger og hændelser gjorde eller afregnede deres skyldighed i det konkrete mellemværende. I det andet tilfælde (Del II) søger man direkte at manifestere den sociale orden i det sociale igennem den foreliggende lov, der drager en skarp binær grænse mellem det forbudte og det tilladte. Her klassificeres begivenheder efter om de respekterer eller overskrider den grundlæggende og skarpe grænse der konstituerer det sociale fællesskab. I det tredje tilfælde (Del III) er der tale om en moralisering, hvor man ordner de sociale hændelser ved efterfølgende at afrette dem så de peger i en bestemt retning, og hvor man som et led i denne bestræbelse anskuer og etablerer det sociale felt som et kontinuum præget af forskellige grader af afvigelse fra den efterhængte norm. I det fjerde tilfælde (Del IV) er der tale om en pragmatisk 'realisering', hvor man søger at skabe og opretholde en social

orden idet man søger at forholde de enkelte sociale hændelser til deres fælles standard og at medvirke til at etablere den relation imellem dem der ligger i deres natur. I det sidste tilfælde kan man derimod tale om en lige så pragmatisk ‘re-artificialisering’, hvor man søger at etablere en social orden i form af en foreløbig korrelation eller afstemning mellem de sociale hændelser og handlinger som skaber virkeligheden.

Hvis man ved *normativitet* forstår vejledning af sociale hændelser eller handlinger, kan man tale om en normativitet der tager form af henholdsvis henvisende og mimende kanonisering, foreskrivende kodificering, normering, normalisering og mediering. Disse former for vejledning indebærer at det sociale felt som dispositivkomplekserne behandler, det som retledes, anskues efter en logik hvor sociale hændelser i det første tilfælde vurderes efter grad af fortjeneste og skyldighed i relation til den forudsatte kanon. I det andet tilfælde klassificeres de som enten sociale handlinger eller som overtrædelser der fjerner aktøren fra det sociale fællesskab. I det tredje tilfælde placeres de indenfor et graderet kontinuum af afvigelse fra en norm. I det fjerde tilfælde bestemmes de som forskellige grader af anormalitet. Og i det femte tilfælde vurderes de som normskabende på en mere eller mindre mådeholden eller umådeholden vis.

Figur 7

Del	Normativitet (Retninglinier)	Det sociale felt (Klassifikation af de sociale hændelser)
I	Forudsættende og mimerende kanonisering	Grader af fortjeneste og skyldighed
II	Præskriptiv kodificering	Indenfor/udenfor grænsen
III	Normering (normudøvelse)	Afvigende
IV.1	Normalisering	Anormalt
(IV.2)	(Pragmatisk mediering)	(Norm- og virkelighedsskabende på mådeholden eller umådeholden måde)

Når man karakteriserer de forskellige konfigurationer således, bestræber man sig ikke på at karakterisere forskellige forestillingsverdner eller ‘mentaliteter’ i den gængse betydning af dette ord. Man søger i stedet at indikere eller udpege former for *domfældelse*. Man kan søge at antyde hvordan der på forskellig vis træffes afgørelser der opretter udslagsgivende skel i verden og således ordner

den på en bestemt måde. Det drejer sig om at udarbejde hvordan der indføres forskelle i verden som gør en forskel.

Bestræbelsen på at tegne et billede af hvordan domme fældes på et givet tidspunkt er rekonstruerende og foregribende; og den indeholder derfor et anlæg til metafysik. Forehavendet munder imidlertid ud i den rene transcendens hvis man tror det muligt udtømmende at gribe en tids ‘domsformer’ i deres nærvær i form af bestemte regler eller rettesnore som følges, i form af bestemte positivt givne domsregler som handlinger og begivenheder stemmer overens med. Man kan kun få adgang til de overordnede domsformer ved at behandle dens domme indenfor en sammenhæng hvor man søger at analysere den komplekse konstellation som de indgår i, og som virker bestemmende ind på dem.ⁱ Man må søge at danne sig et billede af de overordnede domsformer i forlængelse af en omfattende dispositionel analyse.

Når man skitserer en generel domsmodalitet, forsøger man derimod at foregribe hvad den enkelte afgørelse, der gør en forskel, dømmes med henblik på og under indtryk af; og afgørelser fælder man her ikke ud fra en generel forskrift eller begrænsning, men under hensyntagen til hvordan afgørelserne selv kan forventes at blive bedømt. Det drejer sig om at antyde hvordan en given konstellation sætter sit præg på de domme der falder på et givet tidspunkt i form af en bestemt “regelmæssighed uden regler”.ⁱⁱ Det der gør sig gældende

ⁱ En domsmodalitet der fremlæses på denne måde har ikke form af generelle imperativer der påbyder at gøre dette eller at lade være med at gøre hint; den kan normalt ikke beskrives indenfor lovens eller befalingens generelle og ubetingede bydemåde, selv om det er fristende at søge at anskueliggøre den så enkelt. Jævnfør Del II.

ⁱⁱ Man kan anskue en sådan *contradictio in adjecto*, der opløses i det øjeblik man hører op med at antage at man kun kan tage mål af forud eksisterende regler, som en aktuel pendant til Kants forestilling om en “Zweckmäßigkeit ohne Zweck”: “Die Zweckmäßigkeit kann [...] ohne Zweck sein, sofern wir die *Ursachen* dieser Form nicht in einem Willen setzen, aber doch die Erklärung ihrer Möglichkeit, nur indem wir sie von einem Willen ableiten, uns begreiflich machen können” (Kant: *Kritik der Urteilskraft*, p. 135; Kants kursivering). Med en regelmæssighed uden regel er der tale om en regularitet eller en regelmæssighed som man vanskeligt kan begribe og anskueliggøre i sig selv som andet end konformitet med love eller regler (som lovmæssighed). Man kan imidlertid fremstille den idet man viser hvordan den virker vejledende ind på en dispositivkonstellations aktivitet. Dermed anskueliggør man den indirekte eller “symbolsk” i den kantianske betydning af dette ord: “Alle *Hypotypose* (Darstellung [...]), als Versinnlichung, ist zwiefach: entweder *schematisch*, da einem Begriffe, den der Verstand faßt, die korrespondierende Anschauung a priori gegeben wird; oder *symbolisch*, da einem Begriffe, den nur die Vernunft denken und dem keine sinnliche Anschauung angemessen sein kann, eine solche unterlegt wird, mit welcher das Verfahren der Urteilskraft demjenigen, was sie im Schematisieren beobachtet, bloß analogisch, d.i. mit ihm bloß der Regel dieses Verfahrens, nicht der Anschauung selbst, mithin bloß der Form der Reflexion, nicht dem Inhalte nach, übereinkommt” (ibidem, p. 295; Kants kursivering). “Unsere Sprache ist voll von [...] indirekten Darstellungen, nach einer Analogie, wodurch der Ausdruck nicht das eigentliche Schema für den Begriff, sondern bloß ein Symbol für die Reflexion enthält” (ibidem, p. 296).

på en sådan måde kan kun gribes tentativt og indirekte. Man kan tage afsæt imod det, men det er ikke noget man kan gribe én gang for alle og holde fastⁱ. På den måde kan man i glimt søge at give et billede af den normativitet der gør sig gældende på et givet tidspunkt, skitsere hvilke mål de enkelte domme måler sig op ad. Man kan søge at angive de pejlemærker som en tids domme implicit peger ud i retning af idet de synes at tage bestik af dem, samtidig med at man søger at vise at de domsregler som de enkelte domme indirekte peger på selv har karakter af foregreben domfældelse.

En sådan metafysik som den konkrete domspraksis peger ud mod har ikke karakter af *sensus communis*. Med forsøget på at vise hvad der gør sig gældende i de domme som afsiges, bestræber jeg mig ikke på at minde om hvad der, når det kommer til stykket, alligevel er en periodes fælles sunde sans eller fornuft og som binder en sådan periode sammen til et substantielt hele.ⁱ Analysen søger ikke at angive et sådant endnu mere grundlæggende og sædvanligvis utematiseret grundlag, på basis af hvilket den sociale udveksling finder sted og som danner forudsætningen for at den kan fungere. Derimod gør den bedømmelse som domsmodusen implicit tager hensyn til sig gældende som en udfordring de enkelte domme søger at tage op og besvare, på hver deres måde. De pejlemærker som domfældelsen viser ud imod peger ikke på en sikker grund som man egentlig allerede hviler på, men på hvad der fremstår som en yderste grund der i sidste instans er en *grundløshed*: en grundløshed der bevirker at den sociale praksis truer med at falde sammen, hvis den ikke bestandigt rekonstrueres på ny.ⁱⁱ

ⁱ Gadamer karakteriserer i *Wahrheit und Methode* med udgangspunkt i Vico *sensus communis* som en fællesskabsskabende instans. "Sensus communis meint [...] offenkundig nicht nur jene allgemeine Fähigkeit, die in allen Menschen ist, sondern er ist zugleich der Sinn, der Gemeinsamkeit stiftet. Was dem menschlichen Willen seine Richtung gebe, meint Vico, sei nicht die abstrakte Allgemeinheit der Vernunft, sondern die konkrete Allgemeinheit, die die Gemeinsamkeit einer Gruppe, eines Volkes, einer Nation oder des gesamten Menschengeschlechtes darstelle" (p. 18).

Hos de skotske realister optræder begrebet *common sense* i en lignende betydning; ligesom Kant i sit værk om dømmekraften læner sig op ad en sådan bestemmelse når han i forordet påpeger at "unter dem Namen des gesunden Verstandes kein anderes, als eben dieses Vermögen gemeinet wird" (Kant: *Kritik der Urteilskraft*, p. 75).

Det er imidlertid et grundanliggende i min afhandling at påpege at den *dømmekraft* der gør sig gældende når vi fælder vores domme ikke lader sig reducere til en sådan 'sund' fællesskabsskabende instans, men tværtimod indeholder et moment af galskab der åbner for en iboende grundløshed i vores tilværelse. Kant må da også i forlængelse af det anførte straks erkende at en følelse af forlegenhed bliver mærkbar når man søger at formulere dømmekraftens princip.

ⁱⁱ Hermed lægges der afstand til den ofte praktiserede henvisning til (en given) praksis som den yderste instans. Som Wittgenstein, modsat mange af sine fortolkere, gør det i sidste halvdel af *Philosophische Untersuchungen*, må man betone at den menneskelige praksis ikke kan optræde som

Når man søger at analysere social sammenhæng som et væv der består af dispositiver, skildrer man den som et samliv *uden* betryggende common sense. Social forbundethed bestemmes i så fald ikke som et substantielt fællesskab baseret på en fællesnævner, der for eksempel kan udgøres af et fælles værdisæt. Der er i stedet tale om at gøre rede for social sammenhæng som et samliv der kun knyttes in actu, i form af et samkvem eller en udveksling mellem socialitetens forskellige dele. Når man i en sådan social omgang bestandigt må sætte nye forskelle der gør en forskel for således at rekonstruere det sociale bånd, hvis det skal undgå at falde fra hinanden, mærkes disse forskelle samtidig af at domsafsigelsen, for at have bestand, bestandigt må tage højde for en endelig dom som holdes over dem på den yderste dag, men som de må lade sig nøje med at foregribe i deres egen brydning.ⁱ Med en sådan artikulation af domfældelsen og dens regelmæssighed søger jeg således at koncipere en overordnet ‘meningsdimension’ der ikke har tidsåndens lukkede karakter, men som er åben og uafsluttet, som forudsætter en endeløs og reflektiv forholden sig. I domfældelsen finder en bestandig meningstilskrivning sted.

Domsreglerne, eller de rettesnore som man foregriber når man træffer afgørelser, skifter status i de forskellige dispositivkonstellationer. I konfigurationerne hvor henholdsvis ret-slægt-sædvane, lov-interner og overvågning-disciplin optræder som de toneangivende dispositiver (Del I-III), fremstilles domfældelsens kanoner som størrelser der er givne og hævet over det sociale fællesskab. De træder frem som eksterne i forhold til socialiteten, hvad enten de gøres gældende som givne før eller som foreliggende, sådan som det er tilfældet i rettens og lovens konfiguration, eller de manifesteres som det socialiteten må stræbe mod, sådan som det sker i disciplineringens sammenpasning. I konfigurationerne hvor henholdsvis ledelsesrationalitet-økonomi og forhandling-sikkerhedsskabende foranstaltninger optræder som koordinerende dispositiver (Del IV), erfares domfældelsens rettesnore derimod som størrelser der er interne i forhold til den socialitet de vejleder.ⁱⁱ I begge konstellationer bestemmes de målestokke som den sociale domfældelse må

en størrelse vi ukvalificeret kan henvise til, eftersom den er dunkel og ikke enhedlig. Praksis er *ikke* en given sammenhæng vi kan hvile på.

ⁱ Dette forhold manifesteres med forskellig tydelighed. Jeg vil senere (i Del II.v.5) antyde hvorledes det bliver specielt nærværende i for eksempel Racines *Andromaque*.

ⁱⁱ Mod slutningen af Del III vil jeg vise hvordan man med disciplinen allerede er på vej mod en sådan ‘internalisering’ af normativiteten.

følge som domsregler der udkastes af det sociale, både når de, som i ledelsesrationalitetens og økonomiens sammenpasning, fremtræder som størrelser der udspringer af det sociale natur, og når de fremtræder som et resultat af den artificialitet som det sociale løbende rekonstruerer, sådan som det er tilfældet hvor forhandlingen og de sikkerhedsskabende foranstaltninger bliver de overgribende dispositivtyper.

Samtidig hermed tegner der sig også et skred i måden hvorpå socialiteten via sine domsregler forholder sig til sig selv. En overgang bliver mærkbar fra en socialitet der forholder sig til sig selv ved at forholde sig til noget udenfor sig selv der synes at overstige den, og som således forholder sig til sig selv ad en omvej, til en socialitet der forholder sig til de krav den qua socialitet stiller til sig selv og dermed forholder sig direkte til sig selv.ⁱ

At en socialitet forholder sig til sig selv via sine domsregler, uden at forholde sig til dem som et eksternt arkimedisk punkt, forhindrer ikke nødvendigvis at disse domsregler kan optræde som uomgængelige. Også det sociale kan få karakter af en uomgængelig (anden) natur af hvilken der udspringer en metafysik.

ⁱ Parallelt med denne transformation skifter også anerkendelsens og suverænitets sted. Suverænitets og anerkendelse diffunderer ud i det sociale.

Med en sådan transformation generaliseres også et *fremstillingsproblem* der er velkendt fra litterære og fiktionelle sammenhænge til andre kontekster. Det bliver problematisk at bestemme hvor man i grunden selv befinder sig i og i forhold til en mængde fremstillinger, hvad der er det mest direkte udsagn.

IV Erfaringens historicitet

1 Erfaringens begivenhedsbevidsthed

Heller ikke med angivelsen af hvad man fælder domme med henblik på og under indtryk af i det øjeblik hvor forskellige dispositivtyper bliver de overgribende former for udveksling, er der imidlertid tale om en fuldstændig analyse af det sociale samspil på et givet tidspunkt. Ud over en angivelse af den overordnede korrelation og de domsregler som kan ekstrapoleres fra den, måtte en endnu mere fyldestgørende analyse beskæftige sig med de forskellige dispositivtypers rolle og samspil indenfor korrelationen. Man må vise hvordan arbejdsdelingen indenfor de forskellige overordnede konstellationer de indgår i indebærer at de enkelte dispositiver kan skifte rolle, alt efter hvilke andre dispositiver de samarbejder med; og man må demonstrere at dette også betyder at dispositivtyper afgørende kan skifte funktion, afhængigt af den arbejdsdeling som de forskellige dispositivkonstellationer tegner.

Man må, for eksempel, vise hvordan loven kan gøre sig gældende som den overordnede udvekslings- og repræsentationsform, men at den også kan optræde som en størrelse der legitimerer nødvendigheden af disciplinering og overvågning, eller som et medium der gør det muligt at styre eller mediere i en vanskeligt forvaltbart verden. Man kan også demonstrere at overvågning ikke alene kan dominere i en gennemgribende forvaltning og administrering af et socialt felt, men også kan virke som et korrigerende indslag i et forhandlingsspil der sørger for at forhandlingen følger visse retningslinier.

Redegørelsen kan først beskrive dispositivkonstellationerne idet den inddrager den 'oversættelse' af de forskellige dispositivtyper der finder sted indenfor sammenpasningerne, og som tillader de enkelte dispositiver at fungere sammen med andre; og i grunden er en angivelse af en dispositivkonstellations domsregler kun mulig i kraft af en ekstrapolation der tager udgangspunkt i hele dette spil. Komplexiteten i disse udvekslinger er imidlertid så stor at hele den nærværende afhandling kun kan give et groft og ufuldstændigt omrids af det netværk af udvekslinger som finder sted i de forskellige sammenpasninger.

På de punkter hvor en række forskellige dispositiver i en konstellation støder sammen når de udfolder deres virksomhed, foranlediger mødet imellem dem at der finder væsentlige begivenheder sted.¹ Det forhold at en række dispositivers

ordnede turbulens konfluering bestemte steder bevirker nemlig at disse punkter opnår en central betydning som krystallisationspunkter for den dynamik der brydes i dem. I disse knudepunkter hænder afgørende begivenheder som peger ud mod det mere omfattende netværk eller gitter der, uden direkte at ligge realiseret i den etablerede krystal, har sat sig spor i det aflejredes koncentrerede form.

Sensibiliteten for de væsentlige begivenheder, der finder sted i korsvejene hvor en række dispositiver mødes, spiller en vigtig rolle som afsæt for dispositivanalysen. Et afsæt bliver imidlertid først muligt hvis sansningen af disse begivenheder undgår at forfalde til de klare og distinkte stereotyper vi altid tenderer mod at begribe den indenfor, så oplevelsen reduceres til et enkelt motiv eller en prototype. I stedet gælder det om at bevare en sans for kompleksiteten i den oprindelige oplevelse. Oplevelsen af de væsentlige begivenheder kan kun tjene som afsæt hvor det lykkes at fastholde en opmærksomhed på hvordan der implicit i den enkelte begivenheds krystal stadigvæk findes spor efter det større netværk som det udsondrede indgik i.

En sådan opmærksomhed lader sig kun fastholde igennem en omfattende refleksion over oplevelsen, der søger at artikulere den ved at med- og sammentænke hvilket dispositionelt samspil der må have virket i den foreliggende begivenhed. Først den konkrete refleksion over oplevelsen tillader at udfolde og ekspliciterer den kompleksitet der lå indfoldet i den oprindelige sansning.ⁱ I beskæftigelsen med den afgørende begivenhed viser der sig således en gensidig henvisning mellem *sansning* og *refleksion* hvor refleksionen på den ene side, idet den søger at spejle sine kategorier i det sansede, tillader at udfolde dette under bestemte synsvinkler, og hvor sansningen på den anden side, idet den kalder på en reformulering, på grund af sin strukturlighed samtidig med at den tillader at artikulere disse kategorier i sansningens særlige genspejling trækker visse grænser for refleksionens udfoldelse. Domfældelsesproblematikken indeholder derfor, idet sansning og refleksion

ⁱ I artiklen "Das Ding" viser Heidegger hvordan sansningen af en diskret og konkret ting som "der Krug" for en nærmere betragtning viser sig at vidne om en kompleks begivenhed der i sig rummer og refererer til en omfattende verden. "Dieses vielfältig einfache Versammeln ist das Wesende des Kruges. Unsere Sprache nennt, was Versammlung ist, in einem alten Wort. Dies lautet: thing. [...] Das Ding dingt. Das Dingen versammelt" (Heidegger: "Das Ding", p. 166). I løbet af artiklen søger Heidegger at udfolde den verden der implicit gøres nærværende i tingen. "Aus dem Dingen des Dinges ereignet sich und bestimmt sich auch erst das Anwesen des Anwesenden von der Art des Kruges. [...] Das Ding dingt. Dingend verweilt es Erde und Himmel, die Göttlichen und die Sterblichen; verweilend bringt das Ding die Vier in ihren Fernen einander nahe" (ibidem, p. 170). Jævnfør også Raffnsøe: "Intet sprog er en ø...", pp. 31-32.

begge tjener som prøvesten for hinanden, også en efterprøvelses- eller bedømmelsesproblematik der angår velbegrundetheden og rigtigheden i den domfældelse der søger at artikulere sansning og refleksion ved at bringe dem til anvendelse på hinanden.²

Kun hvor oplevelsen og refleksionen således fastholdes og forpligtes indenfor en bedømmelsesoptik der tillader dem at udfolde og korrigere hinanden, bliver det muligt at kvalificere oplevelsen af den væsentlige begivenhed så den ikke forfalder, men får karakter af en egentlig *erfaring* der kan rokke ved vores sædvanlige verden og forpligte os. Et nærmere eftersyn viser nemlig at det er indeholdt i vores moderne begreb om erfaring at en erfaring hverken udelukkende eller primært er en erkendelse af verden og dens ting, eller for den sags skyld selverkendelse. En erfaring er ikke primært *viden om* en genstand, men noget der gøres, i og med at nogen får kendskab til noget, eller tager noget til efterretning; erfaring er noget som *hænder* for den, eller det, der 'erkender'. En erfaring er ikke i første omgang en genstand der melder sig, men en *forskel der sætter en distance*, som, omend den ikke nødvendigvis er betænkelig, så i hvert fald giver noget at tænke videre over.

Når man erfarer i emfatisk forstand, finder der en forandring og en udvidelse af det tidligere udgangspunkt sted, som først tillader at man opfatter sig selv og det erfarede på en bestemt måde.ⁱ Hvor oplevelse og refleksion forbliver henvist

ⁱ Et sådant emfatisk fænomenalt erfaringsbegreb – ifølge hvilket erfaring i egentlig forstand bestemmes som den akt hvori noget nyt kommer til syne – er et tilbagevendende tema i nyere tids filosofi:

I *Die Phänomenologie des Geistes* (p. 78) formulerer Hegel indsigt på følgende måde: "Diese *dialektische Bewegung*, welche das Bewußtsein an ihm selbst, sowohl an seinem Wissen als an seinem Gegenstande ausübt, *insofern ihm der neue wahre Gegenstand* daraus *entspringt*, ist eigentlich dasjenige, was *Erfahrung* genannt wird" (min kursivering). Hegel fremhæver samtidig det erfaringsbegrebens transformative element idet han gør opmærksom på at den "neue Gegenstand enthält die Wichtigkeit des ersten, er ist die über ihn gemachte Erfahrung" (ibidem, p. 79). Det er for øvrigt værd at bemærke at Hegel på titelbladet til Fænomenologiens førsteudgave samlende karakteriserede denne som "Wissenschaft der *Erfahrung* des Bewußtseyns" (min kursivering; jævnfør Heidegger: "Hegels Begriff der Erfahrung", p. 111).

Gadamer påberåber sig i *Wahrheit und Methode* (p. 337) et hegeliansk erfaringsbegreb når han i erfaringen søger at skitsere en grundlæggende menneskelig væremåde: "Erfahrung hat nach Hegel die Struktur einer Umkehrung des Bewußtseins [...] In der Tat ist [...] Erfahrung zunächst immer Erfahrung der Wichtigkeit: est ist nicht so, wie wir annahmen. [...] Der Begriff der Erfahrung meint eben dies, daß sich [...] Einigkeit mit sich selbst erst herstellt. Das ist die Umkehrung, die dem Bewußtsein geschieht, im Fremden, Anderen sich selbst zu erkennen". For Gadamer bliver erfaringen som en indsigt i de menneskelige fordommes begrænsning samtidig en erfaring af den menneskelige endelighed.

Også Benjamin og Adorno søger, ved at foregribe en erfaring der forandrer og gennembryder den moderne, tilsyneladende konstitutive, subjektivitet, at fastholde et sådant emfatisk erfaringsbegreb (jævnfør blandt andet Dorthe Jørgensens "Spor af en erfaringsontologi"). Dette begreb om en erfaring af det ellers uerfarbare bliver ganske omfattende: "Die Beziehung auf Erfahrung [...] ist die auf die

på hinanden, så de kan korrigere og udvide hinanden, bliver det muligt at artikulere en sensibilitet for de komplekse centrale begivenheder som indebærer at man kan erfare den komplekse konstellation som disse begivenheder indgår i. I så fald kan oplevelsen af det sedimenterede genfremstilles som en apparition af den komplekse konstellation der aflejrer den: som en hændelse hvori der er gemt en sandhed.

Forsøget på at sammentænke de analyser og diagnoser Foucault foretager i sine enkelte værker indenfor en bredt anlagt dispositivanalyse bevirker således at afsættet for diagnosen til tider ændres tilsvarende. Centralt som afsæt for analysen står ikke udelukkende bestemte moderne selvfølgeligheder som bestemmelsen af galskab som sindssygdom, forståelsen af sygdom som anormalitet, installeringen af en antropologisk og sproglig transcendentalitet, konstruktionen af delinkvens og recidivitet, eller eksistensen af seksualiteten som en utæmmelig naturlig drift.ⁱ I stedet dukker en række historiske, og i dag til tider tilsyneladende mere perifere, begivenheder op og indtager en central placering i synsfeltet. Af disse behandles nogle som emblematiske, således at de klart og i skærpet, men ikke nødvendigvis enkel, form anskueliggør et bestemt dispositivs karakter eller kondenserer en ny domsmodalitet, muligvis i dens flertydighed. Det gælder for eksempel Christian den Vs *Danske Lov* af 1683, Ludvig den XIVs edikt af 1657 hvori han befalede at oprette den store anstalt, Racines tragedie *Andromaque*, Benthams projektering af et panoptikon, en unavngiven drengs uanseelige død i en børneopdragelsesanstalt i Mettray i 1840'erne, Klaus Croissant der i november 1997 forlader *Prison de la Santé* i Paris i et salatfad. Sådanne begivenheder markerer at et nyt afgørende skridt er ved at blive taget. Andre opfattes som komplekse eller konkrete begivenheder hvori flere forskellige dispositiver mødes og spejler sig i hinanden. Dette gælder for eksempel henrettelsen af Struensee der som en eksemplarisk udgave af absolutismens pinestraf i sin offentlige handling viser sig at samle og stille både anklageretten og loven til skue, indespærringen af en række ukendte franskmænd per kongebrev hvori internerings- og disciplindispositivet

ganze Geschichte; die bloß individuelle Erfahrung, mit welcher das Bewußtsein als mit dem ihr nächsten anhebt, ist selber vermittelt durch die übergreifende der historischen Menschheit" (Adorno: "Der Essay als Form", p. 18). Jævnfør også Jauf's bestemmelse af den æstetiske erfaring som "Selbstgenuß im Fremdgenuß" i *Ästhetische Erfahrung und literarische Hermeneutik I*, p. 59.

ⁱ Det drejer sig ikke om at erkende og gentage sådanne selvfølgeligheder, men om at gøre en erfaring med 'noget andet'.

konfronteres, samt iværksættelsen af politiet som kondenseringspunkt for en disciplinær og en ledelsens rationalitet.

Skiftet i analysens afsæt eller udgangspunkt hænger, som nævnt, snævert sammen med at dispositivanalysens primære anliggende er et andet. Det drejer sig ikke mere, som hos den velkendte Foucault, i første række om at oplyse konstitutionen af centrale sociale genstande i de felter der gør det muligt at erkende sig om dem, for således at vise hvordan sociale prototyper der synes uomgængeligt forpligtende er blevet til; bestræbelsen er i stedet at belyse de forskellige centrale dispositiver sådan som de virker. Dermed forskydes centret for opmærksomheden naturligvis bort fra de sociale selvfølgeligheder i retning mod de fænomener hvor dispositivernes karakter bliver mærkbare med særlig tydelighed, og da i særlig grad mod de tilsynekomster der udkrystalliserer hvordan en række centrale dispositiver gør sig gældende i deres samspil, og som således på slående vis tillader at anskueliggøre den domsmodalitet som en given dispositivkonstellation realiserer.

Ændringen i analysens afsæt og hovedinteresse er imidlertid intimt forbundet med den skildrede forskydning i *erfaringsbegrebet*. Når den historiske analytiker ved erfaring ikke mere uproblematisk forstår en fremgangsmåde der bevirker at man med selvfølgelighed besidder et fortroligt kendskab til noget, nemlig det erfarede, men derimod en hændelse eller akt der forandrer og udvider horisonten, og uden hvilken man ikke kan tale om at erfare noget bestemt på en bestemt måde, må andre typer af handlinger og hændelser blive de mest interessante. Det fornemste kendetegn som udmærker en begivenhed synes ikke længere at være dens gentagelighed, der bevirker at den markerer et sikkert udgangspunkt for vores verden, men derimod dens signifikans eller betydningsmættethed – eller det forhold at et udfald fortæller noget nyt. Og signifikans er i højere grad knyttet sammen med det enestående og det udmærkede end med det gentagelige, ligesom det i højere grad forbindes med det komplekse og mangfoldigt implicerende, der udmærker sig i en række henseender, end med det enkle og entydige. I den nærværende afhandling drejer det sig om at gøre erfaringer med begivenheder, ikke om at beskrive dem.

Recentreringen af analysens interessefelt og erfaringsbegreb influeres af en forskydning af den centrale æstetiske kategori fra det *skønne* til det *ophøjede* der finder sted i det æstetiske moderne, sådan som jeg tidligere har skildret denne i *Filosofisk æstetik. Jagten på den svigefulde sandhed*. En sådan forskydning lader erfaringen af det særlige og enestående, hvis kompleksitet vanskeligt lader sig begribe, træde i karakter som den centrale æstetiske

erfaring, samtidig med at det æstetiske moderne hævder at denne form for erfaring også er den centrale erfaringskategori overhovedet.³

Det er imidlertid en grundpåstand i afhandlingen, som den søger at godtgøre, at de forskellige dispositivtyper stadigvæk er værd at beskæftige sig med, og at det historiske studium af dem kan tilkomme mere end historisk interesse, da de ikke alene har udkrystalliseret sig i tidligere tiders afgørende begivenheder, men også alle stadigvæk virker idet de strukturerer virkeligheden og bestemmer de aktuelle grunderfaringer. Dispositivtyperne gør sig stadigvæk gældende i et samspil der, på den ene side, adskiller sig fra de historiske dispositivkonstellationer, samtidig med at det, på den anden side, kun kan indfanges gennem den historiske analyses artikulation af de forskellige dispositivtypers hidtidige karakter eller væremåde ('natur').

I en sådan analytisk tilgang anfægtes implicit den moderne forestilling om samtiden som et *kollektivsingular*: forestillingen om en nutid adskilt fra den tidligere historie gennem et brud der forener det tilsyneladende adspredte til et fælles 'vi', som står i modsætning til tidligere tider. Det er oplevelsen af nutiden som et sådant kollektivsingular der er baggrunden for modernitetens og modernismens bestræbelse på at skabe historien, for disse bevægelser hævde af at det er 'os' muligt at sætte det nye i scene i vores samtid og dermed skabe og forudse en radikalt anderledes fremtid.⁴ I en analysemetode som den skitserede anskues samtiden imidlertid ikke som en nutid, men som forskellige rester af fortid som gør sig gældende, og der er dermed tale om en reaktualisering af elementer fra en førmoderne tidsforståelse.⁵ I det omfang den specifikt 'moderne' tidsforståelse og dens forestilling om samtidighed i et fælles 'vi' erfares som en kimære, bliver også de problemer som en sådan tidsforståelse gav anledning til mindre vedkommende. Der er tale om at påpege at vores samtid ikke er en nutid, men en kompleks *usamtidighed* (en sam-tid), bestående af en række 'fortider' der stadigvæk gør sig gældende. Rækken af fortider, der lader sig forfølge via dispositivhistorien, gør sig imidlertid gældende i samtiden i et komplekst samspil, der bevirker at historien konstant bliver til som en begivenhed hvori dispositiverne overskrider deres blot overleverede form, på en måde som analysen også må søge at afdække.

2 Historiens genoptagelighed

Reaccentueringen af et begreb om erfaring der ikke længere forestiller sig erfaring som fortrolighed og genkendelse, men tænker den som en akt der

udvider og forandrer et tidligere selvfølgeligt perspektiv åbner for en *reformulering af historiciteten*. Det samme gør forskydningen i den analytiske tilgang og dens tidsforståelse hvori det fastholdes hvordan der altid allerede implicit gør sig en irreducibel usamtidig fortid gældende i den forskel man erfarer. Tilsammen gør de det nærliggende at anskue historien som en sammenhæng hvori man på den ene side konstant lægger afstand til det forudgående, men på den anden side ikke distancerer sig mere end at det forudgående kan vende tilbage og gøre sig gældende på hidtil usete måder.ⁱ En sådan historicitet former sig som den konstante, svage transformativitet Per Kirkeby søger at anskueliggøre i indledningen til sin *Naturhistorie*:

Bevæger alting sig ustandseligt, og gentager sig alligevel, og er der ingen årsag eller begyndelse til noget, så er det en spiral. Hvor de inderste snoninger aldrig når et punkt men blot snor sig tættere og tættere og forsvinder ud af øjets horisont.

Og undervejs i spiralens væg er der knuder, som amonittens kamrevægge, og det er det Stendhal og Canetti kalder krystallisationspunkter. Det punkt, hvor alt hvad der er opsamlet, halvordnet, pludselig i en brøkdelt af et sekund, som f.eks. en nat, eller en færgeoverfart, falder på plads og lyser. Værket er skabt. Krystalliseringen er fuldbyrdet. Og det er det der driver videre ud gennem spiralen (til ingenting, end ikke en huleåbning), det er det livlige på trods af navnet. Bag ved (på trods af at der ikke er noget fremad) ligger de døde dyr. Det er palæontologien. (Kirkeby: *Naturhistorie*, p. 9)

Der er tale om en transformativitet der ikke lader sig indfange af en historiefilosofi, hvad enten denne begriber historien som en lineær udvikling (i en forfalds- eller fremskridtshypotese) eller som en cirkulær tilbagevending til et oprindeligt udgangspunkt. Den kan derimod søges anskueliggjort i billedet af spiralen med dens tilbagevendende distanceren sig fra og dens distancerende tilbagevenden til afsættet.⁶

En sådan symbolsk fremstilling af historien i spiralens billede fastholder som et udgangspunkt den tragiske erfaring at der intet gives hinsides en historie der bag os fortoner sig i stadig snævrere spiralvindingers forskelsløshed og som fremad åbner sig i de stadig videre snoningers retningsløshed. En sådan åben

ⁱ Et sådant 'postrevolutionært' erfaringsbegreb rummer den transformatoriske erfaring af at intet (ikke engang Intet) kan forblive som det er, samtidig med at det radikalt anderledes forekommer umuligt, kunne man, parafraserende Lars-Henrik Schmidts *Det sociale selv* (p. 12), hævde.

historicitet er, for at den kan antage en konkret form, henvist på en gentagen afgørelse der sætter en forskel til historien. I afgørelsens forskel der forskyder de tidligere forskelle finder der en ur-borttrængning af historien sted, et oprindeligt ikke kompenserbart tab iværksættes, som giver historien konkret form.⁷

Hvor man fremstiller historien i spiralens billede fortæller sig den nyere tids skarpe skel mellem *natur* og *kultur* (eller den menneskelige genopdyrkning af naturen) med dets implicite centrering af tilværelsen omkring det humane og dets specifikke historicitet. I stedet træder med billedet af en spiral af gentagne afgørelser et spekulativt begreb om en generaliseret historie frem, hvori den konkrete humane historie anskues som et led i en mere omfattende almen naturhistorie indenfor hvilken forskellene mellem natur og kultur, natur og historie kan udfoldes som allerede integrerede.⁸ Denne samlende artikulation belyses under en bestemt vinkel i ethvert af de enkeltstående konkrete møder mellem natur og historie som naturhistoriens transformative dynamik (dens 'Leben') udsondrer. I disse udkrystalliserede efterladenskaber fra en evolution der allerede har bevæget sig videre fandt en oplysning af naturhistoriens hidtidige artikulation sted som, hvor det lykkes at genoplive det døde, gør det muligt at genopmåle udviklingen.

I forlængelse af en sådan historieforståelse bliver hovedsagen i såvel tænkning som historien ikke vores *udspring* og *oprindelse* (fordi vi i sidste instans både må begynde og ende her), sådan som det var tilfældet i rationalismen og i empirismen med deres aksiomatiske orientering, og stadigvæk i vid udstrækning er det hos Heidegger. Det afgørende er heller ikke, sådan som det blev tilfældet hos Hegel⁹ og stadigvæk gælder hos Adorno,¹⁰ *slutpunktet*, eller hvor vi er i stand til at ende henne.ⁱ Det væsentlige bliver i stedet hvilken forandring eller forskel man er i stand til at gøre, hvilken vej det lykkes at tilbagelægge, hvor denne strækning markeres og måles af de værker der udkrystalliseres idet disse som en række af efterladte apparitioner kaster deres svage lys over det tilbagelagte og døde, der først med sin illumination trækker en adskillelse mellem det afslørede og det skjulte, eller dunkle, som imidlertid ikke kan gøres ugjort, så den dermed i en uendelighed driver os videre fremad i spiralen mod nye kompenserende apparitioner der sætter nye uanseelige forskelle. Der er tale om det simple spørgsmål hvorvidt og hvordan

ⁱ I forhold til dette endepunkt er begyndelsespunktet hos begge af underordnet betydning, for så vidt som det er muligt at ende det rette sted med et vilkårligt afsæt.

man evner at *genskabe* sin egen naturhistorie. Dette bliver ligeledes det afgørende spørgsmål for den historiske analyse.

DEL I

RETTE

OG

DENS AFGØRELSE

“Lesen Sie,” sagte der Offizier. “Ich kann nicht,” sagte der Reisende. “Es ist doch deutlich,” sagte der Offizier. “Es ist sehr kunstvoll,” sagte der Reisende ausweichend, “aber ich kann es nicht entziffern.” “Ja,” sagte der Offizier, lachte und steckte die Mappe wieder ein, “es ist keine Schönschrift für Schulkinder. Man muß lange darin lesen. [...] Es müssen also viele, viele Zieraten die eigentliche Schrift umgeben; die wirkliche Schrift umzieht den Leib nur in einem schmalen Gürtel; der übrige Körper ist für Verzierungen bestimmt.”

Franz Kafka: “In der Strafkolonie”

Prolog: Pinestraffen

Så kendes for ret i følge Danske Lovs 6. bogs 4. kapitels første artikel:

At Greve Johan Friderich Struensee bør, sig selv til velfortjent straf og andre ligesindede til eksempel og afsky, have forbrudt ære, liv og gods og være degraderet fra hans grevelige og al anden ham forundt værdighed, samt hans grevelige våben af skarpretteren sønderbrydes; så bør og Johan Friderich Struensees højre hånd af hannem levende afhugges og dernæst hans hoved; hans krop parteres og lægges på stejle og hjul, men hovedet med hånden sættes på en stage.

Således lød det, da Struensee den 25. april 1772 dømtes for “crimen læsæ majestatis (majestætsforbrydelse) i højeste grad”. Det kunne være gået landets højest placerede embedsmand langt værre; Struensee frygtede levende radbrækning.

Når lejlighed byder sig studerer vi i dag gerne beretninger om sådanne tildragelser, med en skrækblandet og afstandtagende betagelse; for samtidig med at vi er adskilt fra dem af en uoverstigelig afstand i omgangsformerne, indgår de, halvvejs mod vores vilje, i vores kollektive erindring som relativt nærliggende historiske vidnesbyrd om en menneskelig natur der udfoldede sig på en mere oprindelig og uhæmmet måde.¹

Sådanne seneste festdage, der vidner om at menneskeheden endnu ikke skammede sig over sin grusomhed, kan imidlertid først indtage deres arketypiske og tvetydige placering i vores bevidsthed, idet de på én og samme tid peger på en allerede tilbagelagt fortid og en konstant reaktualiseret, eller evig, nutid, på baggrund af at de allerede optrådte som en af deres tids centrale erfaringer.ⁱ En oplevelse som den nævnte bliver nemlig ikke en signifikant erfaring fordi den sætter sin tid på en klar og entydig formel; den optræder ikke som en prototype der bringer sin samtid til udtryk i rensat form. En central *erfaring* bliver begivenheden derimod først i kraft af sin kompleksitet, af en sammensathed der bevirker at hændelsen kan blive omfattende på en sådan måde at den i sig indbefatter og koncentrerer en række aspekter ved den sociale

ⁱ Den store opsigt som henrettelsen af Struensee vakte medførte at den måtte forlægges fra den sædvanlige galgebakke til et mere publikumsvenligt og sikkert sted, nemlig Fældeden.

udveksling.ⁱ Erfaringens eksempelkarakter abonnerer på dens evne til at optræde som krystallisationspunkt, som stedet hvori mangfoldige elementer fra den omgivende virkelighed nedfældes og samles; hvorfor den også kan optræde som et fokuspunkt hvori elementerne spejler sig i hinanden og herved brydes. Ved korsvejene hvor en række forskellige sociale anordninger mødes, og hvor der foregår udveksling mellem dem kan komplekse begivenheder finde sted, eller 'ske', der kan opleves som centrale og eksemplariske erfaringer hvis implicite indhold kalder på at blive udfoldet.

*

Pinestrafen var en bestemt form for sanktion hvor man tilføjede den der havde forbrudt sig en voldsom fysisk lidelse eller lemlæstelse. Derfor var den også en straffeform der udmærkede sig ved sin grufulde karakter. Derimod havde pinestrafen ikke – selv om dens kritikere allerede var begyndt at hævde det på Struensees tid – karakter af en tøjlesløs og primitiv voldsudladning, der, i langt højere grad end vi er tilbøjelige til at tro, er et specifikt moderne fænomen som følger sig til en ellers gennemciviliseret opførsel der hævder at have lagt afgørende afstand til volden.² Pinslerne ramte ikke den domfældtes krop tilfældigt og spontant, for fremgangsmåden var grundigt overvejet og fastlagt på forhånd, i et sådant omfang at afstraffelsen kan anskues som en nøje koreograferet forestilling. Pinestrafen havde karakter af et på forhånd fastlagt ritual der satte en formaliseret gru i scene.³ Indenfor den måtte offer og bødler mødes for at kundgøre den begåede forbrydelses natur, udligne den ubalance som den havde afstedkommet og godtgøre offerets relative skyld eller uskyld, samtidig med at man manifesterede den orden som forbrydelsen havde overtrådt.

Pinestrafens grufulde optrin fik imidlertid først sin status som en eksemplarisk og signifikant hændelse, der virker som et krystallisationspunkt i tidens sociale udveksling, i kraft af at den i retrospekt fremstår som en historisk *begivenhed*. Hændelsen blev en begivenhed idet den i sig, ganske vist utematisk, samlede og opbevarede en række historiske aflejringer, og således gjorde dem gældende, viste at de virkede, i samtiden.

En sådan implicit tilstedeværende historie kalder på at blive ekspliciteret. Den nærværende Del I og den følgende Del II, med titlen "Loven og dens

ⁱ Hændelsen bliver 'konkret' i den hegelianske betydning af ordet.

opdeling”, vil løfte sløret for centrale lag i den historie der gjorde sig gældende og virkede i pinestrafens spektakulære begivenhed, i ophævet, men ikke udraderet form. Heri vil den sammensatte orden der kondenseredes i pinestrafens begivenhed blive afdækket i sine enkelte elementer.

Dette vil blive gjort ved at udpege de historisk tilblevne anordninger der synes at have virket bestemmende ind på begivenhedens karakter, samt ved at artikulere disse anordningers karakter ved at gøre rede for deres tilblivelseshistorie. Samtidig vil jeg godtgøre at denne orden ikke kun gjorde sig gældende her. I pinestrafen kom en kompleks, historisk tilblevet og usamtidig, systematik til syne der havde en overgribende karakter.

I den nærværende Del I vil denne systematik blive partielt afdækket, nemlig hvad angår de dele der har deres herkomst i de retslige afgørelser og den særegne sandhed man efterhånden begyndte at udarbejde indenfor retten. I og med at straffehandlingen havde karakter af et offentligt ritualiseret møde der satte en regelbundet strid mellem deltagerne i scene indenfor hvilken de måtte mødes for at afgøre deres mellemværender, var den præget af reminiscenser fra den tidlige anklageret. Denne særegne form for ret og rettergang skildres i Kapitel I: “Den gemene ret”.

Pinestrafen lod sig imidlertid ikke reducere til et simpelt udtryk for en sådan anklageret. I pinestrafens spektakulære strid mellem bøddel og offer kundgjordes den sandhed som en forudgående hemmelig undersøgelse, enqueten, havde fastslået. Hvorledes denne særegne form for sandhed uddifferentieredes med afsæt i de indtil da eksisterende retslige anordninger og fik en overgribende betydning beskrives i de to følgende kapitler.

Allerede i Sofokles’ tragedie *Oidipus* er det muligt at aflæse hvordan en undersøgelsesanordning der evnede at etablere en ny faktuel sandhed begyndte at gøre sig gældende og afløse den traditionelle autoritative sandhedsform som anklageretten havde bygget på. Dette skred beskrives i Kapitel II: “Den offentlige ret og uddifferentieringen af sandheden”.

Efter at *Oidipus*-tragedien havde tegnet et første programmatisk omrids af denne sandhedsform, installeredes den mere stabilt i løbet af den europæiske middelalder. Dette skete i første omgang i den retslige undersøgelsesanordning der kom til at gå under navnet ‘enqueten’. Senere selvstændiggjordes enqueten som en genrelt uomgængelig sandhedsform i de nye videnskaber der voksede frem ved indledningen til nyere tid. Der redegøres for denne transformation i Kapitel III: “Den offentlige enquete”.⁴

Som det allerede er blevet antydnet er anliggendet med en sådan undersøgelse imidlertid ikke blot den rent historiske at kaste lys over den offentlige pinestraf og henrettelsen af Struensee. Det vil i løbet af afhandlingen fremgå at betegnelsen 'anklageretten', når det kommer til stykket, ikke kun henviser os til en forgangen epoke eller et for længst tilbagelagt historisk stade. Den er derimod en betegnelse for en anordning der stadigvæk har stor indflydelse, i dag ganske vist overlejret af og ophævet til senere tilkomne niveauer. Dette gælder også for den autoritative sandhed.

Det egentlige formål med afhandlingens historiske redegørelse er således overalt at kaste lys over centrale fænomener i vores samtid og udpege en systematik der stadig gør sig gældende i denne. Hensigten er overalt at afdække anordninger der stadig er i anvendelse, og som virker bestemmende ind på sociale hændelser og den sociale omgang, omend de ofte gør dette medieret over andre anordninger hvorfor man tenderer til at overse deres fortsat uomgængelige karakter.

I det Kapitel I der behandler anklageretten fremgår den historiske redegørelses afsæt i og rettedet mod at belyse en samtid specielt bemærkelsesværdigt. Det drejer sig om at genfremstille forhistorien i en særlig belysning så den på én gang fremstår som ganske fjern og som ganske nær i forhold til en sådan samtid: som en tilbagelagt fortid der er adskilt fra vores nutid eftersom den er blevet overlejret af en række siden tilkomne historiske lag; og som en stadig nærværende førnutid i kraft af at den udviser en række træk der er i færd med at blive reaktualiseret på denne historiske basis. Jeg bestræber mig på i et overleveret materiale at fremlæse hvorledes der synes at have gjort sig en bestemt form for normativitet gældende som virkede ind på hvad der lod sig gøre og hævde i den sociale omgang idet jeg fremhæver hvordan denne normativitet adskilte sig fra de senere opståede historiske former for normativitet og samtidig, i visse henseender, foregriber den form for normativitet der aktuelt begynder at blive overgribende. I kapitlet udestillerer jeg en forhistorisk normativitet der tillader at sætte den senere historie og posthistorie i relief; jeg etablerer ikke en fyldestgørende beskrivelse af en forgangen historisk periode og den adfærd man faktisk udviste i denne.

Når man beskæftiger sig med anklageretten, fremgår det forhold at der ikke er tale om en historisk redegørelse i traditionel forstand, men om en bestemt genfremstilling med et bestemt perspektiv der tjener til at sætte den efterfølgende historie og vores samtid i relief specielt følbart eftersom behandlingen er relativt rudimentær. Det samme gælder imidlertid for

artikulationen af alle de senere tilblevne anordninger. Også i Del I, II-III og de følgende Dele drejer det sig om at begribe hvorledes nye retningslinier for hvad man kan gøre og sige i den sociale omgang er blevet til der stadigvæk forekommer os vedkommende i dag, ikke om at gøre rede for hvad man gjorde og hvad der rent faktisk hændte.

I Den gemene ret

1 Den retslige tvist

I den gamle germanske ret ved begyndelsen af vores tidsregning var det en nødvendig forudsætning for en retsproces at et samfundsmedlem stod frem og hævdede at være offer for eller at repræsentere offeret for en uret idet han samtidig udpegede den modpart som han anklagede. Selve retshandlingen havde karakter af en strid eller fejde mellem anklager og den anklagede og involverede ikke nogen aktiv tredje instans. I forhold til almindelig kiv og hævn udmærkede en retshandling sig ved at følge et særligt ritualiseret handlingsforløb. Man kunne bekendtgøre at man hævnede mordet på en slægtning på rette vis ved at dræbe morderen efter bestemte forskrifter der afspejlede den oprindelige forbrydelse og placere hans hoved på en stage foran huset. At handlingen fulgte et særligt stereotypisk helhedsforløb, således at magtudøvelsen var underlagt visse begrænsninger, karakteriserede hævnen som en korrekt retshandling. Der var endnu ikke tale om at identificere ret med fred, ligesom retshandlingen ikke havde til formål at skabe fred.¹ Det var imidlertid muligt at afslutte rækken af gensidige rituelle hævnakter med en gensidig pagt hvor en af deltagerne i konflikten for en vis pris løskøbte sig selv fra den hævn som truede.²

I den feudale ret prægedes retshandlingerne af *ritualiseringer* indenfor hvilke tvistighederne ikke alene kunne udspille sig, men også finde deres endelige afgørelse. En sådan formalisering af de retslige tvistigheder fandt sted i systemet af *retsprøver*. Man betjente sig heri oprindeligt af det overleverede ritual edsaflæggelse. Ifølge dette ritual måtte sagsøger bevise sin ret til hævn eller bod idet han viste sig villig til at aflægge ed på at han havde et krav at gøre gældende, eventuelt sammen med en eller flere mededsmænd der allerede var part i sagen. Den anklagede måtte, på sin side, eventuelt sammen med anden part, vise sig i stand sværge på sin uskyld, og tabte processen hvis han nægtede eller tøvede med at gøre det. Der kunne også være tale om at underkaste den sagsøgte almindelige anseelse og status en retslig efterprøvelse. I det niende århundredes burgundiske ret kunne en mand der var anklaget for mord således stadig bevise sin uskyld hvis han kunne samle tolv slægtninge der var villige til at sværge på at han ikke havde begået mordet. En eventuel bod eller godtgørelse ydedes af sagvolder og hans æt i fællig. Ud over at sværge kunne den anklagede

senere også føre bevis for sin uskyld ved at overstå forskellige fysiske prøver eller gudsdomme, for eksempel ved vise sig i stand til at bære jernbyrd.³

Selv om man ved at iværksætte sådanne prøver gennemførte en *symbolisering* af den tidligere trætte som indskrev den indenfor en særlig retsproces, bevarede ikke alene retshandlingens karakter af trætte mellem de to involverede parter, men også konfliktens binære karakter. Den anklagede kunne acceptere prøven eller nægte at underkaste sig den. I det sidste tilfælde tabte han processen på forhånd, og i det første tilfælde kunne han bestå prøven eller blive fældet af den. I begge tilfælde resulterede retsprøven automatisk, og uden indblanding fra tredjepart, i en udgang hvor den ene af stridens parter fremstod som den sejrende, og den anden som besejret.

Sådanne retsprøver forekommer ofte absurde under en nutidig synsvinkel, hvor det synes at være en selvfølge at en retsproces i første omgang har til opgave at fastslå hvad der skete, for at bestemme hvorvidt deltagerne i retsprocessen taler sandt og på den baggrund afgøre i hvilket omfang parterne har ret. En foranstaltning som anklageretten, der udmærkede sig ved at være en strid som tog udgangspunkt i at en part anklagede en anden og som derefter fulgte bestemte på forhånd fastlagte retningslinier, havde imidlertid ikke som sin primære opgave at bestemme hvem der talte sandt i den moderne forstand. Anklageretten var en anordning der tillod at bestemme hvem af de involverede parter der stod i en styrkeposition i den pågældende situation når striden fulgte bestemte ritualer. Den formaliserede strid bestemte ikke hvad der var sket, men viste hvem der kunne udsætte sig for ritualet med dets indbyggede farer og overstå det på en sådan måde at hans sag viste sig at stå stærkest. Anklageretten var ikke en foranstaltning der skulle afgøre hvilken beretning der var *sand*; den skulle derimod vise hvem der havde *ret*.ⁱ

ⁱ Dette understreger Foucault blandt andet i den følgende passage: “L’épreuve est un opérateur du droit, un commutateur de la force en droit, espèce de *shifter* qui permet le passage de la force au droit. Elle n’a pas une fonction apophantique, elle n’a pas la fonction de désigner, de manifester ou de faire apparaître la vérité. C’est un opérateur du droit, et non pas un opérateur de vérité ou un opérateur apophantique” (“La vérité et les formes juridiques”, *Dits et écrits II*, p. 577). Jeg vil imidlertid vise nødvendigheden af at nuancere Foucaults modstilling af sandhed og ret i den citerede passage, da anklageretten ikke udmærkede sig ved et totalt fravær af sandhed, men snarere ved at en anden forestilling om sandhed end vores nuværende gjorde sig gældende.

Foucaults implicite påstand om at Aristoteles med sit apofantiske sandhedsbegreb forestiller sig sandheden som overensstemmelse kan også anfægtes: “Eben diese Möglichkeit, wahr oder falsch zu sein, d.h. die Sache in dem, was sie von sich selber her ist, entdecken oder auch verdecken zu können, macht den *λογος* erst eigentlich zum *λογος αποφαντικός*” (Weischedel: *Der Gott der Philosophen I*, p. 19).

Hvordan anklageretten virkede ser Foucault illustreret i en episode i *Iliadens* treogtyvende bog som beretter om en sådan retshandling.⁴ Under et hestevæddeløb mente Menelaos på irregulær vis at være blevet overhalet af Antilochos på grund af hans farefulde kørsel som tvang Menelaos til at holde tilbage. Efter løbet trådte Menelaos frem, anklagede Antilochos og krævede retfærdighed i denne sag. Det er karakteristisk at man, på trods af at Antilochos ikke umiddelbart bøjede sig, lod være med at indkalde den person som havde været placeret på stedet hvor uregelmæssigheden skulle være foregået, og som Homer selv kalder *histor*, vidnet eller iagttageren som var placeret for at se; hvorfor sagen forblev en strid mellem de to involverede parter. I stedet sagde Menelaos at han selv ville sørge for retfærdighed og stillede Antilochos overfor en udfordring, nemlig ved Poseidon at sværge på at han ikke havde handlet svigefuldt eller irregulært. Antilochos gav straks afkald på at underkaste sig en sådan prøve og indrømmede at han havde handlet overilet og ikke ville kunne sværge en sådan ed, hvorefter Menelaos tilgav ham og de to forsonedes.⁵

Også i Sofokles' tragedie *Oidipus* forekom ifølge Foucault en scene hvor man ser anklageretten og retsprøven i værk. Da Oidipus via sin svoger Kreon modtog besked fra oraklet i Delfi som ikke behagede ham, beskyldte han Kreon for at have forvansket budskabet. I denne situation henviste Kreon ikke til andre personer der kunne bevidne at det overbragte budskab var korrekt. Kreon replicerede i overensstemmelse med de overleverede ritualer for trætter mellem stormænd at man måtte aflægge ed, og at han svor at han ikke havde konspireret imod Oidipus.⁶

De anklageretslige anordninger hidkaldtes af og fungerede i sociale relationer der var grundlæggende præget af *konflikt*. Den relative udgrænsning af åben anvendelse af vold og fysisk tvang fra den almindelige sociale omgangsform var en langstrakt historisk proces der allerede havde taget sin begyndelse på det tidspunkt hvor strafferetten stedfortrædende lod en sådan vold komme til udfoldelse på Struensees legeme. På anklagerettens tid forekom det almindelige sociale møde at være præget af en iboende konflikt og konkurrence der var så stærk at udvekslingen konstant truede med at udarte til åben strid og vold. Konflikten forekom at være den umiddelbare og uafvendelige omgangs- og tilstandsform,⁷ samtidig med at volden og rivaliseringen oplevedes som det grundlæggende og uophævelige sociale problem som man måtte søge at leve med ved bestandigt at søge at løse det på foreløbig vis, så vidt det lod sig gøre.ⁱ

ⁱ Rivaliseringens centrale rolle understreger Luhmann i følgende passage: "Wenn vorneuzeitliche Gesellschaften auf der Grundlage von Stratifikation und/oder Zentrum/Peripherie-Differenzierungen

Konflikten og rivaliteten udvirkede en udveksling af de tegn på prestige og position og en cirkulation af de rigdomme som den drejede sig om; og den sørgede således for en vis social mobilitet.⁸

*

Rivaliteten havde imidlertid ikke karakter af en kaotisk alles kamp mod alle. Ud over den stabilitet som allerede er indbygget i konfliktrelationer⁹ tog striden form idet den blev reguleret af de goder som rivaliteten konkurrerede om og blev begrænset af slægtskabsforbindelser. Også systemet af slægtskabsforbindelser anskuer Foucault i *La volonté du savoir* som et dispositiv, nemlig et “*slægtskabsdispositiv*”.¹⁰

Slægtskabsdispositivet var en bestemt fordeling af den sociale aktivitet som organiserede den som en udveksling der kanaliseredes indenfor et system af forbindelser mellem en bestemt slags enheder, nemlig ætten, stammen eller familien. En sådan udveksling udmærkede sig ved umiddelbart at placere den ‘enkelte’ indenfor større fællesskaber eller ‘broderskaber’ der blev bundet sammen af afstammings- eller indgiftethedsrelationer. Ætten, stammen eller familien var bestemt som genealogiske enheder.

Sådanne enheder tenderer til at fremstå som oprindelige og naturgroede størrelser der peger på et selvfølgelig tilhørsforhold som enhver handlen må tage udgangspunkt i. En sådan forestilling, som man i dag bekræfter når man forstår slægtskab som en naturlig biologisk relation der blot gives en social form, var fra begyndelsen et vigtigt element i slægtskabsdispositivets selvfremstilling. Hvad man imidlertid nøjere forstår ved sådanne slægtskabs- eller filiationssammenhænge har imidlertid været yderst varierende, ikke alene mellem forskellige samfund og til forskellige tider, men også fra den ene situation til den næste indenfor den samme socialitet, alt efter det anlagte

Zentren politischer Macht ausdifferenzieren konnten, waren diese der Rivalität ausgesetzt. Gerade unter den Bedingungen einer noch nicht vollständig vollzogenen Ausdifferenzierung von Politik war jederzeit mögliche Rivalität das Hauptproblem. Fürsten leben in einer Welt voller Feinde“ (Luhmann: *Gesellschaftsstruktur und Semantik*, p. 67). Rivaliteten kendte stormændene eller fyrsterne indtil videre kun foreløbige løsninger på, nemlig en praktisk klogskab der tillod dem at gerere sig i et netværk af rivaliserende grupperinger og udmanøvrere de farligste konkurrenter. Først senere fandt man løsninger der tillod at ‘ophæve’ denne konfliktualitet og transformere den til et nyt niveau, hvorpå nye konflikter kan vise sig. Jeg skal senere, i henholdsvis Del I.III og Del II.II-III, vise hvordan installeringen af enquete-anordning i retten og rettens indoptagelse i loven muliggjorde sådanne nye niveauer.

perspektiv. Hvem et medlem betragter som hørende til familien kan variere fra kernefamilien til klanen, frænderne eller et endnu videre broderskab, afhængigt af hvilken identifikation situationen synes at kalde på. 'Slægtskab' er et vagt begreb der refererer til et foranderligt udsnit af virkeligheden, da forestillingen om beslægtethed, broderskab og efterfølgelse er konstitutiv for hvilke biologiske relationer der tildeles betydning, ikke omvendt. I stedet for at betragte slægtskabsdispositivet og de med det forbundne kategorier som størrelser der udspringer af og fortolker en grundlæggende natur, må man analysere komplekset som en social realitet. Der er tale om en social selvfølgelighed som det forekommer individet nødvendigt at tage udgangspunkt i når det perciperer, orienterer sig, handler og forholder sig.

En sådan realitet sætter på forskellig vis grænser for måden hvorpå aktører kan fastlægge og forandre deres egen sociale identitet, og den bevirker derfor at social identifikation og enhed ikke bliver et spørgsmål om ren decision i en given situation. Slægtskabsdispositivet og dets kategorier opnår i første omgang en forbindtlighed i kraft af en selvfremsstilling der lader komplekset fremstå som universelt, naturligt og uomgængeligt. Men derudover er slægtsdispositivet og den orden det etablerer heller ikke blot en relativ realitet eftersom anordningen indgår i en omverden og opfylder forskellige funktioner som man ikke blot kan afskaffe efter forgodtbefindende.

Dette slægtskabsdispositiv blev på anklagerettens tid fremstillet i naturaliseret og uomgængelig form igennem en blodets symbolik.¹¹ 'Beslægtethed' blev bestemt og givet en mere præcis ekstension idet den blev bragt sammen med en anden og tilsyneladende mere fysisk og konkret størrelse,¹² nemlig blodet som en overgribende og sammenbindende faktor, således at dette blev tildelt opgaven at stå for eller repræsentere slægtskabsrelationen. Idet slægtskabsrelationen blev repræsenteret ved blodet, fremstod det dermed som en forbindelse der i virkeligheden handlede om og afspejlede blodets bånd. Symboliseringen af slægtskab gennem blod tillod at præcisere slægtskabsrelationen da blodet på sin side var et stykke realitet der kunne indgå og fungere i en række forskellige sammenhænge. Blodet blev det tegn som forbandt, men det var også en ømfindtlig og vanskelig størrelse; eftersom det let blandedes, fordærvedes og udrandt; hvorfor det konstant måtte beskyttes, kultiveres og udbredes. Hertil kunne det blive nødvendigt at udgyde andres blod. Med symboliseringen fremstilledes slægtskabsrelationerne i et bestemt perspektiv der på én gang lod dem fremstå som naturlige og prekære størrelser.

Den aktivitet som udfoldede sig efter slægtskabsdispositivets retningslinier virkede derfor også hovedsagelig konserverende.¹³ I slægtskabsdispositivet organiseredes den sociale udveksling således at goder eller værdier blev videregivet og udbredt efter retningslinier som bevarede dem indenfor bestemte allerede eksisterende kredsløb, nemlig slægtens. Slægtskabet var et dispositiv der tenderede mod at reproducere de allerede gældende former for organisering.¹⁴

2 Retfærdighed som udligning

Anklageretten var en anordning som fungerede i sammenhæng med hele det skildrede kompleks. Der var tale om en retstype der tog afsæt i nettet af konstant opblussende stridigheder og sørgede for en vis social stabilitet og overskuelighed ved at tilbyde en kanalisering og en formning af dem der kunne modvirke at de udartede. Anklageretten tilbød at *ordne* striden, ikke at *ophæve* den.ⁱ Anordningen tillod at afgøre den konstante konflikthedsgrad som den indgik i, på foreløbig vis, ikke at transcendere denne.ⁱⁱ

Retsritualet aktiveredes, som nævnt, af en person der mente at en krænkelse havde fundet sted, og som stævnedes en anden person. Det skete for hos modparten at søge *godtgørelse* for den påståede forulempelse, enten ved at modparten anerkendte at der var tale om en krænkelse og eventuelt søgte at løskøbe sig fra de fordringer sagsøgeren gjorde gældende hos ham gennem en økonomisk, materiel eller positionel kompensation,ⁱⁱⁱ eller ved at sagsøgeren

ⁱ Denne stabiliserende funktion delte anklageretten med slægtskabsdispositivet. Ingen af disse anordninger virkede stabiliserende ved at modvirke strid og konflikt og sørge for fred. Tværtimod gav rettens eksistens anledning til at nye stridigheder opstod, ligesom de stridigheder som retten søgte at forarbejde var udsprunget og fortsatte som slægtsfejder. Anordningerne sørgede derimod for at en samfundsmæssig udveksling der generelt havde karakter af konflikt antog bestemte former således at konflikterne netop blev rets- og slægtsfejder.

ⁱⁱ Ifølge Nietzsches *Zur Genealogie der Moral* (p. 263) er vi på grund af rettens senere historie tilbøjelige til at forestille os en retsorden "als Mittel gegen allen Kampf überhaupt" – og det vil for ham at se sig som et livsfjendtligt princip – hvor vi i stedet burde forestille os den "als Mittel im Kampf von Macht-Komplexen", som et middel til at omgås konflikterne ved at træffe afgørelser der tillader konflikthedsgraden at bevæge sig videre.

ⁱⁱⁱ Den anklagede løskøbte sig ifølge Foucault ikke fra en objektiv skyld eller fra en fejltagelse som han har begået, men derimod fra de fordringer som anklageren søgte at gøre gældende overfor ham fordi denne mente sig trådt for nær: "Non pas le rachat de la faute, car il n'y a pas de faute, mais uniquement tort et vengeance. [...] un des deux adversaires [...] rachète sa propre vie, et non pas le sang qu'il a versé" (*Dits et écrits II*, p. 573).

påtvang sin modpart en straf og således selv søgte godtgørelse. I det sidste tilfælde kunne sagsøgeren både tage sig betalt i form af en direkte materiel kompensation og i form af den glæde som modpartens eventuelle lidelser beredte ham.

Afsættet for retsprocessen var således en bestræbelse på retfærdighed der tog afsæt i en fornemmelse af at man havde noget til gode. Men bestræbelsen på at gennemføre en retsproces forudsatte ikke kun overbevisningen om at der i kraft af krænkelser var etableret et skyldnerforhold. At man gjorde dette skyldnerforhold gældende overfor modparten som en fordring forudsatte en formening om at skyldnerforholdet var omsætteligt og indløseligt. Det forhold at retten således var forbundet med forestillinger som skyldighed, tilgodehavende, fordring og omsættelighed viser dens nære tilknytning til en primitiv byttehandel. Anklageretten var en bestemt form for transaktion der kunne gøre det muligt, efter særlige retningslinier, at udligne den ophobning af ellers vanskeligt indløselig skyldighed som samfundets øvrige transaktioner afstedkom.ⁱ Den forestilling om *retfærdighed* der var forbundet med, og som virkede vejledende for en sådan retslig anordning var retfærdighed som en *udligning* mellem de to deltagende parter. Retfærdighed bestemtes altså primært som reciprocitet eller gensidighed i en konkret udveksling, ikke som en generel rigtig fordeling eller som en universel balance som måtte respekteres.¹⁵

Gensidighed var imidlertid ikke ensbetydende med generel ækvivalens. Retten var ikke en mekanisme der tillod hvem som helst at indløse sine fordringer overfor enhver anden efter en generel omvekslingskurs eller kalkyle. Den retslige udligning skete under hensyntagen til det udvekslings- eller bytteforhold som styrkeforholdet mellem stridens to involverede parter satte, således at den part der befandt sig i en styrkeposition i høj grad var i stand til at bestemme modus for rettens udøvelse. Styrke var en forudsætning for at man kunne aktivere rettens ritualer og gøre dem gældende overfor den anklagede, ligesom der skulle styrke til at stå retsritualerne igennem og gå sejrrikt ud af konfrontationen. Så snart man aktiverede rettens ritualer, sattes et nyt formalt niveau for udfoldelse af styrke på hvilket det generelle styrkeforhold nu måtte gøre sig gældende hvis det skulle accepteres. Hvad enten retsprocessens niveau – og den retslige ‘autonomi’ – kun adskilte sig ganske rudimentært fra en

ⁱ Fordi den er en anordning der bevirker at man kan komme til at stå til regnskab for sine handlinger, installerer retten ansvarlighed, sådan som Nietzsche søger at gøre rede for det i II. afhandling i *Zur Genealogie der Moral*. Denne funktion bevarer retten også i sine senere transformationer. “Le droit est une technique qui produit la responsabilité” (Ewald: *L'État providence*, p. 524).

generel styrkeprøve, sådan som det var tilfældet i den retslige fejde, eller mere distinkt, således som det var tilfældet i retsprøven, tog retten form af en afgørelse af hvem der viste sig stærkest, men på rettens betingelser.

*

Når man i de anklageretslige ritualer udformede retten som en konfliktuel ret der gav mulighed for at gøre de eksisterende styrkeforhold gældende, gav man udtryk for en implicit formening om at der var indbygget en rationalitet i konflikter og de styrkeforhold de etablerede. Det lå til grund for den generelle konfliktuelle organisering af det samfundsmæssige samkvem, som retsprocessen udspillede i sin særlige ritualiserede form, at det var velbegrundet hvem der gik og var gået sejrrig ud af konfrontationerne. For den der befandt sig i en overlegen position var denne placering derfor også forbundet med en selvfølgelig følelse af positionens velerhvervede og berettigelse og med en overbevisning om at den berettigede overlegenhed måtte præge retsprocessen.¹⁶

Før retten begyndte at blive organiseret som en autonom størrelse i kraft af udarbejdelsen af særlige ritualer for retsprocessen, optrådte den som et *generelt aspekt* ved den samfundsmæssige konfliktuelle orden og den fordeling af magt og goder som den indebar. Enhver ordening var også en retslig orden. Med udarbejdelsen af særlige retsritualer begyndte en udsondring og en sammenfoldning af det retslige aspekt der med tiden lod os tro at retten kan lokaliseres og hører hjemme indenfor særlige enklaver der er hævet over det øvrige samfunds konflikter. Selv i en sådan konstrueret moderne forestilling om retten som en genstand tillader en nøjere betragtning imidlertid at finde rester af en mere 'primitiv' retsopfattelse, for så vidt som også det moderne rets-'system' og den moderne retsproces stadigvæk er præget af konflikt og en anerkendelse af at den der sejrer på de gældende præmisser, og altså således viser sig at være den stærkeste, også er den der har ret.

Den selvfølgelig overbevisning om at styrkefordelingen som udsprang af rivaliteten mellem forskellige grupper var retmæssig begrundedes i en forestilling om at den menneskelige rivalitet indgik i en større sammenhæng der omringede den og medbestemte stridens udfald. Det var forestillingen om at den menneskelige aktivitet var indlejret i og afhængig af en større omgivende natur og fandt sted under overopsyn fra en højere lov der begge måtte give deres tilsagn til eller 'velsigne' den humane udveksling for at den kunne lykkes. Varig magt og styrke førte sin egen anerkendelse med sig, fordi den måtte anskues

som et tegn på en udfoldelse der var i overensstemmelse med disse højere domsinstanser som den menneskelige aktivitet måtte tage højde for. Disse instanser oplevedes ikke – sådan som det i dag ofte hævdes – som et sikkert grundlag man kunne fremstille i sit nærvær så den menneskelige aktivitet kunne hvile på disse trygge omgivelser.¹⁷ I stedet oplevede man den mere grundlæggende natur og den højere lov som dunkle fænomener man måtte søge at udgrunde. Naturen og den højere lov oplevedes som størrelser der aldrig viste sig fuldstændigt, men som man kun kunne udgrunde idet de gjorde sig gældende;¹⁸ og gældende gjorde de overgribende størrelser sig først i det omfang de indgik i og påvirkede den menneskelige verden.¹⁹

3 Ritens sandhed

Riten var en måde at omgås den menneskelige rivaliserings indlejret på, også i retsritualets særlige form. Det var en velafprøvet social stereotypiseret fremgangsmåde, en regelbundet rigtig måde at forholde sig på, der søgte at udvirke at de overgribende størrelser som den menneskelige aktivitet hvilede på gjorde sig gældende i denne. Ritualiseringen af den humane aktivitet overlod det til eksterne faktorer at bestemme udfaldet af den menneskelige udveksling og søgte således at lokke eller besværgede dem til at vise sig. Ved således at mane rammen eller kredsen om den menneskelige tilværelse frem, bandt man det overgribende og uoverskuelige til sig, udvirkede at det afdækkede sider af sig selv indenfor det menneskelige samfunds regelmæssighed.

Retsritualet var en *afprøvning* af i hvilket omfang parterne i den aktuelle strid understøttedes af og kunne finde sig til rette indenfor den større overgribende sammenhæng man var udleveret til. Derfor forekom også spørgsmålet om hvad der egentlig var sket dengang nogen følte sig forulempet og striden opstod også mindre interessant. Retsprocessens anliggende var ikke en eftersøgning af sandheden, hvis man herved forstår et forsøg på at etablere en beretning om hvad der faktisk var og er tilfældet; man søgte derimod at afgøre hvem der befandt sig *indenfor retten*, og hvem man skulle gå i rette med. Den søgte ikke at bestemme hvem der berettede sandheden om hvad der var hændt, men hvem der havde ret indenfor en større sammenhæng.

Det betød imidlertid ikke at man måtte afstå fra enhver tale om sandhed i forbindelse med retten og dens udøvelse. Det peger blot på det forhold at den sandhed som man søgte i anklageretten ikke lod sig begribe indenfor et begreb om sandheden som overensstemmelse med et sagforhold. I retsprocessen søgte

man en anden form for sandhed. Dette understreger Foucault i *L'ordre du discours*:

Endnu hos de græske digtere i det sjette århundrede var den sande tale – i den stærke og forbilledlige betydning af ordet – den sande tale for hvilken man havde respekt og følte angst, den som man måtte underkaste sig fordi det var den der herskede – den tale der blev udtalt af den rette person og ifølge det foreskrevne rituel. Det var den tale der betydede hvad der var ret og gav enhver sit. Idet den forudsagde fremtiden, bekendtgjorde denne tale ikke alene hvad der måtte komme, men bidrog til dets realisering, bemægtigede sig menneskenes tilhørsforhold og billigelse og således spandt sig selv sammen med skæbnen. Allerede et århundrede senere tog den højeste sandhed imidlertid ikke mere bolig i det som diskursen *var* eller i det som den *gjorde*, den tog bolig i det som den *sagde*.²⁰ (*L'ordre du discours*, p. 17; Foucaults kursivering)

Man søgte ikke en sandhed der blev til igennem en genopdagelse af hvad der altid allerede var hændt, og som kun evnede at forpligte i kraft af og i det omfang den gengav og var i overensstemmelse med hvad der faktisk var tilfældet, men en sandhed der selv havde karakter af *hændelse*. Der var ikke tale om en søgen efter en sandhed der gengav virkeligheden, men om en stræben efter at manifestere en sandhed der lod virkeligheden blive til i kraft af sin udsigelse. Det var ikke en sandhed som sagde hvad der var blevet gjort, men som gjorde hvad den sagde.ⁱ Man søgte en sandhed som ikke var gengivende, men som var *foreskrivende* – ikke fordi den fortalte hvad man burde gøre og sætte i værk i virkeligheden, men idet den var *virkelighedskonstituerende*. Foucault karakteriserer en diskurs der søger at manifestere en sandhed af ovennævnte karakter som profetisk. Den profetiske tale søgte at forudsige hvad der ville ske, idet den samtidig afslørede tilværelsens inderste beskaffenhed; og

ⁱ Bestemmelsen af talen som en uomgængelig og uforglemmelig begivenhed der kastes ind i et konfliktuelt felt og forandrer dette finder Foucault også hos sofisterne: “pour eux, le *logos* était en même temps un *événement* qui s'était produit une fois pour toutes, la bataille avait été engagée, on avait jeté les dés, et voilà, on ne pouvait plus rien faire. La phrase avait été dite. Et puis c'est en même temps une matérialité, cela a un certain écho [...]. Le problème est de réintroduire la rhétorique, l'orateur, la lutte du discours à l'intérieur du champ de l'analyse; non pas pour faire, comme les linguistes, une analyse systématique des procédés rhétoriques, mais pour étudier le discours, même le *discours de vérité*, comme des procédés rhétoriques, des *manières* de vaincre, de *produire des événements*” (Foucault i den efterfølgende diskussion til “La vérité et les formes juridiques”, *Dits et écrits II*, p. 633–4; mine kursiveringer).

således bidrog den aktivt til det forudsagtes komme ved at manifestere det og plædere for menneskelig tilslutning til det.²¹

4 Anklagerettens fællesskab

Gennem “udsigelsens ritualiserede og virkningsfulde retshandling”²² søgte man, ifølge Foucault, at foranstalte at en sådan forpligtende sandhed, der kunne åbne et fællesskab og skabe en sammenhæng, blev til. Anskuet som en vej ad hvilken man dannede fællesskaber om forpligtende sandhed, bliver *ritualet* en ældre pendant til vore dages *procedurer*. For mens en repræsentativ selvforståelse vinder frem der bekendtgør at det er et specifikt moderne træk at tidligere tiders angiveligt oprindelige og selvfølgelige substantielle fællesskaber undergraves, så rodløshed og uoverskuelighed truer, har man aktuelt allerede mindre deklamatorisk dannet pragmatiske fællesskaber der er i stand til at rekonstruere sig selv efterhånden; og i disse bestræbelser på at enes spiller procedurer en afgørende rolle.²³ En række forskellige fællesskaber der bindes sammen af en vis standardisering af omgangsformen, og som har til opgave at skabe konsensus om værdier i den udstrækning det viser sig nødvendigt er det man forpligtes på at respektere, snarere end bestemte værdier. Problematisering af enkeltværdier som andre bekender sig til er efterhånden en næsten institutionaliseret del af god og engageret opførsel, hvorimod anfægtelser af den omgangsform man må udvise for seriøst at diskutere disse værdier vanskeligt gouteres.

Riten og proceduren er begge formaliseringer af den menneskelige væremåde. De er standardiserede fremgangsmåder der er i stand til at forarbejde en række forskellige påvirkninger på en sådan måde at der træffes afgørelser der vinder almindelig anerkendelse i deres omverden. De er begge anordninger af den sociale udveksling der disponerer for alment accepterede domme. Og ligesom alt engang syntes at kunne indløses og omsættes indenfor de gensidige forpligtelser som den ritualiserede transaktion lod opstå, indgår, transformeres og afvejes det i dag igennem samtalens og forhandlingens spil.

Men hvor riten udvirkede en orden idet den viste ud over sig selv til en mere omfattende verden der på en gang skulle vise berettigelsen i formaliseringen af adfærden, hidføre en afgørelse og skaffe den anerkendelse, forekommer proceduren i forhold hertil at være kendetegnet ved en ejendommelig kortslutning, eftersom den først og fremmest henviser til sig selv og ikke fremstiller noget andet. Proceduren er en fremgangsmåde der tillader at

forskyde konflikter, træffe afgørelser og skabe konsensus om de trufne afgørelser, alene i kraft af en etableret enighed om den fremgangsmåde som er blevet taget i anvendelse for at træffe afgørelserne. En procedure er i modsætning til ritualen en formalisering af den sociale udveksling der åbenlyst danner sit eget uomgængelige udgangspunkt, en formalisering som er eller bliver selvbegrundende i processen hvori den udfoldes. Med proceduren er gudernes tilsagn til og foreskrivelse af de menneskelige aktiviteter ankommet til Jorden og blevet inkarneret, med det tab og de vanskeligheder det samtidig indebærer, også for den retslige proces.

*

Hvis proceduren optræder som det eksklusive overførbare locus cultus, hvor ellers spredte lemmer mødes og forenes i et sammenhængende korpus der indbefatter alle der har deltaget i eller bivånet handlingen, kommer denne fremgangsmåde til at fremstå som det samfundskonstituerende, som det sociale bånd par excellence der må bære og opretholde sig selv. Anklagerrettens særlige ritualitet spillede en mindre ambitiøs rolle, for så vidt som den *forudsatte* at en social sammenhæng allerede eksisterede, i stedet for bestandigt at søge at (re)konstruere den. Anklagerrettens dispositiv forudsatte at deltagerne allerede var bundet til hinanden af konflikter og foreslog i sin mest rudimentære form kun en måde hvorpå man kunne omgås med disse konflikter. Det tilbød en fremgangsmåde som kunne aktiveres, og som tillod at afgøre konflikterne på en alment anerkendbar måde.ⁱ Dette indebar ikke at anklagerrettens dispositiv optrådte som en generelt samfundskonstituerende størrelse, sådan som det senere blev tilfældet med lovens anordning, snarere tværtimod.

Anklagerretten var ikke en almindelig omgangsform der dagligt forbandt deltagerne og således sørgede for fællesskab. Det var en anordning der blev sat i

ⁱ Man kan også anskue opkomsten af en række måleteknikker i blandt andet det gamle Hellas som forsøg på at konstruere konfliktløsningsmidler. “La mesure”, “forme de ‘pouvoir-savoir’ liée à la constitution de la cité grecque” udlægger Foucault som et “moyen d’établir ou de rétablir l’ordre, et l’ordre juste, dans le combat des hommes ou des éléments” (*Cours 72, Résumé des cours*, p. 20). Man bestræbte sig på at udvikle teknikker der tillod at opmåle og pege på en større og umiddelbart uudgrundelig omverdens proportioner eftersom sådanne kunne give retningslinier for udligning og mane til opførsel i overensstemmelse med den større verdens grænser eller til mådehold.

Den gamle græske matematik blev ifølge Foucault til på baggrund af en sådan sammenhængende bestræbelse på opmåling og mådehold. “Il est peut-être vrai que les mathématiques, en Grèce, sont nées des techniques de la mesure” (*Surveiller et punir*, p. 227). “La mesure: [...] matrice du savoir mathématique et physique” (*Cours 72, Résumé des cours*, p. 20).

værk af medlemmerne i et samfund i det øjeblik den normale omgangsform truede med at bryde sammen så den interne rivalitet endte i uoverskuelige konfrontationer og åben krig. Retten optrådte ikke i en konstitutiv rolle, men som en *nødhjælpsforanstaltning* der blev aktiveret eller sat i værk så såre det samfundsmæssige samkvem syntes på vej til at gå i opløsning eller gå i hårdknude. Den var ikke den allerede eksisterende sammenbindende tråd i et væv af konflikter, men et sikkerhedsnet der tillod at indfange handlinger og relationer som netværket af konflikter ikke var i stand til at opfange og regulere. Rettens intervention resulterede ikke i sig selv i en blivende forbindelse mellem parterne; den indebar ikke i sig selv en genknytning af det sociale bånd. Derimod gjorde den det muligt at komme ud af kontakt, at bryde med allerede eksisterende fordrejede og destruktive forbindelser på en så velordnet og velafgjort måde at det blev muligt igen at indgå andre og mere produktive. Den evnede at løse eller opløse det eksisterende sociale bånd på en sådan måde at man blev i stand til at gensammenvæve det sociale netværk. Retten muliggjorde en så kategorisk afslutning at katastrofen kunne undgås og en ny verden alligevel begynde.ⁱ

Rettesnoren når det destruktive mellemværende skulle ophæves var *retfærdighed*. I anklageretten var bestræbelsen på retfærdighed ikke primært et forsøg på at bringe en forvansket menneskelig tilværelse i overensstemmelse med en på forhånd given universel orden eller rigtig fordeling som den var

ⁱ Ifølge Luhmann udfylder den moderne selvstændiggjorte ret stadigvæk en lignende funktion. "Will man sowohl die Funktion als auch die Leistungen des Rechtssystems im Zusammenhang beurteilen, bietet es sich an, im Recht eine Art *Immunsystem der Gesellschaft* zu sehen" (Luhmann: *Das Recht der Gesellschaft*, p. 161; min kursivering). "Das Immunsystem dient nicht der Korrektur von Irrtümern, sondern der *Abschwächung struktureller Risiken*. Es folgt nicht dem Ideal einer kalamitätenfreien vernünftigen Praxis. Es hat nicht die Funktion, falsche Auffassungen über das, was Recht ist, zu eliminieren, denn dann wäre die Aufgabe rasch gelöst (was immer die Kriterien sein mögen); sondern es ermöglicht es dem Gesellschaftssystem, mit dem strukturbedingten Risiko einer ständigen Reproduktion von Konflikten zurechtzukommen" (ibidem, p. 567; min kursivering). "Es ist nicht der Abschluß, sondern die Abwicklung des Vertrages, die es für das Rechtssystem notwendig macht, eine entsprechende Rechtsfigur vorzusehen" (Luhmann: *Ausdifferenzierung des Rechts*, p. 70). Hos Habermas indtager retten derimod en nøgleposition i det moderne samfund fordi den optræder som en "socialintegrativ" og samfundskonstituerende kraft. "Wenn man [...] das moderne Recht als Mechanismus betrachtet, der die überforderten Verständnisleistungen der kommunikativ Handelnden von Aufgaben der sozialen Integration entlastet, ohne im Prinzip die Entschränkung des Kommunikationsspielraums rückgängig zu machen, werden beide Seiten: die Positivität und der Anspruch auf rationale Akzeptabilität verständlich. Die Positivität des Rechts bedeutet ja, daß mit einem bewußt gesetzten Normengefüge ein Stück artifiziell erzeugter Realität entsteht, die nur auf Widerruf existiert, weil sie in jedem einzelnen ihrer Bestandteile geändert werden oder außer Kraft gesetzt werden kann" (Habermas: *Faktizität und Geltung*, p. 57). En sådan bestemmelse tillader muligvis at begribe afgørende aspekter af rettens rolle i nyere tid (jævnfør Del II), men har langt mere vanskeligt ved at indfange den præmoderne og den aktuelle ret.

afvejet fra. Bestræbelsen på retfærdighed udfoldede sig som en søgen efter at *afregne* den problematiske relation der havde givet anledning til hvad den ene part oplevede som et utåleligt og uindløseligt tilgodehavende på en sådan måde at der ikke mere var basis for noget ressentiment. Retten var primært et forsøg på at udligne det konkrete mellemværende i den konkrete situation, og retfærdighed betegnelsen for den retningslinie som en sådan aktivitet fulgte, for bestræbelsen efter en fornuftig balance i den konkrete strid. Derfor havde retfærdigheden som en generel retningslinie heller ikke noget substantielt indhold, men fik det først i den enkelte situation.²⁴ Det er Shylocks afgørende fejltrin i *The Merchant of Venice* at han, på grund af sit ellers berettigede ressentiment, ikke evner at trække grænsen for den godtgørelse han søger, men kræver den betingelsesløst og uden hensyntagen, og derfor selv ender med at få “justice, more than thou desirest”.

5 Den forudsatte gemenhed

Når anklageretten således fungerede som en anordning der tillod at afgøre og afregne mellemværender på en anstændig måde, hvilede den dermed også på den forudsætning at sociale forbindelser altid allerede var i færd med at blive skabt. Retten forudsatte at et socialt samkvem allerede blev til i form af transaktioner, eller en gensidig given og tagen, der blev organiseret i slægtskabssystemer. Som en bestandigt foregående proces der konstruerede nye tilgodehavender sørgede dette bytte for nye bindinger. I kraft af at der med anklageretten var givet et dispositiv der kunne aktiveres og gøres gældende i enhver social relation, satte retten imidlertid også sit præg på det almindelige sociale samkvem. Fordi man i sine transaktioner måtte tage højde for at retten kunne gøres gældende og frygte konsekvenserne af det, var retten en størrelse der producerede ansvarlighed. Retsforholdet gjorde sig dermed gældende som et bestandigt nærværende og aktiverbart aspekt ved den sociale udveksling der gjorde det nødvendigt at anskue den efter rettens generelle retningslinie, nemlig om udvekslingen var retfærdig.²⁵ At anlægge en *retfærdighedsbetragtning* på sociale transaktioner indebar imidlertid ikke alene at anskue eller vurdere dem med udgangspunkt i det udvekslingsforhold som generelt gjorde sig gældende i den sociale udveksling, for hermed ville man kun anlægge en rimelighedsbetragtning. At anlægge en retfærdighedsbetragtning ville samtidig sige at vurdere udvekslingen under indtryk fra en højere lov som kom til en ganske ufuldstændig fremstilling i den.

Når man i anklageretten anlagde en retfærdighedsbetragtning, vurderede man den eksisterende udveksling under indtryk fra en diffus, fælles forpligtende *gemen retstilstand*, som man antog eller forudsatte altid allerede eksisterede på området. Denne ret kom til ufuldstændig fremstilling ikke alene i den faktiske udveksling, men også i den retslige trætte og afgørelse som skulle gøre det muligt at genoptage en udveksling der var kørt af sporet.

I længden kunne denne gemene sædvaneret imidlertid ikke bevare sin, i hegeliansk betydning, ophøjede og abstrakte symbolske status.²⁶ For at man kunne opnå mere stabile afgørelser af og i de standende tvistigheder, forekom det fra et vist tidspunkt nødvendigt at fremstille og forelægge den gement forpligtende enighed man indtil da blot havde forudsat abstrakt, mere fuldstændig og konkret.

I første omgang fremstillede man det gement og retsligt forpligtende i form af en almen gyldig autoritativ sandhed. Hvorledes man begyndte at udarbejde og forelægge en sådan sandhed, beskriver jeg i de resterende to kapitler af denne del. Senere forelagde man det gement og retsligt forpligtende den alment gyldige lovs form. Transformationen der førte til dette vil blive beskrevet i den følgende Del II, "Loven og dens opdeling".

At man forelagde retten på de nævnte måder, indebar samtidig at man iværksatte bestemte *fortolkninger* af retten som den afart af den sociale omgang hvor det sociale holdt dom over sig selv. Det indebar bestemte præciserende genudlægninger af retten som en eftersøgning af et fælles mål der kunne gøre en genoptagelse af det sociale samkvem mulig. Samtidig havde sådanne bestemmelser en tendens til at tildække dette rettens 'oprindelige' anliggende; de indebar en risiko for at dette kunne gå tabt.

II Den offentlige ret og uddifferentieringen af sandheden

1 En autoritativ sandhed

Om den romerske kejser Septimius Severus, der regerede 193-211 efter Kristus, fortæller Foucault i *Cours 80.01.09* på *Collège de France* følgende anekdote, fundet hos den græske historiker Dion Cassius: Da kejseren havde bygget et palads og heri indrettet en retssal, lod han på loftet af dette værelse stjernehimlen male således som den havde set ud på tidspunktet for hans egen fødsel. På denne måde indskrev Septimius sin egen retsudøvelse indenfor en større kosmisk-astrologisk konstellation som havde været hans eget udgangspunkt. Men samtidig søgte han at inkludere den mere omfattende verden, som han pegede på, i sin egen domfældelse og dominans. Han søgte at demonstrere hvordan det på forhånd havde været skrevet i stjernerne at han måtte indtage sin nuværende plads, og dermed at gøre det nærværende for alle tilstedeværende hvordan en højere verdens nødvendighed gjorde sig gældende i hver enkelt af de domme han afsagde.

Det drejede sig om at indskrive hans domme [...] indenfor selve verdensordenen og vise at det var det *logos* der ledte denne verdens orden [...] der formede [...] og retfærdiggjorde de domme han afsagde. [...] Det som han udtalte ved en særlig lejlighed, i et særligt *kairos*, [...] var selve tingenes orden, sådan som de var bestemt 'deroppe'. [...] Det var ikke så underligt at han søgte at grundlægge en magisk-religiøs nødvendighed i himlen, en suverænitet som retten, for øvrigt også magisk-religiøs, ikke kunne tilkende ham.¹ (*Cours 80.01.09*)

Med sin indretning af paladset markerede Septimius at han ikke kunne nøjes med at fundere sin dominans på ret og på sin status som højeste dommer, men måtte basere begge på sandhed. Herredømme og ret måtte fremstå som en fremstilling af en højere sandhed som de begge indskrev sig indenfor og samtidig søgte at indskrive i sig selv, for først som manifestationer af sandhed fik dominans og retskendelser autoritet.²

Kejseren manifesterede imidlertid ikke den fulde sandhed offentligt. Et lille stykke af stjernehimlen var henlagt til loftet i kejserens private værelse, nemlig

den del der tillod ham at se hvornår han skulle dø – eller horoskopet i ordets egentlige betydning.¹ Kejserens sandhed var ikke uden videre hvermandseje, men måtte dechifreres og skulle kun kommunikeres partielt.

Den *sandhed* som Septimius indskrev sit styre indenfor, for således at indskrive den i sin udøvelse af dominans, var en gammel og overleveret form for sandhed. Med sin indretning af paladset søgte kejseren at reaktualisere en ældre guddommelig sandhed givet fra oven, en sandhed der er *virkelighedskonstitutiv* for så vidt som virkeligheden først trådte frem som sådan i det øjeblik en sådan sandhed blev til og kastede sit lys over verden.

Senere i forelæsningerne fra 1980 karakteriserer Foucault en sådan sandhed nøjere idet han viser hvordan den ligeledes optrådte i og prægede Sofokles' drama *Oidipus*. Det var den form for sandhed Oidipus søgte når han henvendte sig til oraklet i Delfi og dermed til Apollon for at komme til klarhed over den pest som havde ramt hans by Theben; og det var den samme form for sandhed den guddommelige seer Teiresias viderebragte og fortolkede i stykket:

Gud ser alle ting eftersom han selv er lyset som oplyser alting og gør det synligt [...] Det er det samme lys som man finder i Guds øjne, og som oplyser verden. [...] Verden er kun synlig fordi der i Guds syn er et lys som lader ham, Gud, og alle mennesker se tingene. [...] Den samme naturlighed og tilblivelse [gives, S.R.] i det lys der tager bolig i Guds syn og i tingenes synlighed.³ (*Cours 80.01.16*)

Den guddommelige sandhed havde *præskriptiv* karakter, ikke i den moderne betydning hvor præskriptivitet forbindes med en umiddelbar kontrafaktisk gyldighed som den handlende må sætte i værk, men præskriptiv eftersom en sådan sandhed satte sig selv i værk i virkeligheden.⁴

At Guds tale altid er sand [...] skyldes at denne tale altid på én og samme tid er en beherskelse [...] og en tale der udtaler. [...] Den siger hvad der sker og bevirker at det sker. [...] Den siger at det vil ske, og den forbinder menneskene, tingene, fremtiden, på en sådan måde at det ikke kan undgå at ske. [...] Guds viden som seen og udsigen er ufejlbarlig eftersom den er uadskillelig fra det der gør alt synligt og siger at det skal komme.⁵ (*Cours 80.01.16*)

¹ Mens det individuelle menneskelige subjekts indbildningskraft i Kants *Kritik der Urteilskraft* (§ 26) var i stand til at projicere sig selv og den menneskelige storhed ud i Mælkevejen som altings yderste mål, indskrev hos Septimius endog imperatoren sig selv og sin beherskelse indenfor en bestemt stjernekonstellation.

En sådan sandhed havde *profetisk* eller forkyndende karakter.ⁱ Den berettede om virkelighedens grundlæggende beskaffenhed, og fordi den fortalte hvordan det grundlæggende forholder sig var den også i stand til at antyde hvordan det ville gå. Den guddommeligt givne sandhed forkyndte hvad der grundlæggende forbandt menneskene og deres omverden således at de trådte frem i et bestemt lys; og hvad der bandt dem til en fælles skæbne på en sådan måde at det forkyndte måtte virke bestemmende ind på hvad der skete.⁶

Sandheden forkyndtes imidlertid ikke umiddelbart i en alment tilgængelig form. Den havde orakulær karakter og ytrede i en vanskeligt tilgængelig *chifferskrift*, der forudsatte at man allerede var i besiddelse af bestemte færdigheder hvis man skulle afkode den rigtigt. Det var en esoterisk sandhed der i første omgang var bestemt for de få og indviede, og som man kunne søge at sætte sig i besiddelse af, for derefter at manifestere hvad man besad ved at dele den i passende omfang og grader med omverdenen. Der var tale om en *autoritativ sandhedsform*, eftersom det var en sandhed givet fra oven i en præskriptiv form, og fordi den samtidig forlenede den der var i besiddelse af den med en selvfølgelig myndighed over andre. Og det var en stratificeret form for sandhed i et stratificeret samfund, eftersom sandheden manifesteredes i forskellige grader på forskellige niveauer.

Septimius' stjernehimme var ifølge Foucault tænkt som en sådan "manifestation af sandheden, af verdens sande orden" (*Cours 80. 01.16*).⁷ Septimius søgte at fundere sit styre ved at fremstille det som en direkte manifestation af en sandhed der virkede overbevisende i kraft af selve sin egen overvældende emanation. Han søgte anerkendelse via en sandhed som overbeviste ved egen kraft, ikke via en sandhed som defineres gennem sin radikale anderledeshed og afstand til en primær modsætning, nemlig det falske, det der kan tilbagevises og afvises. Det var ikke en sandhed som måtte bevises eller modbevises, men som måtte gøres gældende.

En ren manifestation der i mindre grad var bestemt til at godtgøre [...], til at bevise noget, til at gendrive det falske end til ganske simpelt at vise, til at afsløre sandheden. [...] For ham gjaldt det ikke om at fastslå sandheden af denne eller hin påstand – [...] for eksempel legitimiteten af hans magt eller retfærdigheden af denne eller hin dom – gennem en bestemt metode.

ⁱ Foucault taler lidt senere sammesteds om en "co-naturalité entre le pouvoir de dire et le pouvoir de faire arriver". Han gør også opmærksom på at seeren og sandsigeren Teiresias da hans udsagn anfægtes af Oidipus overfor denne hævder: "En moi habite la force du vrai".

Det gjaldt altså ikke om at fastslå det sandes pålidelighed og rigtighed i modsætning til det falske [...] som man gendrev. Det drejede sig i sidste instans [...] om at lade det sande [...] selv træde frem med udgangspunkt i det ukendte, det skjulte, det usynlige, det uforudsebare.⁸ (*Cours 80.01.16*)

En sandhed som manifesterede sig således måtte anskues som en sandhed der kom til stede hvor der tidligere intet havde været; den måtte begribes og fremstilles som en *opkomst fra det skjulte* eller som en begrænset afdækning. Den havde form af en afsløring som åbenbarede noget og lod andet ligge skjult tilbage, en afsløring som igen kunne tildækkes hvis det afslørede ikke blev modtaget på passende vis.ⁱ

Forestillingen om en sandhed der havde en sådan autopersuasiv, orakulær, esoterisk og autoritær form var dannet i et nært samspil med beherskelse og var velegnet til at indgå i den.

I de europæiske samfund omkring det østlige Middelhav mod slutningen af det andet årtusind [før vor tidsregning, S.R.] og ved begyndelsen af det første var den politiske magt altid i besiddelse af en bestemt form for viden. I kraft af at kongen og de der omgav ham var i besiddelse af magten, var de ihændehaverne af en viden der ikke kunne og ikke skulle meddeles til andre sociale grupper. Viden og magt var nøje korresponderende, korrelative, kongruente. Der kunne ikke gives nogen magt hvis man ikke var ihændehaver af en vis privilegeret viden.

Det er denne form for viden som Dumézil isolerede i sine undersøgelser over trifunktionaliteten idet han viste at den første funktion, den politiske magtfunktion, var en magisk og religiøs politisk magt. Den guddommelige kundskab, den praktiske viden som man kan udøve overfor guderne eller overfor os, hele denne magisk-religiøse kundskab er nærværende i den politiske funktion.

Det der hændte ved det græske samfunds udspring, ved begyndelsen af det femte århundredes græske tidsalder, ved oprindelsen til vores civilisation, var ødelæggelsen af denne magisk-religiøse magtenhed der fandtes i de store assyriske riger som de græske tyranner, påvirket som de var af den orientalske civilisation, søgte at rehabilitere til deres egen

ⁱ Som også Heidegger har gjort opmærksom på rummer de tidlige forestillinger om sandheden et grundlæggende begreb om sandheden som afsløring og iværksættelse. Foucault forekommer at være inspireret af Heideggers sandhedsbegreb.

fordel, og som sofisterne i det sjette og femte århundrede stadigvæk benyttede sig af idet de udbød undervisning til gengæld for betaling.⁹ (“La vérité et les formes juridiques”, *Dits et écrits II*, p. 568-69)

Det var en sådan selvfølgelig enhed mellem *herredømme* og *sandhed* som Septimius gennem sin indretning af paladset søgte at re-etablere på et tidspunkt hvor den selvfølgelig forbindelse imellem dem havde været udsat for en anfægtelse. På et tidspunkt hvor det romerske kejserdømme tog et afgørende skridt mod at blive en selvstændig og enhedslig institution hævet over den øvrige socialitet,¹⁰ og hvor spørgsmålet om sandheden allerede var blevet formuleret som et selvstændigt anliggende, adskilt fra dominans og ret, søgte imperiet at gribe og re-inkorporere sandheden i sin overleverede form for at underbygge sin egen udøvelse af dominans og jurisdiktion.

Med sit arrangement søgte kejseren ikke alene at gøre en sandhed nærværende der blot skulle tjene som et middel til at retfærdiggøre styret overfor omverdenen, ligesom han heller ikke blot søgte at etablere en viden om verden der kunne tjene som et middel til en mere effektiv udfoldelse af dominans. I stedet for blot at betjene sig af sandhed som et instrument i en højere sags tjeneste – nemlig magtudfoldelsens – søgte Septimius at genetablere et ritual der gjorde det klart overfor ham selv og omverdenen i hvilket omfang hans ritual befandt sig indenfor den sandhed som afslører sig.

Det drejede sig [...] i mindre grad om at tilrettelægge et nyttigt korpus af kundskaber der var nødvendige for at man kunne udøve guvernementet. Det drejede sig om et rituel til at manifestere sandheden der stod i bestemte relationer til magtudøvelsen, relationer man bestemt ikke kan reducere til den rene og simple nytte, også selv om det gustne overlæg ikke er fraværende.¹¹ (*Cours 80.01.09*)

Et sådant “rituel hvori sandheden manifesterede sig” bestemmer Foucault lidt senere som “en samling verbale og ikke-verbale procedurer igennem hvilke man afdækker [...] noget der bekræftes som, eller hævdes [...] at være, sandt; hvad enten det er dette i modsætning [...] til noget falsk, eller i kraft af at det bliver revet bort fra det skjulte” (ibidem).¹² Septimius bestræbte sig på at gennemføre en bestemt formalisering af dominansens og domsafsigelsens fremgangsmåde der på hans egen tid også tillod dem at fremstå som hver sin form for afsløring af sandhed, på at organisere disse aktiviteter så de fremstod som omgivet af en aura af sandhed. For at betegne formaliseringer af de menneskelige aktiviteter

som skal sikre at disse bliver udfoldelse eller afsløring af sandhed konstruerer Foucault ordet “*aleth(h)urgie*”.ⁱ

Den autoritative alethurgi som Septimius satte i værk var ikke en enkeltstående undtagelse. De senere europæiske hoffer kan anskues som steder hvor man satte en omfattende alethurgi i scene for således at manifestere en autoritativ sandhed.¹³ Hoffet manifesterede sig ikke alene gennem en ødsel udfoldelse af magt og pragt; det gjorde sig samtidig gældende som stedet hvor der fandtes en ekstraordinær koncentration af de beskrevne former for viden og sandhed,¹⁴ der udfoldedes efter nøje fastlagte ritualer.¹⁵

En søgen efter en autoritær, esoterisk sandhedsform som man kunne modtage fra oven og videregive igennem ritualiserede måder at forholde sig på, var i det hele taget et omfattende og udbredt fænomen. Bestræbelsen på at modtage og sætte sig i besiddelse af en sandhed der havde form af en gradvis og stratificeret emanation fra oven som var inhærent forbundet med myndighed, strukturerede en række sociale aktiviteter. Bygget på en autoritær sandhedsform var *mesterlæren* der gradvist og samtidigt indførte adepterne i en sum af viden og fremgangsmåder, og som forbandt besiddelse af viden på forskellige niveauer umiddelbart med skift i status; og denne form for overlevering og formidling af viden fandt sted i så forskellige sammenhænge som antikkens mysteriekulter, middelalderens håndværkslav og i den nyere tids frimurerloger og hemmelige selskaber.¹⁶ I alkymien var der tale om en overlevering af hemmelige og offentlige ritualer eller fremgangsmåder gennem hvilke man søgte at udfordre naturen, der almindeligvis foretrak at skjule sig, og *lokke* den til at afsløre sig. På denne måde satte alkymisten en større strid i scene mellem lysning og mørke, mellem det gode og det onde, som han umiddelbart var tilskuer til, men som han også var involveret i fordi udfaldet af den bestemte hans skæbne. I alkymien overleveredes en kunnen i form af et kendskab til ritualer der havde til formål at tjene som en prøve der kunne sætte en større strid i scene for at lade en større autoritær sandhed komme til udfoldelse. Den kirkelige gudstjenestes omfattende liturgi kan ligeledes anskues som et omfattende sæt af ritualer ved hjælp af hvilke man oprindeligt søgte at give en højere autoritær sandhed

ⁱ Foucault danner neologismen med afsæt i Heraklits anvendelse af ordet “*αληθουργος*” (sammensat af *aletheia* og *urgos* eller *ergon*), hvor det betegner en person der siger eller afslører sandheden, der sætter sandheden i værk. Med neologismen *alethurgia* søger Foucault antageligvis endvidere at inkorporere det græske udtryk *λειτο υργια* der betegner den offentlige tjeneste eller arbejde der følger folkets eller det offentliges bestemmelser. Nydannelsen *alethurgia* betegner således en iværksættelse af sandheden som afsløring der finder sted i forlængelse af de offentlige forskrifter.

mulighed for at udfolde sig og blive nærværende. I en situation hvor en sådan form for sandhed i højere og højere grad glimrer ved sit fravær fremstår sådanne ritualer imidlertid i højere og højere grad som rene og indholdsløse procedurer.

Det middelalderlige universitet var også i høj grad præget af en række ritualer hvorigennem man overleverede sandhed og godtgjorde dens pålidelighed.¹⁷ Den mest kendte var disputatio-anordningen, der organiserede en verbal strid mellem to modstandere som søgte at vinde over hinanden og at overbevise tilhørerne ved at tage retoriske våben i anvendelse og påberåbe sig beviser der tog udgangspunkt i overleverede autoriteter.ⁱ Disputten var en anordning der kunne afgøre hvem af deltagerne der kunne aflægge prøve på opbakning fra de vægtigste autoriteter, og som således kunne godtgøre at hans standpunkt lå i forlængelse af og videreudfoldede den inhærent forbundne sandhed og dominans der allerede var inkarneret i dem. Disputten tillod at manifestere og bekræfte en autoritær sandhed. At universitetet oprindeligt blev organiseret om at manifestere og overlevere en autoritær sandhed sætter stadigvæk sit præg på den universitære meriteringsstruktur. I kraft af det præsterede videnskabelige arbejde godkendes man som kvalificeret på et bestemt erkendelsesmæssigt niveau og tilkendes således en plads i et hierarki, og som således indviet anses man selv for at være kapabel til at indvie andre i og vurdere dem på et givet niveau. Organisatorisk stråler sandheden således stadigvæk ud fra toppen med udgangspunkt i en kreds af særligt indviede.

Logikken, geometrien og matematikken er alle vidensformer der tog deres afsæt indenfor en sådan autoritær sandhed, i og med at de søgte at udfolde en normativitet i en ikke umiddelbart erkendbar virkelighed som vi alle måtte underkaste os; men de har alle søgt at løsrive sig fra denne herkomst via en formalisering og en symbolisering der retter sig mod deres eget grundlag.

En sådan privilegeret og eksklusiv sandhedsform, der gjorde sig gældende i alle de nævnte aktiviteter, vedgik åbent sit slægtskab med en udøvelse af *dominans* som den var udsprunget indenfor, og som den var velegnet til at indgå i. Og den tiltrak og udfordrede også et herredømme der ville dominere over andre former for magtudfoldelse for at etablere et hegemoni, i en sådan grad at denne måtte søge at sætte sig blivende i besiddelse af sådanne former for sandhed. Med sin indretning af retslokalet og det hermed forbundne

ⁱ Man kan finde rester af disputatio-anordningens opfattelse af debatten som en bestemt form for strid der tillader den bedste at vinde, og således lader sandheden komme til udfoldelse, i Voltaires svar til en modstander der udfordrede ham til duel: Som den udfordrede vælger jeg kampens våben og foretrækker pennen; De kan allerede betragte Dem som død!

ceremoniel¹⁸ udtrykte Septimius en vilje til at inkorporere en sådan autoritativ sandhed i sin udøvelse af dominans. Ved vedblivende at indskrive den fælles stjernehimmel der hvælvede sig over såvel de dømte som de dømmendes hoveder i sit styre, kunne imperiet på én og samme tid fremstå som en manifestation af sandhed, dominans og ret.

For den nutidige iagttagelse fremstår de skildrede sandhedsfremstillende anordninger imidlertid umiddelbart i et ganske fremmed skær, som om de tilhørte en anden eller forgangen eksotisk kultur. Mesterlæren, alkymien, gudstjenesten og disputten er ikke længere centrale anordninger hvormed man videregiver og kontrollerer sandhed, ligesom enhver magtudøvelse heller ikke længere hovedsagelig bestræber sig på at integrere og fremstille en autoritær og guddommelig sandhed den hævder at have modtaget fra oven. Forkyndelsen af en eksklusiv sandhed modtaget som et privilegium gennem den rituelle ceremoni forblev ikke retningsvisende som måden hvorpå en magtudøvelse søgte at gøre sandheden til sin og således fundere sig selv. Eller rettere sagt: Magtudøvelsen blev i stand til at fortsætte med at være en privilegeret fremstilling af sandheden idet den opgav at være en fremstilling af stjernehimlen over vore hoveder og integrerede en anden form for sandhed; hvad der til gengæld indebar at den form for afsløring som magtudøvelsen var i stand til at fremstille fik en anden drejning. Den nye form for sandhed, hvis iværksættelse indebar et afgørende brud med fortiden, var enqueten eller *undersøgelsen*.

2 Den ødipale sandhedssøgen

Foucault forsøger at afdække den nye sandhedsforms tilblivelse og virkemåde idet han over et langt tidsrum tilbagevendende beskæftiger sig med Sofokles' *Oidipus*, som han studerer intensivt i *Cours 80.01.16, 80.01.23* og forelæsningsrækken "La vérité et les formes juridiques", afholdt i 1974.ⁱ Herved søger Foucault at påvise hvordan enqueten opstår som en mulig sandhedsform indenfor en allerede eksisterende juridisk praksis. Samtidig gør Foucault i den sidste tekst, og i *Surveiller et punir*, rede for hvordan den nye sandhedsform der

ⁱ Se "La vérité et les formes juridiques", *Dits et écrits II*; jævnfør, i nærværende forbindelse, specielt pp. 553-68. Man kan hermed notere sig at Foucaults rejse tilbage til det klassiske Hellas ikke alene er et fænomen der optræder mod afslutningen af hans forfatterskab, sådan som det så ofte hævdes i sekundærlitteraturen, blandt andet i Darakis: "Le voyage en Grèce de Michel Foucault" (p. 65), og tilsyneladende også hos Schmid i *Auf der Suche nach einer neuen Lebenskunst* (p. 10).

præfigureres i *Oidipus*-dramaet efter en lang latensperiode institutionaliseres i middelalderen, for senere at udbredes.

Det umiddelbare udgangspunkt for Sofokles' drama var en smitte eller misvækst der havde bredt sig over hele Theben. Afgrøderne visnede på markerne, kvinderne fødte ikke børn, og alterilden fortærede ikke ofrene til guderne. En sådan situation hvor samfundslegemet og den omgivende natur vantrivedes og var ganske åbenbart syge kaldte på en helbredelse der kunne bortrense det syge; og den stillede Theben og specielt bystatens hersker, Oidipus,¹⁹ overfor problemet hvori en sådan lægende kur kunne bestå.

Pesten eller smitten betragtedes som et tegn på at noget allerede var galt i Theben, at et skjult, uafregnet forhold gjorde sig gældende, skabte ubalance og besmittede tilværelsen. I denne vanskelige situation sendte Oidipus sin svoger Kreon til oraklet i Delfi for hos guden Apollon at søge et råd der kunne foreskrive ham hvad han skulle gøre. For at afregne og *udligne* en ubalance rettede kongen en henvendelse til guden der opfordrede ham til at gribe ind i menneskets verden og bringe en afgørelse der kunne fortælle hvad man skulle gøre, idet han samtidig forpligtede sig til at følge den afgørelse som blev truffet. Oidipus søgte med andre ord retledning ved i tilfælde af tvistighed og uklarhed at aktivere en alment anerkendt retslig anordning.ⁱ Oraklet svarede i overensstemmelse med denne anordnings logik, via den anden stormand Kreon, ved at foreskrive at man måtte rense sig for et ubetalt regnskab, en blodskyld som havde besmudset Theben siden dets forrige konge, Laios, blev dræbt, ved at landsforvise eller dræbe kongemorderen der befandt sig i byen.²⁰

Gudens orakelsvar var imidlertid *ufuldstændigt*, for så vidt som det ikke foreskrev hvem man skulle dræbe eller landsforvise for at rette den skændsel som hjem søgte Theben. Sagen lod sig dermed ikke afgøre ved gudsdom alene; og man kan anskue hele Sofokles' tragedie som en skildring af en bestræbelse på at afsløre den fuldstændige sandhed der tillod at rette den tidligere uret og således befri Theben for den gæld eller skyldighed der deformerede bystaten.

I en vis forstand kan ethvert græsk drama beskrives som en alethurgi eller som en rituel afsløring der finder sted på teatrets scene. Tragedien er et drama som på én gang siger sandheden og beretter hvordan sandheden kan siges; den lader sandheden vise sig, samtidig med at den viser hvordan sandheden kom til

ⁱ Foucault noterer i foribifarten at Oidipus-dramaet hermed knytter en nær forbindelse mellem medicin (eller kunsten at helbrede) og ret, "une intrication qui va être pour toute la civilisation une intrication fondamentale" (*Cours 08.01.23*). Dramaet er "un des premières articulations d'une alethurgie en forme judiciaire avec une alethurgie en forme médicale" (ibidem).

syne.²¹ Ifølge Aristoteles' *Poetik* er der to vigtige elementer i enhver tragedie; nemlig på den ene side *peripeteia* (omslaget og omvendingen) eller den interne bevægelse i tragedien der bevirker at der vendes op og ned på personernes skæbne;²² og på den anden side *anagnorisis* (erkendelsen og anerkendelsen), eller den udvikling i tragedien der bevirker at det som man ikke vidste i begyndelsen til slut afsløres, så personerne i dramaet og tilskuerne bevæger sig fra uvidenhed til at være vidende.²³ I hovedparten af de græske tragedier ligger hovedvægten, eller den drivende kraft, på peripetien, således at tragedien skildrer hvordan de omvæltninger som finder sted afføder en ny erkendelse hos de involverede. I *Oidipus*-dramaet er det omvendte imidlertid tilfældet, således at tragedien i stedet skildrer hvordan en søgen efter sandheden og den erkendelse som den fører til, afføder drastiske omvæltninger i personernes skæbne. *Oidipus* er en særlig tragedie fordi den sætter en sandhedssøgen og dens betingelser i sit brændpunkt og fokuserer på spørgsmålet om hvordan sandheden kan blive en omvæltende kraft.

Eftersøgningen af den fuldstændige sandhed der kunne løskøbe Theben tog form af en *sammenbringning* eller sammenstykning, for man opsøgte en række adskilte dele der lod sig sammenføje til et hele idet de viste sig at passe ind i hinanden. Dermed tog man den juridiske, politiske og religiøse teknik som grækerne kaldte *symbolon* i brug i sandhedens tjeneste, en teknik som tillod den der var i besiddelse af en hemmelighed eller en myndighed at dele en vilkårlig genstand, for eksempel et potteskår, og give den ene halvdel bort til den der skulle viderebringe en besked eller en befaling for at han kunne attestere det overbragtes autenticitet.²⁴ I *Oidipus* bragtes en teknik i anvendelse der bestod i at samle det adskilte for således at klinke skårene; og dramaet bestod i at de adskilte dele viste sig at passe sammen i et sammenhængende billede og således bevidnede en sandhed der affødte voldsomme omvæltninger.

Da Apollons svar havde været ufuldstændigt og man – som Oidipus sagde – “ikke kan tvinge gudernes vilje”, bestræbte kongen sig i sin søgen efter sandheden på at komplettere det allerede dannede billede med den manglende del der kunne fortælle ham hvem man skulle straffe. Oidipus indkaldte i første omgang Teiresias der, selv om han var blind, karakteriseredes som *theios mantis*, som den guddommelige seer eller spåmand. Han var Apollons menneskelige genpart for så vidt som han var blind i sædvanlig forstand, men samtidig var i stand til at se det lys som guderne kastede over verden. Da Teiresias endelig svarede, rådede han Oidipus til at holde sig til den ed han selv

havde svoret, nemlig at ville bortvise den skyldige fra Theben, og dermed bortvise sig selv.

Med Teiresias' svar var sandheden afdækket i den foreskrivende form som udmærkede det guddommelige og oraklet, men denne form for sandhed viste sig ikke at være tilstrækkelig. Oidipus lod sig ikke overbevise om at sandheden havde taget bolig i Teiresias sådan som han hævdede, og anklagede i stedet Teiresias for at have konspireret med Kreon for at rane hans trone, hvad der førte til den tidligere skildrede retslige trætte mellem de to stormænd Oidipus og Kreon. Heller ikke koret følte sig overtydet da det åbenbarede opvejedes af andre beviser.²⁵

De manglende stykker der kunne hidføre en afgørelse og en omvæltning kom til stede i resten af tragedien. Det første brudstykke gaves da Iokaste, for at forsikre Oidipus om at han er uskyldig, fortalte at Laios blev dræbt af flere mænd ved en trekorsvej, hvad der fik Oidipus til at erindre at han selv netop dræbte en mand og hans følge et sådant sted da han var på vej mod Theben.²⁶

Men den sandhed at Oidipus myrdede Laios var stadigvæk endnu ikke endegyldigt bevist eftersom en enkelt af Laios' slaver var undsluppet fra opgøret ved korsvejen, og Oidipus håbede stadigvæk at han kunne bekræfte at Laios blev myrdet af flere mænd og dermed dementere hvad der foreløbig var bange anelser.

Samtidig manglede resten af Oidipus' historie at blive opklaret, for det var blevet spået at Laios "skulle dø for sønnehånd", og at Oidipus ville dræbe sin fader og gifte sig med sin moder; og så længe Oidipus betragtede sig som søn af kong Polybos i Korinth, gav det ham håb om at han ikke havde dræbt Laios. Den manglende del der kompletterer billedet sammenstykkedes ved hjælp af vidnesbyrd fra to øjenvidner. Først ankom en budbringer fra Korinth for at fortælle Oidipus at Polybos var død en naturlig død, og at Oidipus kunne vende hjem uden frygt for spådommen, for budbringeren viste sig samtidig at være den slave der selv havde fundet Oidipus udsat på bjerget Kithairon og bragt ham til Korinth, og han kunne derfor tilføje opklaringen det nye element at Oidipus i virkeligheden ikke var søn af Polybos.

Slaven fra Korinth kunne endvidere berette at han modtog barnet fra en anden slave som tjente Laios. Den sidste brik i puslespillet tilføjedes da Oidipus opsøgte denne slave der viste sig at være den samme slave som overlevede opgøret ved korsvejen, og som bad om at blive sendt ud som hyrde på Kithairon igen da han vendte tilbage og opdagede at Oidipus var blevet konge i Theben. Her i en hytte ude i bjergene gemte en gammel fårehyrde den sidste og

afgørende del af sandheden, som Oidipus måtte drive ud af ham ved at true med at straffe ham hvis han ikke fortalte hvad han vidste. Fordi han var til stede dengang det skete, kunne denne hyrde berette at han til hyrden fra Korinth videregav et barn som han havde modtaget fra Iokaste med besked om at dræbe det.

Gennem en række møder på forskellige niveauer der medførte at fragmenter mødtes og viste sig at passe sammen, belystes sandheden således på forskellig vis. Der fandt for det første en sammenføjning sted mellem guden og hans seer der var bundet sammen i en religiøs ritualitet, og som forenedes i en fælles profetisk foreskrivning af hvad der burde gøres. Dernæst indtraf en sammenkobling mellem de adelige Oidipus og Iokaste der var forenet af ægteskabets juridiske bånd, og som mødtes i en udveksling af hvad man mente at huske var hændt, et møde der tillod at belyse omstændighederne omkring mordet på Laios. Endelig forekom en sammenstilling af de to slaver og hyrder der var relateret igennem et venskab opstået på bjerget, og som kunne enes om en redegørelse for hvad de vidste var tilfældet i kraft af at de var tilstede som øjenvidner. Denne beretning tillod at klarlægge Oidipus' herkomst og familierelationer. Der var således tale om sammenstillinger på forskellige niveauer som fulgte en faldende skala fra gud og hans seer over konge og stormænd til tjenere og slaver. Den komplette afdækning af sandheden blev mulig ved hjælp af en sammenpasning der integrerede de møder og de sammenstyknings der fandt sted på alle de nævnte niveauer til et hele.

3 En ny faktuel sandhed

Det var imidlertid kun muligt at sammenstykke den fragmenterede historie om barnet der blev udsat på grund af forudsigelserne, og som selv flygtede fra dem for blot desto bedre at bekræfte dem, til en sammenhæng fordi der i løbet af tragedien samtidig gjorde sig en udvikling i *sandhedens udsigelsesmodus*, form og funktion gældende. De adskilte fragmenter samledes gennem symbolon-teknikken til en sammenhængende kreds, men det blev først muligt i kraft af en irreversibel udvikling, i sandhedens form og teknik, fra oraklets og seerens *manifestation* af hvad der ifølge gudernes vilje måtte ske og gøres i menneskenes verden, til slavernes *vidnesbyrd* om hvad der rent faktisk hændte dér fordi de så det ske; og det var denne progression som hidførte afgørelsen.

Mens stormændene bragte deres sandhed til udtryk i edens form hvor man eksplicit forpligtede sig kontraktligt på det sagte ved at erklære sig villig til at

stå til regnskab for at det holdt stik og betale hvis det ikke var tilfældet idet man påberåbte sig de højere magter som garanter for pagtens overholdelse, så optræder en sådan form for veridiktion i *Oidipus*-dramaet som en overgangsform i en udvikling der bevæger sig fra gudernes form for veridiktion, oraklet, til det jævne folks sandhedsudsigelsesmodus, det vil sige vidnesbyrdet eller vidneudsagnet.²⁷

Mens oraklet og seeren udsagde sandheden i form af en foreskrivning eller en retledning som tog sigte på fremtiden, var slavernes veridiktion udelukkende rettet mod fortiden da den begrænsede sig til at fortælle hvad de bevidnede og således stillede sig i hukommelsen og erindringens tjeneste. Er det rituelle ord som tages i brug i den orakulære udsagnsform *phemi*, der på en gang betyder "jeg påstår, mener, bekræfter og står inde for", bruger de to slaver i stedet ordet *homologeo*, "jeg anerkender, indrømmer, tilstår".²⁸

Divergensen i udsagnsmodus hang snævert sammen med en forskel i arten af den sandhed som man påberåbte sig. Gudens og seerens orakelsvar kunne, som tidligere beskrevet, være fremadrettede på baggrund af en grundlæggende samtidighed. Der var tale om et sammentræf mellem et syn og det som det viste eftersom den guddommelige og orakulære seen havde karakter af en oplysning i hvilken verden først blev til, ligesom udsagnet og det som det omtalte eller berettede om var forbundne eftersom det orakulære udsagn først lod det blive til og satte det i værk som det beskrev. Og der var tale om en sammenhæng mellem at sige og at se, mellem det sagte og det sete fordi begge dele kun var mulige i form at et fiat der på én gang afslørede en sandhed og lod en verden blive til der tenderede mod at komme til udtryk og sprog.

Hos hyrderne var den akt det er at se og det sete derimod adskilt, fordi den der optrådte i rollen som vidne netop ikke fremtrådte som den der skaber begivenheden, men som den der overværer det han beretter om. Slavernes sociale situering gjorde dem umiddelbart egnede til at optræde i rollen som vidner, hvor det at se var ensbetydende med afmægtigt at overvære et skue som man var påtvunget udefra,²⁹ også selv om man i den givne situation rent faktisk foretog sig noget. Når man trådte frem som vidne, optrådte man som en person der var til stede og så, ikke i sin egenskab af en person der gjorde eller satte i værk; det sete gjordes derfor til genstand for en betragtning hvor det oplevedes som et allerede etableret faktum, som et *fait accompli* man kunne iagttage og videregive til andre. Mens man i den orakulære seen forestillede sig at det at se indebar at oplyse og således lade blive til, forstod man i vidnets betragtning

synet som en aktivitet hvori man blev oplyst af en oplysning der allerede havde fundet sted; at se blev identisk med at percipere.

Samtidig med at man sondrede mellem den aktivitet det er at se og det sete, adskiltes også udsigelsesakten og det som den fortalte, idet at sige blev at berette, og at berette blev at gengive hvad der allerede var sket. Var oraklet en udsagnsform der påberåbte sig, på én og samme tid, at sige og at gøre, hævdede hyrdernes beretning blot at sige hvad der var blevet gjort. Derfor optrådte aktiviteterne at se og at sige også som disjunkte størrelser. I vidnesbyrdet optrådte udsigelsen som en isoleret aktivitet der ikke havde til opgave at skabe virkeligheden, men som så præcist som muligt måtte gengive hvad man allerede havde set var tilfældet. Modsat det orakulære udsagn der fremtrådte som en sammenhængende akt der på én gang sagde, gjorde og lod virkeligheden blive til, hvilede beretningen på en række isolerede akter, nemlig hvad der skete, hvad man så og hvad man nu sagde, hvor hver enkelt akt havde til opgave så præcist som muligt at gengive den oprindelige hændelse og formidle hvad der skete. I det første tilfælde var der tale om en måde at udsige sandheden på der hævdede at sætte eller skabe *virkeligheden* samtidig med at den udsagde den; i det sidste om en form for veridiktion der hævdede at være sand i kraft af at den *gengav virkeligheden* sådan som den allerede var.ⁱ Kunne Teiresias hævde at sandhedens kraft tog bolig i ham, kan man derimod om hyrderne sige at de havde taget bolig i, eller befandt sig indenfor, sandheden,³⁰ sådan som den allerede var givet.

Alethurgen eller sandsigeren der aflagde vidnesbyrd blev i stand til at sige sandheden i kraft af at han var til stede dengang den blev til og kunne underbygge sit udsagn ved at henvise til dette forhold.

Det er [...] tilstedeværelsens lov der autentificerer. [...] Hele forbindelsen imellem at se og at tale sandt artikuleres her omkring personernes nærvær, omkring vidnernes identitet [...], omkring det faktum at det er ham, ham selv – *autos* – som ser og som taler. [...] Det er ham, i sin identitet, der autentificerer det talte udsagn.³¹ (*Cours 80.01.16*)ⁱⁱ

ⁱ I Heideggers terminologi kunne man sige at man i det første tilfælde opererer med et begreb om sandheden som *aletheia* eller afsløring; mens man i det sidste opererer med et begreb om sandheden som *homoiosis*.

ⁱⁱ Foucault taler derfor også senere, i *Cours 80.01.23*, om en “auto-alethurgi”: en form for sandhedsudsigen som henter sin autenticitet fra det simple forhold at udsigeren som person – løsrevet fra sine sociale bindinger og derfor principielt udskiftelig – var til stede da det han beretter om skete.

Selv om oraklets og seerens udsagn var i stand til at fremstille sandheden i deres form, rummede de ikke tilstrækkelig overbevisningskraft til at kunne afgøre sagen siden både Oidipus og hans omgivelser måtte anfægte deres autoritet. Først hyrdernes vidnesbyrd, med deres indbyggede autenticitet, der hvilede på at alethurgerne selv var til stede og så det ske som de berettede om, var i stand til at afgøre tragediens udfald ved uomgængeligt at overbevise alle om at det man helst var foruden virkelig var tilfældet. Dette skred i sandhedsudsigelsens modus og i sandhedens form gjorde det muligt at samle de adskilte dele og indløse *Oidipus*-tragediens søgen efter sandheden.³²

Man kan derfor hævde at i hele *Oidipus*-stykket forskydes måden hvorpå udsigelsen af sandheden finder sted, fra en profetisk og præskriptiv diskurs til en anden diskurs der har retrospektiv karakter, der ikke tilhører profetiens genre, men bevidnelsens. Der finder en forskydning sted fra den profetiske og guddommelige fremskinnen [éclat] mod hyrdernes næsten empiriske og almindelige syn. Der er tale om en korrespondens imellem hyrderne og guderne. De siger det samme, de ser det samme, men ikke i det samme sprog eller med de samme øjne.³³ (“La vérité et les formes juridiques”, *Dits et écrits II*, p. 561)

Skredet mod en veridiktion der havde vidnesbyrdets karakter indebar også muligheden for at spørgsmålet om sandhed blev *udskilt* fra dominansen. For den rituelle udsigelse af sandheden i det arkaiske Grækenland gjaldt det – ligesom det senere var tilfældet for den alethurgi som kejser Septimius søgte at sætte i scene – at sandhedsudsigelsen påberåbte sig og opnåede sin troværdighed fra en magt der gik forud for, og som befandt sig udenfor den der taler.³⁴ Dette indebar blandt andet at drømme var i stand til at fortælle sandheden, netop fordi det ikke var drømmeren der kom til orde i den, men en højere orden.³⁵ Derimod vandt vidnesbyrdets veridiktion sin overbevisningskraft og autenticitet fra den der udtalte det og det simple faktum at han som enkeltperson var til stede og så hvad der skete, uafhængigt af hvilken social eller religiøs position vidnet besad.

En skønne dag blev sandheden forskudt fra udsigelsens ritualiserede, virkningsfulde retsakt mod selve udsagnet: mod dens mening, dens form, dens genstand, dens forhold til sin referent. Imellem Hesiod og Platon fandt der en følgesvanger opdeling sted der adskilte den sande diskurs fra den falske [...]; en ny opdeling eftersom den sande diskurs fra nu af [...] ikke længere er en diskurs der er forbundet med magtudøvelse. (*L'ordre du discours*, pp. 17-18)

Og da det klassiske Hellas opstod – Sofokles markerer dets fødselsdatum, tidspunktet hvor det kom til udfoldelse – var der noget som måtte forsvinde for at dette samfund blev til, nemlig enheden af magt og viden.³⁶ (“La vérité et les formes juridiques”, *Dits et écrits II*, p. 569)

Uddifferentieringen af sandhedens udsigelsesform fra dens tidligere binding til dominansens strukturer gjorde det muligt at sandheden kunne få sin selvstændige historie. Hvor *viljen til sandhed* førhen ikke lod sig skille fra *viljen til magt*, blev nu en stræben efter den simple sandhed *selvstændiggjort* der kunne følge sin egen særlige udvikling. Denne kan man forfølge ved at studere de erkendelser som den nye form for veridiktions gør krav på at opnå; men til sandhedens historie hører også en undersøgelse af de betingelser som tillader at opretholde og gør det muligt at indløse denne særlige form for stræben; ligesom et fuldstændigt studium må beskæftige sig med en sådan sandheds særlige rolle indenfor den socialitet den indgår i.

Alt tyder på at viljen til sandhed, fra og med den store platonske opdeling, havde sin egen historie der ikke falder sammen med de forpligtende sandheders historie: historien om felter for genstande som kan erkendes, historien om positioner for det erkendende subjekt, historien om erkendelsens materielle, tekniske og instrumentelle indesluttethed.³⁷ (*L'ordre du discours*, p. 19)

Allerede før Foucault i studierne af *Oidipus*-dramaet undersøgte hvornår og hvordan en isoleret og betingelsesløs vilje til sandhed blev til, havde han viet en stor del af sit forfatterskab til at skildre denne form for veridiktions historie indenfor de vestlige samfund i nyere tid idet han havde søgt at vise hvilke forskydninger der havde fundet sted indenfor viljen til sandhed.³⁸ *Les mots et les choses* og *Naissance de la clinique* kan således i deres helhed anskues som undersøgelser af forandringer i formerne igennem hvilke man har søgt at erkende og at udsige en sådan type sandhed siden 1500-tallet, ligesom *Histoire de la folie* også behandler videnskabeliggørelsen af forholdet til fænomenet galskab og følgerne heraf.

Samtidig kan man imidlertid også spørge efter de grundlæggende betingelser for at en sådan sandhedstype kunne opstå, få sin egen historie og vinde en udbredelse, således at den kom til at spille en central rolle i socialiteten. Dette søger Foucault i forlængelse af sin behandling af sandhedsformens tilblivelse hos Sofokles at gøre til hovedtemaet for de forelæsninger han afholder i 1980.

Problemet det drejer sig om at undersøge er følgende: Hvordan og hvorfor opstod det øjeblik hvor sandhedsudsigelsen kunne autentificere sin sandhed – kunne bekræfte sig selv som manifestation af sandheden – i samme omfang [...] som den der taler kan sige: Det er mig der er i besiddelse af sandheden [...] fordi jeg har set, og fordi jeg har sagt det som jeg har set? [...] Identifikationen [...] af sandhedsudsigelsen med det forhold at man har set det sande [...], af den der taler og kilden, oprindelsen og roden til sandheden [...] er en mangeartet og kompleks proces der har været afgørende for sandhedens historie i vores samfund.³⁹ (Cours 80.01.23)

Et foreløbigt svar kunne være at en sådan form for veridiktion kan indtage en central plads i en socialitet der har en sådan karakter at personers selvforhold uomgængeligt formidles gennem den skildrede form for sandhed. I en socialitet hvor jeget bliver uomgængeligt bundet til denne form for sandhed og den autenticitet den er forbundet med, virker den umiddelbart dannende og forpligtende for selvets identitet.ⁱ I bind II og III af *Histoire de la sexualité* og i forelæsningerne på Collège de France i 1980 søger Foucault at gøre rede for hvordan et sådant selvforhold langsomt bliver konstitutivt for menneskelige personer, på en sådan måde at man må kommunikere og danne fællesskaber omkring en sådan form for sandhed; mens han i det første bind, *La volonté de savoir*, gør rede for hvordan et sådant selvforhold gør sig gældende i dag.

At sandheden uddifferentieredes fra udfoldelsen af dominans og etableredes i et eksklusivt selvforhold gjorde det muligt at sandheden på en ny og radikal vis kunne træde i et eksplicit *modsætningsforhold* til magtudøvelsen. I sin hytte sad en slave der ikke havde nogen politisk betydning eller rettigheder, men som alligevel var i stand til at undergrave kongens myndighed i og med at han havde set hvad der var sket og var i stand til at fortælle det. Med den nye udsagnsmodus åbnede sig en mulighed for at man ikke behøvede at nøjes med at gøre indsigelse mod en magtfaktor eller en magtudøvelse ved at konfrontere den med en anden magt eller autoritet, netop i kraft af at man var i stand til at gøre indsigelse mod den ved at modstille den sit eget autentiske forhold til

ⁱ Foucault kan derfor også formulere det ovennævnte ‘problem’ som følgende spørgsmål: “Comment se fait-il que dans une société comme la nôtre le pouvoir ne peut s’exercer sans que la vérité ait à se montrer et à se manifester dans la forme de la subjectivité? [...] et qu’on attende de cette manifestation de la vérité dans la forme de la subjectivité des effets qui sont au-delà de l’ordre de la connaissance, qui sont de l’ordre du salut et de la délivrance pour chacun et pour tous?” (Cours 80.01.23).

sandheden; og hermed gjordes det også muligt at sandheden kunne indtræde i nye roller og udfylde andre funktioner. En ny mulighed for en radikal *kritik* af de ledende og de besiddende viste sig, der blev et afgørende islæt i det atheniensiske demokrati,ⁱ og hvis videre historie Foucault blandt andet søger at følge i en række sene tekster der beskæftiger sig med begreber som parrhesia, oplysning, kritik og samtidsdiagnostik.⁴⁰ Bestræbelsen på at sige sandheden blev imidlertid institutionaliseret som en radikal stræben mod at sige sandheden per se, idet den blev vejvisende indenfor den ramme hvori den opstod. En ramme som Foucault også søger at gøre rede for i forbindelse med sin behandling af *Oidipus*-dramaet.

4 Den autoritative undersøgelse

I Sofokles' *Oidipus* var der ikke tale om at slaverne frit og uden videre sagde sandheden om hvad de havde overværet. Sandheden om hvad der var hændt kom kun for dagen i kraft af Oidipus' søgen efter sandheden der motiverede ham til at drive sandheden ud af hyrden på bjerget imod dennes egen vilje. Der var en klar forskel på den afventende og modtagende holdning Oidipus indtog når han konsulterede oraklet, idet han her understregede at ingen mand kunne tvinge nogen gud til (at sige) det han ikke ville,⁴¹ og den aktivitet han lagde for dagen når han udsurgte specielt den sidste slave. Oidipus begyndte med at fastslå mandens identitet ved at udsørge de omkringstående. Derefter kontrollerede han at hyrden kendte de allerede klarlagte aspekter af historien, for endelig indgående at udsørge slaven om de manglende dele af historien under trusler om anvendelse af magt og tortur hvis han ikke ytrede sig og sagde sandheden. Overfor slaven sætter Oidipus således *en teknik til ekstraktion af sandheden* i værk som var forudsætningen for at den nye form for sandhed blev klarlagt, og som tjente til at verificere den. Denne teknik som man kunne kalde "undersøgelsen" var en forløber for den teknik der senere i middelalderen vandt udbredelse under navnet "*enqueten*".

Når man iværksatte en undersøgelse af en begivenhed der havde givet anledning til strid, samlede man de relevante personer der var til stede da den

ⁱ Tragedien *Oidipus* giver sammen med andre af Sofokles' dramaer som *Antigone* og *Elektra* ifølge Foucault "un résumé de l'une des grandes conquêtes de la démocratie athénienne: l'histoire du processus à travers lequel le peuple s'est emparé du droit de juger, du droit de dire la vérité, d'opposer la vérité à ses propres maîtres, de juger ceux qui le gouvernent" ("*La vérité et les formes juridiques*", *Dits et écrits II*, p. 571).

fandt sted og udsatte dem for en udspørgning der havde til formål at fastslå og samle hvad de kunne erindre angående den pågældende begivenhed, med henblik på ét sted i samfundet at etablere en fælles forpligtende sandhed om hvad der var sket. Den således etablerede sandhed lod man danne udgangspunktet for hvad man skulle foretage sig i anledning af den pågældende situation.

Oidipus blev ophavsmanden der tvang slaverne til at fortælle den nye form for sandhed i og med at han var manden der udmærkede sig ved en særlig form for stræben eller søgen. Stormanden Kreon, hvis myndighed karakteriseres som *dynasteia* – en myndighed som et antal mænd besidder sammen og deler – anførte i disputten hvor Oidipus anklagede ham for at ville rane tronen at han var en mand der kendte sin egen relativt privilegerede position som han hævdede at være tilfreds med at besidde og være i stand til at overholde. Dermed påberåbte Kreon sig at være i besiddelse af en viden eller en kunnen der betegnedes som *sofrosyne* eller evne til mådehold,⁴² og som han søgte at godtgøre i en forsvarstale der nøjedes med at sandsynliggøre. Teiresias karakteriseredes af *phronein*, af en evne til at vende sig mod sig selv og fordybe sig i selv og sine tanker for at formulere de sandheder man fødes med og således udfolde eller udvise klogskab, eftertanke og indsigt. Oidipus berettede hvordan han selv da han løste sfinksens gåde udviste *gnome*, og det vil sige dømmekraft eller snarrådighed, i stedet for at betjene sig af guddomme og varsler.⁴³ Men hvad Oidipus bestræber sig på i løbet af tragedien beskrives med verbet *heuriskein* (at finde eller opdage) der betegner den handling eller transformation igennem hvilken den der er uvidende bliver den der ved. Oidipus er ikke kun, sådan som Freud hævder det, den uvidende, men også den der bestræber sig på at vide (for meget).

Til denne søgen animeredes Oidipus af en række angreb på hans position. Allerede i den første scene hvor indbyggerne i Theben henvendte sig til ham er det tydeligt at pesten oplevedes som en anfægtelse af bystatens leder,⁴⁴ ligesom Oidipus i konfrontationerne med Teiresias og Kreon også åbent blev drevet af et forsøg på at beskytte sin dominans imod forskellige anslag. Det er værd at notere sig at tragediens titel er *Oidipous Tyrrannos* (ikke Fadermorderen Oidipus eller Den utugtige Oidipus), og at Oidipus under skænderiet med Teiresias udbrød: “*O pyte, o tyranni, techne technes* (åh rigdom, åh tyranni, åh magt, åh alle kunsters kunst),⁴⁵ hvor stor nid fremkalder I ikke!”. Dette og mere til peger på at en gennemgående problematik i tragedien netop var spørgsmålet om hvordan man kan dominere eller udøve magt.

Oidipus havde haft en omskiftelig skæbne hvor han havde levet som kong Polybos' søn i Korinth og var draget hjemløs omkring mellem forskellige byer før han endelig blev udråbt til hersker over Theben. Med sit foranderlige livsforløb delte Oidipus ikke alene skæbne med den episke hero, men også med det sjette og femte århundredes tyrannerfigurer der, efter at have nået magtens tinde og have bragt staten på ret køl, altid stod i fare for at miste lederskabet igen. Fra begyndelsen af Sofokles' stykke var Oidipus ikke et menneske hvis handlinger motiveredes af at han frygtede at have slået Thebens konge ihjel og at have begået blodskam; han var en hersker som var bange for at miste styret.

Det er i denne sammenhæng man må se Oidipus' bestræbelse på at finde eller opdage. Sofokles anvendte i løbet af tragedien hyppigt verbet *oida*, som på en gang betyder "at vide" og "at se", for at beskrive hvad han foretager sig, thi Oidipus er synets mand, en hersker der søger at finde og at se sandheden for ikke alene at bevare og fundere sit styre, men for generelt at kunne styre og dominere.

Oidipus der påstår at være den der søger opdagelsen og *heuriskein* gentager bestandigt: "Jeg er den der skal styre [...] skibet (*hibernain*)". Opdagelsens kunst er altså en form for styrmandskunst (*ars gubernandi*).⁴⁶ (*Cours 80.01.23*)

Oidipus' dominans var hermed af en anden art end den som de store semitiske eneherskere havde udøvet, og den som Septimius havde søgt at re-etablere med sin indretning af paladset. Der var ikke tale om et *imperium* i verdens centrum som strakte sig til dens grænser under en endeløs stjernehimmel som den søgte at indskrive i sit styre: og dermed heller ikke om et herredømme der anskuede sig selv som *manifestation af en højere sandhed* når det skulle fremstille, iagttage, begrunde og kritisere sig selv. I stedet demonstrerede Oidipus muligheden for at udøve et *herredømme* der nedfældede sig i en helt anden organisering, nemlig en form for styre der baserede sig på en vilje og en evne til at finde og bestemme *hvad der var tilfældet*, for at koncentrere denne viden et centralt sted så man kunne sætte sig i *besiddelse* af den. Den nye form for sandhed blev etableret som et led i reorganiseringen af herredømmet der samtidig satte ritualer til at ekstrahere sandheden i værk. Formålet var ikke blot at sige sandheden, men at uddrage sandheden for at stille den i herredømmets tjeneste.

For både kejser Septimius og Oidipous Tyrannos var der således tale om at etablere en sandhed der kunne tjene udøvelsen af dominans fordi den havde en

autoritativ funktion. Der var tale om at fastslå en form for sandhed som styret kunne samle, sætte sig i besiddelse af og dele ud af i sit herredømme. Men for at undslippe det som en højere sandhed gådefuldt foreskrev og sandsynliggjorde, søgte Oidipus at organisere sit styre som en anordning der hvilede på en anden form for autokratisk sandhed, nemlig på hvad styret sikkert kunne vide fordi dets undersøgelse viste at det forelå åbenlyst og ubetvivleligt. Forskydningen medførte at Oidipus opdagede en anden form for forpligtelse end stjernehimlen over vore hoveder. Han stødte på *tyche* (skæbnen, tilfældet, lykken og det uventede), den række af begivenheder der, idet de danner et mønster, former og bestemmer menneskenes liv.

Oidipus optrådte ikke kun som hersker da han indkaldte og forhørte den sidste slave, men også, og først og fremmest, som den der ledte *retten*. Mødet blev netop bragt i stand som et led i bestræbelsen på at gøre en skjult skyldighed op der truede med at forpeste livet i Theben, for at kunne afregne den. Idet Oidipus iværksatte undersøgelsen der havde til opgave at sikre en autoritativ øjenvidneberetning ved at forhøre de dengang tilstedeværende, aktiverede han derfor en retslig anordning, på samme måde som Oidipus' henvendelse til oraklet i begyndelsen af tragedien også var en retslig fremgangsmåde, og ganske som Septimius' bygning med dens inkorporerede stjernehimmel også var et retsligt arrangement. Der var i alle tilfælde tale om foranstaltninger som sattes i værk for at gøre det muligt at fælde en retslig dom. I den nye form for proces som tyrannen indledte kom han i sidste ende selv til at optræde som anklager, forsvarer, undersøger, dommer, ansvarlig og skyldig.

Tragedien *Oidipus* beskriver dermed også hvordan *undersøgelsen* afløste og erstattede *gudsdommen* eller *retsprøven*, og dermed også ritualen, som den anordning der tillod at træffe juridiske afgørelser. Tragedien skildrer hvordan der indenfor den retslige praksis – forstået som aktiviteten der finder sted indenfor de anordninger hvormed man afregnede sine mellemværender for at etablere retfærdighed – fandt et skifte sted i sandhedens karakter som bevirkede at man ikke mere behøvede at træffe afgørelserne under henvisning til en tvetydig højere natur, men i stedet kunne tage udgangspunkt i hvad der klart og ubetvivleligt var tilfældet. Den nye form for sandhed som var indeholdt i vidnets auto-alethurgiske udsagn: "Jeg har set det med mine egne øjne" blev ikke umiddelbart etableret generelt og per se, men blev i stedet til indenfor og i kraft af disse juridiske rammer.

Foucault sammenfatter derfor også sit anliggende i foredragsrækken "La vérité et les formes juridiques" som en bestræbelse på at gøre rede for hvordan

forandringer i de juridiske anordninger medførte at der indenfor den juridiske praksis opstod en ny form for sandhed der også var forbundet med en ny form for selvrelation.

De juridiske praktikker – måden hvorpå man fælder dom angående uret og ansvar i mellem menneskelige forhold, måden hvorpå man påtvinger bestemte individer godtgørelse for nogle af deres handlinger og straf for andre, alle disse regler eller, med andre ord, alle disse praktikker, der ganske vist er regelmæssige, men som også forandres i løbet af historien – synes at være en af måderne hvorpå vores samfund har fastlagt subjektivitetstyper, former for viden og, følgelig, relationerne mellem mennesket og sandheden. [...] Jeg vil søge at vise Jer hvordan bestemte former for sandhed kan bestemmes igennem den retslige praksis.⁴⁷ (“La vérité et les formes juridiques”, *Dits et écrits II*, p. 541)

Via en forandring i de retslige anordninger der kunne fastslå og udbrede en ny form for sandhed socialt, blev det i første omgang muligt for et herredømme der etablerede sig selv som en retslig instans at forstå, fundere og fremstille sig selv på en ny måde ved at optræde som en opmand der var i stand til at gøre uafklarede regnskaber op og foretage en retfærdig omfordeling. Hvor en sådan ny form for sandhed og selvrelation udbredes i vidt omfang og institutionaliseres, må man imidlertid ophøre med at tale om en mulighed som en magtudøvelse kan sætte i scene efter forgodtbefindende og betjene sig af. Det bliver i så tilfælde et uomgængeligt krav til et herredømme at det også er i stand til at formulere sig juridisk ved at etablere en sådan ny form for sandhed hvis det skal gøre sig håb om at vinde almindelig anerkendelse.

Det skred der skildres i *Oidipus*-tragedien var imidlertid ikke alene karakteristisk for en udvikling der fandt sted i det samtidige Hellas, men viste vejen for den senere udvikling. I dramaet tegnedes en organisering af ret, sandhed, selvforhold og magt som, på trods af en række senere forskydninger, stadigvæk påvirker os i dag. Til trods for at Deleuze og Guattari med deres *L'Anti-Œdipe* netop har anfægtet Freuds ødipale mor-far-barn-trekant – idet de gjorde opmærksom på at der ikke var tale om en ahistorisk sandhed om vores begær, men om et middel som psykoanalytikerne tog i brug for at begrænse begæret indenfor en given moderne familiestruktur – tillader Foucault sig i forelæsningsrækken “La vérité et les formes juridiques” alligevel at tale om et dybtliggende ødipuskompleks i den vestlige civilisation. Den fortrængte sammenhæng angår imidlertid ikke det individuelle begærs struktur og tilblivelsen af det ubevidste, men derimod måden hvorpå man har organiseret

det sociale og den politiske magt. I kraft af sin behandling af ret, magt og sandhed der afdækker mønstre som pegede fremad mod den senere udvikling, fremstår *Oidipus*-tragedien (og ikke Oidipus-myten) stadig som en af den vestlige kulturs urtekster. Den artikulerede et skred indenfor retten og dens sandhed der skulle få stor betydning for hvordan enhver magtudøvelse kunne træde frem, en mulighed der imidlertid først for alvor blev udnyttet langt senere. Vi har endnu et dybtliggende ødipuskompleks i vores kultur for så vidt som vi stadigvæk er mærket af et begivenhedsforløb hvorigennem sandheden blev udsondret som et *selvstændigt og uomgængeligt niveau* der havde sin *egen historie*.⁴⁸

III Den offentlige enquete

1 Rettens øvrighed

Som allerede skildret spiller den retslige anordning som Oidipus satte i værk, og som viste sig at undergrave hans herredømme, ikke nogen nævneværdig rolle i den ældre ret, der var udformet som en fejderet hvis afgørelser baseredes på retsprøver. Efter Romerrigets opløsning bevaredes undersøgelsesteknikken kun yderst sporadisk for først at dukke op i større udstrækning i 1100- og 1200-tallet.

Op til den centraleuropæiske højmiddelalder fandtes der sædvanligvis ingen selvstændig juridisk magt.¹ Den juridiske trætte forløb mellem de enkelte samfundsmedlemmer idet de stærkeste højst havde til opgave at se til at trættens forløb efter forskrifterne. I løbet af folkevandringstiden og middelalderen førte de stadige rivaliseringer imidlertid til en koncentration af rigdomme og andre goder samt militær styrke på forholdsvis få familiers hænder. Disse søgte, på den ene side, at etablere og udøve deres eget herredømme på en sådan måde at det kunne vinde almen anerkendelse hos både de herskende og deres undersåtter; på den anden side bestræbte de sig på at styre og regulere den rivalitet der konstant omfordelte dominans og goder indenfor deres interesseområder på en for dem fordelagtig, men samtidig alment acceptabel måde.

Da den juridiske trætte stadigvæk var den form som rivaliteten måtte antage hvis styrkeprøven og dens udfald skulle have karakter af alment accepteret ret, var det nærliggende for de instanser der var i færd med at etablere sig som overordnede, nemlig kirke- og kongemagt, at antage rettens form og søge at sætte sig i besiddelse af retsritualerne og den retslige udvikling.²

I det omfang man bemægtigede sig retten kunne man forhindre at juridiske konflikter udviklede sig spontant og ukontrolleret og sikre sig at cirkulationen af goder i de juridiske anordninger bekræftede ens eget herredømme, samtidig med at bestræbelser på at åbne ikke autoriserede typer af konflikter kunne stemples som ikke retslige. Tillige kunne man også herved fremstille og forstå sit eget herredømme som en bestræbelse på at etablere retsligt ordnede forhold.³

Dette skete idet de magtinstanser der var i færd med at etablere sig bestræbte sig på at manifestere sig som *opmænd* i de gældende stridigheder af retslig

karakter. De søgte at gøre sig gældende som neutrale instanser der var hævet over de sædvanlige konflikter, og som netop derfor var i stand til at afgøre dem på rette vis. Det er karakteristisk at mange forsøg på at artikulere og fremstille fyrstens og hans styres rolle netop i 1100-1200-tallet lagde stor vægt på at vise fyrsten som personifikationen af guddommen *justitia*, som retfærdighedens repræsentant på Jord.⁴ Disse nye magtinstansers bestræbelse på at tilegne sig retten indledte samtidig en genbestemmelse af rettens 'væsen' eller væremåde. Allerede i fejde- og anklageretten optrådte retten som et medium der tillod at udligne og forskyde den øvrige socialitets konflikter; nu kom den efterhånden til at henvise til og hvile på en tilstand der var hævet over den sociale konfliktualitet.⁵ En identifikation af *ret* med *fred* begyndte.

De store magtfulde institutioner der udviklede sig i middelalderen – monarkiet, staten og dens maskineri – tog afsæt i en mængde allerede eksisterende magter, og gjorde til en vis grad op med dem: kompakte, sammenfiltrede, konfliktuelle magter som var tilknyttet det direkte eller indirekte herredømme over jorden, våbenbesiddelsen, trældommen, lenshøjhedens og lensafhængighedens bånd. Når de har kunnet indpodes [...] skyldes det at de fremstod som instanser for [...] voldgift, som en måde at samordne disse magter på [...]. Disse overordnede magtformer har, overfor mangfoldige, konfliktuelle kræfter, henover alle disse heterogene rettigheder, fungeret som retsligt princip med det tredobbelte kendetegn at konstituere sig som en ensartet helhed, identificere sin vilje med lovenⁱ og udfolde sig gennem forbuds- og sanktionsmekanismer. I formelen *pax et justitia* kom den funktion til udtryk som man hævdede at have: freden som forbud mod feudale eller private krige, og retfærdigheden som en måde hvorpå man suspenderede den private afgørelse af trætterne.

I udviklingen af de store monarkiske institutioner drejede det sig uden tvivl om andet og mere end en ren juridisk opbygning. Men dette var

ⁱ Foucault skelner, her og en række andre steder, ikke tilstrækkelig klart mellem lov og ret. (Jævnfør, blandt andre steder, også "Les mailles du pouvoir", *Dits et écrits IV* (p. 186) hvor han hævder: "l'Occident n'a jamais eu d'autre système de représentation, de formulation et d'analyse du pouvoir que celui du droit, le système de la loi.") Der kan være en vis ræson i at hævde et sammenfald for så vidt som den vestlige ret – som det senere skal vises – i en meget lang periode har været bestemt igennem loven idet vi tenderer mod at forstå og analysere ret som lov. Selv om det efterhånden kan være svært at se retten for bare lov, skulle det imidlertid allerede være antydnet at distinktionen ikke kun er af analytisk, men også af historisk vigtighed.

magtens sprog, dette var den fremstilling den gav af sig selv, og hvorom hele den offentlige retsteori, således som den blev opbygget i middelalderen eller genopbygget ud fra romerretten, vidnede. Retten var ikke blot et våben som monarkerne behændigt håndterede; den var det monarkistiske systems ytringsmåde og måde at gøre sig acceptabel på. Siden middelalderen har magtudøvelsen i de vestlige samfund formuleret sig gennem retten.⁶ (*La volonté du savoir*, p. 115; Foucaults kursivering)

Etableringen af overordnede beherskelsesforhold og af en overordnet ret var én sammenhængende proces da de overordnede magtinstanser, samtidig med at de blev til, søgte at fremstille og forstå sig selv som retslige instanser.⁷

Oprettelsen af en overordnet instans, der manifesterede sig i retten indebar en grundlæggende forandring af den retslige proces der bevirkede at denne under hohenstaufferne fra sidste halvdel af 1100-tallet havde en helt anden karakter end det var tilfældet i romerretten og under det store rige som karolingerne etablerede så sent som i det ottende århundrede. Forandringen viste sig blandt andet ved at en figur som hverken havde noget sidestykke i den tidligere romerske eller germanske ret, nemlig *anklageren*, dukkede op i løbet af det tolvte århundrede som en fast institution og begyndte at tage del i retsprocessen som den overordnede retslige instans' repræsentant.⁸ Dette indebar at den retslige konflikt fra at have været en trætte mellem klager og anklaget nu blev en *ternær* relation. Samtidig opstod den nye juridiske kategori, *retsbruddet* eller overtrædelsen, der begyndte at træde i krænkelsens sted. Den anklageretslige proces kunne nemlig først udløses af en angivelig uret som skadevolderen havde ladet overgå sit offer, hvorfor processen havde til opgave at vise om en sådan havde fundet sted ved at undersøge hvem der havde ret. Nu kunne uretten eller fejlen samtidig opleves som en krænkelse af den højere retsinstans der var i færd med at blive til.

Ud over en krænkelse af offeret var forbrydelsen i færd med at blive et brud på den offentlige orden.⁹ Den offentlige anklager var i færd med at blive den person der som den overordnede retslige instans' repræsentant kunne indgive klage for brud på dennes orden og således efterhånden erstatte offeret som initiator af den retslige proces.ⁱ Anklager og den anklagede tillodes ikke mere

ⁱ En sådan offentlig anklager fandtes endnu ikke i den romerske ret. Den romerske retsproces "wird immer hervorgerufen durch das Anrufen der eine Rechtsschädigung geltend machenden Partei, durch die Klage" (Mommsen: *Abriß des römischen Staatsrechts*, p. 191). Selve processen indeholdt i den klassiske romerske ret to trin. I den første del fremstillede klager og anklaget sig for en årligt udnævnt magistrat, prætoren, der havde til opgave at undersøge om og hvordan trætten kunne formuleres i retslige termer, i en *actio* eller en stævningsformular. I den afsluttende del trådte parterne i den

blot at løse deres konflikter internt, men måtte i stigende grad underkaste sig en tredje instans der bestræbte sig på at sætte sig igennem overfor enkeltindividerne som en højere og uangribelig ret. At den etablerede retsinstans eksproprierede den privates krænkelse og dermed selv indgik som en krænkert part i sagen betød at også den kunne kræve en godtgørelse, hvorved det blev muligt at indstifte bods- og beslaglæggelsesanordninger der yderligere kunne styrke den overordnede instans' position.¹⁰

Spørgsmålet er imidlertid hvordan det kunne lade sig gøre for den overgribende magtinstans at etablere sig som en aktør der indgik i retsprocessen på et niveau der var hævet over de andre aktørers, så den ikke fremstod som udfordret og angrebet i retsprocessen, men tværtimod som en størrelse der dannede processens forudsætning, og som nødvendigvis måtte blive bekræftet af den. Det herredømme som var i færd med at institueres kunne undgå at fremstå som en direkte part i konflikten og dermed at sætte sig selv på spil i hver eneste proces hvis det var i stand til at tiltage sig den funktion som retsritualet og gudsdommen udfyldte i anklageretten. Retsprøven og retsritualet var nemlig anordninger der, hævet over trætten mellem klager og anklaget, fastlagde betingelserne for stridens udfald hvis den skulle være retslig og dens afgørelse således alment anerkendes som forpligtende. Det indstiftede herredømme måtte manifestere sig som en instans der var i stand til at afgøre de retsligt etablerede konflikter; det måtte vise sig som en størrelse der var i stand til at fælde domme på en sådan måde at de fik forpligtende karakter.

I den ældre germanske ret fandtes allerede en model for hvordan man kunne træffe en retslig afgørelse uden at rekurrere til ritualer eller til gudsdommen. I det øjeblik hvor et individ blev grebet på fersk gerning i færd med at udføre en forbrydelse, kunne de personer der overraskede ham fremstille ham for den politiske magthaver og kræve en godtgørelse for den forvoldte skade. I så tilfælde fandtes altså indenfor den allerede eksisterende ret en skabelon for hvordan et kollektiv kunne anklage et individ og opnå dets domfældelse gennem en autoritær afgørelse, truffet af en politisk instans der således fik

således etablerede sag frem for en opmand som de var blevet enige om at udvælge fra en officiel liste over lægmænd der påtog sig et sådant hverv. Denne mand havde til opgave at forhøre parternes fremlæggelse og på den baggrund afgøre sagen (jævnfør Nicolas: *An Introduction to Roman Law*, pp. 23-25). Da initiativtagerne til retsprocessen stadigvæk udelukkende var de krænkede borgere, og da en offentlig instans hverken var involveret i processen som part i sagen eller som domfældende instans, må romerretten stadigvæk karakteriseres som en, ganske vist højtudviklet, klageret hvis processer udelukkende angik mellemværender mellem borgerne (*cives*) og således havde civilretslig karakter.

retslig karakter. Spørgsmålet var imidlertid hvordan man kunne generalisere denne model så den kunne tages i anvendelse i de langt flere tilfælde hvor misdæderen ikke blev pågrebet på fersk gerning; og det krævede at man organiserede anordninger der satte de etablerede magtinstanser i stand til på kollektivets vegne autoritært at træffe afgørelser der kompenserede for forvoldt skade, også udenfor de relativt få tilfælde hvor en sådan forekom at give sig næsten af sig selv i kraft af at alle de involverede parter havde været til stede og havde set.

En fremgangsmåde der tillod en magtinstans at træffe repræsentative afgørelser var allerede blevet taget i anvendelse i den tidlige middelalders karolingerstyre under navnet *inquisitio* eller *enqueten*. Når stormændene skulle løse en opstået strid, der kunne dreje sig om besiddelser og tiende, ære og vasalforhold, dominans eller ret, samlede de herskendes repræsentant en række personer man betragtede som kyndige angående sædvane, ret og ejendomsforhold og fik dem til at sværge på at tale sandt, samt på at sige hvad de vidste, havde set og havde hørt tale om. Derefter lod man dem rådslå med hinanden med henblik på finde ud af hvordan det rent faktisk forholdt sig i den pågældende sag og finde en løsning.ⁱ I karolingerriget var *inquisitio* en ofte anvendt administrativ afgørelsesmetode; ligesom Vilhelm Erobreren, for at gøre en ende på de stridigheder der udspandt sig mellem den normanniske og den angelsaksiske befolkning efter invasionen i England, senere gennemførte en omfattende undersøgelse af ejendomsforholdene til og udbyttet af grundbesiddelser, som i 1086 blev nedfældet i den berømte *Domesday Book*.

Som det var tilfældet i Oidipus' behandling af slaven, optrådte det etablerede politiske herredømme i den administrative *inquisitio* som den aktive og overordnede part, ikke fordi det allerede vidste sig i besiddelse af en autoritær sandhed, men netop fordi det bestræbte sig på at sætte sig i besiddelse af en

ⁱ På denne måde indoptog den politiske instans en nævningeanordning der på de gamle retssteder, tingene, allerede var begyndt at afløse eden og gudsdømmen som en teknik der tillod at afgøre de verserende sager, og som her i stigende grad blev tildelt domsfunktion. "På Lovenes Tid var Partsed med Mededsmænd og Gudsdøm (Jernbyrd) allerede i betydeligt Omfang erstattet med Ed af Nævninger, der kaldtes saaledes, fordi de ikke som Mededsmændene valgtes af den bevisførende Part, men blev udnævnt paa anden Maade, være sig af Modparten eller, hvad der var det almindelige, af en upartisk Instans [...]. Det var Nævningernes Opgave paa egen Haand at undersøge Sagen og paa Grundlag heraf at afgive et edeligt Udsagn om den. Dette Udsagn havde samme Betydning for Sagens Udfald som de tidligere anvendte formelle Beviser, og det opfattedes ogsaa som Bevis. I Realiteten virkede det dog nærmest som en Dom, og visse Klasser af Nævninger kan betragtes som en Form, hvorunder Tinget konstitueredes til Afgørelse af bestemte Sager" (Jørgensen: *Dansk Retshistorie*, p. 250).

sådan. Magtinstansen hævdede ikke at kende sandheden før de andre dele af det sociale korpus alene i kraft af sin position, men søgte at sætte sig i besiddelse af den indenfor et givet område ved at søge bestemte spørgsmål besvaret. Nyt i forhold til tragedien var det imidlertid at den politiske instans henvendte sig til de personer der betragtedes som vidende på området for, uden indblanding og tvang, kollektivt at lade dem afgøre hvad de anså for at være sandheden. Således indstiftedes enqueten som en anordning der var i stand til at fastslå en fælles forpligtende autoritær sandhed ved at bringe en rådslagning i stand der inddrog den eksisterende kundskab på området.

I middelalderens første omfattende territoriale samfundsdannelse optrådte enqueten imidlertid først og fremmest som en praktisk-administrativ anordning der kunne skabe afklaring, og ikke som en fremgangsmåde der tillod karolingerne at fremstille, forstå og begrunde deres styre. Ydermere synes fremgangsmåden at være gået af brug i århundrederne efter karolingerriget opløsning og overlevede i tiden mellem 900 og 1100 hovedsagelig indenfor kirken, hvor den tillige anvendtes som en åndelig eller religiøs teknik. Indenfor romerkirken aflagde bisperne regelmæssigt *visitatio* indenfor de enkelte dele af deres stift. Når bispem ankom til et nyt sted, indledte han i første omgang en *inquisitio generalis* ved at spørge de dydigste, klogeste og ældste som burde vide det om der var sket noget bemærkelsesværdigt siden sidst, og først og fremmest om nogen havde forbrudt sig eller syndet. Hvis det var tilfældet overgik bispem til *inquisitio specialis* der havde til opgave at fastslå præcist hvad der var sket i den konkrete sag, og hvem der havde gjort hvad.

Visitatens *inquisitio* var en administrativ afklaring af hvordan kirkens besiddelser og indtægter blev forvaltet; men samtidig var der tale om en åndelig søgen der skulle bestemme hvilke synder der var blevet begået, og af hvem, for at granske sjælene. Dette indebar at inkvisitionsanordningen blev givet en ny drejning. Efterforskningen af hvad der var sket, og hvordan det forholdt sig søgte nu ikke mere blot at fastslå hvilke begivenheder og handlinger der havde fundet sted, og hvem der havde udført dem, men inkluderede et nyt register. Med til de sagforhold som man søgte at fastslå i enqueten, hørte også hvad der havde gjort sig gældende i ophavsmændene til de relevante handlinger. I kirkeligt regi var enqueten ikke kun en efterforskning af hvad der var hændt, men også en udforskning af hvad den enkelte havde følt og tænkt. Fra den anklageretslige procesanordning, hvor den anklagede indgik i en trætte med sin modpart og dermed selv optrådte som en *part* i sagen, var man dermed i færd med at bevæge sig i retning af en procesform hvor den sigtede ikke ansuedes

som part i sagen, men derimod som en *genstand for undersøgelse* blandt andre i en proces som gennemførtes af den dømmende instans, der således på én gang optrådte som anklager og undersøger.

En grundbestræbelse i den kirkelige inquisitio var derfor at få de relevante personer til at berette om de nævnte forhold og fortælle om sig selv. Dette viste sig blandt andet ved at inkquisitionen på ethvert stadium kunne afbrydes af den skyldiges tilståelse. Kirkens enquete var en anordning der tillod at ekstrahere en bekendelse af ofrene der formede sig som en selvbekendelse, eller som et udsigelsesritual hvor det subjekt der talte faldt sammen med genstanden for udsagnet.¹¹ Den adspurgte blev aftvunget en beretning om sit grundlæggende tilhørsforhold, hvad der gjorde det muligt for kirken at lokalisere ham, men nu på en sådan måde at der ikke var tale om at tilstå sine klient-, vasal- og loyalitetsforhold til andre og mægtigere mænd og mestre, og dermed om at bekende sig til andre, men først og fremmest om at *bekende sig til sig selv* som den man i bekendelsesprocessen viste sig at være.

Udviklingen i ordet 'bekendelse' [...] er i sig selv karakteristisk: fra den 'bekendelse' der garanterede den status, identitet og værdi som en eller anden person tillagdes af andre, er man nået til den bekendelse hvorved en person vedkender sig sine egne handlinger eller tanker. Længe godtgjorde individet sin *autenticitet* ved at *henvise til andre* og manifestere sin forbundethed med næsten (familien, lydighedsforhold, beskyttelse); senere godtgjorde man dets autenticitet ved den *sande tale* som det var i stand til og tvunget til at holde *om sig selv*. Sandhedsbekendelsen indskrev sig i hjertet af magtens individuationsprocedurer.¹² (*La volonté de savoir*, pp. 78-79; mine kursiveringer)

I enquetens tidligere former søgte man af de adspurgte at uddrage en beretning om deres omverden som de garanterede i kraft af at de selv havde været til stede og vidste. De kunne derfor borge for det sagtes rigtighed med udgangspunkt i et sammenfald mellem den som talte og kilden til det sagtes sandhed, som igen sikredes af den talendes autentiske og oprindelige sammenfald med sig selv. Derfor beskrev Foucault, som nævnt, den ekstraherede beretning som en *auto-alethurgi*,¹³ som en formaliseret sandsigen der begrundede sig selv, eftersom den indeholdt sin egen oprindelse. I forlængelse heraf kan man hævde at den kirkelige enquete søgte at ekstrahere en *auto-auto-alethurgi*, nemlig en

udsigelse af sandheden hvor man selv indestod for rigtigheden af den tilståede sandhed der samtidig udtrykte den grundlæggende sandhed om én selv.ⁱ

Den kirkelige inquisitio aftvang ikke blot en ny form for sandhed, men nødte samtidig den adspurgte til at forholde sig til sig selv på en bestemt måde. Samtidig med at den adspurgte formulerede sandheden, blev han tvunget til at etablere et selvforhold der tog form af en stadig søgen efter de dybeste og inderste sandheder om selvet, og som forpligtede ham både på denne aktivitet og på dens resultater.¹⁴ Den kirkelige enquete formede sit undersøgelsesobjekt idet den tvang den adspurgte til at begive sig på en indadvendt søgen og således konstruerede den en identitet der centreredes omkring en interioritet som forpligtede den undersøgte i og med at han blev bragt til at fortælle om den.¹⁵

I den religiøse enquete etablerede den indsamlede magtinstans således en mere komplet eller 'dækkende' autoritativ sandhed på en sådan måde at den samtidig gennemtrængte og bandt det adspurgte undersøgelsesobjekt langt ind i dets intime liv. Begyndende på det tidspunkt i 1200-tallet hvor pavestolen søgte at imødegå udbredelsen af kætterbevægelserne¹⁶ ved at etablere inkquisitionen som en særlig institution af vandreretter under navnet *Sanctum Officium*, skulle en sådan mere omfattende, autoritær undersøgelses princip i løbet af de følgende århundreder udfoldes i stadig mere rabiater renkultur. Således opridsede romerkirkens inkquisition under modreformationen den ubegrænsede enquete-anordnings *diagram*.

Det var enqueten som en umiddelbart administrativ og religiøs anordning der blev taget i anvendelse indenfor den juridiske retsproces, hvor den tillod at generalisere den form for domfældelse man allerede foretog i de tilfælde hvor forbryderen blev grebet på fersk gerning.¹⁷ I kraft af at man ved at tage denne anordning i anvendelse kunne samle og udspørge de folk der havde været til stede, og som besad en særlig relevant viden, tillod enqueten nemlig den dømmende instans retrospektivt at fastslå den fælles sandhed om hvad der havde fundet sted, og hvad der faktisk var tilfældet som forekom at være umiddelbart givet i de sager hvor forbrydelsen var åbenbar. Via enqueten blev det muligt at generalisere den øjeblikkeligt åbenbare forbrydelses umiddelbare

ⁱ En sådan tales sandhed "n'est pas garantie par l'autorité hautaine du magistère, ni par la tradition qu'il transmet, mais par le lien, l'appartenance essentielle dans le discours entre celui qui parle et ce dont il parle" (*La volonté du savoir*, p. 84). En sådan sandhedsform der hviler på auto-evidens når sit højeste udtryk i Descartes' metafysiske meditationer og genfindes i Kants forestilling om moralen som en selvbegrundende størrelse.

nutid og overføre dens enighed til det senere tidspunkt hvor domfældelsen skulle finde sted.¹⁸

På denne måde indførtes enquete-teknikken som et led i nye politiske instansers etablering ovenfra og udefra¹⁹ i den eksisterende anklageretsanordning, hvorved den radikalt ændrede karakter:

Transition fra et system baseret på hævn til et der var baseret på straf; fra den anklageretslige praktik til en inkvisitorisk; fra den skade der fremprovokerer trættten til det brud der bestemmer retsforfølgelsen; fra afgørelsen ved retsprøven til den dom der fældes efter bevis; fra den kamp der udpeger en sejrherre og markerer hvad der var ret, til den konstatering der fastslår et faktum idet den tager afsæt i vidnesbyrd.²⁰

(Cours 72, Résumé des cours, p. 21)

Ved at etablere enquete-anordningen og gøre den til deres, blev magtinstanserne i stand til at tilegne sig og monopolisere den evne til at træffe juridiske afgørelser der tidligere var placeret i de formelle beviser eller prøver, nemlig den anklagedes evne til at overstå gudsdom eller præstere partsed med mededsmænd. De formelle prøvers evne til at træffe en afgørelse hvilede på en etableret, men over tid variabel enighed om hvilken adfærd man burde udvise, hvilken godtgørelse fravigelser måtte afføde, og hvilke beviser der kunne godtgøre hvorvidt sådanne havde fundet sted: en overensstemmelse der blev grundlagt i de gensidige forpligtelser og den selvbinding som blev til i den tidlige socialitets lokale udveksling, og som blev etableret og afrettet ved at blive formuleret og vedligeholdt på tinge. Anklagerettens retsbeviser fungerede som prøvesten i en retsproces hvor socialiteten, en bloc, optrådte og forestilledes at foreligge som den dømmende instans. Derfor fik bevisførelses- og domfældelsesproceduren på tinge en ritualiseret og automatiseret karakter.

Med indførelsen af enquete-teknikken blev en instans der bestræbte sig på at opnå dominans selv i stand til at træffe den retslige afgørelse der faldt ud til fordel for den ene part og imod den anden.²¹ At enquete-teknikken overtog rollen som afgørelsesprocedure indebar imidlertid at den samlede retsproces som førte til domfældelse, tenderede mod at indgå i det der i første omgang var en teknik til at hidføre afgørelsen eller skaffe 'bevis'. I enqueten fastlagde man nemlig først hvem der havde ret, ved at præcisere hvad der var retstilstanden og om der var begået lovbrud og derfor skulle rejses sag. Enqueten gjorde det muligt at de dominerende instanser der var i færd med at etablere sig, kunne *inkorporere* hele den domfældelsesprocedure i sig der i vores tidlige historie var

både den væsentligste manifestation af retten og dens vigtigste innovative kraft.ⁱ Med enquetens indførelse var det ikke længere socialiteten der på tinge, på en mere omfattende sammenhængs vegne, holdt dom over sig selv og sine egne; fyrsten var nu i stand til repræsentativt at dømme på socialitetens vegne. I kraft af enqueten var magtinstanserne ikke alene i stand til at afgøre enkeltsager, men også fastslå en konkret forskel mellem ret og uret i socialiteten.

Installeringen af enqueten som domfældelsesorden indledte en historisk udvikling der på bekostning af det omgivende samfund i stigende grad gjorde fyrstemagten til retskilde, til rettens ophav og fornyer. Transformationen muliggjorde dermed også tilblivelsen af en *offentlig ret*, en ret der ikke som den tidligere civile regulerede relationerne mellem enkeltindivider, men angik forholdet mellem disse og en særlig privilegeret repræsentativ instans.

Tilegnelsen af retten via indoptagelsen af dens doms- og afgørelsesfunktion blev imidlertid først mulig i kraft af en forandring af denne. Anvendelsen af retsprøverne og eden som afgørelsesteknik hvilede på en forestilling om at den menneskelige socialitet var indlejret i en mere omfattende verden eller natur, der, med Heraklits ord, dog sædvanligvis foretrak at skjule sig. I retsprøverne og i retsritualerne i mere bred forstand søgte man at etablere en enighed om standardiserede sociale fremgangsmåder der kunne tvinge den større sammenhæng til at manifestere sig som en sandhed der tillod at træffe en retslig afgørelse. Den ritualiserede anklageret søgte at sætte en afsløring af en højere, omfattende orakulær sandhed i værk, at etablere et *refiat* der på én gang viste hvem der var stærkest, og hvem der havde ret, fordi det manifesterede hvem der var understøttet af den mere omfattende sammenhæng.

Ved at inkorporere stjernehimlen i sin retssal havde Septimius søgt blivende at indskrive en sådan højere kosmo-teologisk sandhed, der ellers kun afslørede sig momentant, i sin egen retsudøvelse og domfældelse. Ved at markere at en eksklusiv højere viden privilegeret blev nærværende i kejserens domsafsigelse, bestræbte kejserdømmet sig på at gøre en romerret til sin egen der allerede i sin klassiske form henviste til en kosmo-teologisk autoritet. Denne bestræbelse fik sit mest imponerende udtryk da Justinian, for at lade Rom genopstå ved Bosporus, samlede og redigerede de indtil da gældende principper for domfældelse i sin *Corpus iuris civilis* og besjælede dem med sin kejsertilguddommelige autoritet. De romerske kejsere bestræbte sig på at tilegne sig de

ⁱ "Retsudviklingen gennem Domme spillede sikkert i ældre Tid en langt større Rolle end egentlig Lovgivning" (Jørgensen: *Dansk Retshistorie*, p. 16). En rest af denne 'primitivitet' findes fortsat i forestillingen om præcedens.

allerede eksisterende retsformer ved i deres styre at integrere og sætte sig i privilegeret besiddelse af den allerede gældende orakulære sandhedsform. I det omfang det lykkedes at indskrive sandheden og retten i det kejserlige styre, kunne dette generelt fremstå som manifestationen af en form for sandhed og ret modtaget fra oven, eller som en *ratio scripta*.

Den monopolisering af retten som fandt sted i middelalderen, hvilede imidlertid på en forandring af rettens gældende sandhedsform, for den blev først mulig gennem indførelsen af enqueten som tillod at fastslå en sandhed der var af en ganske anden art end retsritualets. Et skred fandt sted fra en orakulær sandhed som man hævdede at modtage fra oven til en sandhed man erhvervede sig gennem en aktiv udforskning af verden; fra en sandhed med hjemmel i en eksklusiv højere autoritet til en sandhed man begrundede ved at henvise til hvad alle kunne bevidne; fra en sandhed der tog form af en afsløring i hvilken verden først blev til i en bestemt form til en sandhed man hævdede var i overensstemmelse med hvad der allerede var tilfældet. Efter enquetens indførelse afslørede den retslige sandhed ikke længere stjernehimlen over vore hoveder; den afspejlede i stedet jorden under vore fødder som vi altid allerede forudsatte og levede på; den viste ikke længere ud mod firmamentet, men pegede på fundamentet.

Denne reorganisering af retten der satte en ganske anderledes form for domfældelse i værk, gjorde det således muligt for hohenstaufferne at monopolisere den. Ved at indføre enqueten i retten og sætte sig i besiddelse af den, blev fyrstedømmet i stand til at træffe afgørelser og indføre forskelle i verden der gjorde en forskel fordi de fremstod som havende generelt forpligtende karakter. Man hævdede nu ikke længere at være i stand til at træffe autoritative afgørelser på baggrund af en privilegeret rituel viden som man havde modtaget fra oven, men derimod fordi man i en privilegeret grad var blevet vidende ved at samle og sætte sig i besiddelse af vidnesbyrd om hvad der var hændt og om hvordan man plejede at dømme. Idet den nye form for dømmekraft indførtes i retten, iværksattes en sekularisering af denne og dens sandhed.²²

Samtidig medførte indførelsen af enqueten en uddifferentiering af både ret og sandhed idet de begge hermed efterhånden blev bestemt som størrelser der forudsatte den aktivitet der gennemløb enquete-anordningen. Fremstod både sandhed og ret tidligere som træk ved en samlet samfundskonstellation der udmærkede dem generelt,²³ afhængigt af i hvilket omfang de kunne siges at være til stede eller savnes, så *udsondredes* de nu og henlagdes til privilegerede

loca, idet de fremstod som effekter eller resultater af netop enquete-anordningens virksomhed. Først gennem enqueten konstitueredes fra nu af en privilegeret viden der fortalte sandheden om den omverden som enqueten bearbejdede, og som på repræsentativ vis foreholdt hvad der var det rette.ⁱ Fra at fremtræde som generelle aspekter ved den måde man erfarede verden på, selvstændiggjordes ret og sandhed så de fremstod som rene repræsentative erfaringer man kunne gøre bestemte privilegerede steder.

2 Arcana imperii et repraesentatio

Retsprocessen bevarede sin nye karakter relativt uforandret indtil begyndelsen af 1800-tallet. Da man i 1663 “til evig spot, skam og skændsel” skar hjerte og indvolde ud af Corfitz Ulfeldts effigies, lavet af gips og træværk, og flænsede dem i stykker,²⁴ da kongen i 1676 førte Griffenfeld til skafottet og lod hans våben sønderbryde før monarken i sidste øjeblik ‘benådede’ ham til livsvarigt fængsel, og da Struensee blev henrettet i 1772, var der i alle tilfælde tale om en straffehandling som offentligt manifesterede den sandhed som nedsatte inkvisitionskommissioner havde fastslået i deres dom. Foucault skildrer i *Surveiller et punir* indgående undersøgelsen, domfældelsen og afstraffelsen i den etablerede inkvisitoriske retsanordning.²⁵ Samtidig viser han hvordan elementer fra den agonale anklageret blev indoptaget i enquetens nye sammenhæng.

I modsætning til hvad der er tilfældet i den moderne retspleje var offentligheden i den inkvisitoriske retshandling i langt de fleste europæiske lande forment adgang til den del af retsprocessen der førte frem til domfældelsen. Men undersøgelsesprocessen foregik ikke alene, generelt set, i hemmelighed; den forblev også uigennemskuelig for den anklagede selv. Ifølge Ludvig den XIVs ordonnans af 1670 var det umuligt for den anklagede at få tilforordnet en advokat, at få adgang til sagens bevisakter og at få kendskab til hvem der havde angivet ham. Samtidig kunne undersøgelsesdommerne modtage anonyme angivelser, skjule for den anklagede hvorom sagen egentlig drejede sig og udspørge ham på spidsfindig vis for at få ham til at falde i. I strafferetten var viden anklagemyndighedens absolutte privilegium.²⁶ Den hemmelige undersøgelsesprocedure var en teknik der gjorde det muligt for den

ⁱ Med uddifferentieringen er der netop tale om en udsondring, og det vil sige om etableringen af en forskel eller en distinktion der samtidig forbinder det adskilte på en anden måde end tidligere – ikke om en afsondring eller en afskæring af enhver forbindelse.

dømmende instans at etablere en i første omgang esoterisk og *privilegeret viden* om hvad der var tilfældet. Fremgangsmåden mandede ud i affattelsen af en eller flere færdige skriftlige beretninger der dannede sagens bevisakter, som dommerne i sagen modtog for med udgangspunkt i den etablerede autoritære sandhed, stort set uden yderligere undersøgelser, at fælde deres dom.ⁱ

Da man i undersøgelsen søgte at godtgøre en eksklusiv almen sandhed i fravær af den anklagede og uden hans vidende, indgik hans handlinger og udsagn i processen på linie med andre hændelser og dokumenter der kom i betragtning i den afsluttende rapport.ⁱⁱ Den anklagede blev behandlet som en sagsakt blandt andre. Men samtidig søgte undersøgelsesretten også at investere den sandhed som den mente at være i færd med at godtgøre i den anklagede og lade den gennemtrænge ham så han anerkendte den, hvorfor tilståelsen spillede en stor rolle i den inkvisitoriske rets hemmelige undersøgelsesproces.²⁷ Den skrevne bevisførelse havde brug for tilståelsens eller bekendelsens orale korrelat der bevirkede at den sandhed der umiddelbart var skjult og esoterisk fremstod åbent og alment.

Derfor gjorde den dobbelthed sig også gældende i forbindelse med bekendelsen eller tilståelsen at man tog en række tvangsmidler i brug for at fremkalde den,²⁸ samtidig med at en række formaliteter skulle tilsikre at den var autentisk og ytrede uvilkårligt og 'af egen drift' når den først faldt. Man forlangte at tilståelsen skulle aflægges ved fuld bevidsthed, at den skulle kunne gentages foran den dømmende myndighed, og at den ikke måtte berette om naturstridige hændelser eller om ting som den udspurgte umuligt kunne vide. Inkvisitionsprocessen var fyldt med bestanddele fra den tidligere anklageret der indgik i den nye sammenhæng og her tildeltes en ny funktion. Man bad den anklagede aflægge ed inden man udspurgte ham, hvorved man truede ham med at fremstå som meneder for Gud og mennesker hvis han løj. Og man udsatte ham for pinsler der imidlertid ikke var:

de moderne forhørs tøjlesløse tortur; det var nok grusomt, men ikke vildt og ubehersket. Det var en regelstyret praksis der fulgte en klart fastlagt

ⁱ Vore dages retsproces har i vid udstrækning brudt med den beskrevne praksis. I dag skal alle sagens bevisakter åbent lægges frem for den sigtede så han har mulighed for at forsvare sig ved retsprocessen, hvortil der sædvanligvis bør være adgang for offentligheden.

ⁱⁱ Lyder en sådan fremgangsmåde alt for fremmed og eksotisk, kan man jævnføre med de procedurer man følger i de for tiden så populære undersøgelsesretter eller kommissionsdomstole der stadigvæk fungerer efter inkvisitionsprincippet.

fremgangsmåde: øjeblikkene, varigheden, anvendte instrumenter, længden af tovene, loddernes tyngde, [...] forhørsmyndighedens indtræden, alt dette er strengt kodificeret i henhold til de forskellige sædvaner.²⁹ (*Surveiller et punir*, p. 44)

I eden og torturen genfandt man den tidligere anklagerets retsprøveanordning der havde til opgave at sandsynliggøre hvem der havde ret, alt efter om den udfordrede var i stand til at overvinde den forhindring han blev stillet overfor eller ej. Undersøgelserprocessen formede sig også som en strid mellem undersøgelsesdommeren og den mistænkte hvor den udspurgte blev underkastet en række prøvelser som han bestod så længe han benægtede, og hvor han fejlede i det øjeblik han brød sammen og tilstod; men i den 'duel' der etableredes drejede det sig nu om at fastslå i hvilket omfang den autoritære sandhed som undersøgelsesdommeren var i færd med at afdække faktisk var gyldig.³⁰ Man forestillede sig ikke – sådan som det senere blev tilfældet – den sandhed som undersøgelsesdommeren bestræbte sig på at etablere indenfor et dualistisk enten-eller hvor den var enten sand eller falsk, men i en graderet skala hvor den var mere eller mindre sandsynliggjort. Hvis undersøgelsesdommeren var nået til et vist punkt i afdækningen og bevisførelsen i sagen, medførte det også at man antog en vis grad af skyld hos den anklagede og dermed var berettiget til at påføre ham et vist mål af straf. Anvendelsen af den tilladte straf i et pinligt forhør havde samtidig karakter af en prøve som man kunne betjene sig af for at uddrive den resterende del af sandheden af den anklagede, men som også kunne afkræfte den sandhed som undersøgelsesdommeren var i færd med at godtgøre, hvorfor han løb en vis risiko ved at betjene sig af muligheden.

Mens *undersøgelserproceduren* i den inkvisitoriske retsproces var hemmelig og eksklusiv, mundede den efter domfældelsen ud i en *afstraffelsesproces* der var kendetegnet ved en eklatant offentlighed. Afstraffelsen var organiseret som et offentligt skue, som en nøje tilrettelagt begivenhed der udfoldede et så spektakulært ritual og ceremoniel at folk strømmede til for at overvære den.ⁱ

ⁱ Hvis man sammenholder den inkvisitoriske straffeprocess med den karakteristiske straffeform i dag, nemlig fængselsstraffen, kan man konstatere et radikalt brud. Her gemmes den domfældte af vejen så straffeprocessen gennemføres i det skjulte. Foucault karakteriserer forandringen som en "effacement du spectacle punitif" (*Surveiller et punir*, p. 14). Samlet bliver der senere tale om en radikal omvæltning af offentlighedens og det hermetiskes plads i strafferetten. Foregik processen der førte til domfældelsen i den inkvisitoriske proces for lukkede døre og i det skjulte bestræber man sig senere på at fremstille den åbent og offentligt. Og mens man tidligere bestræbte sig på at fremstille selve straffeprocessen som et offentligt skue sørger man senere for at den foregår i det skjulte i lukkede rum.

Idet man afstraffede den domfældte fortsatte man den bestræbelse på at iværksætte den autoritative sandhed som man allerede havde indledt overfor den sigtede i løbet af undersøgelsesprocessen; men samtidig skulle afstraffelsen offentligt manifestere den i første omgang hemmelige og esoteriske sandhed som undersøgelsesproceduren havde kunnet godtgøre. Mens man i undersøgelsesproceduren fortrinsvis bestræbte sig på at eftersøge sandheden samtidig med at man også søgte at efterprøve og fremstille den, forskød man i den offentlige afstraffelsesprocedure accenten mod at fremstille den autoritære sandhed som man allerede var i besiddelse af.

Det påhviler den skyldige at fremvise dommen og sandheden om forbrydelsen ved højlys dag. Man viser hans krop frem, promenerer den, udstiller og piner den som en offentlig bekræftelse på den procedure der indtil da var forblevet i halvmørke. I og på kroppen skal alle kunne læse at retfærdigheden er sket fyldest.³¹ (*Surveiller et punir*, p. 47)

Den offentlige afstraffelse gjorde det muligt at bekendtgøre dommen og hvad man bebrejdede den dømte. Afstraffelsesproceduren kunne afspejle den forbrydelse som havde fundet sted. Man brændte de urene og gennemborede tungen på dem der havde gjort sig skyldige i blasfemi; og man kunne vælge at henrette den dømte og udstille hans afsjælede legeme på stedet hvor han havde begået sin forbrydelse. Afstraffelsen kunne også indeholde en bekendtgørelse af dommen ved at forpligte den dømte til at gøre offentlig afbigt, udstille ham i gabestok med skriftlig angivelse af dommen eller lade ham vandre gennem byens gader med standsning og oplæsning af dommen på centrale steder. Der kunne også være tale om at man søgte at frembringe en offentlig pendant til den ellers i første omgang hemmelige tilståelsesscene for på den måde 'spontant' at lade den dømte signere rigtigheden af den domfældelse man i øvrigt tvang ham til at proklamere. Det var almen praksis at den dømte kunne vinde et øjeblikks respit i retfærdighedens fuldbyrdelse ved at gå til bekendelse eller foretage nye afsløringer; specielt så tilskuerne med god grund frem til tidspunktet før opstigningen til afstraffelsens privilegerede scene, skafottet, hvor sådanne bekendelser ofte fandt sted.

Et afgørende virkemiddel i fremstillingen af den autoritære sandhed var en langsom og gradueret anvendelse af tortur der blev afstemt efter forseelsens karakter. Den indgik som et afgørende element i enhver større offentlig afstraffelse, hvorfor man har betegnet afstraffelsestypen som pinestraf.

[D]øden er [...] afslutningen på en kalkuleret graduering af lidelser; fra halshugning – [...] pinslernes nulpunkt – indtil partering der gør dem næsten uendelige, mens mellemstadierne udgøres af fra hængning til hjul og stejle hvorpå døds kampen er langvarig. Det at pine til døde består i kunsten at lade livet vare ved under lidelse.³² (*Surveiller et punir*, pp. 37-38)

Pinestrafen var i første omgang en fysisk straf der udmærkede sig ved at reducere den domfældtes krop til passivitet og i al offentlighed udsætte den for vold som påførte den afstraffede en voldsom fysisk pine. Gennem sin fysiske afstraffelse påførte teknikken imidlertid ikke alene den domfældte en legemlig smerte, men også en åndelig lidelse der begge var så voldsomme at domfældelsen fik en grufuld karakter, både for den domfældte og tilskuerne.ⁱ Den overdrevne udfoldelse af fysisk vold var ikke et afmægtigt amokløb fra den juridiske instans' side som man søgte at skjule,³³ men et opsigtsvækkende og afgørende led i straffehandlingens hele virkemåde som man stolt accentuerede.

Pinestrafens voldsomhed gjorde det muligt for den dømmende instans i den domfældtes krop at indridse den virkelighed som enqueten havde etableret, at markere at der havde fundet forbrydelse sted som ophævedes ved at retfærdigheden skete fyldest, for på denne måde at fremvise sandheden om forbrydelsen. Og samtidig bevirkede pinens excessive og opsigtsvækkende grusomhed at mærkerne indskrev sig med flammeskrift i iagttagernes bevidsthed, så enquetens sandhed virkede bestemmende ind på den offentlige bevidsthed.³⁴ Den gav enquetens sandhed en eklatans som bevirkede at den kunne virke alment normerende.

Når pinestrafen er så solidt indlejret i den juridiske praksis, er det fordi den afdækker sandheden og gør magten virksom. Den sikrer at det skriftlige artikuleres som mundtligt, at det hemmelige artikuleres som offentligt, og at enquetens procedurer artikuleres i bekendelseshandlingen. [...] Den grufuldhed der hjemsøger pinestrafen spiller altså en dobbelt rolle: [...] Den sikrer på én og samme tid

ⁱ Foucault taler p. 13 i *Surveiller et punir* om "un art des sensations insupportables". Den direkte og åbenlyse påførsel af smerte eller pine forsvinder i den straffeform der afløser pinestrafen, nemlig fængselsstraffen, for højst at indgå i det omfang den tjener andre formål, hvorfor man kan tale om en afdæmpning i straffemetoden. "S'efface donc, au début du XIXe siècle, le grand spectacle de la punition physique; on esquivé le corps supplicé; on exclut du châtement la mise en scène de la souffrance. On entre dans l'âge de la sobriété punitive. Cette disparition des supplices, on peut la considérer à peu près comme acquise vers les années 1830-1848" (ibidem, p. 20).

sandhedens og magtens fremskinnen; den er fuldbyrdelsen af enquetens ritual og suverærens ceremoniel og triumf.³⁵ (*Surveiller et punir*, pp. 59-60)

Pinslernes grufuldhed bevirkede således at den retslige enquete kunne få en central funktion indenfor den socialitet den indgik i.³⁶ De medvirkede til at den retslige enquete kunne optræde som anordningen hvor tidens øvrighedsinstanser og det omgivende samfund mødtes og indgik i en udveksling med hinanden. Når den retslige enquete således optrådte som det uddifferentierede eller selvstændiggjorte dispositiv som udvekslingen mellem en række andre anordninger kunne gennemløbe, fungerede den som en af sin tids toneangivende eller dominerende sociale anordninger. Den optrådte som et dominerende og sammenbindende udvekslingsled der organiserede samtidens sociale konstellation.

At enquetens sandhed på eklatant vis kunne manifesteres i pinestraffen gjorde det muligt for anordninger der tiltog sig status som magtinstanser at antage rettens form. Ved at antage enquetens form og manifestere dens sandhed offentligt på en måde der blev husket, var det muligt for sådanne instanser, punktuelt og eksemplarisk, på én og samme tid at demonstrere dels at de rent faktisk var i besiddelse af og i stand til at udøve en sådan overmagt, dels at de var i deres gode ret til at gøre det.³⁷ Således blev det muligt for dispositiver der var i færd med at tiltage sig en rolle som tillod dem at begrænse feltet indenfor hvilket andre dispositiver kunne udfolde deres aktivitet og konditionere deres adfærd – for dispositiver der var i færd med at kridte den bane op på hvilken de sociale handlinger og hændelser måtte udspille sig – samtidig at manifestere og begrunde dette forhold.

Som det er tilfældet i Kafkas "In der Strafkolonie", indskrives dommen imidlertid ikke kun i den domfældtes krop så alle tilskuere ved at nu sker retfærdigheden fyldest. Sluttelig indridses også et "Sei gerecht!" i den der straffer og udøver magt. Den centrale eller fremherskende anordning der kanaliserede det sociale møde, etablerede og generaliserede en bestemt omgangsform der ikke alene forpligtede de regerede, men også de dominerende. De styrende instanser forpligtedes på at betjene sig af enquetens ret og ikke overskride de beføjelser den gav hvis de ville fremstå som retfærdige.

Derfor kunne de dominerede også vende enquetens straffehandling om og betjene sig af den som et medium for kritik. Straffehandlingen var akten hvor øvrigheden på den domfældtes krop repræsentativt bekendtgjorde sin sandhed

og manifesterede sin overmagt overfor mængden, men iagttagernes iscenesatte identifikation med den afstraffede førte netop også til medlidenhed og demonstrerede i fortættet form deres egen afmagt.³⁸ Situationen hvor retten gik sin gang blev derfor også anledning til en række skafotoptøjer hvor tilskuerne kunne forbande dommerne, angribe vagt og bødler og eventuelt befri den dømte. Når de dominerede ikke kunne komme til orde i enquetens domfældelse måtte de blande sig i afstraffelsesproceduren i de tilfælde hvor det forekom mængden at en uskyldig var blevet dømt, eller hvor straffen forekom urimelig hård, og således samtidig give udtryk for en generel utilfredshed med et styre hvis retfærdighed de følte forfordelte dem.

Man havde således bevæget sig langt siden katharerne havde anfægtet de etablerede verdslige og religiøse instanser idet de betonede at en højere sandhed ikke kun afsløredes enkelte privilegerede steder i vores socialitet – og dermed var forbeholdt nogle få – eftersom sandheden blev til i den kamp mellem lys og mørke der udspillede sig i hvert enkelt individ. Efterhånden påberåbte man sig nu i stadig mindre grad en højere sandhed og dens retfærdighed; nu kommunikerede de styrende og de regerede over den form for sandhed som den retslige enquete havde installeret som almen omgangsform.

I anklageretten kunne man iagttage hvordan sandheden blev til, eller manifesterede sig, indenfor de retslige ritualer og de begrænsninger de satte, og hvordan de retslige begrænsninger overhovedet var en forudsætning for at sandheden kunne antage en bestemt forpligtende form. *Uden retten* og dens forpligtelser og begrænsninger ‘gaves der’ *ingen sandhed*. Senere kunne man observere hvordan forskellige magtinstanser prøvede at tage hånd om de retslige begrænsninger som tillod at producere sandheden: Først ved at søge at inkorporere den gældende ret i sig, sådan som det var tilfældet hos kejser Septimius; siden ved at forandre rettens fremgangsmåde, sådan som det skete i forbindelse med indførelsen af enqueten.ⁱ Tilegnelsen fandt sted for at instansernes magtudøvelse kunne fremstå i en retslig form og således fremstå som alment acceptabel.

På den anden side kunne magtudøvelsen også først fremstå som retslig velbegrundet hvis den, indenfor de begrænsninger som den formulerede i retslige termer, kunne fremstille en sandhed som kunne fylde dem ud.³⁹ Og magtudøvelsens forhold til en sådan sandhed lod sig ikke reducere til et rent

ⁱ Foucault hævder i *Cours 76.01.14* at det har været et grundanliggende i hans forskning at besvare spørgsmålet: “Quelles sont les règles de droit que les relations de pouvoir mettent en œuvre pour produire des discours de vérité?”

instrumentelt fordi den sandhed som det lykkedes at sætte i værk, inklusive den sandhed som man evnede at tvinge andre til at frembringe, ikke kunne gøres ugjort igen når den først var blevet til;⁴⁰ og fordi den derfor på sin side skabte en ret som havde konsekvenser for magtudøvelsen.⁴¹

Med den enquete-anordning som fyrstemagten satte i værk i sin bestræbelse på at monopolisere magtudøvelsen ved at hæve sig over den samfundsmæssige strid indledtes altså en bevægelse i rettens sandhed som var *irreversibel*. Hermed tegnedes en udvikling fra en guddommelig sandhed som bliver åbenbart fra oven frem mod en sekulær sandhed hvor udgangspunktet var hvad der kunne perciperes fordi det allerede forelå åbenbart for vores fødder; fra en sandhed som blev til idet man blev oplyst frem mod en sandhed som var mulig i kraft af at man erfarede og kunne bevidne; fra en forestilling om sandheden som oplysning frem mod et begreb om sandheden som overensstemmelse; fra en sandhedsudsigelse som var foreskrivende fordi den var profetisk og dermed orakulært forudsigende frem mod en udsigelse der var foreskrivende i kraft af at den var retrospektiv.

Skredet i sandhedens væremåde etablerede et *uomgængeligt nyt niveau* for social omgang, blandt andet i kraft af det blev fæstnet i det nye selvforhold som den nye form for sandhed udvirkede hos både undersætter og de styrende. Var autenticitetsinstansen, det man henviste til når man skulle godtgøre at det udsagte var troværdigt og tilforladeligt,⁴² tidligere en højere garant så blev den udsigende selv efterhånden den der indestod for sandheden af det udsagte. Det blev afkrævet den enkelte at han forholdt sig til sig selv som den der havde erfaret og derfor kunne bevidne hvad han sagde for at dette kunne få vægt, og dette autentificerende selvforhold der var en forudsætning for at blive anerkendt socialt blev afgørende for identitetsdannelsen. Dermed blev det også bestemmende for hvad der var i stand til at overbevise den enkelte, for hvad han var tilbøjelig til at anerkende som forpligtende. At individet blev den størrelse der måtte proferere sine egne udsagn, gjorde det nærliggende at det også selv måtte blive den afgørende instans for hvad det ville anerkende og skrive under på. Idet individet således var på vej til at blive sin egen dommer var suverænitetsens sted ved at forskyde sig.ⁱ

Med udgangspunkt i forandringer af retten fandt der således i tidens løb forskydninger af sandheden sted som virkede tilbage på og forandrede de

ⁱ Dette er ikke nødvendigvis ensbetydende med at individet er ved at blive autonomt, og et subjekt, i den senere kantianske betydning af ordene.

strukturer der havde medvirket til at konstituere dem. Forandringerne åbnede for tilblivelsen af en form for sandhed der gjorde en ny form for opgør med de oprindelige autoritære strukturer mulig. Forandringerne i retten der indledtes med enquetens indførelse indebar i sidste ende en forskydning fra en sandhed inkorporeret i retten og de magtstrukturer der medvirkede til at definere den, mod en sandhed der tenderede mod at inkorporere retten i sig og i sin egen ret stillede spørgsmålstejn ved de omgivende magtstrukturer. Man kan, noget forenklet, tale om en forskydning af tyngdepunktet fra *ret* til *sandhed*; eller man kan hævde at sandhed (i vores moderne forstand) i stigende grad begyndte at 'gøre ret'.

Forskydningen stillede nye betingelser for en magtudøvelse der ikke kunne finde sted uden at omgive sig med en ring eller et skær af sandhed. For at magtudøvelsen kunne få karakter af en forpligtende erfaring måtte den tage form af sandhed i dens nye udformning. Det måtte i højere grad blive en magtudøvelse der søgte at blive acceptabel, og som begrundede sig selv, i kraft af at den påberåbte sig at være i overensstemmelse med hvad man kunne erfare og bevidne var tilfældet. Det blev i stadig højere grad nødvendigt at styre ved at foretage afsløringer der manifesterede hvordan det i grunden allerede forholdt sig, og som krævede at man forholdt sig derefter, for også en sandhed der havde karakter af overensstemmelse var, som Heidegger har gjort opmærksom på, i grunden en form for afsløring og hvilede på at en oplysning altid allerede havde fundet sted.

3 Enquetens selvstændiggørelse

Vægtforskydningen fra ret mod sandhed accentueredes af enquetens løsrivelse fra dens binding til retten og dens forandring fra en juridisk anordning til en generel anordning.

Reorganiseringen af den juridiske proces i løbet af middelalderen der henlagde de juridiske afgørelser til enqueten, havde indebåret at denne anordning fik en yderst central placering i de følgende århundreder, både juridisk, politisk og socialt. Samtidig med at enqueten installeredes som stedet hvor en ny form for fælles forpligtende sandhed og viden dannedes, konstitueredes den som en anordning som et politisk herredømme kunne betjene sig af når dets afgørelser skulle fremstå som retfærdige, og styret skulle begrunde sin autoritet. At enqueten indtog rollen som den centrale juridiske fremgangsmåde betød at udvekslingen og konflikterne mellem den nye

styreform og dens befolkning måtte antage eller i hvert fald inkorporere enquetens form hvis de skulle have retsligt bindende karakter. I kraft af sin position som den fundamentale juridiske teknik fik enqueten således en central social rolle at spille som leddet der bandt ellers disparate dele af det sociale korpus sammen idet det initierede en form indenfor hvilken de kunne interagere og indgå i en udveksling med hinanden.

Fra den centrale position som socialt-juridisk bindeled begyndte enquete-teknikken imidlertid allerede i løbet af 1200-tallet at diffundere ud og sætte sit præg på andre former for social omgang.⁴³ De nye statsdannelser begyndte mere systematisk at søge underretning om hvilke tildragelser der havde fundet sted i riget i et bredere omfang end det var nødvendigt af juridiske grunde. Ved at sætte enqueter i værk – blandt andet angående befolkningens omfang og tilstand, samt mængden af rigdomme og penge – søgte man at etablere en central og eksklusiv fond af viden der gjorde det muligt at træffe kvalificerede afgørelser, også indenfor andre områder end det juridiske. Opkomsten af en administrativ og økonomisk viden der kunne overleveres og sørge for homogenitet og kontinuitet i styremåden gjorde en mere stabil politisk magt mulig.

Med tiden *generaliseredes* enquete-anordningen indtil man begyndte at iværksætte enqueter også indenfor områder der var af mindre umiddelbar interesse for den politiske magt. Idet man så komplet som muligt indsamlede vidnesbyrd, begyndte man at fastslå hvad der var sandt, indenfor blandt andet områderne geografi, klima-analyse og astronomi; ligesom man, idet man udstrakte enqueten til at gælde stadig fjernere områder af Jorden, efterhånden udviklede en rejseteknik der førte til opdagelsen og udforskningen af Indien og Amerika.

Alle de store enqueter der var fremherskende i middelalderen, markerer, når det kommer til stykket, udfoldelsen og udbredelsen af denne første form, af den matrice der blev til i det tolvte århundrede. Endog områder som medicinen, botanikken, zoologien er udstrålinger af denne proces. Hele den store kulturelle bevægelse der begynder at forberede renæssancen efter det tolvte århundrede kan i vid udstrækning bestemmes som udviklingen, opblomstringen af enqueten som en generel vidensform.⁴⁴ (“La vérité et les formes juridiques”, *Dits et écrits II*, p. 568)

Den encyklopædiske udforskning af verden der begyndte i senmiddelalderen og for alvor tog fart i den tidlige renæssance udbredte og udfoldede et anlæg der

allerede var blev lagt med etableringen af enqueten. Med enquetens udbredelse vendte den der søgte kundskab og indsigt sig i stigende grad til kilderne for selv at have læst og set teksterne så han vidste hvad der rent faktisk var blevet sagt om et givet emne. Derved blev han selv i stand til at undersøge hvordan en sag forholdt sig så han kunne verificere om forfatterne var sandhedsvidner og ikke længere måtte nøjes med at forholde sig til dem som til autoriteter. Indsamlingen af vidnesbyrd blev principielt grænseløs med enquete-anordningens løsrivelse fra de retslige og politiske rammer der havde begrænset den til bestemte anliggender og sager.⁴⁵

Som et modsvar på denne grænseløse søgen begyndte man i renæssancen, sådan som Foucault klarlægger det i kapitlet “La prose du monde” i *Les mots et les choses*, at opleve omverdenen som en størrelse der ikke kun som tidligere var dyb og dunkel. Den kaldte nu på oplysning for overhovedet at komme til syne, og især på en oplysning som den undersøgende måtte sætte i værk.⁴⁶ Verden erfarede som en omfattende dyb og dunkel sammenhæng hvor de forskellige ting spejlede hinanden hver på deres måde i kraft af forskellige ligheder mellem dem: Jorden spejlede himlen, menneskets forstand Guds visdom, og maleriet imiterede rummet. Den fremstod som en endeløs opak og enigmatisk skrift man aldrig kunne dechifrere fuldstændigt, og som derfor krævede at man bestandigt tolkede den på ny. Renæssancens verden var et endeløst hermeneutisk dybdeunivers som bestandigt krævede at blive udlagt i en ny kommentar. Men samtidig var der et privilegeret sted i den uendelige række af ligheder der bevirkede at tingene spejlede sig i hinanden og bandt verden sammen. I mennesket kondenseredes verdens uendelige række af analogier,⁴⁷ hvorfor verden også kunne samles og koncentreret her. Med mennesket var muligheden givet for at samle og kommentere verden, og således foretage en kritisk skelnen mellem de overfladiske og essentielle ligheder der gjorde det muligt at skimte naturens grundlæggende og bagvedliggende tekst. Gennem en udforskning og indsamling hvor man ikke skelnede mellem hvad man havde hørt og hvad man havde set fordi man betragtede begge dele som vidnesbyrd, søgte man således at lade en på én gang central og omfattende viden eller sandhed om verden komme til udtryk der tillod at rekonstruere verdens grundlæggende sammenhæng.⁴⁸ En uendelig bestræbelse på at udforske verden for at kunne udsige den ét sted i en *autoritær*, men også alt-inkluderende *encyklopædisk sandhed* tog sin begyndelse.⁴⁹

I takt med at enquetens centrale autoritære form for sandhed vandt udbredelse, begyndte en tilbagevendende fascination af de gale fra midten af

1400-tallet at dukke op og indtage en central placering i renæssancens forestillingsverden idet den fortrængte middelalderens bestandige tematisering af døden.⁵⁰ I billedet af det menneske der fortabte sig endeløst i de overfladiske og dermed forkerte analogier⁵¹ aktualiserede epoken en nærliggende fristelse og mulighed for det enqueterende menneske der ville føre til såvel sprængningen af enquetens vidensform som dette menneskes eksistensform: en mulighed for at fortabe sig i billeddannelser hvor den ene tog den anden i en endeløs række så det aldrig blev muligt at samle verden til en sammenhængende tekst.⁵² Samtidig med at galskaben var fortabelse rummede den også en form for højere viden, nemlig om det som enqueten søgte samt om den inkvisitoriske søgens natur og nødvendigheden af at begrænse den. Galskaben rummede en tragisk erfaring af den menneskelige eksistens' og videns begrænsede karakter, af at den menneskelige eksistens og viden var en form for begrænset galskab, og ren galskab hvis den ikke blev begrænset.⁵³ Galskaben var den centrale størrelse overfor hvilken enquetens autoritative sandhed kunne sættes på spil og vinde sig selv igen i en forstærket form fordi den nu var bevidst om sine grænser.

I det omfang enqueten også gjorde mennesket og dets opførsel til genstand for undersøgelse var teknologiens proliferering samtidig forbundet med en udbredelse af anordninger der kunne afæske mennesker udsagn desangående.⁵⁴ Enquetens udbredelse disponerede mennesket for et selvforhold der i stigende grad gjorde det til et bekendende væsen. Forandringen er mærkbar i en langsom transformation der præger samtidens litteratur. Fra *Beowulfkvadet* og *La Chanson de Roland*, Ramon Llulls *Vita coëtana*, Einar Skulessons *Geisli* og Konstantin fra Kostenecs *Stefan Lazarevics liv og levned* til Camões *Os Lusíades*, Luthers *Tischreden*, Montaignes *Essais*, Cervantes' *Don Quijote*, Shakespeares *Hamlet* og de endnu senere kartesianske *Meditationes* har et afgørende skred fundet sted. Helteposet og helgenlegenden – der som i Olavsagaerne hyppigt blandede sig med hinanden – bragte et fællesskab til udtryk der samledes i fryden over at fortælle og høre underfulde beretninger om hvordan store mænd eller kvinder blev udsat for prøvelser og bekræftede deres karakter af *exempla* – eller forbilleder i henseende til styrke, ære eller hellighed – i måden hvorpå de overvandt forhindringerne. Med ridder-‘romanen’ og Dantes *Divina Commedia* som mellemstationer – og efterhånden forstærket af fremkomsten af bogtrykkerkunsten der muliggjorde en helt ny form for privatiseret skriftkultur – blev fortællingens tema imidlertid senere forskudt i en ganske anden retning. I centrum for fortællingerne stod nu i første omgang beretningen om heltens udforskning af verden, der i stigende grad samtidig

fremstod som en opdragelsesproces; senere skildredes hovedpersonens forsøg på at finde og bekende sandheden om sig selv som han efterhånden fortrinsvis måtte søge i sig selv – til slut hovedsagelig for at miste sig selv så den rene (og tomme) søgen efter sig selv blev tilbage som det ‘identitetsskabende’.⁵⁵ De overleverede tekster vidner således om overgangen til en art selvforhold og en form for litteratur som ifølge Foucault stadigvæk normerer handlinger og udsagn i dag.

I Vesterlandet er bekendelsen – ved siden af retsprøvens ritual, ved siden af forsikringer givet af traditionens autoritet, ved siden af vidneudsagnene, men også ved siden af de lærdes iagttagelses- og bevismetoder – en af de højest vurderede teknikker til at fremstille sandhed. Siden da er vi blevet et i enestående grad bekendende samfund. Bekendelsens virkninger er blevet vidt udbredt: Indenfor retten, i medicinen, i pædagogikken, i de familiære forhold, i kærlighedsforholdene, i de mest dagligdags situationer og i de mest højtidelige riter tilstår man sine forbrydelser, bekender man sine synder, bekender man sin fortid og sine drømme; [...] til sig selv gør man [...] de bekendelser man umuligt kan gøre overfor andre, og man gør endog disse bekendelser til bøger. [...] Ligesom den mest afvæbnende ømhed har det, således har også den mest blodtørstige magt behov for bekendelsen. I Vesten er mennesket blevet et bekendende dyr.⁵⁶ (*La volonté du savoir*, p. 79)

Foucaults fremstilling i den citerede passage bliver imidlertid lovlig aktualiserende da den undlader at gøre opmærksom på at bekendelsen stadigvæk har en afgørende rolle at spille på baggrund af at en række afgørende forskydninger har fundet sted og tilladt den at udfylde nye funktioner. Når Descartes (be)skrev sine meditationer og dermed tilbød hver enkelt læser at gentage sin egen rejse mod sandheden sammen med ham, på en sådan måde at denne selv kunne eftergøre og bevidne rigtigheden af de enkelte trin i bevisførelsen, viste det at han stadigvæk kunne forestille sig bekendelsen som en beretning der gjorde det muligt at lade adskilte individer foretage parallelle rejser der kunne forene dem i en fælles overpersonlig sandhed.⁵⁷ I den historiske udvikling som er forløbet siden da, er forsøget på at bekende sig til og mødes i en fælles forpligtende sandhed i stadig højere grad kommet til at fremstå som et

forsøg på at formulere en uudgrundelig, og vanskeligt udsigelig, hemmelighed.ⁱ Herved er bekendelsens substantielle orientering blevet svækket i stigende grad, indtil man i dag i mindre grad bekender sit tilhørsforhold *til* en (eventuelt fraværende) sandhed end man tilstår sin afvigelse eller sin forskel *fra* den. Men samtidig har det ekstraherede udsagn stadigvæk bevaret sin bindende og disciplinerende funktion.

Fremkomsten af de moderne *empiriske videnskaber* må ifølge Foucault situeres indenfor den historiske proliferering af enquete-anordninger der udbredte dem til hele det sociale korpus.

Idet den samtidig skifter plads og efterhånden transformeres, kommer denne 'inkvisitionsmodel', fra midten af det fjortende århundrede, til at danne en af de instanser der former de empiriske videnskaber. Idet den lægger stor afstand til traditionens autoritet og afgørelse gennem en symbolsk retsprøve, bliver enqueten, hvad enten den bliver forbundet med eksperimenteren eller opdagelsesrejsen, sat i værk indenfor den videnskabelige praksis (i magnetismen, for eksempel, eller i naturhistorien), teoretisk reflekteret i de metodologiske overvejelser (hos administratoren Bacon), transponeret i diskursive former (i Enqueten som en analyseform der står i modsætning til Essaiet, Meditationen eller Afhandlingen). Vi tilhører en inkvisitorisk civilisation der i århundreder, efterhånden, har praktiseret uddragelse, forskydning og ophobning af viden i mere og mere komplekse former som alle er afledt af den samme model. Inkvisitionen er en essentiel form for magt-viden i vores samfund.

Erfaringssandheden er barn af inkvisitionen – af den politiske, administrative, juridiske magt til at stille spørgsmål, aftvinge svar, indsamle vidnesbyrd, kontrollere verifikationer, fastslå hvad der er fakta – ganske på samme måde som måltagningens og proportionernes sandhed var barn af Dike.

Den dag kom snart hvor empirismen havde glemt og tildækket sin herkomst. *Pudenda origo*. Den modstillede enquetens afklarede ro og inkvisitionens tyranni, de desinteresserede kundskaber og det inkvisitoriske systems passioner [...]; men inkvisitionen var blot en af formerne – og længe den mest perfektionerede – i det inkvisitoriske

ⁱ Jævnfør Raffnsøe: *Filosofisk æstetik. Jagten på den svigefulde sandhed* for en udførlig redegørelse for sandhedens stigende afsubstantialisering i nyere tid. Se også Del II.V&VI, samt Del III.V i nærværende afhandling.

system der er en af de juridisk-politiske matricer i vores viden.⁵⁸ (*Cours 72, Résumé des cours*, pp. 22-23)

Den moderne empiriske videnskab blev dannet indenfor det rum som den juridiske og administrative enquete allerede havde åbnet, eftersom også videnskaben kendetegnedes ved en målrettet bestræbelse på at få at vide hvad der var tilfældet ved systematisk at indsamle oplysninger og etablere en udveksling og rådslagning mellem de personer der var i besiddelse af kompetence på området, alt sammen for at etablere en sandhed der kunne være alment forpligtende. Samtidig overtog den gryende videnskab en række teknikker til efterforskning og til at kontrollere og fastslå fakta således at de fik karakter af bindende sandhed, fra den juridiske og administrative enquete. Ved udgangen af renæssancen søgte statsmanden, juristen og administratoren Lord Chancellor Francis Bacon, blandt andet i værket *Novum organum scientiarum*, i eksplicit opposition til en deduktiv fremgangsmåde at aflægge regnskab for en induktiv enquetes metodologi, for således at muliggøre et omfattende fremskridt i viden som mennesket måtte tage i besiddelse hvis det skulle gøre sig til praktisk herre over naturen. For Bacon drejede det sig om at lægge naturen på videnskabens pinebænk for at *tvinge* den til at åbenbare sig.

Med tiden *selvstændiggjorde* den videnskabelige enquete sig imidlertid fra rammen indenfor hvilken den blev til og lagde afstand til sin herkomst i den retslige og administrative enquete idet den samtidig indoptog elementer fra disse i sin egen særlige anordning.ⁱ I den videnskabelige enquete bibeholdtes

ⁱ Foucaults redegørelser for forholdet mellem videnskab og det før- og uvidenskabelige har været gjort til genstand for en omfattende eksegese og diskussion og skal ikke behandles fyldestgørende på dette sted. I vores forbindelse er det imidlertid vigtigt at fastholde at Foucault igennem hele sit forfatterskab taler om et brud eller en tærskel ved overgangen til det videnskabelige niveau, sådan som det fremgår af de to følgende citater fra henholdsvis 1969 og 1975: "Lorsque dans le jeu d'une formation discursive, un ensemble d'énoncés se découpe, prétend faire valoir (même sans y parvenir) des normes de vérification et de cohérence et qu'il exerce, à l'égard du savoir une fonction dominante (de modèle, de critique ou de vérification), on dira que la formation discursive franchit un *seuil d'épistémologisation*. Lorsque la figure épistémologique ainsi dessinée obéit à un certain nombre de critères formels, lorsque ses énoncés ne répondent pas seulement à des règles archéologiques de formation, mais en outre à certaines lois de construction des propositions, on dira qu'elle a franchi un *seuil de scientificité*" (*L'archéologie du savoir*, pp. 243-44; Foucaults kursiveringer). "[L]'enquête, en devenant une technique pour les sciences empiriques, s'est détachée de la procédure inquisitoriale où historiquement elle s'enracinait" (*Surveiller et punir*, p. 225).

Ved således at beskrive overgangen til videnskabelighed som en overskridelse af en tærskel eller en selvstændiggørelse tilkender Foucault den videnskabelige aktivitet i hvert fald en vis autonomi i forhold til andre aktiviteter, og en særegen irreducibel rationalitet. Denne konstatering må danne udgangspunktet for en præcisering af en diskussion der efterhånden er blevet et locus communis i Foucault-forskningen, og som angår i hvilket omfang der finder forskydninger sted i måden hvorpå Foucault bestemmer den videnskabelige viden og sandheds status, samt analyserer og belyser den.

ganske vist et træk man havde overtaget fra den retslige, nemlig at den iværksatte fremgangsmåde skulle tillade at afsløre en alment forpligtende sandhed. Ligesom i den retslige enquete perpetueredes i den videnskabelige undersøgelse elementer fra den tidligere sandhedsform. Begge anordninger tillod fortsat at fastslå en sandhed der forekom at have autoritativ karakter, en sandhed der alene i kraft af sin manifestation blev et eksempel til efterfølgelse, en sandhed der var forbundet med myndighed. Derfor var det retslige aspekt stadigvæk heller ikke ganske fraværende fra den videnskabelige sandhed idet denne manifesterede en sandhed man måtte rette sig efter og således klarlagde hvad der måtte danne udgangspunktet for enhver udligning eller afregning eftersom det uomgængeligt var tilfældet. Men samtidig afsvækkedes i den videnskabelige undersøgelse sandhedens esoteriske og privilegerede karakter som udmærkede den i den orakulære alethurgi, og som stadigvæk kendetegnede den retslige og administrative enquetes sandhed.⁵⁹ I den videnskabelige undersøgelse forestillede man sig ikke mere sandheden som en gradueret størrelse der i sit fulde omfang var forbeholdt nogle få. I stedet lød sandheden en binær logik hvor den påstand som var indeholdt i det udsagte var enten sand eller falsk, afhængigt af om den beskrev hvad der var tilfældet eller ej. Og domsinstansen der skulle afgøre hvad der var tilfældet overgik fra et organ for en højere og privilegeret indsigt, eller fornuft, til den almindelige og sunde menneskeforstand. Hvad der var sandt måtte principielt i sit fulde omfang lade sig vise for alle. Med den empiriske videnskab søgte man at instituere en anordning der kunne godtgøre en eksoterisk og generelt tilgængelig sandhed.

Langt senere kunne den videnskabelige sandhedsanordning påvirke og vandre ind i den retslige undersøgelse således at dette forsøg på repræsentativt at fastlægge hvad der var det rette, også fjernede sig fra sin herkomst i inkvisitionsanordningen og dens hævde af en privilegeret sandhed for delvis at underlægge sig den empiriske undersøgelses fælles sandhedsform. Dette førte til:

at man forlader retsprøverne, forkaster torturen, at man må kræve en fuldstændig demonstration for at frembringe en juridisk sandhed, at man ophører med at lade grader af mistanke svare til en vis grad af straf. [...] Heraf følger at den sigtede har krav på at betragtes som uskyldig indtil det endelige bevis for hans skyld; og at dommeren ikke kan tage rituelle former i anvendelse for at vise dette, men de sædvanlige midler, nemlig

den almindelige fornuft, der også er filosofernes og videnskabsmændenes: [...] Idet den bliver en anvendelse af den almindelige fornuft, affører enqueten sig den overleverede inkvisitoriske forbilledlige form for at antage den empiriske undersøgelses langt mere smidige model (der bliver dobbelt bekræftet af videnskaben og common sense).⁶⁰ (*Surveiller et punir*, pp. 99-100)

Med den skildrede forskydning tegner sig en retsproces som i langt højere grad forløber i overensstemmelse med den regelmæssighed der karakteriserer den nutidige.

Fremover bliver strafferetten underlagt et fælles sandhedsregime, eller mere præcist et komplekst sandhedsregime hvor de heterogene elementer videnskabelig demonstration, sansevidnesbyrd og almindelig fornuft [...] væves sammen. [...] Det juridiske ritual er ikke mere i sig selv i stand til at danne en fælles sandhed. Det genplaceres i den almindelige bevisligheds fælles referencerum. Dermed indgår det i et prekært og uendeligt forhold til de videnskabelige diskurser som strafferetten i dag ikke evner at kontrollere. Herren over retsplejen er ikke længere herre over sin egen sandhed.⁶¹ (Ibidem, p. 100)

I processen der skal sikre at sandheden sker fyldest optræder domfældelsesinstansen ikke længere som den privilegerede indehaver af en sandhed der tillader at fastslå hvad der er tilfældet og hvad der skal gøres; den fremtræder som en voldgiftsmand der på baggrund af en delt eller fælles viden skal afgøre hvordan der kan afregnes mellem de involverede parter. Genindførelsen af elementer fra den tidlige germanske retspleje i den moderne ret har samtidig været et svar på omfattende sociologiske forandringer som har ændret grundlaget for retsudøvelse og vilkårene for politisk styring. Disse forandringer er blandt andet et resultat af udfoldelsen af nye dispositivformer.

*

Inden sådanne dispositivformer invaderede retten og bevirkede en omtolkning af denne, havde der imidlertid allerede fundet en forandring sted som indebar at den sandhed som den inkvisitoriske ret manifesterede med sin pinefulde straffehandling ikke alene var enquetens 'faktuelle'. Indenfor retten var loven trængt frem og havde samtidig skiftet karakter så pinestrafen under enevælden ikke alene skulle kundgøre den sandhed som enqueten etablerede. Såvel den

offentlige pinestraf som enqueten havde først og fremmet fået til opgave at manifestere *lovens* sandhed.

For et nøjere eftersyn viser henrettelsen af Struensee sig således at være en kompleks historisk hændelse, et krystallisationspunkt der i sig samlede og rummede en række historiske lag. I dette offentlige optrin var der reminiscenser fra en anklageretslig styrkeprøve; samtidig med at man igennem styrkeprøven kundgjorde resultatet af en indtil da hemmelig enquete.

Men frem for alt tjente pinestraffens offentlige skue, inklusive de nævnte elementer, til at fastslå uomgængeligheden og ufravigeligheden af den lov som kongen havde givet. Kongens lov havde fået sit monumentale udtryk i Danmark med nedskrivningen af Danske Lov, som man henviste til i dommen over Struensee, små hundrede år før Struensee blev henrettet. Fremkomsten og udbredelsen af det lovens univers som denne lovkodeks hørte hjemme indenfor vil blive beskrevet i afhandlingens følgende del.

Noter

FORORD TIL EN FORSKYDNING

¹ Til denne selvkaraktistik har jeg ladet mig inspirere af Hans Finks opposition “Om metafysik og metafysikkritik” ved Lars-Henrik Schmidts disputatsforsvar den 9.2.88 (i Schmidt: *Metafysik og excorsisme*). Heri beskriver (p. 23) Fink doktorandens fremgangsmåde som “en dobbelt holografisk læsestrategi”.

² Allerede i en bemærkning Foucault lod falde under debatten efter en forelæsning med titlen “Structuralisme et analyse litteraire”, afholdt i Tunis 1967, skitserer han selv de radikale følger en forskydning af analyse- og forklaringsniveauet kan have således: “En embryologie [...] on cherchait la cause qui faisait que l’embryon devenait un individu adulte et qui ressemblait aux parents. On posait le problème en termes de causalité et d’énergétique. On sait maintenant qu’il y a en réalité un processus informationnel [...], un isomorphisme entre la constitution de la noyau de la cellule et l’organisme..., comme s’il y avait un message déposé au milieu de la cellule, et comme celui-là avait été entendue. On cherchait une solution énergétique et a trouvé le processus informationnel” (min egen nedskrift af bånd C 34 1-2 på Centre Michel Foucault).

Overgangen fra et forsøg på en energetisk årsagsforklaring til en afklaring i form af en informationelt konstitueret genetisk isomorfisme indenfor embryologien var ment som en illustrerende parallel til en aktuel transformation indenfor humanvidenskaberne som Foucault søgte at indfange i sit foredrag, nemlig strukturalismens fremkomst og udbredelse. Strukturalismens fremkomst markerede for Foucault at se ligeledes en forskydning af perspektivet indenfor de eksisterende humanvidenskaber der tillod at abstrahere fra en række af dens traditionelle vanskeligheder ved at etablere et nyt problem- og genstandsfelt og etablere nye sammenhænge. Når man i de hidtidige humanvidenskaber forsøgte at forstå og gøre rede for menneskelige frembringelser, havde man ofte set det som et centralt anliggende at forklare hvorfor de var blevet til i netop den form som mødte én. Idet man således behandlede de menneskelige værker under et aspekt hvor man gjorde rede for årsagerne til deres frembringelse, for processerne hvorigennem de blev produceret, søgte man at gøre rede for dem i “økonomiske” termer. Strukturalismen opstod i en bestræbelse på en sådan årsagsforklaring, men idet man søgte at gøre rede for hvorfor og hvordan det enkelte værk var blevet til lykkedes det i stedet at påvise en sammenhæng mellem en række forskellige værker. Man efterviste at det med udgangspunkt i det enkelte værk var muligt at konstruere strukturer der satte det i relation til en række andre menneskelige frembringelser. Idet man betragtede det enkelte værk som et led i en fælles masse af dokumenter eller mærker som menneskeheden havde efterladt sig, blev det således muligt at etablere et nyt genstandsfelt og at etablere nye afklarende transformationsstrukturer mellem de enkelte værker. Strukturalisterne etablerede derved et nyt vidensperspektiv indenfor humanvidenskaben der ikke lod sig reducere til tidligere perspektiver, men som heller ikke gav svar på det spørgsmål der havde været udgangspunktet og som det foreløbig havde vist sig umuligt at besvare. Der var tale om en ny synsvinkel der frembragte en ny form for viden, der havde andre genstandsfelter end de tidligere, hverken mere eller mindre.

På tilsvarende vis, omend i det små, bestræber jeg mig på at anlægge et andet perspektiv på Foucaults eget forfatterskab. En sådan forandring af tilgangen åbner et nyt felt for undersøgelse, som tillader at man forskyder en række af de hidtil centrale problematikker i Foucaultforskningen; men den åbner samtidig nye problemfelter.

³ Jævnfør også min artikel: “Michel Foucaults dispositionelle magtanalytik”.

⁴ Bestræbelsen kommer blandt andet til udtryk ved slutningen af indledningen til *L'archéologie du savoir*, i et fingeret svar til en indvending fra en til lejligheden opfundet samtalepartner: “—Vous n’êtes pas sûr de ce que vous dites? Vous allez de nouveau changer, vous déplacer par rapport aux questions qu’on vous pose, dire que les objections ne pointent pas réellement vers le lieu où vous vous prononcez? [...] — Eh quoi, vous imaginez-vous que je prendrais à écrire tant de peine et tant de plaisir, croyez-vous que je m’y serais obstiné, tête baissée, si je ne préparais – d’une main un peu fébrile – *le labyrinthe où m’aventurer, déplacer mon propos*, lui ouvrir des souterrains, l’enfoncer loin de lui-même, lui trouver des surplombs qui résumant et déforment son parcours, *où me perdre et apparaître* finalement à des yeux que je n’aurai jamais plus à rencontrer. Plus d’un, comme moi, sans doute, écrivent pour n’avoir plus de visage. Ne me demandez pas qui je suis et ne me dites pas de rester le même: c’est une morale d’état-civil; elle régit nos papiers. Qu’elle nous laisse libres quand il s’agit d’écrire” (p. 28; mine kursiveringer).

⁵ Vedrørende sin egen omgang med sine inspirationskilder, i dette tilfælde med Nietzsche som anledning, bemærker Foucault: ”Moi, les gens que j’aime, je les utilise. La seule marque de reconnaissance qu’on puisse témoigner à une pensée comme celle de Nietzsche, c’est précisément de l’utiliser, de la déformer, de la faire grincer, crier. Alors, que les commentateurs disent si l’on est ou non fidèle, cela n’a aucun intérêt” (samtale med Brochier: ”Entretien sur la prison: le livre et sa méthode, p. 22).

⁶ I en passage af *Les mots et les choses* søger Foucault at karakterisere en specifikt moderne erfaring af hvad tænkningens væremåde kan være. Det er en opdagelse af tænkningen som en handlemåde der omformer det den reflekterer over: en eksperimenteren man ikke kender udfaldet af på forhånd og som indeholder sin egen handlevejledning: ”[L]’essentiel, c’est que la pensée soit pour elle-même et dans l’épaisseur de son travail à la fois savoir et modification de ce qu’elle sait, réflexion et transformation du mode d’être de ce sur quoi elle réfléchit. [...] Il y a là quelque chose de profondément lié à notre modernité: en dehors des morales religieuses, l’Occident n’a connu sans doute que deux formes d’éthiques: l’ancienne (sous la forme du stoïcisme ou de l’épicurisme) s’articulait sur l’ordre du monde, et en en découvrant la loi, elle pouvait en déduire le principe d’une sagesse ou une conception de la cité: même la pensée politique du XVIIIe siècle appartient encore à cette forme générale; la moderne en revanche ne formule aucune morale dans la mesure où tout impératif est logé à l’intérieur de la pensée et de son mouvement pour ressaisir l’impensé [...]. La pensée moderne n’a jamais pu, à dire vrai, proposer une morale: mais la raison n’en est pas qu’elle est pure spéculation; tout au contraire, elle est d’entrée de jeu, et dans sa propre épaisseur, un certain mode d’action. Laissons parler ceux qui incitent la pensée à sortir de sa retraite et à formuler ses choix [...]. Pour la pensée moderne, il n’y a pas de morale possible; car depuis le XIXe siècle la pensée est déjà ‘sortie’ d’elle-même en son être propre, elle n’est plus théorie; dès qu’elle pense, elle blesse ou réconcilie, elle rompt, elle dissocie, elle noue ou renoue; elle ne peut s’empêcher de libérer et d’asservir. Avant même de prescrire [...], la pensée, au ras de son existence, dès sa forme la plus matinale, est en elle-même une action, – un acte périlleux” (pp. 338-339). En sådan tænkning kan man opfatte som en professionel modernistisk antikonfessionalisme; men man kan også anskue den som løbende bekendelse, som en løbende reartikulering af hvad man bekender sig til.

⁷ Hermed hævder jeg ikke at sådanne omveje nødvendigvis er passé (er stadier vi nu én gang for alle har lagt bag os) eller at den fremdukkende politiske filosofi går mere direkte til sagen selv. Man kan nemlig også anskue den foreliggende afhandling som én lang omvej til det niveau som den æstetiske subjektivitet satte på dagsordenen. Deraf også vanskeligheden ved at positivere afhandlingens indhold. Den æstetiske subjektivitets omvej, omvejens nødvendighed og dens implikationer artikuleres elegant i Søren Ulrik Thomsens ”Farvel til det blå rum”, for eksempel i følgende passage: “Kun ved på det æstetiske niveau at sætte subjektet på spil var det muligt for et øjeblik at stille det på højkant i verden, for alene *formen* kunne åbenbart producere en åbning og en erkendelse, man hverken kunne tænke eller føle sig frem til. Når man dengang fastholdt det æstetiske som et

selvstændigt erkendelsesniveau [...], og øjeblikkeligt blev beskyldt for virkelighedsflugt, kunne ingen kritik ramme mere ved siden af. Erfaringen af at producere en viden, som ikke fandtes i den skrivende, men ikke desto mindre i det skrevne, var erfaringen af at transformere en virkelighed, der var givet, og derfor usynlig, til en prøvende men oplevelig virkelighed. Stik imod opfattelsen af, at der hersker en modsætning mellem at beskæftige sig med det indre og med det ydre, eksponeredes omverdenen først, når dét Selv, der næsten ikke fandtes, blev digtet frem. Som af et karbolbad steg omverdenen ud af formen, efterhånden som denne ætsede virkeligheden fri af samtidens metafysiske tilskrivninger” (p. 123; forfatterens kursivering).

⁸ Jævnfør Raffnsøe: “Intet sprog er en ø” for en uddybende behandling af termen “som sådan”. Jeg skildrer her hvordan størrelser som sproget og det formale aktuelt begynder at melde sig ‘som sådanne’ og ikke længere gør sig gældende som størrelser der henviser til andre og mere grundlæggende entiteter. Samtidig påpeger jeg imidlertid at dette ikke indebærer at sproget og det formale endelig kommer til sig selv og træder frem uformidlet. Jeg fremhæver at sproget og det formale begynder at træde frem ‘som sådanne’, eller ved sig selv, som et resultat af en lang udspaltningshistorie igennem hvilken de først er blevet til. Jævnfør også Derrida: *De la Grammatologie*, p. 15.

⁹ Parallelt med vendingen mod socialiteten synes en ny interesse for at beskæftige sig teoretisk med politik og det politiske at være dukket op, måske fordi de metafysiske rammer for politikken heller ikke mere forekommer os at være givet på forhånd. Politik forestilles ikke mere umiddelbart traditionelt som repræsentation der har til opgave at fremstille bestemte på forhånd givne rammer, samt træffe beslutninger og virke formidlende indenfor dem. Politik forstås heller ikke mere i forlængelse af den filosofiske tradition som en aktivitet der er i stand til at grundlægge samfundet så det tager form af egentlig tilstand eller en stat, eventuelt netop i kraft af at politikken afspejler generelle på forhånd givne rammer for politik og samfundsliv, sådan som det er tilfældet fra Platons *Πολιτεία* til Heideggers “Der Ursprung des Kunstwerkes”. I stedet kommer politik hermed til at fremstå mere åbent som en formidling af (eller en formidlende omgang med) socialiteten hvori man træffer foreløbige afgørelser af stor rækkevidde og således indfører en orden i det sociale. En så åben bestemmelse stiller imidlertid igen krav om yderligere afklaring; og den forekommer oven i købet modsætningsfyldt på grund af den indbyggede kiasme mellem på den ene side afgjorthed og foreløbighed, og på den anden side bestræbelsen på en omgang med det sociale som sådant og bestræbelsen på at indføre en skelnen i det, der indebærer et tab af den oprindelige, almene socialitet.

¹⁰ Heidegger bestemmer i *Einführung in die Metaphysik* spørgsmålet ”Warum ist überhaupt Seiendes und nicht vielmehr Nichts?” som metafysikkens grundspørgsmål.

INDLEDNING

I Den sociale udveksling

¹ Således af Lars-Henrik Schmidt i *Slagmark nr. 9*, p. 119.

² Foucault vender sig i *Cours 76.03.10* kritisk mod “un discours qui trouve dans la plénitude du présent le moment où l'universel se dit dans sa vérité.”

³ “C’était le [...] problème que je m’étais posé à propos de la folie, la maladie, la délinquance, la sexualité: Il s’agit dans tous ces cas-là, non pas de montrer comment ces objets ont été longtemps cachés avant d’être enfin découverts, [...] comment tous ces objets ne sont que des vilaines illusions ou des produits idéologiques à dissiper [...]. Il s’agit de montrer par quelles interférences toute une série de pratiques [...] a pu faire que ce qui n’existait pas [...] devienne cependant quelque chose [...], quelque chose qui pourtant continue à ne pas exister” (*Cours 79.01.10*).

⁴ At Foucault i sine konkrete undersøgelser er opmærksom på at erfaringer altid er konstituerede og afledte indebærer også at vore erfaringer vanskeligt kan have den konstitutive betydning som afsæt for en aktualitetens ontologi og for de historiske undersøgelser som Foucault tenderer mod at give dem i de metodologiske refleksioner ved slutningen af sit forfatterskab, blandt andet på de første sider af indledningen til bind II i *Histoire de la sexualité*. “Il s’agissait [...] de voir comment, dans les sociétés occidentales modernes, une ‘expérience’ s’était constituée [...] Le projet était donc d’une histoire de la sexualité comme expérience, – si on entend par expérience la corrélation, dans une culture, entre domaines de savoir, types de normativité et formes de subjectivité” (*L’Usage des plaisirs*, p. 10). Foucault indtager da også i samme værk snart en vis afstand til et sådant forehavende, idet han gør opmærksom på at en forudsætning for at man kan gøre erfaringer (i vores moderne forstand) er at der uddifferentieres felter for problematisering der kan tematiseres, hvorfor historien om vore grundlæggende erfaringer på et dybere niveau må analyseres som historien om vore centrale problematiseringsfelter: “après tout, c’est bien cela la tâche d’une histoire de la pensée, par opposition à l’histoire des comportements ou des représentations: définir les conditions dans lesquelles l’être humain ‘problématise’ ce qu’il est, ce qu’il fait et le monde dans lequel il vit” (ibidem, p. 16). Det drejer sig ifølge Foucault i en sådan historieskrivning om at analysere “les *problématisations* à travers lesquelles l’être se donne comme pouvant et devant être pensé et les *pratiques* à partir desquelles elles se forment” (ibidem, p. 17; Foucaults kursiveringer). En sådan forskydning løser imidlertid ikke i sig selv tænkningens problem med at forestille sig hvordan den eventuelt kunne komme på omgangshøjde med sin ‘tid’, for den samme ‘forsinkelseseffekt’ som viste sig i dens forhold til erfaringerne gør sig gældende i forholdet til problematiseringsfelterne.

⁵ Begrebet om erfaring som en konstitutiv størrelse “appartient à l’histoire de la métaphysique”, som Derrida bemærker det i *De la grammatologie* (p. 89), for “ ‘Expérience’ a toujours désigné le rapport a une présence” (Derridas kursivering) – hvad Foucault da også er opmærksom på i *L’ordre du discours* (pp. 49-50): “le thème de l’expérience originaire [...] suppose qu’au ras de l’expérience, avant même qu’elle ait pu se ressaisir dans la forme d’un *cogito*, des significations préalables, déjà dites [...], parcouraient le monde, le disposaient tout autour de nous et l’ouvraient d’entrée de jeu à une sorte de primitive reconnaissance”.

I *L’Archéologie du savoir* vender Foucault sig “contre un thème explicite dans l’*Histoire de la folie*, et présent à plusieurs reprises singulièrement dans la Préface”, idet han gør opmærksom på at han ikke mere, sådan som han til tider var fristet til det i *Histoire de la folie*, søger at “reconstituer ce que pouvait être la folie elle-même, telle qu’elle se serait donnée d’abord à quelque expérience primitive, fondamentale, sourde, à peine articulée, et telle qu’elle aurait été ensuite organisée (traduite, déformée, travestie, réprimée peut-être) par les discours et le jeu oblique [...] de leurs opérations” (*L’Archéologie du savoir*, p. 64).

Foucault lægger i *Cours 78.02.08* afstand til en fænomenologisk tilgang til fænomenet galskab der forudsætter at galskaben eksisterer, for derefter at søge at gøre opmærksom på at det ikke indebærer at galskaben er en genstand. Hans egen approach er den omvendte: “La folie n’existe pas, mais cela ne veut pas dire qu’elle soit rien”. Jævnfør for eksempel Heideggers *Sein und Zeit* § 7B for en udfoldelse af et sådant fænomenologisk erfaringsbegreb.

⁶ Således, for eksempel, af Ewald i hans indledning til *Dispositive der Macht* og af Deleuze i hans *Foucault*.

⁷ Karakteristikken har også en solid basis i Foucaults forfatterskab hvori ‘événement’-kategorien optræder som et centralt begreb fra de tidlige skrifter i 1950’erne til begyndelsen af 1980’erne.

⁸ Jævnfør karakteristikken af Foucault som strukturalist i Merchiers *Foucault ou le nihilisme de la chaire* og i Kempes *Døden og maskinen*.

Dreyfus og Rabinow gør i forordet til deres *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics* opmærksom på at bogens undertitel oprindeligt skulle have været “From Structuralism

to Hermeneutics”, fordi de troede at “Foucault had been something like a structuralist in *The Order of Things* and *The Archaeology of Knowledge* but had moved to an interpretive position in his later works on the prisons and on sexuality” (ibidem, p. vii). Forfatterne skildrer endvidere hvordan denne udgangshypotese i løbet af arbejdet på deres bog efterhånden afsvækkes til en påstand om at “even though his language and approach were heavily influenced by the vogue of structuralism in France Foucault never posited a universal theory of discourse, but rather sought to describe the historical forms taken by discursive practice” (ibidem, pp. vii-viii), hvorved de stadigvæk opretholder forestillingen om at Foucault analyserer verdens tildragelser som ordnede i sproglige strukturer. Som et korrektiv til en sådan karakteristik søger jeg at fastholde det synspunkt at Foucault igennem hele sit forfatterskab bestræber sig på at tænke de historiske tildragelser som transformative begivenheder. Dette forhindrer imidlertid ikke at en række af Dreyfus og Rabinows ankepunkter er velbegrundede, blandt andet deres påvisning af at den tidlige Foucault tenderer til at tilkende diskursen en alt for autonom og dominerende rolle, og at han på en række punkter er alt for uklar i artikuleringen af den historiske analyses status.

⁹ “Ce que j’essaie de repérer sous ce nom [dispositivet, S.R.], c’est [...] un ensemble résolument hétérogène, comportant des discours, des institutions, des aménagements architecturaux, des décisions réglementaires, des lois, des mesures administratives, des énoncés scientifiques, des propositions philosophiques, morales, philanthropiques, bref du dit, aussi bien que du non dit, voilà les éléments du dispositif. Le dispositif lui-même, c’est le réseau qu’on peut établir entre ces éléments” (samtale med Grosrichard: “Entrevue avec Michel Foucault”, p. 63).

¹⁰ “[U]n dispositif à l’inverse de tout mécanisme [...] intègre de l’aléatoire” (*Cours 78.01.25*).

¹¹ En “processus de surdétermination fonctionnelle” (samtale med Grosrichard: “Entrevue avec Michel Foucault, p. 64).

¹² Foucault søger i *Cours 78.01.11* at gøre opmærksom på at dispositivet behandler åbne serier af uforudsete begivenheder “qu’il va falloir régulariser dans un cadre multivalent et transformable.”

¹³ “[U]n ensemble multilinéaire”, “soumise à des *variations de direction*, bifurcante et fourchue, soumise à des *dérivations*” (Deleuze: “Qu’est-ce qu’un dispositif?”, p. 185; Deleuzes kursiveringer).

¹⁴ Der er her tale om en relativt forsigtig formulering af grundlæggende begreber i *L’archéologie du savoir*. Foucaults “règles de formation” (regler for dannelse eller tilblivelse) er blevet ‘oversat’ til “fordelingsregelmæssighed” (eller “dannelses”-regelmæssighed) og hans “systèmes de dispersion” er blevet til “systematik i adspredelsen”. En nøjere læsning af Foucaults bog viser imidlertid at disse nøglebegrebers betydning i langt højere grad er i overensstemmelse med min sprogbrug, end Foucaults termer umiddelbart lader ane. Dette fremgår for eksempel af Foucaults præciseringer af begge begreber p. 98: “Par système de formation, il faut donc entendre un faisceau complexe de relations qui fonctionnent comme règle.” “Définir dans son individualité singulière un système de formation, c’est donc caractériser un discours ou un groupe d’énoncés par la régularité d’une pratique.” Jævnfør også p. 58.

En mere fyldestgørende behandling af dette problem må imidlertid vente til en anden gang. Dette er heller ikke stedet at bevæge sig ind på en diskussion af det ofte fremhævede skred fra diskursanalyse til praksisanalyse midt i Foucaults forfatterskab. Det er imidlertid min opfattelse at der er tale om en langt højere grad af kontinuitet end man almindeligvis er i stand til at se; og et hovedanliggende i denne afhandling er at demonstrere hvori denne kontinuitet består. Selve muligheden for relativt uproblematisk at kunne bevæge sig og henvise på kryds og tværs i Foucaults forfatterskab underbygger rigtigheden af en sådan opfattelse.

¹⁵ “[L]a rationalité du pouvoir, c’est celle de tactiques souvent fort explicites au niveau limité où elles s’inscrivent – cynisme local du pouvoir – qui, s’enchaînant les unes aux autres, s’appelant et se

propageant, trouvant ailleurs leur appui et leur condition, dessinent finalement des dispositifs d'ensemble: là, la logique est encore parfaitement claire, les visées déchiffrables, et pourtant, il arrive qu'il n'y ait plus personne pour les avoir conçues et bien peu pour les formuler: caractère implicite des grandes stratégies anonymes, presque muettes, qui coordonnent des tactiques loquaces dont les 'inventeurs' ou les responsables sont souvent sans hypocrisie" (*La volonté de savoir*, p. 125).

¹⁶ "[L]e point d'attaque de l'analyse, c'étaient non pas des 'institutions', non pas des 'théories' ou une 'idéologie', mais des 'pratiques' – et ceci pour saisir les conditions qui à un moment donné les rendent acceptables: l'hypothèse étant que les types de pratiques ne sont pas seulement commandés par l'institution, prescrits par l'idéologie ou guidés par les circonstances [...], mais qu'ils ont jusqu'à un certain point leur régularité propre, leur logique, leur stratégie, leur évidence, leur 'raison'. Il s'agit de faire l'analyse d'un 'régime de pratiques' – les pratiques étant considérées comme le lieu d'enchaînement de ce qu'on dit et de ce qu'on fait, des règles qu'on s'impose et des raisons qu'on se donne, des projets et des évidences" ("Table ronde du 20 mai 1978", in Perrot (ed.): *L'impossible prison*, p. 42).

¹⁷ "[P]uisqu'il s'agit de faire l'histoire d'une pratique rationnelle ou plutôt de la rationalité d'une pratique, c'est à une analyse des éléments qui ont joué réellement dans sa genèse et sa mise en place qu'il faut procéder" ("La poussière et le nuage", in *ibidem*, p. 34).

¹⁸ Kant bestemmer i *Kritik der reinen Vernunft* idealet som "die Idee, nicht bloß in concreto, sondern in individuo, d.i. als ein einzelnes, durch die Idee allein bestimmbares, oder gar bestimmtes Ding" (bind 2, pp. 512-13). Kan man tilslutte sig en sådan formel bestemmelse, må man til gengæld overfor Kant fastholde at idealet ikke nødvendigvis er fjernere fra den 'objektive realitet' end både idé og forstand. Idealet som fastfrysningen af indbildningskraftens generaliserende virksomhed med afsæt i sansningen af 'den objektive realitet', må, for så vidt som det allerede foreligger nedfældet i virkeligheden, danne udgangspunktet for refleksionen over denne.

¹⁹ Dispositivbegrebet viser sig således at være den sociale analyses pendant til det begreb om disposition man sædvanligvis anvender i forbindelse med sjælelige eller mentale tilbøjeligheder, snarere end de forestillinger om fysiske dispositioner den klassiske naturvidenskab opererer med. En sætning der udsiger at noget "er skørt" udlægges normalt som en påstand om en basal og enkel kausal sammenhæng der altid kommer til udløsning (viser sig) i ganske specifikke situationer, med et bestemt udfald til følge. Et udtryk som "denne person er kolerisk" betragter man derimod sædvanligvis som en påstand om en generel tendens, ikke som et udsagn der meningsfuldt kan appliceres episodisk og forstås som en specifik forudsigelse af ganske bestemte handlinger. Udtryk for mentale dispositioner må derfor, ifølge Ryle, ofte betragtes som metaprædikatorer der ikke har bestemte handlinger som applikationsområde, men derimod generelle handlingstyper. De peger på bestemte generelle former for handlingsudfald og fravær af andre former; og de modificerer ellers sædvanlige sammenhænge mellem handlinger. Jævnfør Ryles analyse af sådanne termer i *The Concept of Mind*, specielt kapitlet "Dispositions and Occurrences", pp. 112-147. Bevidsthed bestemmes i øvrigt hos Ryle generelt som en dispositionaltitet, eller som det at være disponeret for at være disponeret: " 'my mind' does not stand for another organ. It signifies my ability and proneness to do certain things and not some piece of personal apparatus without which I could or would not do them" (*ibidem*, p. 161).

²⁰ En række af de grundlæggende kategorier af dispositiver som Foucault opererer med – og som jeg siden skal vende tilbage til – karakteriserer han samtidig som teknologier: "la discipline ne peut s'identifier ni avec une institution ni avec un appareil; elle [...] est [...] une technologie" (*Surveiller et punir*, p. 219). "Les dispositifs de sécurité" karakteriseres i *Cours 78.01.11-78.01.25* skiftevis som teknikker, teknologier og – fejlagtigt – som mekanismer. I *Cours 79.04.05* beskrives liberalismen som "une technologie de gouvernement". Overordnet kan Foucault i forelæsningen "Les mailles du

pouvoir” (*Dits et écrits IV*, p. 189) fremhæve: “Il existe une véritable technologie des pouvoirs qui ont leur propre histoire.”

²¹ “[U]ne histoire des techniques proprement dites” (*Cours 78.01.11*).

²² “[L]’histoire beaucoup plus globale, mais également beaucoup plus flue, des correlations et des systèmes [...] dominantes qui font que, dans une société donnée, une technologie [...] va se mettre en place, reprenant en compte et faisant fonctionner à l’intérieur de sa tactique propre des éléments juridiques, des éléments disciplinaires – et quelque fois même en les multipliant” (*Cours 78.01.11*).

²³ I *Surveiller et punir* (p. 225) taler Foucault om at disciplineringssteknikkerne overskrider tærskelen og bliver teknologier (“franchissent le seuil technologique”) i det øjeblik hvor “en se composant et en se généralisant, ils atteignent le niveau à partir duquel formation de savoir et majoration de pouvoir se renforcent régulièrement selon un processus circulaire”.

²⁴ “Ge-stell heißt das Versammelnde jenes Stellens, das den Menschen stellt, d.h. herausfordert, das Wirkliche in der Weise des Bestellens als Bestand zu entbergen” (Heidegger: *Vorträge und Aufsätze*, p. 24).

²⁵ Jævnfør *Vorträge und Aufsätze* (p. 24): “Das Wort “stellen” meint im Titel Ge-stell nicht nur das Herausfordern, es soll zugleich den Anklang an ein anderes “Stellen” bewahren, das im Sinne der ποιησις das Anwesende in die Unverborgenheit hervorkommen läßt.” Og *Holzwege* (p. 45): “Die τέχνη ist [...] als griechisch erfahrenes Wissen insofern ein Hervorbringen des Seienden, als es das Anwesende als ein solches aus der Verborgenheit her eigens in die Unverborgenheit seines Aussehens vor bringt; τέχνη bedeutet nie die Tätigkeit eines Machens” (Heideggers kursivering). Sammedets bringer Heidegger også *techne* i nær relation til viden og erkendelse: “Das Wort τέχνη nennt [...] eine Weise des Wissens. Wissen heißt: gesehen haben, in dem weiten Sinne von sehen, der besagt: vernehmen des Anwesenden als eines solchen.”

²⁶ Teknikkens immanente tilværelsesforståelse og grænserne for den kan ifølge Heidegger først for alvor vise sig i det øjeblik hvor denne, gennemført i sin yderste konsekvens, bliver enerådende. I *Identität und Differenz* (p. 29) drages følgende radikale konsekvens: “So lange die Besinnung auf die Welt des Atomzeitalters [...] nur dahin drängt, [...] die friedliche Nutzung der Atomenergie zu betreiben, so lange bleibt das Denken auf halbem Wege stehen. Durch diese Halbheit wird die technische Welt in ihrer metaphysischen Vorherrschaft weiterhin und erst recht gesichert”.

²⁷ Gadamer mener da også at befinde sig på heideggeriansk grund når han i *Wahrheit und Methode* (p. 459) eksplicit bekender sig til en lysmetafysik, for så vidt den kan frigøres fra den substansmetafysik den traditionelt er indlejret i.

²⁸ “Two men could be just alike in all their dispositions to verbal behaviour under all possible sensory stimulations, and yet the meanings or ideas expressed in their identically triggered and identically sounded utterances could diverge radically” (Quine: *Word and Object* p. 26). “We begin to appreciate that a grand and ingenious permutation of [...] denotations, along with compensatory adjustments in the interpretations of the auxiliary particles, might still accomodate all existing speech dispositions. This was the inscrutability of reference, applied to ourselves [...]. [...] reference is nonsense except relative to a coordinate system” (Quine: *Ontological Relativity and other essays*, p. 48).

²⁹ Foucault demonstrerer i *Histoire de la folie* (pp. 341-42) med udgangspunkt i et konkret tilfælde at teknikker undertiden “demeureront plus longtemps que leur sens”. Han viser hvordan teknikker til behandling af de gale som rensende bade og roterende bevægelsesmaskiner der fremstod som rationelle indenfor et netværk hvor de blev bestemt som fremgangsmåder der kunne “restituer le malade à la vérité du monde extérieur” i løbet af 1700-tallet løsnes fra en sådan ramme. De begynder

i stedet for at fremstå som teknikker der tillader at forme den individuelle organismes funktion, og som gør moralsk afstraffelse og en installering af personlig skyld mulig. Ved at gøre opmærksom på at “les techniques resteront, mais avec une signification beaucoup plus restreinte”, søger Foucault at vise at en måde at behandle verden på kan forenes med vidt forskellige måder at bestemme den på.

³⁰ Dette “quelque chose”, kan ifølge Foucault ikke betragtes som en illusion “puisque c’est précisément un ensemble de pratiques, et de pratiques réelles qui l’a établi, et le marque dans le réel” (*Cours 79.01.10*).

³¹ Man må, ifølge Foucault, “passer derrière l’institution pour trouver derrière elle une technologie du pouvoir” (*Cours 78.02.08*). Forskydningen af analysens niveau betones blandt andet i *Surveiller et punir*, p. 140: “Pas question de faire ici l’histoire des différentes *institutions* disciplinaires, dans ce qu’elles peuvent avoir chacune de singulier. Mais de repérer seulement sur une série d’exemples quelques-unes des *techniques* essentielles qui se sont, de l’une à l’autre, généralisées plus facilement. Techniques minutieuses toujours, souvent infimes, mais qui ont leur importance: puisqu’elles définissent un certain mode d’investissement politique et détaillé du corps, une nouvelle ‘microphysique’ du pouvoir; et puisqu’elles n’ont pas cessé, depuis le XVIIe siècle, de gagner des domaines de plus en plus larges, comme si elles tendaient à couvrir le corps social tout entier. Petites ruses dotées d’un grand pouvoir de diffusion, aménagements subtils, d’apparence innocente, mais profondément soupçonneux, *dispositifs* qui obéissent à d’inavouables économies ou qui poursuivent des coercitions sans grandeur, ce sont eux pourtant qui ont porté la mutation du régime punitif, au seuil de l’époque contemporaine” (fremhævelser tilføjet).

Seks sider tidligere skildrer Foucault hvordan tre forskellige dispositiver mødes og støder sammen (“trois dispositifs affrontés les uns aux autres”) indenfor strafferetten i sidste halvdel af 1700-tallet, idet han fremhæver: “On ne peut les réduire ni à des théories du droit (bien qu’ils les recourent) ni les identifier à des appareils ou à des institutions (bien qu’ils prennent appui sur eux) ni les faire dériver de choix moraux (bien qu’ils y trouvent leur justification). Ce sont des modalités selon lesquelles s’exerce le pouvoir de punir. Trois technologies de pouvoir” (ibidem, p. 134).

³² “[T]echniques de ségrégation” (*Cours 78.02.08*).

³³ “Maintenant, ce que je voudrais faire, c’est essayer de montrer que ce que j’appelle dispositif est un cas beaucoup plus général de l’épistémè. Ou plutôt que l’épistémè, c’est un dispositif spécifiquement discursif, à la différence du dispositif qui est, lui discursif et non discursif, ses éléments étant beaucoup plus hétérogènes. [...] Si tu veux, l’épistémè, je la définirais [...] comme le dispositif stratégique qui permet de trier parmi tous les énoncés possibles ceux qui vont pouvoir être acceptables à l’intérieur [...] d’un champ de scientificité, et dont on pourra dire: celui-ci est vrai ou faux. C’est le dispositif qui permet de séparer, non pas le vrai du faux, mais l’inqualifiable scientifiquement du qualifiable” (Grosrichard: “Entrevue avec Michel Foucault”, pp. 65-66). Allerede i *Les mots et les choses* (p. 323) taler Foucault om en “disposition singulière de l’épistémè”, der viser sig i form af “un rapport nouveau entre les mots, les choses et leur ordre” (Foucaults kursivering).

³⁴ “Ce qu’on appelle généralement ‘institution’, c’est tout comportement plus ou moins contraint, appris. Tout ce qui, dans une société fonctionne comme système de contrainte, sans être un énoncé, bref tout le social non-discursif, c’est l’institution [...] mais pour mon truc du dispositif, il n’est pas très important de dire: voilà qui est discursif, voilà ce qui ne l’est pas. Entre le programme architectural de l’École Militaire par Gabriel, et la construction de l’École Militaire elle-même, qu’est-ce qui est discursif, qu’est-ce qui est institutionnel? Cela ne m’intéresse que si l’édifice n’est pas conforme au programme. Mais je ne crois pas qu’il soit très important de faire ce tri-là, dès lors que mon problème n’est pas linguistique” (Grosrichard: “Entrevue avec Michel Foucault”, p. 66).

³⁵ Foucault gør i *Surveiller et punir* (p. 217) opmærksom på at disciplindispositivet “ne peut s’identifier ni avec une institution, ni avec un appareil; elle est [...] une technologie. Et elle peut être

prise en charge soit par des institutions spécialisées (les pénitenciers ou les maisons de correction du XIXe siècle), soit par des institutions qui s'en servent comme instrument essentiel pour une fin déterminée (les maisons d'éducation, les hôpitaux), soit par des instances préexistantes qui y trouvent le moyen de renforcer ou de réorganiser leurs mécanismes internes de pouvoir [...], soit par des appareils qui ont fait de la discipline leur principe de fonctionnement intérieur (disciplinarisation de l'appareil administratif à partir de l'époque napoléonienne)".

³⁶ Det er en af Nelson Goodmans hovedpointer i *Languages of Art* (p. 9), at man ikke kan gøre rede for billedmæssig repræsentation ved at henvise til en lighedsrelation. Et billede kan ikke siges at repræsentere en genstand i det omfang det ligner den oprindelige genstand. En sådan "copy theory of representation" eller imitationsteori formår nemlig ikke at gøre rede for hvad et billede specifikt skal kopiere ved en genstand for at være et billede på netop den genstand og ikke på noget andet. "The copy theory of representation [...] is stopped at the start by inability to specify what is to be copied. Not an object the way it is, nor all the ways it is, nor the way it looks to the mindless eye. [...] A picture never merely represents *x*, but rather represents *x as a man* or represents *x to be a mountain*, or represents *the fact that x is a melon*".

I stedet for at tage udgangspunkt i repræsentandum/repraesentatum når man skal gøre rede for repræsentationsrelationen må man tage udgangspunkt i repræsentans indenfor den sammenhæng der giver denne betydning. Først en sådan sammenhæng fastlægger nemlig at en bestemt genstand fungerer som et billede og etablerer den specifikke korrelation der indebærer at billedet "ligner" sin referent i en bestemt henseende.

En sådan pointe kan udstrækkes til hvad Goodman kalder "diagrammatisk denotation" (ibidem, p. 5), eller for den sags skyld til symboler generelt.

En parallel omvendning har fundet sted indenfor den kontinentale tradition gennem en sprængning af repræsentations- og mimesisbegrebet, hos blandt andre Derrida og hans 'elever' Lacoue-Labarthe og Nancy.

³⁷ "[L]e Panoptikon ne doit pas être compris comme un édifice onirique: c'est le diagramme d'un mécanisme de pouvoir ramené à sa forme idéale; son fonctionnement, abstrait de tout obstacle, résistance ou frottement, peut bien être représenté comme un pur système architectural et optique: c'est en fait une figure de technologie politique qu'on peut et qu'on doit détacher de tout usage spécifique. [...] Il est polyvalent dans ses applications; il sert à amender les prisonniers, mais aussi à soigner les malades, à instruire les écoliers, à garder les fous, à surveiller les ouvriers, à faire travailler les mendiants et les oisifs. C'est un type d'implantation des corps dans l'espace, de distribution des individus les uns par rapport aux autres, d'organisation hiérarchique, de disposition des centres et des canaux de pouvoir [...] qu'on peut mettre en œuvre dans les hôpitaux, les ateliers, les écoles, les prisons. Chaque fois qu'on aura affaire à une multiplicité d'individus auxquels il faudra imposer une tâche ou une conduite, le schéma panoptique pourra être utilisé" (*Surveiller et punir*, p. 207).

³⁸ Se Bentham: *The Works of Jeremy Bentham*, pp. 171-2.

³⁹ Deleuze parafraserer i sin *Foucault* (p. 41) den netop citerede passage i *Surveiller et punir* således: "Quand Foucault définit le Panoptisme, tantôt il le détermine concrètement comme un agencement optique ou lumineux qui caractérise la prison, tantôt il le détermine abstraitement comme une machine qui non seulement s'applique à une matière visible en général (atelier, caserne, école, hôpital autant que prison), mais aussi traverse en général toutes les fonctions énonçables. La formule abstraite du Panoptisme n'est donc plus 'voir sans être vu', mais *imposer une conduite quelconque à une multiplicité humaine quelconque*" (Deleuzes kursivering).

⁴⁰ Diagrammet er "Tout le contraire d'une utopie: non pas le rêve d'un autre monde, mais ce monde-ci dans l'imagination de sa pure rationalité" (Ewald: *L'État providence*, p. 51).

⁴¹ Jævnfør også Deleuze & Guattari: *Kafka – pour une littérature mineure*.

II Dispositivhistoriens taksonomi

¹ *Cours 78.01.11.*

² “[S]ystème légal” (ibidem).

³ “[S]ystème contemporain” (ibidem).

⁴ Jævnfør Schmidt & Kristensen: *Foucaults blik*, p. 10.

⁵ “Cette idée de la ‘discontinuité’ [...] est [...] devenue vulgate. Peut-être en suis-je responsable? Il n’empêche que ce livre dit exactement le contraire... Je m’excuse d’être dogmatique, mais enfin: il suffit de connaître un peu les domaines dont je me suis occupé dans cet ouvrage – c’est-à-dire l’histoire de la biologie, l’histoire de l’économie politique ou l’histoire de la grammaire générale – pour voir tout de suite [...] des sortes de failles ou de grandes ruptures qui font, par exemple, qu’un livre de médecine datant de 1750 est, pour nous, un objet folklorique désopilant, auquel nous ne comprenons pratiquement rien; en revanche, soixante-dix ans après, vers 1820, il paraît des livres de médecine qui, même s’ils comportent pour nous plein de choses erronées, insuffisantes ou approximatives, font cependant partie du même type de savoir que le nôtre. Dans *Les mots et les choses* je pars de ce constat évident de la discontinuité, et j’essaie de m’interroger: est-ce que cette discontinuité est bien une discontinuité? Ou, plus exactement, quelle a été la transformation nécessaire pour qu’on passe d’un type de savoir à un autre type de savoir? Pour moi, ce n’est pas du tout une manière d’affirmer la discontinuité dans l’Histoire; c’est, au contraire, une manière de poser la discontinuité comme un problème, et surtout, comme un problème à résoudre. Ma démarche est donc tout le contraire d’une ‘philosophie de la discontinuité’ [...] tout le travail du livre consistait à partir de cette discontinuité apparente [...] pour essayer [...] de la dissoudre” (samtale med Boncenne: “Du pouvoir” pp. 59 & 62).

⁶ At det anførte interview ikke blot er en sen og fordrejende efferationalisering lader sig belægge på mangfoldige måder: Allerede i *Histoire de la folie* kunne Foucault, idet han, en passant, kommenterede sin grundintention med bogen, fremhæve: “ce que nous voulons savoir, ce n’est pas la valeur qu’a pris pour nous la folie, c’est le *mouvement* par lequel elle a pris place dans la perception du XVIIIe siècle: la *série des ruptures, des discontinuités, des éclatements* par laquelle elle est devenue ce qu’elle est pour nous dans l’oubli de ce qu’elle a été” (*Histoire de la folie* 76, p. 415; mine kursiveringer).

Nærlæser man værket *Les mots et les choses* grundigere end det åbenbart er sædvanen, fremgår det ganske utvetydigt at Foucaults egentlige analyseniveau også her er de langsomme forskydninger der finder sted igennem en række begivenheder. Bestræbelsen kommer endog umisforståeligt til syne på et refleksivt niveau i følgende passage: “Veut-on tracer un partage? Toute limite n’est peut-être qu’une coupure arbitraire dans un ensemble indéfiniment mobile. Veut-on couper une période? Mais a-t-on le droit d’établir, en deux points du temps, des ruptures symétriques, pour faire apparaître entre elles un système continu et unitaire? D’où viendrait alors qu’il se constitue, d’où viendrait ensuite qu’il s’efface et bascule? [...] Le discontinu – le fait qu’en quelques années parfois une culture cesse de penser comme elle l’avait fait jusque-là, et se met à penser autre chose et autrement – ouvre sans doute sur une érosion du dehors, sur cet espace qui est, pour la pensée, de l’autre côté, mais où pourtant elle n’a cessé de penser dès l’origine” (*Les mots et les choses*, p. 64). Også i *Naissance de la clinique* udfører Foucault utvetydigt en sådan type analyse. For en yderligere gennemgang af det diskontinuerte overfor mikrotransformativiteten i forbindelse med *Les mots et les choses* jævnfør Raffnsøe: *Historie- eller diskursanalyse. En introduktion til Foucaults Les mots et les choses og L’archéologie du savoir.*

⁷ “[V]ous n’avez pas du tout une série dans laquelle les éléments vont se succéder les uns aux autres. [...] Il n’y pas l’âge légal, l’âge disciplinaire, l’âge de sécurité. [...] Vous n’avez pas des mécanismes de sécurité qui prennent la place des mécanismes disciplinaires” (*Cours 78.01.11*).

⁸ “Dans le système juridico-légal [...] le côté disciplinaire était loin d’être absent. [...] Quand on imposait un châtiment dit exemplaire, c’était qu’on voulait obtenir un effet correctif. [...] La pratique du supplice comme exemple était une technique corrective et disciplinaire. [...] Lorsqu’on punissait le vol domestique très sévèrement, on punissait un crime uniquement important par sa probabilité. [...] On peut dire qu’il y a quelque chose comme un mécanisme de sécurité qu’on avait mis en place. Le système disciplinaire comporte aussi toute une série de dimensions qui sont proprement de l’ordre de la sécurité. Lorsqu’on entreprend un détenu en fonction de risque de reçues récidives qu’il présente [...], de ce qu’on appellera très tôt sa ‘dangerosité’, il y a la encore des mécanismes de sécurité. Les mécanismes de sécurité [...] à l’époque contemporaine constitue aucune [...] mise entre parenthèses [...] des structures juridico-légales ou des mécanismes disciplinaires. Au contraire: [...] Il y a une véritable inflation juridico-légale pour faire fonctionner [...] ce système de sécurité. [...] Pour assurer ce sécurité on est obligé de faire appel à toute une série de techniques de surveillance.” (*Cours 78.01.11*).

⁹ Fremkomsten af den historicitet der danner afsæt for en sådan analyse lokaliserer Foucault i *Les mots et les choses* (pp. 229-313) til en forskydning der finder sted indenfor videnskaberne og tænkningen omkring år 1800. Hos Ricardo, Bopp og (især) Cuvier (men også hos Hegel) begyndte en bestemmelse af historiens natur som bestandige radikale brud at gøre sig gældende og afløse en bestemmelse af historien som en grundlæggende kontinuitet bag de åbenlyse og overfladiske forskelle. Med frembrudet af en historie der havde karakter af en diskontinuitet tegner sig for Foucault at se for første gang i den vestlige viden (ibidem, p. 288) en historicitet der tillod historien at gøre sig gældende i egentlig forstand indenfor vores viden og tænkning. Med dette skred åbnedes en horisont der stadigvæk forblev normgivende for Foucaults egen tænkning: “Cet événement, sans doute parce que nous sommes pris encore dans son ouverture, nous échappe pour une grande part” (ibidem, p. 232).

¹⁰ Der er derfor ikke tale om en genetisk analyse som den Piaget ridser op i værkerne *Introduction à l’épistémologie génétique* og i *Le structuralisme*.

¹¹ En sådan tilgang indebærer at en vis *respatialisering* præger opfattelsen af historiens tid. Det fremtår blandt andet af følgende citat: “[C]e qu’on a appelé structuralisme se caractérisait justement par une certaine libération ou affranchissement, déplacement, si vous voulez par rapport au privilège hégélien de l’histoire. [...] On a dit que j’étais structuraliste et antihistorien, alors que je n’ai rien à voir avec le structuralisme et que je suis historien. Mais je prends précisément comme *objet* d’histoire, c’est-à-dire *d’une analyse qui se déroule dans le temps*, j’essaie de prendre comme objet un peu privilégié *ces événements que constituent l’organisation [...] de certains espaces culturels*. [...] il y a eu au cours des années cinquante, une façon de se dégager [...] d’une certaine manière de faire l’histoire sans pour autant nier l’histoire, refuser l’histoire [...], mais *pour écrire l’histoire autrement*. Regardez Barthes, il est un historien à mon sens. Ce qui était intéressant, c’est de voir que ça a été éprouvé comme refus d’histoire par les philosophes. Car les historiens, eux, ne s’y sont pas trompés” (“La scène de la philosophie”, samtale med Watanabe, *Dits et écrits III*, p. 579-580; mine kursiveringer).

For at præcisere sin egen ‘spatialiserende’ analyse af tidslige udviklingsforløb drager Foucault, stadigvæk i 1978, en parallel til franske Annales-historikere: “Marc Bloc[h] [...] s’était intéressé [...] à l’espace rural, dont il avait essayé de faire l’histoire; c’est une chose importante que le structuralisme, ce qu’on a appelé structuralisme, ait essayé de faire apparaître une sorte de temps différent; autrement dit, il n’y a pas un seul temps à la manière hégélienne ou bergsonienne, une espèce de grand flux qui emporterait tout, il y a des histoires différentes, qui se superposent. Braudel a fait des travaux très intéressants sur ces différentes durées: vous avez des éléments qui restent stables pendant très

longtemps, pendant que les autres se décrochent, et finalement on a des événements dont les inscriptions sont de valeurs et de portées tout à fait différentes; donc un temps bref et des longues durées; le problème, c'est de faire l'analyse de ces jeux à l'intérieur du temps" (ibidem, p. 580).

¹² Se Husserl: *Die Krisis der europäischen Wissenschaften*, § 9, pp. 19-22.

¹³ Jævnfør Nietzsche: *Zur Genealogie der Moral*, I. Afhandling, afsnit 16.

¹⁴ "[V]ous avez une série d'édifices dans lesquels ce qui va changer, ce sont les techniques elles-mêmes qui vont se perfectionner. Mais surtout, ce qui va changer, c'est la dominante ou, plus exactement, le système de corrélation entre les mécanismes juridico-légaux, les mécanismes disciplinaires et les mécanismes de sécurité" (*Cours 78.01.11*).

¹⁵ "Peut-on dire que, dans nos sociétés, l'économie générale de pouvoir est en train de devenir de l'ordre de la sécurité" (*Cours 78.01.11*). Lidt senere påpeger Foucault at han i det følgende års forelæsninger vil afklare muligheden af at man kan tale om "une société de sécurité".

¹⁶ "[U]ne mécanique égoïste, multiplicatrice, sans transcendance aucune, [...] où la volonté de chacun va s'accorder spontanément et comme involontairement à la volonté et à l'intérêt des autres" (*Cours 79.03.28*).

¹⁷ Gouvernamentaliteten "a [...] comme instrument technique essentiel [...] les dispositifs de sécurité" ("La gouvernamentalité" in "Actes No 54; transkription af *Cours 78.02.01*).

¹⁸ Foucault beskæftiger sig især med det anklageretslige dispositiv i begyndelsen af 1970'erne. Vigtigst er forelæsningsrækken "La vérité et les formes juridiques", der blev afholdt i Rio de Janeiro i 1973. Beskæftigelsen med anklageretten sætter sig imidlertid stadigvæk afgørende spor i værkerne *Surveiller et punir* og *La volonté de savoir*, ligesom undersøgelsen af de transformationer som anklageretten må gennemgå står i centrum for Foucaults forelæsninger på Collège de France så sent som i 1980.

III Domfældelsens retningslinier

¹ Jævnfør Heideggers karakteristik i *Identität und Differenz* (p. 20) af et spring ud mod det der bestemmer os, der samtidig er et spring væk fra metafysikken i den overleverede betydning af ordet: "Wohin springt der Absprung, wenn er vom Grund abspringt? Springt er in einen Abgrund? Ja, solange wir den Sprung nur vorstellen und zwar im Gesichtskreis des metaphysischen Denkens. Nein, insofern wir springen und uns loslassen. Wohin? Dahin, wo wir schon eingelassen sind: in das Gehören zum Sein. Das Sein selbst aber gehört zu uns; denn nur bei uns kann es als Sein wesen, d.h. an-wesen".

IV Erfaringens historicitet

¹ Sådanne punkter hvori dispositiverne støder sammen kan i sammenpasninger hvor anordningerne er dybt integrerede i eller sammenfiltrede med hinanden for en traditionel spatial anskuelse forekomme at befinde sig 'dybt inde' i det enkelte dispositiv, så de for dette kan markere punkterne hvor en anden rationalitet 'internt' bryder frem som det har besvær med at forarbejde og reintegrere. I konfigurationer hvor anordningerne har renset deres egen virkemåde ved at udsondre fremmede rationalitetsformer, i en sådan grad at de enkelte dispositiver står overfor hinanden som uddifferentierede systemer, synes kollisionspunkterne derimod, hvis man anlægger en sådan rumslig betragtning, at befinde sig i udkanten af de adskilte områder, netop der hvor flagerne støder sammen. I så fald synes dispositiverne at mødes 'udvendigt'. En sådan renselse finder, for eksempel, sted i lovens dispositiv (jævnfør Del II).

² Riedel gennemfører i *Urteilkraft und Vernunft* (pp. 8-9) med udgangspunkt i den oprindelige indledning til *Kritik der reinen Vernunft* en sådan sondring mellem “Urteilung” (domfældelse) og “Beurteilung” (bedømmelse), idet han ved det sidste forstår en “Betätigung der Urteilkraft, die nicht bloß Begriffe verbindet und trennt, sondern ihren Wert (das Wahre und Richtige hier und jetzt, im Kontext ‘möglicher Erfahrung’) bejaht und ihren Unwert (das evident Falsche ebenso wie das Unrichtige und Nutzlose reiner Begriffsspekulation) verneint”.

³ Opfattelsen formuleres typisk i forbindelse med en artikulering af erfaringen af kunstværket, der anskues som en størrelse der i potenseret form bringer generelle kendetegn ved det sociale konstrukt til udtryk. Med afsæt i sin beskæftigelse med kunstværket kan Heidegger hævde: “Das Werk gehört als Werk einzig in den Bereich, der durch es selbst eröffnet wird. Denn das Werksein des Werkes west und west nur in solcher Eröffnung” (Heidegger: “Der Ursprung des Kunstwerkes”, p. 26). I forlængelse heraf søger Heidegger nærmere at karakterisere værkets enestående og irreducible karakter på følgende måde: “Je einsamer das Werk, festgestellt in die Gestalt, in sich steht, je reiner es alle Bezüge zu den Menschen zu lösen scheint, um so einfacher tritt der Stoß, daß solches Werk *ist*, ins Offene, um so wesentlicher ist das Ungeheure aufgestoßen und das bislang geheure Scheinende umgestoßen” (ibidem, p. 52).

Også i Bourdieus *La distinction* finder man en generalisering af kompleksiteten i den æstetiske erfaring og dom. Hos Bourdieu føres imidlertid generaliseringen til ende i en sådan grad at den æstetiske erfaring og dom må optræde som en særlig form for social dom der udmærker sig ved at benægte sin sociale karakter og sine sociale implikationer, således at den tenderer mod at gentildække sin sociale kompleksitet i sit æstetiske Schein. I min artikel “Omkring Derridas æstetik” har jeg søgt at udfolde en sådan kompleksitet, idet jeg tog afsæt i Heideggers beskæftigelse med van Gogh i “Der Ursprung des Kunstwerkes” og udgangspunkt i Derridas forestilling om kunstværkets idiomatiske karakter.

Kompleksiteten og de mangfoldige implikationer der er inkluderet i hverdagens uskyldige fænomener og domme bliver i øvrigt forbilledligt anskueliggjort i Thomas Manns værk *Der Zauberberg*.

⁴ For en karakteristik af denne tidsopfattelse jævnfør Koselleck “Über die Verfügbarkeit der Geschichte” og “ ‘Neuzeit’. Zur Semantik moderner Bewegungsbegriffe” i sammes *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*. Koselleck demonstrerer hvordan en sådan tidsopfattelse med dens oplevelse af et brud mellem det gamle og det nye for alvor begynder at gøre sig gældende hos Kant, Schelling og Weishaupt.

Kant karakteriserer lapidarisk i *Der Streit der Fakultäten* den ekspressivistiske historiemodel, der begynder at gøre sig gældende, således: “Wie ist aber eine Geschichte a priori möglich? – Antwort: wenn der Wahrsager die Begebenheiten selber macht und veranstaltet, die er im voraus verkündigt” (p. 351 i Kant: *Werkausgabe, Band XI*). En sådan historieopfattelse gør sig gældende i en næsten kortsluttet form, idet Robespierre under den franske revolution søger at realisere den ved hvert øjeblik på en gang at lade det kollektive subjekt og historien genskabe sig selv. Denne historiekonceptions forestilling om det totale gennembrud og denne forestillings tragiske resultat bliver i øvrigt forbilledligt anskueliggjort i Thomas Manns værk *Doktor Faustus*.

⁵ Hermed bliver det også problematisk i hvilket omfang den bestemmelse af sin egen filosofiske aktivitet som samtidsdiagnose som Foucault i de sene '70'ere søger at formulere via en beskæftigelse med først og fremmest Kants lejlighedsskrifter overhovedet er en adekvat selvforståelse. Denne selvkaraktistik udarbejdes bl.a. i *Cours 83.01.05* (delvis publiceret i *Magazine littéraire* N° 207 pp. 34-39 under titlen “L'art du dire vrai”, samt, i dansk, oversættelse i *Slagmark* N° 9, sommer 1987, pp. 90-110 under titlen “Hvad er oplysning?” og i “Qu'est-ce que la critique? Critique et Aufklärung”.

⁶ I “Préface à la transgression” (pp. 755-56) søger Foucault at begribe transformativiteten eller distanceringen som den historicitet der danner basis for at historien med dens åbenhed og dens grænser overhovedet kan vise sig, idet han samtidig søger at anskue denne afstandsskaben eller overskridelse i spiralens billede. “La transgression n’est donc pas à la limite comme le noir est au blanc, le défendu au permis, l’extérieur à l’intérieur, l’exclu à l’espace protégé de la demeure. Elle lui est liée plutôt selon un rapport en vrille dont aucune effraction simple ne peut venir à bout. Quelque chose peut-être comme l’éclair dans la nuit, qui, du fond du temps, donne un être dense et noir à ce qu’elle nie, l’illumine de l’intérieur et de fond en comble, lui doit pourtant sa vive clarté, sa singularité déchirante et dressée, se perd dans cet espace qu’elle signe de sa souveraineté et se tait enfin ayant donné un nom à l’obscur”.

⁷ I *Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben* gør Nietzsche opmærksom på at en grundlæggende uigenkaldelig fortrængning er nødvendig for at kunne leve, idet han pointerer at “Zu allem Handeln gehört Vergessen” (Nietzsche: *Werke I*, p. 213), en “Vergessenkönnen” som han også karakteriserer som “das Vermögen [...] *unhistorisch* zu empfinden” (ibidem, p. 212; Nietzsches kursivering): “es ist möglich, fast ohne Erinnerung zu leben, ja glücklich zu leben, wie das Tier zeigt; es ist aber ganz und gar unmöglich, ohne Vergessen überhaupt zu leben” (ibidem, p. 213).

Også i Benjamins bestemmelse af historien som sejrherrenes historie i “Über den Begriff der Geschichte” er der indeholdt en forestilling om at den historiske proces bliver til i og hviler på en ‘historicitet’ der har form af en grundlæggende fortrængning. Hos Benjamin er en sådan bevidsthed imidlertid forbundet med højttopskruede forventninger om en fremtidig kompensation af denne fortrængning (se Raffnsøe: “Grænsens uomgængelige omgængelighed”, p. 97). Det kan forekomme nødvendigt at moderere sådanne forhåbninger om en omfattende retfærdiggørelse af fortiden ved at gøre opmærksom på at nye (og eventuelt kompenserende) hændelser også indebærer en ny forskydende fortrængning, med et nyt tab til følge; hvad Benjamin da også stedvis er opmærksom på, uden at han dog drager den fulde konsekvens deraf: “Vergangenes historisch artikulieren heißt nicht, es erkennen ‘wie es denn eigentlich gewesen ist’. Es heißt sich einer Erinnerung bemächtigen, wie sie im Augenblick einer Gefahr aufblitzt. [...] auch die Toten werden vor dem Feind, wenn er siegt, nicht sicher sein. Und dieser Feind hat zu siegen nicht aufgehört” (Benjamin: “Über den Begriff der Geschichte”, p. 695).

I *Jenseits des Lustprinzips* viser Freud hvordan selv en bestræbelse på at gentage en oprindelig tabserfaring kan indebære en ny forskydning af denne der tillader at fortrænge det oprindelige tab, så det bliver muligt at leve med det på en ny måde. “L’œuvre d’art est aussi un *Fort-da*, un disparaître de l’objet archaïque en tant que fantasme et un réparaître en tant qu’objet culturel. La pulsion de mort n’a-t-elle pas alors pour expression normale, non pathologique, le disparaître-réparaître en quoi consiste l’élévation du fantasme au symbole?” (Ricoeur: *De l’interprétation. Essai sur Freud*, p. 308).

⁸ “Festzuhalten bleibt, daß das Auseinanderfallen der Welt in Natur- und Geistsein oder Natur- und Geschichtesein [...] aufgehoben werden muß und daß an seine Stelle eine Fragestellung zu treten hat, die die konkrete Einheit von Natur und Geschichte in sich bewirkt. [...] Wenn die Frage nach dem Verhältnis von Natur und Geschichte ernsthaft gestellt werden soll, bietet sie nur dann Aussicht auf Beantwortung, wenn es gelingt, *das geschichtliche Sein in seiner äußersten geschichtlichen Bestimmtheit, da, wo es am geschichtlichsten ist, selber als ein naturhaftes Sein zu begreifen, oder wenn es gelänge, die Natur da, wo sie als Natur scheinbar am tiefsten in sich verharret, zu begreifen als ein geschichtliches Sein*” (Adorno: *Die Idee der Naturgeschichte*, pp. 354-5; Adornos kursivering).

⁹ “Die Philosophie bildet einen Kreis: sie hat ein Erstes, Unmittelbares, da sie überhaupt anfangen muß, ein nicht Erwiesenes, das kein Resultat ist. Aber womit die Philosophie anfängt, ist unmittelbar relativ, indem es an einem andern Endpunkt als Resultat erscheinen muß. Sie ist eine Folge, die nicht in der Luft hängt, nicht ein unmittelbar Anfangendes, sondern sie ist sich rundend” (Hegel: *Grundlinien der Philosophie des Rechts*, p. 17, Zusatz). Udgangspunktet er blandt andet af underordnet vigtighed for Hegel i kraft af at de senere niveauer – og specielt det afsluttende niveau –

forudsættes at evne at indtage en så afgørende afstand til de tidligere at de i sidste instans evner restløst at fordøje og indoptage disse.

¹⁰ “Ich will nicht darüber entscheiden, ob meiner Theorie eine bestimmte Auffassung vom Menschen und vom Dasein zugrunde liegt. Aber ich bestreite die Notwendigkeit, auf diese Fassung zu rekurreren. Es ist eine idealistische Forderung, die vom absoluten Beginn, wie nur reines Denken bei sich selber ihn vollziehen kann; eine cartesianische, die Denken auf die Form seiner Denkvoraussetzungen, seiner Axiome glaubt bringen zu müssen. Philosophie aber, die die Annahme der Autonomie nicht mehr macht [...] wird den Weg zu den rationalen Voraussetzungen nicht zu Ende gehen, sondern dort stehen bleiben, wo irreduzible Wirklichkeit einbricht” (Adorno: *Die Aktualität der Philosophie*, p. 343)

DEL I · RETTEN OG DENS AFGØRELSE

Prolog: Pinestrafen

¹ Dette er Nietzsche yderst opmærksom på: “Es widersteht [...] der Delikatesse, noch mehr der Tartüfferie zahmer Haustiere (will sagen moderner Menschen, will sagen uns), es sich in aller Kraft vorstellig zu machen, bis zu welchem Grade die *Grausamkeit* die große Festfreude der älteren Menschheit ausmacht, ja als Ingredienz fast jeder ihrer Freuden zugemischt ist; wie naiv andererseits, wie unschuldig ihr Bedürfnis nach Grausamkeit auftritt, wie grundsätzlich gerade die "uninteressierte Bosheit [...] von ihr als *normale* Eigenschaft des Menschen angesetzt wird [...]. Für ein tieferes Auge wäre vielleicht auch jetzt noch genug von dieser ältesten und gründlichsten Festfreude des Menschen wahrzunehmen [...]. Jedenfalls ist es noch nicht zu lange her, daß man sich fürstliche Hochzeiten und Volksfeste größten Stils ohne Hinrichtungen, Folterungen oder etwa ein Autodafé nicht zu denken wußte, insgleichen keinen vornehmen Haushalt ohne Wesen an denen man unbedenklich seine Bosheit und gausame Neckerei auslassen konnte” (Nietzsche: *Zur Genealogie der Moral*, p. 807; Nietzsches fremhævelser). “Die Grausamkeit hört zur ältesten Festfreude der Menschheit. Følglich denkt man sich auch die *Götter* erquickt und festlich gestimmt, wenn man ihnen den Anblick der Grausamkeit anbietet” (Nietzsche: *Morgenröte*, p. 1026; Nietzsches fremhævelse). Bataille beretter i *Le Procès de Gilles de Rais* om den fremmedhed og fascination som stadigvæk udgår fra hertug Blåskægs forbrydelser, domfældelse og henrettelse, og som bevirker at hans historie stadigvæk fortælles på egnen hvor han levede.

² “Le supplice est une technique et il ne doit pas être assimilé à l'extrémité d'une rage sans loi” (*Surveiller et punir*, p. 37).

³ “Peut-être la notion d' 'atrocité' est-elle une de celles qui désigne le mieux l'économie du supplice dans l'ancienne pratique pénale” (*Surveiller et punir*, p. 59).

⁴ Foucault beskæftiger sig med med den tidlige anklageret og de sandhedsformer der opstår indenfor retten i en forelæsningsrække med titlen “A verdade e as formas jurídicas” (registreret som D 71 og D 72 i Foucault-arkivet i Paris), afholdt i Rio de Janeiro i maj 1973. Denne forelæsningsrække er blevet offentligt tilgængelig under titlen “La vérité et les formes juridiques” i *Dits et écrits II*, pp. 538-623, med en efterfølgende diskussion (ibidem, pp. 623-646). Jeg henviser til og citerer fra den franske udgave. Allerede i 1970 & 71, samt mere sporadisk de følgende år, holder Foucault imidlertid forelæsning på Collège de France over de nævnte, og beslægtede, emner. Da Centre Michel Foucault ikke er i besiddelse af båndoptagelser af Foucaults forelæsninger på Collège de France i disse år, er man dog henvist til referaterne i *Résumé des cours*.

I *Cours 80* søger Foucault at gøre rede for udviklingen i de vestlige samfunds sandhedsformer ved begyndelsen af historisk tid. At han imidlertid allerede havde gjort dette til en privilegeret genstand for undersøgelse i årene 1970 og 1971 vidner både *Résumé des cours* og *L'ordre du discours* om.

I Den gemene ret

¹ “Le droit est [...] la forme rituelle de la guerre” (“La vérité et les formes juridiques”, *Dits et écrits II*, p. 573).

² “Le système qui règle les conflits et les litiges dans les sociétés germaniques de cette époque est donc entièrement gouverné par la lutte et la transaction; c’est une épreuve de force qui peut se terminer par une transaction économique” (“La vérité et les formes juridiques”, *Dits et écrits II*, p. 573).

“Haben sich diese bisherigen Genealogen der Moral auch nur von ferne etwas davon träumen lassen, daß sich zum Beispiel jener moralische Hauptbegriff ‘Schuld’ seine Herkunft aus dem sehr materiellen Begriff ‘Schulden’ genommen hat? Oder daß die Strafe als eine *Vergeltung* sich vollkommen abseits von jeder Voraussetzung über Freiheit oder Unfreiheit des Willens entwickelt hat? [...] Es ist die längste Zeit der menschlichen Geschichte hindurch durshaus *nicht* gestraft worden, weil man den Übelanstifter für seine Tat verantwortlich machte, also *nicht* unter der Voraussetzung, daß nur der Schuldige zu strafen sei – vielmehr, so wie jetzt noch Eltern ihre Kinder strafen, aus Zorn über einen erlittenen Schaden, der sich am Schädiger ausläßt – dieser Zorn aber in Schranken gehalten und modifiziert durch die Idee, das jeder Schaden irgendwo sein *Äkivalent* habe und wirklich abgezahlt werden könne, sei es selbst durch einen *Schmerz* des Schädigers. Woher diese [...] Idee ihre Macht genommen hat [...]? [...] in dem Vertragsverhältnis zwischen *Gläubiger* und *Schuldner*, das [...] seinerseits wieder auf die Grundformen von Kauf, Verkauf, Tausch, Handel und Wandel zurückweist” (Nietzsche: *Zur Genealogie der Moral*, pp. 250-251; Nietzsches kursiveringer).

³ Jævnfør “La vérité et les formes juridiques”, *Dits et écrits II*, p. 574; se også Jørgensen; *Dansk Retshistorie*, pp. 515-516. Foucault taler endvidere i *Surveiller et punir* (pp. 226-7) sammenfattende om: “les anciennes procédures du serment, de l’ordalie, du duel judiciaire, du jugement de Dieu ou encore de la transaction entre particuliers.”

⁴ Se “La vérité et les formes juridiques”, *Dits et écrits II*, pp. 555-6.

⁵ I *The Greek Concept of Justice* (p. 137) opsummerer Havelock denne og tilsvarende scener i *Iliaden* i følgende, sine steder lovligt moderne, formulering: “The ‘justice’ of the *Iliad* is a procedure, not a principle or any set of principles. It is arrived at by a process of negotiation between the contending parties carried out rhetorically. As such it is particular, not general, in its references, and can be thought of either in the singular or in the plural. [...] However loose or vague the procedure may appear from the standpoint of literate practice, it worked effectively to preserve ‘law and order’ (eunomia) in the city-states of early Hellenism. It supplied those directive formulas which were also corrective, a necessary supplement to the nomos and ethos as normatively taught and accepted”.

⁶ “KREON: Lad mig forbandet gå til grunde i min grav, / hvis jeg har gjort mod ham, hvad jeg beskyldes for.

JOKASTE: Så tro ham, Ødipus, for vore guders skyld, / og først og fremmest for den ed, han svor dig her, / og sidst for min og alle disse vidners skyld” (Sofokles: *Oidipus*, p. 42).

⁷ Foucault taler generaliserende om “une société entièrement traversée de rapports guerriers” (*Cours 76, Résumé des cours*, p. 88).

⁸ “Dans les sociétés dites ‘primitives’, les richesses s’échangent dans des prestations de rivalité parce qu’elles sont non seulement des biens, mais aussi des signes. Dans les sociétés féodales, les richesses s’échangent non seulement parce que ce sont des biens et des signes, mais parce que ce sont des biens, des signes et des armes. [...] Guerre, litige judiciaire et circulation de biens font partie, au long

du Moyen Âge, d'un grand processus unique et fluctuant" ("La vérité et les formes juridiques", *Dits et écrits II*, p. 578).

⁹ Ifølge Luhmanns *Ausdifferenzierung des Rechts* (p. 97) "gibt es durchaus Möglichkeiten in Systemen ein *stabiles Verhältnis zur eigenen Instabilität herzustellen. Das ist die Funktion von Konflikten*. Konflikte haben, wie jedermann weiß, manche hochproblematische Eigenschaften. Sie selbst sind jedoch, sofern nicht ein 'Dritter' sich einmischt und Erwartungsunsicherheit hineinträgt, außerordentlich stabil. Sie befreien von Erwartungsunsicherheit dadurch, daß man im Konflikt den Partner als Gegner unterstellt und diese Annahme als ein sicheres Prinzip der Erwartungsbildung benutzt" (Luhmanns kursivering). "Konflikte dienen bei prinzipiell notwendigen Instabilitäten dem Wiedergewinn von Erwartungsunsicherheit" (ibidem, p. 99).

¹⁰ Foucault taler i *La volonté du savoir* (p. 140) om et: "*dispositif d'alliance: système de mariage, de fixation et de développement des parentés, de transmission des noms et des biens*" (Foucaults kursivering). Og han nævner endvidere i "La vérité et les formes juridiques": "On peut dire, schématiquement, que l'un des traits fondamentaux de la société féodale européenne occidentale, c'est que la circulation des biens est relativement peu assurée par le commerce. Elle est assurée par des mécanismes d'héritage ou de transmission testamentaire et, surtout, par la contestation belliqueuse, militaire, extrajudiciaire ou judiciaire" (*Dits et écrits II*, p. 577).

¹¹ "Pour une société où sont prépondérants les systèmes d'alliance, [...] la différenciation en ordres et en castes, la valeur des lignages, pour une société où la famine, les épidémies, les violences rendent la mort imminente, le sang constitue une des valeurs essentielles; son prix tient à la fois à son rôle instrumental (pouvoir verser le sang), à son fonctionnement dans l'ordre des signes (avoir un certain sang, être du même sang, accepter de risquer son sang), à sa précarité aussi (facile à répandre, sujet à se tarir, trop prompt à se mêler, vite susceptible de se corrompre). Société de sang – j'allais dire de "sanguinité": honneur de la guerre et peur des famines, triomphe de la mort [...], le pouvoir parle à travers le sang: celui-ci est *une réalité à fonction symbolique*" (*La volonté du savoir*, p. 194; Foucaults kursivering).

¹² "Zusammenbringen heißt griechisch *συνβαλλειν*" (Heidegger: "Der Ursprung des Kunstwerkes", p. 4).

¹³ "[L]e dispositif d'alliance est ordonné sans doute à une homéostasie du corps social qu'il a pour fonction de maintenir, de là son lien privilégié avec le droit; de là aussi le fait que le temps fort pour lui, c'est la 'reproduction'" (*La volonté du savoir*, p. 141).

¹⁴ Foucault gør opmærksom på at slægtskabsdispositivet er stærkt og nært "articulé sur l'économie à cause du rôle qu'il peut jouer dans la transmission ou la circulation des richesses" (*La volonté du savoir*, p. 141). Også hvad angår de rent økonomiske goders fordeling virkede slægtskabsdispositivet som en bevarende faktor.

¹⁵ Nietzsche gør i *Zur Genealogie der Moral* (p. 811) opmærksom på at "Kauf und Verkauf" "sind älter als selbst die Anfänge irgendwelcher gesellschaftlichen Organisationsformen und Verbände: aus der rudimentärsten Form des Personen-Rechts hat sich vielmehr das keimende Gefühl von Tausch, Vertrag, Schuld Recht, Verpflichtung, Ausgleich erst auf die größten und anfänglichsten Gemeinschafts-Komplexe [...] *übertragen*" (Nietzsches kursivering). Det ældste og naivste "Moral-Kanon der Gerechtigkeit" udtrykkes ifølge Nietzsche i maksimen " 'jedes Ding hat seinen Preis; *alles* kann abgezahlt werden'. Gerechtigkeit auf dieser ersten Stufe ist der gute Wille unter ungefähr Gleichmächtigen, sich miteinander abzufinden, sich durch einen Ausgleich wieder zu 'verständigen' – und, in bezug auf weniger Mächtige, diese unter sich zu einem Ausgleich zu *zwingen*" (ibidem, p. 258; Nietzsches kursivering).

¹⁶ “[D]as Urteil ‘gut’ rührt *nicht* von denen her, welchen ‘Güte’ erwiesen wird! Vielmehr sind es ‘die Guten’ selber gewesen, das heißt die Vornehmen, Mächtigen, Höhergestellten und Hochgesinnten, welche sich selbst und ihr Tun als gut, nämlich als ersten Ranges empfanden und ansetzten, im Gegensatz zu allem Niedrigen, Niedrig-Gesinnten, Gemeinen und Pöbelhaften. Aus diesem *Pathos der Distanz* heraus haben sie sich das Recht, Werte zu schaffen [...] erst genommen” (Nietzsche: *Zur Genealogie der Moral*, pp. 772-3; Nietzsches kursivering).

¹⁷ “Die ganze Natur ist in der Vorstellung religiöser Menschen [...] ein ungeheurer Komplex von *Willkürlichkeiten*. [...] denken wir an rohe, frühe Zustände von Völkern zurück oder sehen wir die jetzigen Wilden in der Nähe, so finden wir sie auf das stärkste durch das *Gesetz*, das *Herkommen* bestimmt: das Individuum ist fast automatisch an dasselbe gebunden und bewegt sich mit der Gleichförmigkeit eines Pendels. Ihm muß die Natur – die unbegriffene schreckliche geheimnisvolle Natur – als das *Reich der Freiheit*, der Willkür, der höheren Macht erscheinen” (Nietzsche: *Menschliches, Allzumenschliches*, pp. 521-2; Nietzsches kursivering). “Es fehlt [...] jeder Begriff der *natürlichen* Kausalität” (ibidem, p. 521) “Wir jetzigen Menschen empfinden gerade völlig umgekehrt: je reicher jetzt der Mensch sich innerlich fühlt, je polyphoner sein Subjekt ist, um so gewaltiger wirkt auf ihn das Gleichmaß der Natur; wir alle erkennen mit Goethe in der Natur das große Mittel der Beschwichtigung für die moderne Seele, wir hören den Pendelschlag der größten Uhr mit einer Sehnsucht nach Ruhe [...] als ob wir dieses Gleichmaß in uns hineinrinken und dadurch zum Genuß unser selbst erst kommen könnten” (ibidem, p. 522; Nietzsches kursivering).

¹⁸ “Der Baum und das Gras, der Adler und der Stier, die Schlange und die Grille gehen erst in ihre abgehobene Gestalt ein und kommen so als das zum Vorschein, was sie sind. Dieses Herauskommen und Aufgehen selbst und im Ganzen nannten die Griechen frühzeitig die *Φύσις*. Sie lichtet zugleich jenes, worin und worauf der Mensch sein Wohnen gründet. Wir nennen es die *Erde*. [...] Die Erde ist das, wohin das Aufgehen alles Aufgehende und zwar als ein solches zurückbirgt. Im Aufgehenden west die Erde als das Bergende” (Heidegger: “Der Ursprung des Kunstwerkes”, pp. 27-8; Heideggers kursivering).

¹⁹ Dette forhold understreges i Heideggers “Der Ursprung des Kunstwerkes” (p. 28): “Das Tempelwerk eröffnet dastehend eine Welt und stellt diese zugleich zurück auf die Erde, die dergestalt selbst erst als der heimatische Grund herauskommt. [...] Der Tempel gibt in seinem Dastehen den Dingen erst ihr Gesicht und den Menschen erst die Aussicht auf sich selbst. [...] So steht es auch mit dem Bildwerk Gottes, das ihm der Sieger im Kampfspiel weihet. Es ist kein Abbild [...], aber es ist ein Werk, das den Gott selbst anwesen läßt und so der Gott selbst *ist*. Dasselbe gilt vom Sprachwerk. In der Tragödie wird nichts auf- und vorgeführt, sondern der Kampf der neuen Götter gegen die alten wird gekämpft” (Heideggers kursivering).

Hos Heraklit fremstod krigen, på den ene side, som alle tings fader, idet den afgjorde hvem der belv guddommeligt og hvem der blev menneskelig, hvem der blev frie og hvem der blev slaver (fragment 53, Diels & Kranz: *Fragmente der Vorsokratiker I*, p. 162); og på den anden side gjaldt det at alle menneskelige love dybest set næredes af den guddommelige lov der overgik dem (fragment 114, ibidem, p. 176). Denne dobbelthed fremhæver Axelos: “La vision politique d’Héraclite est tragique, comme est tragique toute sa pensée. Elle s’attache à montrer aux hommes les liens qui les tiennent. La cité est ce qui englobe la *guerre*, la justice et la loi; la *loi* – et encore plus la *justice* – est ce qui *doit englober la guerre et la cité*” (Axelos: *Héraclite et la philosophie*, p. 159).

²⁰ “[C]hez les poètes grecs du VIe siècle encore, le discours vrai – au sens fort et valorisé du mot – le discours vrai pour lequel on avait respect et terreur, celui auquel il fallait bien se soumettre, parce qu’il régnait, c’était le discours prononcé par qui de droit et selon le rituel requis; c’était le discours qui disait la justice et attribuait à chacun sa part; c’était le discours qui, prophétisant l’avenir, non seulement annonçait ce qui allait se passer, mais contribuait à sa réalisation, emportait avec soi l’adhésion des hommes et se tramait ainsi avec le destin. Or voilà qu’un siècle plus tard la vérité la

plus haute ne résidait plus déjà dans ce qu'*était* le discours ou dans ce qu'il *faisait*, elle résidait en ce qu'il *disait*" (*L'ordre du discours*, p. 17; Foucaults kursivering).

²¹ Foucault taler i "La vérité et les formes juridiques" om "l'énonciation de la vérité d'un discours de type prophétique et prescriptif" og gør opmærksom på at den ofte har oraklets karakter: "Quand le dieu et le devin parlent, la vérité se formule en forme de prescription et de prophétie sous la forme d'un regard éternel et tout-puissant du dieu Soleil, sous la forme du regard du devin qui, quoique aveugle, voit le passé, le présent et le futur" (*Dits et écrits II*, p. 561).

²² *L'ordre du discours*, p. 17.

²³ "Verfahren sind [...] soziale Systeme, die eine spezifische Funktion erfüllen, nämlich eine einmalige verbindliche Entscheidung zu erarbeiten" (Luhmann: *Legitimation durch Verfahren*, p. 41).

²⁴ Ifølge Luhmann må "die Idee der Gerechtigkeit" i dag ligeledes forstås som "ein Repräsentation der Einheit des Systems im System", "Eine Einheitsprojektion, ein Programm für alle Programme". "In der alteuropäischen Tradition wird diese Norm als Sozialharmonie begriffen und auf die Gesellschaft im ganzen bezogen, die dann ihrerseits als rechtlich geordnetes Zusammenleben begriffen wird. Das hat zu keinen konkretisierbaren Direktiven geführt, schon weil die Prämisse einer rechtlich konstituierten Gesellschaft unrealistisch ist" (Luhmann: *Das Recht der Gesellschaft*, p. 217).

²⁵ En sådan forestilling om ansvarlighed som evnen og viljen til at indløse konkrete skyldnerforhold søger Ewald at fastholde på moderne præmisser: "[L]a responsabilité juridique n'est pas destinée à sanctionner cette faute qui constituerait sa nature; c'est bien plutôt la pratique de la relation débiteur-créancier qui a constitué, selon un processus d'objectivation, le débiteur en faute. Que le droit soit une technique ne lui interdit pas de produire des effets de réel" (Ewald: *L'État providence*, p. 524).

²⁶ Se Hegel: *Vorlesungen über die Ästhetik*, pp. 394ff.

II Den offentlige ret og uddifferentieringen af sandheden

¹ "Il s'agissait d'inscrire ses sentences [...] à l'intérieur du système même du monde et de montrer comment le *logos* qui présidait à cette ordre du monde [...] était celui qui organisait [...] et justifiait les sentences qu'il rendait. Ce qu'il disait dans une circonstance particulière du monde [...] dans un *kairos* particulier, [...] cela était l'ordre même des choses tel quelles étaient fixées 'la-haut'. [...] Il était [...] normal qu'il cherche à fonder dans le ciel une nécessité magico-religieuse, une souveraineté que le droit, d'ailleurs magico-religieux, ne pouvait pas lui reconnaître" (*Cours 80.01.09*).

² "On aurait [...] du mal à trouver l'exemple d'un pouvoir qui ne s'exerçait pas sans s'accompagner des manifestations de vérité" (*Cours 80.01.09*).

³ "Dieu voit toutes choses, parce qu'il est lui-même la lumière qui éclaire toutes choses et qui les rend visibles. [...] C'est la même lumière que l'on trouve dans les yeux du dieu et qui éclaire le monde. [...] Le monde n'est visible que parce qu'il y a dans le regard de dieu une lumière qui donne les choses à voir à lui, le dieu, et à tous les hommes. [...] Co-naturalité entre la lumière [...] qui habite le regard du dieu et la visibilité des choses" (*Cours 80.01.16*).

⁴ Jævnfør Heidegger: "Der Ursprung des Kunstwerkes".

⁵ "Si la parole de dieu est toujours véridique [...] c'est que cette parole est à la fois une puissance [...] et une parole qui prononce. [...] Elle dit les choses et elle fait que les choses arrivent. [...] Elle dit qu'elles vont arriver et elle lie les hommes, les choses, l'avenir de telle sorte que ça ne peut pas ne pas

arriver. [...] Le savoir de dieu comme voir et comme dire est infaillible, puisqu'il est indissociable de ce qui rend les choses visibles et de ce qui le dit arriver" (*Cours 80.01.16*).

⁶ "Quand le dieu et le devin parlent la vérité se formule en forme de prescription et de prophétie, sous la forme d'un regard éternel et tout-puissant du dieu Soleil, sous la forme du regard du devin qui, quoique aveugle, voit le passé, le présent et le futur. C'est cette espèce de regard magico-religieux qui fait briller au début de la pièce une vérité à laquelle Oedipe et le Choeur ne veulent pas croire" ("La vérité et les formes juridiques", *Dits et écrits*, p. 561).

⁷ "[M]anifestation pure du vrai, [...] de l'ordre du monde dans sa vérité" (*Cours 80. 01.16*).

⁸ "Manifestation pure [...] qui était destinée non pas tellement à démontrer [...], à prouver quelque chose, à refuter le faux, mais à montrer simplement, à dévoiler la vérité. [...] Il ne s'agissait pas pour lui d'établir par un certain nombre de procédés la vérité de telle ou telle thèse [...] comme la légitimité de son pouvoir ou la justice de telle ou telle sentence. Il ne s'agissait donc pas d'établir l'exactitude du vrai par opposition à un faux [...] qui serait refuté. Il s'agissait [...] de faire surgir, au fond, le vrai [...] lui-même sur fond de l'inconnu, du caché, de l'invisible, de l'imprévisible" (*Cours 80.01.16*).

⁹ "Dans les sociétés européennes de l'Est méditerranéen, à la fin du deuxième millénaire et au début du premier, le pouvoir politique était toujours détenteur d'un certain type de savoir. Par le fait de détenir le pouvoir, le roi et ceux qui l'entouraient détenaient un savoir qui ne pouvait et ne devait pas être communiqué aux autres groupes sociaux. Savoir et pouvoir étaient exactement correspondants, corrélatifs, superposés. Il ne pouvait pas y avoir de savoir sans détention d'un certain savoir spécial. C'est cette forme de pouvoir-savoir que Dumézil dans ses études sur les trois fonctions, a isolée, montrant que la première fonction, celle du pouvoir politique, était celle d'un pouvoir politique magique et religieux. Le savoir des dieux, le savoir de l'action qu'on peut exercer sur les dieux ou sur nous, tout le savoir magico-religieux est présent dans la fonction politique. Ce qui est arrivé à l'origine de la société grecque, à l'origine de l'âge grec du Ve siècle, à l'origine de notre civilisation, c'est le démantèlement de cette grande unité d'un pouvoir politique qui serait en même temps un savoir. C'est le démantèlement de cette unité d'un pouvoir magico-religieux qui existait dans les grands empires assyriens, que les tyrans grecs, imprégnés de civilisation orientale, ont essayé de réhabiliter à leur profit et que les sophistes des VIe et Ve siècles ont encore utilisé [...] sous la forme de leçons payées en argent" ("La vérité et les formes juridiques", *Dits et écrits II*, p. 568–69).

¹⁰ Severer-kejsernes tid kendetegnes ifølge Wyduckel af en "Zusammenfassung ursprünglich einzelner Herrschaftsbefugnisse (imperium, jurisdictio)" der senest på dette tidspunkt "dem Kaiser nicht mehr – wie in den Anfängen des Prinzipats – jeweils bei Amtsantritt gesondert verliehen, sondern nunmehr aus einer generellen Übertragung aller Macht (omne imperium et potestas) durch das Volk legitimiert werden" (Wyduckel: *Ius publicum*, pp. 51–52).

¹¹ "Il ne s'agissait [...] pas tellement [...] de l'organisation d'un système utilitaire des connaissances nécessaires pour exercer le gouvernement. Il s'agissait d'un rituel de manifestation de la vérité entretenant avec l'exercice du pouvoir un certain nombre des rapports qui ne peuvent certainement pas se réduire à l'utilité pure et simple, même si le calcul n'en est pas absent" (*Cours 80.01.09*).

¹² "[R]ituel de la manifestation de la vérité", "un ensemble des procédés verbaux et non verbaux [...] par lesquels on amène au jour (et ceci peut être aussi bien la conscience individuel du souverain que la manifestation publique) quelque chose qui est affirmé ou posé [...] comme vrai, soit par opposition [...] à un faux, mais aussi par arrachement au caché, par dissipation de ce qui est oublié, [...] par conjuration de l'imprévisible" (*Cours 80.01.09*).

¹³ Foucault karakteriserer senere i *Cours 80.01.09* hofferne som “lieux de manifestation de vérité”.

¹⁴ Indtil begyndelsen af 1600-tallet fandtes stadig en ekstraordinær koncentration af astrologer, troldmænd og alkymister ved hoffet (jævnfør *Cours 80.01.09*).

¹⁵ “Dans l’extraordinaire concentration d’activités [...] culturelles, dans les cours, [...] il y avait une sorte de dépense pure de la vérité” (*Cours 80.01.09*). “Il s’agissait de créer autour du prince un noyau des compétences qui permettent d’affirmer son pouvoir politique sur les anciennes structures [...] féodales. [...] Il s’agissait aussi d’assurer une centralisation des connaissances à une époque où un certain morcellement religieux et idéologique risque [...] de constituer un contrepoids” (ibidem).

¹⁶ I *La volonté de savoir* (p. 82) gør Foucault opmærksom på hvordan kendskabet til seksualiteten i Hellas overleveredes i mesterlærens og de hemmelige selskabers form. “En Grèce, la vérité et le sexe se liaient dans la forme de la pédagogie, par la transmission, corps à corps, d’un savoir précieux; le sexe servait de support aux initiations de la connaissance”. Også i formningen af seksualiteten indenfor en ars erotica der fandt sted i en række østasiatiske og arabiske lande blev sandheden om seksualiteten formidlet i en esoterisk form fra mester til elev. “Dans l’art érotique, la vérité est extraite du plaisir lui-même, pris comme pratique et recueilli comme expérience [...]. [...] ce savoir doit être renversé, à mesure, dans la pratique sexuelle elle-même, pour la travailler comme de l’intérieur et amplifier ses effets. Ainsi, se constitue un savoir qui doit demeurer secret, non point à cause d’un soupçon d’infamie qui marquerait son objet, mais par la nécessité de le tenir dans la plus grande réserve, puisque [...] il perdrait à être divulgué son efficace et sa vertu. Le rapport au maître détenteur des secrets est donc fondamental; seul, celui-ci peut le transmettre sur le mode ésotérique et au terme d’une initiation où il guide, avec un savoir et sévérité sans faille, le cheminement du disciple. De cet art magistral, les effets [...] doivent transfigurer celui sur qui il fait tomber ses privilèges: maîtrise absolue du corps, jouissance unique, oubli du temps et des limites, élixir de longue vie, exil de la mort et de ses menaces” (ibidem, p. 77).

¹⁷ Jævnfør “La vérité et les formes juridiques”, *Dits et écrits II*, pp. 586-87.

¹⁸ I ceremonien “se manifestent les statuts, les naissances, les privilèges, les fonctions avec tout l’éclat de leurs marques” (*Surveiller et punir*, p. 194).

¹⁹ “For hvers bekymring gælder kun en enkelt mand, / kun én, sig selv, og ingen af de andre her. / Men min bekymring gælder byen, mig og dig” (Sofokles: *Oidipus*, p. 9).

²⁰ “Og nu forlanger guden klart, at hvem der end / har myrdet ham, skal rammes af vor hævn til straf” (Sofokles: *Oidipus*, p. 27).

²¹ “Toute tragédie [...] est en elle-même une manière de faire apparaître le vrai, mais elle est aussi une manière de représenter la manière dont la vérité est venue au jour” (*Cours 80.01.16*).

²² “A ‘reversal’ (περιπετεια) is a change of the situation into the opposite [...], this change being, moreover, as we are saying, probable or inevitable” (Aristoteles: *Περί Ποιητικής*, p. 41).

²³ “A ‘discovery’ (αναγνωρισις), as the term itself implies, is a change from ignorance (αγνοια) to knowledge (γνωσις), producing either friendship or hatred in those who are destined for good fortune or ill. A discovery is most effective when it coincides with reversals, such as that involved by the discovery in the *Oedipus*” (Aristoteles: *Περί Ποιητικής*, p. 41).

²⁴ “Ob es ein religiöses Symbol ist oder in profanem Sinne auftritt, als ein Abzeichen oder ein Ausweis oder ein Losungswort – in jedem Falle beruht die Bedeutung des Symbolon auf seiner

Präsenz und gewinnt durch die Gegenwart seines Gezeigt- oder Gesagtwerdens erst seine repräsentierende Funktion” (Gadamer: *Wahrheit und Methode*, pp. 68-9.)

²⁵ “Il se pouvait bien qu’il y ait des gens qui en sachent plus que les autres [...], mais il n’en reste pas moins que Oedipe [...] a donné des preuves de son amour pour Thèbes, et l’existence de ces preuves contrebalancent bien le plus de savoir que le devin pourrait avoir de dieu. [...] Entre le don divin qu’a reçu le prophète et les preuves effectivement données dans le passé par Oedipe il y’a un balancement tel que le cœur se refuse [...] de juger. [...] Donc le couple dieu–devin a beau avoir dit toute l’histoire, elle n’a pas dit toute la vérité” (*Cours 80.01.16*).

²⁶ “Ainsi, par le jeu de ces deux moitiés qui se complètent, le souvenir de Jocaste et le souvenir d’Oedipe, nous avons cette vérité presque complète, la vérité sur l’assassinat de Laios” (“La vérité et les formes juridiques”, *Dits et écrits II*, p. 558).

²⁷ “L’oracle, c’est la véridiction de dieu. Le serment, c’est la véridiction des rois ou des chefs. Le témoignage, c’est la véridiction des autres” (*Cours 80.01.16*).

²⁸ “L’un proclame et décrète; l’autre avoue et témoigne” (*Cours 80.01.16*). I den ændrede terminologi kom det også til udtryk at slaver, som hovedregel, afgav en ‘pinefuld’ forklaring.

²⁹ At se vil for slaverne sige: “d’assister impuissant au spectacle qui vous êtes imposé de l’extérieur” (*Cours 80.01.16*).

³⁰ Se Sofokles: *Oidipus*, p. 78.

³¹ “C’est [...] la loi de la présence qui authentifie. [...] Tout le rapport du voir et du dire vrai ici s’articule autour de la présence des personnages, de l’identité des témoins [...], du fait que c’est lui, lui-même – αὐτος –, qui voit et qui parle. [...] C’est lui, dans son identité qui est l’authentification de la parole dite” (*Cours 80.01.16*).

³² “L’aléthurgie de dieu, comment aurait-elle pu se produire et [...] constituer un ‘orthon epos’, une manifestation complète et inévitable de la vérité, s’il n’y avait pas eu l’aléthurgie des esclaves? [...] Il a fallu d’une part le dire faux des esclaves pour que le dire vrai des dieux devienne vrai [...] et il a fallu le dire vrai des esclaves pour que le dire vrai incertain des dieux devienne une certitude inévitable pour les hommes” (*Cours 80.01.16*).

³³ “Nous pouvons donc dire que toute la pièce d’*Oedipe* est une manière de déplacer l’énonciation de la vérité d’un discours de type prophétique et prescriptif vers un autre discours d’ordre rétrospectif, non plus de l’ordre de la prophétie, mais du témoignage. C’est encore une certaine manière de déplacer l’éclat, prophétique et divin, vers le regard, en quelque sorte empirique et quotidien, des bergers. Il y a une correspondance entre les bergers et les dieux. Ils disent la même chose, ils voient la même chose, mais non pas avec le même langage ni avec les mêmes yeux” (“La vérité et les formes juridiques”, *Dits et écrits II*, p. 561).

Foucault skriver andetsteds: “[L]’évolution” “va du serment-défi des plaideurs s’exposant à la vengeance des dieux au serment assertorique du témoin qui est censé affirmer le vrai pour l’avoir vu et y avoir assisté” (*Cours 71, Résumé des cours*, p. 15).

³⁴ “[L]e dire vrai s’autorise d’un pouvoir [...] antérieur ou extérieur à celui qui parle” (*Cours 80.01.23*).

³⁵ “Celui qui parle n’est pas celui qui detient la vérité. [...] La vérité est une vérité qui vient d’ailleurs” (*Cours 80.01.23*).

³⁶ “[U]n jour est venu où la vérité s’est déplacée de l’acte ritualisé, efficace, et juste d’énonciation, vers l’énoncé lui-même: vers son sens, sa forme, son objet, son rapport à sa référence. Entre Hésiode et Platon un certain partage s’est établi, séparant le discours vrai et le discours faux [...]; partage nouveau puisque désormais le discours vrai [...] n’est plus le discours lié à l’exercice du pouvoir” (*L’ordre du discours*, pp. 17–18).

“Et quand la Grèce classique apparaît – Sophocle en représente la date initiale, le point d’éclosion –, ce qui doit disparaître pour que cette société existe, c’est l’union du pouvoir et du savoir” (“La vérité et les formes juridiques”, *Dits et écrits II*, p. 569).

³⁷ “Tout se passe comme si, à partir du grand partage platonicien, la volonté de vérité avait sa propre histoire, qui n’est pas celle des vérités contraignantes: histoire des plans d’objets à connaître, histoire des fonctions et positions du sujet connaissant, histoire des investissements matériels, techniques, instrumentaux de la connaissance” (*L’ordre du discours*, p. 19).

³⁸ Den historiske forandring der fandt sted på Sofokles’ tid har ifølge Foucault “sans doute donné sa forme générale à notre volonté de savoir. Mais il n’a pas cessé pourtant de se déplacer: les grandes mutations scientifiques peuvent peut-être se lire parfois comme les conséquences d’une découverte, mais elles peuvent se lire aussi comme l’apparition de formes nouvelles dans la volonté de vérité” (*L’ordre du discours*, p. 18).

³⁹ “Le problème est de savoir: Comment et pour quelles raisons il est venu un moment où le dire vrai a pu s’authentifier de sa vérité – a pu s’affirmer comme manifestation de la vérité – dans la mesure [...] où celui qui parle peut dire: C’est moi qui détient la vérité [...] parce que j’ai vu – et parce que, l’ayant vu, je l’ai dit? [...] L’identification [...] du dire vrai et de l’avoir vu le vrai [...], entre celui qui parle et la source, l’origine, la racine de la vérité [...], c’est [...] un processus multiple et complexe qui a été capitale pour l’histoire de la vérité dans nos sociétés” (*Cours 80.01.23*).

⁴⁰ Jævnfør, blandt andet, en forelæsningsrække Foucault afholdt på University of California at Berkeley i 1983 under titlen: “Discourse and Truth. The Problematization of Παρθενία”. Disse forelæsninger har siden cirkuleret i et begrænset antal fotokopier af en upubliceret engelsk nedskrift. Se litteraturlisten under transskripter af Foucault-forelæsninger for mere fyldige data.

⁴¹ Se Sofokles: *Oidipus*, p. 23.

⁴² “Créon est un homme de ‘sophronein’, de la mesure: celui qui connaît les liens et sait les respecter” (*Cours 80.01.23*).

⁴³ Se Sofokles: *Oidipus*, p. 26. Ifølge Foucault er gnome “l’avis que le citoyen donne [...] après les explications fournies par les rhéteurs, les hommes politiques. [...] Ou lorsque, à la suite d’un procès, les différents éléments de la cause ont été exposés, à la fin d’un procès où les indices, les techneria, ont été développés, à ce moment-là le citoyen [...] est appelé à donner son avis, gnome. Et c’est cet avis qui scelle le destin de l’accusé et qui vient ainsi accomplir le destin de dieu” (*Cours 80.01.23*).

⁴⁴ “Så gå da, helt og hersker, rejs vor stad igen, / og værn det ry, du vandt, thi Theben kaldte dig / sin redningsmand, da første gang vi så dit mod. / Lad andrig nogen mindes dig som den, der først / har rejst vor by og siden styrtet den i grus. / Gør byens mur urokkelig og stærk som før, / da du ved gode varsler bragte lykken med, / og vis os, at du stadig er den samme som du var. / For vil du stadig stå for statens ror, som nu, / så må her være flere mænd end kongen selv” (Sofokles: *Oidipus*, pp. 8-9). Indbyggernes indledende hilsen havde derimod været: “ὦ κρατῦνων Οιδίπου” eller “Almægtige Oidipus”.

⁴⁵ “Techné technès [...] va rester une expression typique, quasi-rituelle par laquelle [...] jusq’au 17e siècle on va caractériser [...] constamment l’art de gouverner” (*Cours 80.01.23*).

⁴⁶ “Oedipe qui se prétend l’homme de la découverte et de *l’heuriskein* ne cesse pas de dire: “Moi [...], j’ai à gouverner [...] le navire (hibernain). [...] C’est donc un art de gouverner (kybernai) que celui de la découverte.” (*Cours 80.01.23*)

⁴⁷ “Les pratiques judiciaires, la manière par laquelle, entre les hommes, on arbitre les torts et les responsabilités, [...] la manière par laquelle on a imposé à des individus déterminés la réparation de quelques-unes de leurs actions et la punition d’autres, toutes ces règles ou, si vous voulez, toutes ces pratiques régulières, bien sûr, mais aussi modifiées à travers l’histoire, me semblent l’une des formes par lesquelles notre société a défini des types de subjectivité, des formes de savoir et, par conséquent, des relations entre l’homme et la vérité [...]. [...] J’essaierai de vous montrer comment certaines formes de vérité peuvent être définies à partir de la pratique pénale” (“La vérité et les formes juridiques”, *Dits et écrits II*, p. 541).

⁴⁸ Foucault understreger i flere sammenhænge sandhedens irreducibilitet og dens selvstændige historie, således også i følgende passage: “Ce que j’essai de faire, c’est l’histoire des rapports que la pensée entretient avec la vérité; l’histoire de la pensée en tant qu’elle est pensée de la vérité. Tous ceux qui disent que pour moi la vérité n’existe pas sont des esprits simplistes” (“Le souci de la vérité”, samtale med Ewald, p. 18).

III Enqueten

¹ Kirken opretholdt dog sin egen selvstændige retspleje. I det østromerske rige eksisterede der ligeledes en selvstændig juridisk magt.

² “Dans la mesure où la contestation judiciaire assurait la circulation des biens, le droit d’ordonner et de contrôler cette contestation judiciaire, parce qu’il était un moyen d’accumuler des richesses, a été confisqué par les plus riches et les plus puissants” (“La vérité et les formes juridiques”, *Dits et écrits II*, p. 579).

³ Foucault hævder i *Cours 76.01.14* at “l’élaboration de la pensée juridique s’est faite [...] autour du pouvoir royal” i de vestlige samfund fra højmiddelalderen og fortsætter: “C’est à la demande du pouvoir royal [...] que s’est élaboré l’édifice juridique. [...] La réactivation du droit romain vers le milieu du moyen âge y a été le grand phénomène à partir duquel s’est reconstitué l’édifice juridique dissocié après la chute de l’empire romain. [...] Cette résurrection du droit romain a été effectivement un des instruments techniques constitutifs du pouvoir monarchique [...] autoritaire, administratif, et finalement absolue”. Senere i samme forelæsning påstår han at “les discours du droit et la technique du droit ont eu essentiellement pour fonction de dissoudre à l’intérieur du pouvoir le fait de la domination pour faire apparaître [...] les droits légitimes de la souveraineté et [...] de l’obligation légale d’obéissance.”

⁴ Kantorowicz gør i *The King’s Two Bodies* opmærksom på at fyrsten i John of Salisburys *Policratus* fra 1159 “is at once *imago aequitatis* and *servus aequitatis*”, manifestationen af ret og retfærdighed der kun er underordnet og viger for den retfærdighed som den manifesterer (p. 96). I sin *Liber augustalis* som Frederik den II lod nedskrive ca. 70 år senere i sin egenskab af tysk-romersk kejser bestemmer han ligeledes kejseren som “pater et filius iustitiae”.

“To summarize, the Prince as the animate Law or living Justice shared with *Iustitia* the duality which inheres in all Universals or ‘ideas’. It was this double aspect of Justice, human and divine, which was mirrored by her imperial vicar on earth who, in his turn, was mainly through *Iustitia* also the vicar of God. Justice herself [...] no longer was quite identical with the God of the altar, though still inseparable from God the Father; nor was she as yet subordinated to an absolute or deified State: she was, for that short period of transition, a living *Virtus* in her own right, the goddess of the age in which jurisprudence took the lead and became intellectually the great vivifier of almost every branch

of knowledge. By analogy, the Prince no longer was the *christomimetes*, the manifestation of Christ the eternal King; nor was he, as yet, the exponent of an immortal nation; he had his share in immortality because he was the hypostasis of an immortal Idea. A new pattern of *persona mixta* emerged from Law itself, with Iustitia as the model deity and the Prince as both her incarnation and her *Pontifex maximus*" (Kantorowicz: *The King's Two Bodies*, p. 143).

⁵ "[L]'idée qu'il pouvait [...] et devait exister [...] un ordre de rationalité tel que, relativement extérieur aux conflits, il permettrait de les résoudre. C'était [...] l'idée constitutive du droit" (Ewald: *L'État providence*, p. 387).

⁶ "Les grandes institutions de pouvoir qui se sont développées au Moyen Âge – la monarchie, l'État avec ses appareils – ont pris essor sur fond d'une multiplicité de pouvoirs préalables, et jusqu'à un certain point contre eux: pouvoirs denses, enchevêtrés, conflictuels, pouvoirs liés à la domination directe ou indirecte sur la terre, à la possession des armes, au servage, aux liens de suzeraineté et de vassalité. Si elles ont pu s'implanter [...], c'est qu'elles se sont présentées comme instances [...] d'arbitrage, [...] comme une manière d'introduire entre ces pouvoirs un ordre [...]. Ces grandes formes de pouvoir ont fonctionné, en face des puissances multiples et affrontées, au-dessus de tous ces droits hétérogènes comme principe du droit, avec le triple caractère de se constituer comme ensemble unitaire, d'identifier sa volonté à la loi et de s'exercer à travers des mécanismes d'interdiction et de sanction. Sa formule *pax et justitia* marque, en cette fonction à laquelle elle prétendait, la paix comme prohibition des guerres féodales ou privées et la justice comme manière de suspendre le règlement privé des litiges. Sans doute s'agissait-il dans ce développement des grandes institutions monarchiques de bien autre chose que d'un pur et simple édifice juridique. Mais tel fut le langage du pouvoir, telle fut la représentation qu'il a donnée de lui-même et dont toute la théorie du droit public bâtie au Moyen Âge ou rebâtie à partir du droit romain a porté témoignage. Le droit n'a pas été simplement une arme habilement maniée par les monarques; il a été pour le système monarchique son mode de manifestation et la forme de son acceptabilité. Depuis le Moyen Âge, dans les sociétés occidentales, l'exercice du pouvoir se formule toujours dans le droit" (*La volonté du savoir*, p. 115; Foucaults kursivering).

Den samme pointe formuleres lidt anderledes i forelæsnngen "Les mailles du pouvoir", der blev afholdt i Bahia i Argentina i 1976: "D'un côté le pouvoir monarchique s'est développé en Occident en s'appuyant en grande partie sur les institutions judiciaires et en développant ces institutions; à travers la guerre civile, il est arrivé à remplacer la vieille solution des litiges privés par un système des tribunaux, avec des lois, qui donnaient en fait au pouvoir monarchique la possibilité de résoudre lui-même des disputes entre les individus. De la même manière, le droit romain, qui est réapparu en Occident aux XIIIe siècles, a été un instrument formidable dans les mains de la monarchie pour arriver à définir les formes et les mécanismes de son propre pouvoir aux dépens des pouvoirs féodaux. En d'autres termes, la croissance de l'État en Europe a été partiellement assurée ou, en tout cas, a utilisé comme instrument le développement d'une pensée juridique. Le pouvoir monarchique, le pouvoir de l'État est essentiellement représenté dans le droit" (*Dits et écrits IV*, p. 185).

⁷ "L'accumulation de la richesse et du pouvoir des armes et la constitution du pouvoir judiciaire dans les mains de quelques-uns sont un même processus qui a été en vigueur dans le haut Moyen Âge et a atteint sa maturité au moment de la formation de la première grande monarchie médiévale, au milieu ou à la fin du XIIe siècle" ("La vérité et les formes juridiques", *Dits et écrits II*, p. 579).

⁸ Jævnfør "La vérité et les formes juridiques", *Dits et écrits II*, pp. 578-581.

⁹ "Ainsi, dans la notion de crime, la vieille notion de tort sera remplacée par celle d'infraction. L'infraction n'est pas un tort commis par un individu contre un autre, c'est une offense ou lésion d'un individu envers l'ordre [...], envers la société [...] L'infraction est l'une des grandes inventions de la pensée médiévale" ("La vérité et les formes juridiques", *Dits et écrits II*, p. 580).

¹⁰ “Les monarchies occidentales ont été fondées sur l’appropriation de la justice, qui leur permettait l’application de ces mécanismes de confiscation” (“La vérité et les formes juridiques”, *Dits et écrits II*, p. 580).

¹¹ “[L]’aveu est un rituel de discours où le sujet qui parle coïncide avec le sujet de l’énoncé” (*La volonté du savoir*, p. 82). “La prise du pouvoir sur l’ordinaire de la vie, le christianisme l’avait, pour une grande part, organisée autour de la *confession*: obligation de faire passer régulièrement au fil du langage le monde minuscule de tous les jours, les fautes banales, les défaillances même imperceptibles et jusqu’au jeu trouble des pensées, des intentions et des désirs; *rituel d’aveu où celui qui parle est en même temps celui dont on parle*; effacement de la chose dite par son énoncé même, mais annulation également de l’aveu lui-même qui doit rester secret et ne laisser derrière lui aucune autre trace que le repentir et les œuvres de pénitence. L’Occident chrétien a inventé cette étonnante contrainte, qu’il a imposé à chacun, de tout dire pour tout effacer, de formuler jusqu’aux moindres fautes dans un murmure [...] exhaustif, auquel rien ne devait échapper, mais qui ne devait pas un instant se survivre à lui-même” (“La vie des hommes infâmes”, p. 21; mine kursivering).

¹² “L’évolution du mot ‘aveu’ [...] est en elle-même caractéristique: de l’ ‘aveu’, garantie de statut, d’identité et de valeur accordée à quelqu’un par un autre, on est passé à l’ ‘aveu’, reconnaissance par quelqu’un de ses propres actions ou pensées. L’individu s’est longtemps *authentifié* par la *référence des autres* et la manifestation de son lien à autrui (famille, allégeance, protection); puis on l’a authentifié par le *discours de vérité* qu’il était capable ou obligé de tenir *sur lui-même*. L’aveu de la vérité s’est inscrit au cœur des procédures d’individualisation par le pouvoir” (*La volonté du savoir*, pp. 78-79; mine kursivering).

¹³ Jævnfør *Cours 80.01.23*.

¹⁴ Foucault beskæftiger sig med en sådan subjektivitets tilblivelseshistorie indenfor den kristne pastorale med dens omsorg for den enkelte helt ned i livets mest intime detaljer i *Cours 80-84* og i bind II og III af *Histoire de la sexualité*, samt sporadisk i *Cours 76*.

¹⁵ “[L]’instance de domination n’est pas du côté de celui qui parle (car c’est lui qui est contraint) mais du côté de celui qui écoute et se tait; non pas du côté de celui qui sait et fait réponse, mais du côté de celui qui interroge et n’est pas censé savoir. Et ce discours de vérité enfin prend effet, non pas dans celui qui le reçoit, mais dans celui auquel on l’arrache” (*La volonté du savoir*, p. 84).

¹⁶ Foucault beskæftiger sig med middelalderens kætterbevægelser i *Cours 78.03.01* og sporadisk i *Cours 76*.

¹⁷ “La forme judiciaire de l’enquête a peut-être été empruntée à ce qui pouvait subsister des formes de l’administration carolingienne; mais beaucoup plus sûrement à des modèles de gestion et de contrôle ecclésiastiques. C’est de cet ensemble de pratiques que relèvent: les questions caractéristiques de l’enquête (qui a fait quoi? le fait est-il de notoriété publique? qui l’a vu et peut en porter témoignage? quels sont les indices, quelles sont les preuves? y a-t-il aveu?); les phases de l’enquête (celle qui établit le fait, celle qui détermine le coupable, celle qui établit les circonstances de l’acte); les personnages de l’enquête (celui qui poursuit, celui qui dénonce, celui qui a vu, celui qui nie ou qui avoue; celui qui doit juger et prendre la décision)” (*Cours 72, Résumé des cours*, p. 22).

¹⁸ “L’enquête va être le substitut du flagrant délit. [...] on aura indirectement, à travers l’enquête par l’intermédiaire des personnes qui savent, l’équivalent du flagrant délit” (“La vérité et les formes juridiques”, *Dits et écrits II*, p. 584).

¹⁹ “La procédure d’enquête au Moyen Âge s’est imposée à la vieille justice accusatoire, mais par un processus venu d’en haut” (*Surveiller et punir*, p. 228). “L’enquête, c’était le pouvoir souverain

s'arrogeant le droit d'établir le vrai par un certain nombre de techniques réglées. Or si l'enquête a depuis ce moment fait corps avec la justice occidentale (et jusqu'à nos jours), il ne faut oublier ni son origine politique, son lien avec la naissance des États et de la souveraineté monarchique, ni non plus sa dérive ultérieure et son rôle dans la formation du savoir" (ibidem, p. 227).

²⁰ "Passage du système de la vengeance à celui de la punition; de la pratique accusatoire à la pratique inquisitoire; du dommage qui provoque le litige à l'infraction qui détermine la poursuite; de la décision sur épreuve au jugement sur preuve; du combat qui désigne le vainqueur et marque le bon droit, au constat qui, en prenant appui sur les témoignages, établit le fait" (*Cours 72, Résumé des cours*, p. 21).

²¹ "Das Recht diskriminiert. Es entscheidet für den einen und gegen den anderen – und dies für eine im einzelnen noch nicht absehbare Zukunft" (Luhmann: *Das Recht der Gesellschaft*, p. 129).

²² Kantorowicz bemærker i *The King's Two Bodies* (p. 101) at Frederik den IIs karakteristik af sig selv som fader og søn af justitia "fell in with the intellectual climate of the 'Jurists' Century'", idet han samtidig gør opmærksom på følgende: "What actually changed in the age of the jurists was not Justice herself, but the mood of her new interpreters, who wrote about Justice not for theological or spiritual benefit, but for professional purposes and in a scientific manner. Decisive, then, was that a scientific and professional Jurisprudence had come to life, and that Justice thereby became the special scientific object of scholarly interpreters who concentrated on investigating the nature of *Iustitia* and *Ius* with the same professional devotion and the samme inner urge with which theologians would interpret professionally the nature of the triune God, and even the ordinances of the Church were to be positive law canones in the century of the great jurist popes" (pp. 137-8).

²³ "Ähnlich wie Wissen ist Recht ein nicht wegzudenkender, alles durchdringender gesellschaftlicher Tatbestand. Kein Lebensbereich – weder die Familie noch die Religionsgemeinschaft, weder die wissenschaftliche Forschung noch die innerparteiliche Pflege politischer Einflußlinien – findet ohne Recht zu einer dauerhaften sozialen Ordnung" (Luhmann: *Rechtssoziologie*, p.1).

²⁴ Jævnfør Ørberg: *Jeg saa det ske*, pp. 58-61.

²⁵ Jævnfør *Surveiller et punir*, pp. 36-72.

²⁶ "Dans l'ordre de la justice criminelle, le savoir était le privilège absolu de la poursuite" (*Surveiller et punir*, p. 39).

²⁷ "L'aveu, acte du sujet criminel, responsable et parlant, c'est la pièce complémentaire d'une information écrite et secrète" (*Surveiller et punir*, p. 42).

²⁸ "Le droit grec avait déjà couplé la torture et l'aveu, au moins pour les esclaves. Le droit romain impérial avait élargi la pratique" (*La volonté du savoir*, p. 79).

²⁹ "[L]a torture déchaînée des interrogatoires modernes; elle est cruelle certes, mais non sauvage. Il s'agit d'une pratique réglée qui obéit à une procédure bien définie; moments, durée, instruments utilisés, longueur de cordes, pesanteur des poids, [...] interventions du magistrat qui interroge, tout cela est, selon les différentes coutumes, soigneusement codifié" (*Surveiller et punir*, p. 44).

³⁰ "[L]a pratique de la torture", "à sa place stricte dans un mécanisme pénal complexe où la procédure de type inquisitorial est lestée d'éléments du système accusatoire; [...] où il s'agit en somme de faire produire la vérité par un mécanisme à deux éléments – celui de l'enquête secrètement menée par l'autorité judiciaire et celui de l'acte accompli rituellement par l'accusé" (*Surveiller et punir*, pp. 43–4).

³¹ “Au coupable de porter en plein jour sa condamnation et la vérité du crime qu’il a commis. Son corps montré, promené, exposé, supplicé, doit être comme le support public d’une procédure qui était restée jusque-là dans l’ombre; en lui, sur lui, l’acte de justice doit devenir lisible pour tous” (*Surveiller et punir*, p. 47).

³² “[L]a mort est [...] le terme d’une gradation calculée des souffrances: depuis la décapitation [...] le degré zéro du supplice – jusqu’à l’écartèlement qui les porte presque à l’infini, en passant par la pendaison, le bûcher et la roue sur laquelle on agonise longtemps; la mort-supplice est un art de retenir la vie dans la souffrance” (*Surveiller et punir*, p. 37-8).

³³ “Le supplice pénal ne recouvre pas n’importe quelle punition corporelle: c’est une production différenciée de souffrances, manifestation du pouvoir qui punit; et non point l’exaspération d’une justice qui, en oubliant ses principes, perdrait toute retenue” (*Surveiller et punir*, p. 38-9).

³⁴ “À titre d’hypothèse peut-on distinguer, selon les types de punition qu’elles ont privilégiés, des sociétés à bannissement (société grecque), des sociétés à rachat (sociétés germaniques), des sociétés à marquage (sociétés occidentales à la fin du Moyen Âge), et des sociétés qui enferment, la nôtre?” (*Cours 73, Résumé des cours*, p. 30).

³⁵ “Si le supplice est si fortement incrusté dans la pratique judiciaire, c’est qu’il est révélateur de vérité et opérateur de pouvoir. Il assure l’articulation de l’écrit sur l’oral, du secret sur le public, de la procédure d’enquête sur l’opération de l’aveu [...] L’atrocité qui hante le supplice joue donc un double rôle: [...] Elle assure d’un même coup l’éclat de la vérité et celui du pouvoir; elle est le rituel de l’enquête qui s’achève et la cérémonie où triomphe le souverain” (*Surveiller et punir*, pp. 59-60).

³⁶ “Les supplices”, “c’était la figure où venaient se rejoindre de façon visible, le pouvoir illimité du souverain et l’illégalisme toujours en éveil du peuple” (*Surveiller et punir*, p. 91).

³⁷ “Que la faute et la punition communiquent entre elles et se lient dans la forme de l’atrocité, ce n’était pas la conséquence d’une loi de talion obscurément admise. C’était l’effet, dans les rites punitifs, d’une certaine mécanique du pouvoir: [...] d’un pouvoir qui, à défaut d’une surveillance ininterrompue, cherche le renouvellement de son effet dans l’éclat de ses manifestations singulières; d’un pouvoir qui se retrempe de faire éclater rituellement sa réalité de surpouvoir” (*Surveiller et punir*, pp. 60-61).

³⁸ “L’épouvante des supplices allumait [...] des foyers d’illégalisme: les jours d’exécution, le travail s’interrompait, [...] on insultait les autorités [...]. Mais surtout [...] jamais plus que dans ces rituels qui auraient dû montrer le crime abominable et le pouvoir invincible, le peuple ne se sentait proche de ceux qui subissaient la peine; jamais il ne se sentait plus menacé, comme eux, par une violence légale qui était sans équilibre ni mesure” (*Surveiller et punir*, p. 66).

³⁹ “On dit souvent que derrière ces relations de pouvoir il y a [...] un noyau de la violence, et que si on dépouille le pouvoir de ses oripeaux, c’est le jeu nu de la vie et de la mort qu’on trouvera. Peut-être, mais est-ce-qu’il peut y avoir un pouvoir sans oripeau? Est-ce-qu’effectivement il peut y avoir un pouvoir qui se passerait du jeu d’ombre et de lumière, [...] de vérité et d’erreur, de visible et d’invisible? [...] Autrement dit: Est-ce-qu’il peut y avoir un exercice de pouvoir sans un anneau de vérité, sans un cercle aléthurgique qui tourne autour de lui et qui l’accompagne?” (*Cours 80.01.09*). “Il n’y a d’exercice de pouvoir que par la production de la vérité” (*Cours 76.01.14*).

⁴⁰ “[N]ous sommes également soumis à la vérité, en ce sens que la vérité fait loi. [...] C’est le discours vrai qui [...], d’une part au moins, décide [...] Il propulse lui-même des effets de pouvoir.

Nous sommes jugés, condamnés, classés, contraints à des tâches, voués à une certaine manière de mourir, en fonction des discours vrais” (*Cours 76.01.14*).

⁴¹ “Je voudrais essayer de vous montrer comment on ne peut pas diriger les hommes sans faire des opérations dans l’ordre du vrai, avec ceci que ces opérations dans l’ordre du vrai sont toujours excédentaires par rapport à ce qui est utile et nécessaire pour gouverner d’une façon efficace” (*Cours 80.01.09*).

⁴² Jævnfør også p. 20 i Raffnsøe: “Kunst og subjekt”.

⁴³ “C’est à partir de ces enquêtes judiciaires conduites par les procureurs du roi qu’ont été diffusées, à partir du XIIIe siècle, une série de procédures d’enquête” (“La vérité et les formes juridiques”, *Dits et écrits II*, p. 585).

⁴⁴ “Toutes les grandes enquêtes qui ont dominé la fin du Moyen Âge sont, au fond, l’éclosion et la dispersion de cette première forme, de cette matrice qui est née au XIIe siècle. Même les domaines comme la médecine, la botanique, la zoologie sont, à partir des XVIe et XVIIe siècles, des irradiations de ce processus. Tout le grand mouvement culturel qui, après le XIIe siècle, commence à préparer la Renaissance peut être défini en grande partie comme celui du développement, du fleurissement de l’enquête comme forme générale du savoir.” (“La vérité et les formes juridiques”, *Dits et écrits II*, p. 586).

⁴⁵ “Quand on a à faire l’histoire d’un animal, inutile et impossible de choisir entre le métier de naturaliste et celui de compilateur: il faut recueillir dans une seule et même forme de savoir tout ce qui a été vu et entendu, tout ce qui a été raconté par la nature ou les hommes et par le langage du monde des traditions ou des poètes. Connaitre une bête, ou une plante, ou une chose quelconque de la terre, c’est recueillir toute l’épaisse couche des signes qui ont pu être déposés sur elles” (*Les mots et les choses*, p. 55).

⁴⁶ “Un espace sombre apparaît qu’il va falloir progressivement éclairer. C’est là qu’est la ‘nature’ et c’est cela qu’il va s’employer à connaître” (*Les mots et les choses*, p. 45).

⁴⁷ “Il existe [...] dans cet espace sillonné en toutes les directions, un point privilégié: il est saturé d’analogies [...] Ce point, c’est l’homme; il est en proportion avec le ciel, comme avec les animaux et les plantes, comme avec la terre, les métaux, les stalactites ou les orages” (*Les mots et les choses*, p. 37). Det er i denne, mere omfattende, og tvetydige, forstand, at man kan tale om at mennesket kommer i centrum i renæssancen. Mennesket kom i centrum som en størrelse der opløstes i de endeløse analogier.

⁴⁸ “Savoir consiste donc à rapporter du langage à du langage. À restituer la grande plaine uniforme des mots et des choses” (*Les mots et les choses*, p. 55).

⁴⁹ “Pour la première fois peut-être dans la culture occidentale se découvre cette dimension absolument ouverte d’un langage qui ne peut plus s’arrêter, parce que, jamais enclos dans une parole définitive, il n’annoncera sa vérité que dans un discours futur” (*Les mots et les choses*, pp. 55-56).

⁵⁰ “Jusqu’à la seconde moitié du XVe siècle, ou encore un peu au-delà, le thème de la mort règne seul. La fin de l’homme, la fin des temps ont la figure des pestes et des guerres. Ce qui surplombe l’existence humaine, c’est cet achèvement [...] auquel nul n’échappe. [...] Et voilà que dans les dernières années du siècle, cette grande inquiétude pivote sur elle-même; la dérision de la folie prend la relève de la mort et de son sérieux” (*Histoire de la folie à l’âge classique 76*, p. 26).

⁵¹ Jævnfør *Les mots et les choses*, p. 63.

⁵² Det der skildredes som den afgørende udfordring for eremitten i tidens utallige billeder af fristelsen i ørkenen var ikke, som tidligere, genstande der fremkaldte et uimodståeligt begær; “ce sont ces formes démentes, fermées sur le secret qui sont montées d’un rêve, et demeurent là, à la surface d’un monde, silencieuses et furtives” (*Histoire de la folie à l’âge classique* 76, p. 31).

⁵³ “[L]e saint Antoine [...] n’est pas soumis à la violence du Désir, mais à l’aiguillon, bien plus insidieux, de la curiosité; il est tenté par ce lointain et si proche savoir, qui est offert, et esquivé en même temps, par le sourire du Grylle; son mouvement de recul n’est autre que celui par lequel il se défend de franchir les limites interdites du savoir; il sait déjà – et c’est là sa Tentation [...]: ‘La Sagesse, comme les autres matières précieuses, doit être arrachée aux entrailles de la Terre [...]’” (*Histoire de la folie à l’âge classique* 76, pp. 31-32).

⁵⁴ “[R]églementation du sacrement de pénitence par le Concile de Latran, en 1215, développement des techniques de confession qui s’en est suivi, recul dans la justice criminelle des procédures accusatoires, disparition des épreuves de culpabilité (serments, duels, jugements de Dieu) et développement des méthodes d’interrogation et d’enquête, part de plus en plus grande prise par l’administration royale dans la poursuite des infractions, et ceci aux dépens des procédés de transaction privée, mise en place des tribunaux d’Inquisition, tout cela a contribué à donner à l’aveu un rôle central dans l’ordre des pouvoirs civils et religieux” (*La volonté du savoir*, p. 78).

I reformation og modreformation forstærkedes udviklingen af teknikker der tillod magtinstanser at ekstrahere bekendelser og som tvang den enkelte til at etablere et erkendende forhold til sig selv.

⁵⁵ Denne udvikling har jeg søgt at følge i min egen *Filosofisk æstetik. Jagten på den svigefulde sandhed*.

⁵⁶ “En tout cas, à côté des rituels de l’épreuve, à côté des cautions données par l’autorité de la tradition, à côté des témoignages, mais aussi des procédés savants d’observation et de démonstration, l’aveu est devenu, en Occident, une des techniques les plus hautement valorisées pour produire le vrai. Nous sommes devenus, depuis lors, une société singulièrement avouante. L’aveu a diffusé loin ses effets: dans la justice, dans la médecine, dans la pédagogie, dans les rapports familiaux, dans les relations amoureuses, dans l’ordre le plus quotidien, et dans les rites les plus solennels; on avoue ses crimes, on avoue ses péchés, on avoue ses pensées et ses désirs, on avoue son passé et ses rêves; [...] on se fait à soi-même [...] des aveux impossibles à tout autre, et dont on fait des livres. [...] Comme la tendresse la plus désarmée, les plus sanglants des pouvoirs ont besoin de confession. L’homme, en Occident, est devenu une bête d’aveu” (*La volonté du savoir*, p. 79).

⁵⁷ “Il faut garder à l’esprit le titre même de ‘méditations’. Tout discours [...] est constitué d’un ensemble d’énoncés qui sont produits [...] comme autant d’événements discursifs. S’il s’agit d’une pure démonstration, ces énoncés peuvent se lire comme une série d’événements liés les uns aux autres selon un certain nombre de règles formelles; quant au sujet du discours, il n’est point impliqué dans la démonstration: il reste [...] invariant et comme neutralisé. Une ‘méditation’ au contraire produit, comme autant d’événements discursifs, des énoncés nouveaux qui emportent avec eux une série de modifications du sujet énonçant: à travers ce qui se dit dans la méditation, le sujet passe de l’obscurité à la lumière, de l’impureté à la pureté [...]. [...] C’est cette double lecture que requièrent les *Méditations*: un ensemble de propositions formant *système*, que chaque lecteur doit parcourir s’il veut en éprouver la vérité; et un ensemble de modifications formant *exercice*, que chaque lecteur doit effectuer, par lesquelles chaque lecteur doit être affecté, s’il veut être à son tour le sujet énonçant, pour son propre compte, cette vérité” (“Mon corps, ce papier, ce feu”, p. 594-4).

⁵⁸ “Ce modèle “inquisitorial”, déplacé et peu à peu transformé va constituer, à partir du XIVe siècle, une des instances de formation des sciences empiriques. L’enquête, lié ou non à l’expérimentation ou au voyage, mais fortement opposée à l’autorité de la tradition et à la décision de l’épreuve

symbolique, se trouvera mise en œuvre dans les pratiques scientifiques (magnétisme, par exemple, ou histoire naturelle), théorisée dans la réflexion méthodologique (Bacon, cet administrateur), transposée dans les types discursifs (l'Enquête, comme forme d'analyse, par opposition à l'Essai, à la Méditation, au Traité). Nous appartenons à une civilisation inquisitoriale, qui, depuis des siècles maintenant, pratique, selon des formes de plus en plus complexes, mais toutes dérivées du même modèle, l'extraction, le déplacement, le cumul du savoir. L'inquisition: forme de pouvoir-savoir essentiel à notre société. La vérité d'expérience est fille de l'inquisition, – du pouvoir politique, administratif, judiciaire, de poser des questions, d'extorquer des réponses, de recueillir des témoignages, de contrôler des affirmations, d'établir des faits –, comme la vérité des mesures et des proportions était fille de Dikè. [...] Un jour est venu, très tôt, où l'empirisme a oublié et recouvert son commencement. *Pudenda origo*. Elle a opposé la sérénité de l'enquête à la tyrannie de l'Inquisition, la connaissance désintéressée à la passion du système inquisitorial [...]; mais l'Inquisition n'a été qu'une des formes – et pendant longtemps la plus perfectionnée – du système inquisitorial qui est une des matrices juridico-politiques de notre savoir” (*Cours 72, Résumé des cours*, p. 22-23; Foucaults kursivering).

Jævnfør også *Surveiller et punir* (p. 227): “L'enquête en effet a été la pièce rudimentaire, sans doute, mais fondamentale pour la constitution des sciences empiriques; elle a été la matrice juridico-politique de ce savoir expérimental, dont on sait bien qu'il a été très rapidement débloqué à la fin du Moyen Âge. Il est peut-être vrai que les mathématiques, en Grèce, sont nées des techniques de la mesure; les sciences de la nature, en tout cas, sont nées pour une part, à la fin du Moyen Âge, des pratiques de l'enquête. La grande connaissance empirique qui a recouvert les choses du monde et les a transcrites dans l'ordonnance d'un discours indéfini qui constate, décrit et établit les “faits” (et cela au moment où le monde occidental commençait la conquête économique et politique de ce même monde) a sans doute son modèle opératoire dans l'Inquisition – cette immense invention que notre douceur récente a placée dans l'ombre de notre mémoire.”

⁵⁹ Foucault karakteriserer i *Surveiller et punir* (p. 226) enqueten som “recherche autoritaire d'une vérité”.

⁶⁰ “[A]bandon des preuves légales; rejet de la torture, nécessité d'une démonstration complète pour faire une vérité juste, effacement de toute corrélation entre les degrés du soupçon et ceux de la peine. [...] Suit que, jusqu'à la démonstration finale de son crime, l'inculpé doit être réputé innocent; et que pour faire démonstration, le juge doit utiliser non des formes rituelles, mais des instruments communs, cette raison de tout le monde, qui est aussi bien celle des philosophes et savants: [...] L'enquête, exercice de la raison commune, dépouille l'ancien modèle inquisitorial, pour accueillir celui beaucoup plus souple (et doublement validé par la science et le sens commun) de la recherche empirique” (*Surveiller et punir*, pp. 99-100).

⁶¹ “Désormais la pratique pénale va se trouver soumise à un régime commun de la vérité, ou plutôt à un régime complexe où s'enchevêtrent [...] des éléments hétérogènes de démonstration scientifique, d'évidences sensibles, et de sens commun. [...] Le rituel judiciaire n'est plus en lui-même formateur d'une vérité partagée. Il est replacé dans le champ de référence des preuves communes. Se noue alors, avec la multiplicité des discours scientifiques, un rapport difficile et infini, que la justice pénale n'est pas prête aujourd'hui de contrôler. Le maître de justice n'est plus le maître de sa vérité” (*Surveiller et punir*, p. 100).